

Budsjettnemnda for jordbruket
17.04.2020

Utredning nr. 3

**Resultatkontrollen for
gjennomføring av landbrukspolitikken**

Oppdatert 11.5

AVGITT
APRIL 2020

Innhold

	Side
1 INNLEDNING	1
2 PRODUKSJONSGRUNNLAG OG STRUKTURUTVIKLING.....	3
2.1 Areal og arealutvikling.....	3
2.1.1 Areal og arealutvikling.....	3
2.1.2 Leiejord.....	9
2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner	11
2.2.1 Planteproduksjon	13
2.2.2 Husdyrproduksjon	17
2.3 Bruk av utmarksbeite	29
3 PRODUKSJON OG MATVAREFORBRUK.....	32
3.1 Oversikt over samlede produserte mengder	32
3.1.1 Småskalaproduksjon.....	37
3.2 Økologisk jordbruk	43
3.3 Import og eksport	51
3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel.....	60
3.5 Norskprodusert andel av kraftfôrforbruket	64
4 TRYGG MAT, DYREVELFERD, DYRE- OG PLANTEHELSE.....	66
4.1 Trygg mat	66
4.1.1 Zoonoser	66
4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler	70
4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr.....	72
4.2 Dyrehelse og dyrevelferd	74
4.3 Rovdyr og beitedyr.....	84
4.3.1 Forvaltning av rovdyr.....	84
4.3.2 Bestand av rovdyr.....	85
4.3.3 Sau på utmarksbeite.....	86
4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak	92
4.4 Plantehelse.....	94
5 DISTRIKTSPOLITIKK OG SYSSELSETTING	97
5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal.....	97
5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler	97
5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler	99
5.2 Utviklingen i noen produksjoner.....	101
5.3 Sysselsetting	107
5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket	108
5.4.1 Landsdelsnivå.....	108
5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.....	111
5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp.....	111
5.5 Alder på bruker.....	112
5.6 Landbrukseiendommer.....	114
5.7 Bygdeutvikling	115

5.8	Tilleggsnæringer.....	117
6	MILJØ OG RESSURSVERN	122
6.1	Miljøprogram i jordbruket.....	123
6.1.1	Oppfølging av miljøkrav i jordbruket	126
6.2	Kulturlandskapet	127
6.2.1	Kulturlandskap og gjengroing	131
6.2.2	Biologisk mangfold	132
6.3	Kulturminner og kulturmiljøer	136
6.4	Friluftsliv og tilgjengelighet.....	139
6.5	Avrenning til vann.....	140
6.5.1	Tilførsler av næringssalter.....	140
6.5.2	Jordarbeiding og erosjon	145
6.5.3	Gjødselforbruk.....	148
6.6	Utslipp av klimagasser	149
6.7	Karbonlagring i jord	151
6.8	Plantevernmidler	152
6.9	Innsamling av landbruksplast.....	153
7	INNTEKTER, ØKONOMISKE FORHOLD OG LEVEKÅR	155
7.1	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper	155
7.2	Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene	156
7.2.1	Inntekt etter område.....	156
7.2.2	Inntekt etter produksjon.....	159
7.2.3	Inntekt etter bruksstørrelse	159
	Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.....	159
7.3	Alminnelig inntekt.....	160
7.4	Levekår.....	164
7.4.1	Næringsinntekt og jordbruksfradrag	164
7.4.2	Helse og arbeidsmiljø.....	168
7.4.3	Velferd og avløsning	170
7.5	Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk.....	171
7.6	Lønnsutvikling etter næring	173
8	BRUKEN AV INNSATSFAKTORER I JORDBRUKET – KOSTNADSUTVIKLINGEN.....	175
8.1	Ikke - varige innsatsfaktorer.....	175
8.1.1	Verdier og indekser	175
8.2	Varige innsatsfaktorer	177
8.3	Priser på jordleie.....	179
8.4	Renter og gjeld	181
8.5	Tap på utlån i landbruket.....	182
8.6	Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon.....	183
9	PRISER.....	184
9.1	Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket	185
9.2	Melk og melkeprodukter	186
9.3	Storfekjøtt.....	189
9.4	Sau- og lammekjøtt	190

9.5	Svinekjøtt.....	191
9.6	Egg.....	192
10	LIKESTILLING	193
10.1	Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn.....	193
10.2	Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser	195
10.3	Driftsformer.....	197
10.3.1	Inndeling.....	197
10.3.2	Driftsform og produksjon.....	198
10.4	Arbeidsforbruk og utdanning	199
10.5	Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn.....	201
11	INTERNASJONALE FORHOLD OG RAMMEVILKÅR	203
11.1	OECDs støtteberegninger for jordbruket	203
11.2	Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.....	207

II DETALJERT DEL
finnes på:

<https://www.nibio.no/tjenester/resultatkontrollen?locationfilter=true>

1 Innledning

«Resultatkontroll for gjennomføringen av landbrukspolitikken» er en årlig utredning og publikasjon fra Budsjettnemnda for jordbruket. Resultatkontrollen belyser utviklingen i jordbruket i relasjon til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Bakgrunnen er St.prp. nr. 8 (1992–1993) der det het at det bør: «... legges opp til en mer omfattende resultatkontroll knyttet opp til de mål og retningslinjer Stortinget har trukket opp. Her vil vektleggingen være avhengig av hvordan Stortinget vil prioritere de ulike mål for landbrukspolitikken framover».

Oppgaven med å skaffe materialet til resultatkontrollen ble ifølge St.prp. nr. 82 (1992–1993) «Jordbruksoppgjøret 1993», gitt til Budsjettnemnda for jordbruket. Under protokollen fra forhandlingsmøtet mellom Staten og Norges Bondelag 8. mai 1993 er følgende angitt:

«Partene forutsetter videre at Budsjettnemnda for jordbruket til hvert jordbruksoppgjør utarbeider et materiale som grunnlag for resultatkontroll ut fra de mål og retningslinjer som Stortinget fastlegger Jf. St.prp. nr. 8 (1992–93) side 33–34 og Innst. S. nr. 92 (1992–93) side 30–31 og 47. Materialet skal angi utviklingen på sentrale områder som priser, kostnader, inntekter, investeringer, bruk av innsatsfaktorer, arealbruk, produksjon, miljø og ressursvern, distriktspolitikk, sysselsetting, likestilling mm.»

Meld. St. nr. 9 (2011–2012) sier om mål- og resultatstyring:

«Som en oppfølging av Riksrevisjonens undersøkelse av måloppnåelse og styring i jordbruket, jf. Dokument 3:12 (2009–2010), vil departementet videreutvikle mål- og resultatstyring som utgangspunkt for en forbedret framstilling av måloppnåelse og resultatrapportering på det landbruks- og matpolitiske området. Måloppnåelsen vil bli vurdert ut fra et sett med resultatindikatorer. Resultatindikatorer er nødvendig for å etterprøve måloppnåelse og styrke koblingen mellom resultatinformasjon og mål. Det finnes et betydelig statistikk- og informasjonsgrunnlag for jordbruket, der mye blir innhentet i forbindelse med jordbruksoppgjøret. Det er imidlertid et forbedringspotensial i hvordan resultater presenteres og kobles mot de overordnede målene i landbruks- og matpolitikken. Videreutvikling og forbedring av resultatindikatorerne vil derfor i betydelig grad bygge på en systematisering og strukturering av den informasjon som innhentes allerede i dag.»

For nåværende regjering er de landbrukspolitiske målsettingene presentert i St.prp. 1 (2014–15).

Angående Resultatkontrollen har nemnda hatt som utgangspunkt at den bør være enkel og oversiktlig, det vil si at den bør ha et rimelig antall indikatorer og ikke være for detaljert i geografisk oppdeling. På den andre siden har nemnda sett at det både i den politiske behandlingen og den administrative oppfølgingen av landbrukspolitikken også kan være behov for en detaljert resultatkontroll. Spesielt når det gjelder geografisk inndeling har nemnda sett den administrative inndeling, det vil si fylkesinndelingen, som viktig. Dette skyldes at den politiske og administrative behandling og oppfølging ofte skjer på lokalt nivå. Fylkesinndelingen innebærer imidlertid store datamengder hvor oversikten lett tapes. Nemnda har dermed delt resultatkontrollen i en oversiktsdel (Del I) og en detaljert del (Del II). I oversiktsdelen er det gjennomgående gitt landstall og landsdelstall og i noen grad fylkestall. I den detaljerte delen presenteres ytterligere detaljer, hovedsakelig fylkestall ved siden av landsdelstall. Denne delen inneholder bare tabeller uten forklarende tekst, og fra og med 2010 legges dette kun ut på internett som pdf- og Excel-filer. De finnes på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Distriktpolitikken står sentralt. Nemnda har derfor valgt å presentere utviklingen i antall jordbruksbedrifter og i sysselsettingen også for virkeområder for distriktpolitiske virkemidler.

Det aller meste av tallmaterialet er innhentet fra Statistisk sentralbyrå, men Landbruksdirektoratet og landbruksorganisasjonene er også viktige kilder. Data om inntektsutvikling på driftsgranskingsbrukene hentes fra NIBIO. I årets resultatkontroll er det i de fleste tabeller tatt med tall for årene 1999 og 2010, som er årene for de fullstendige landbrukstellingene, i tillegg til beregna totalpopulasjon for 2018 og foreløpige tall for beregnet totalpopulasjon i 2019 for å få belyst utviklingen. Tall for 2005 er også tatt inn i enkelte tabeller.

Omtalen av utviklingstrekk er i hovedsak knyttet til de siste årene. For omtale av foregående år vises til tidligere utgivelser.

2 Produksjonsgrunnlag og strukturutvikling

I innstilling fra næringskomiteen (Innst.385 S 2014–2015) om jordbruksoppgjøret 2015 sies det at «Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av hensyn til norske forbrukere og av beredskapshensyn.»

I behandlingen av jordbruksoppgjøret 2014 uttalte en samlet næringskomité at «Det må opprettholdes en differensiering i virkemidlene som legger til rette for en variert bruksstruktur og sikrer bærekraftig produksjon på jordbruksarealene i hele landet. Måloppnåelsen for landbruk over hele landet belyses gjennom følgende parametere:

- Arealutvikling og –fordeling
- Geografisk fordeling av produksjon og arbeidsforbruk
- Rekruttering og næringsutvikling i landbruket

Komiteen viser til at det er bred politisk enighet om at norsk landbruk bør ha en differensiert bruksstruktur, og at det i Innst. 234 S (2011–2012) blant annet stod følgende:

«Komiteen vil legge til rette for en variert bruksstruktur som både tar hensyn til tradisjonelle familiebruk og gir mulighet for ulike samarbeidsformer.»

Dette kapitlet gir en oversikt over areal, arealbruk og de ulike husdyrproduksjonene.

2.1 Areal og arealutvikling

Litt over 3 prosent av landarealet i Norge er jordbruksareal. Det innebærer et jordbruksareal per innbygger på 1,84 dekar i 2019, mot 2,3 dekar i 1999.

I dette kapitlet ser vi nærmere på jordbruksarealet og hvordan det fordeler seg mellom fylker og landsdeler, og hvordan utviklingen har vært. Noen tall for omdisponering av areal og leiejord er også presentert.

2.1.1 Areal og arealutvikling

Arealtallene fra 1999 og 2010 er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine fullstendige landbrukstillinger, mens det for 2005, 2018 og 2019 har brukt tall fra Statistisk Sentralbyrå sin beregnede totalpopulasjon for jordbruksbedrifter.

Tabell 2.1 viser Norges totale landareal og jordbruksareal i drift i hvert enkelt fylke. Totalt jordbruksareal i drift ble redusert med 44 600 dekar (0,5 prosent) fra 2018 til 2019. Østfold, Vestfold og Akershus/Oslo har størst andel dyrket areal.

Tabell 2.1 Norges totale landareal og jordbruksareal i drift. 2019*. Km² = 1 000 daa

	Totalt landareal	Jordbruksareal i drift*	Andel dyrket, %
Østfold	3 889	724	18,6
Akershus og Oslo	5 006	753	15,0
Hedmark	26 086	1 048	4,0
Oppland	23 776	992	4,2
Buskerud	13 778	506	3,7
Vestfold	2 149	402	18,7
Østlandet	74 683	4 423	5,9
Telemark	13 832	244	1,8
Aust-Agder	8 305	112	1,4
Vest-Agder	6 677	189	2,8
Agder og Telemark	28 814	546	1,9
Rogaland	8 575	996	11,6
Hordaland	14 494	407	2,8
Sogn og Fjordane	17 661	423	2,4
Møre og Romsdal	13 958	515	3,7
Vestlandet	46 114	1 346	2,9
Trøndelag	39 231	1 626	4,1
Nordland	36 072	550	1,5
Troms	24 869	241	1,0
Finnmark	45 755	91	0,2
Nord-Norge	106 697	882	0,8
Hele landet	304 096	9 818	3,2

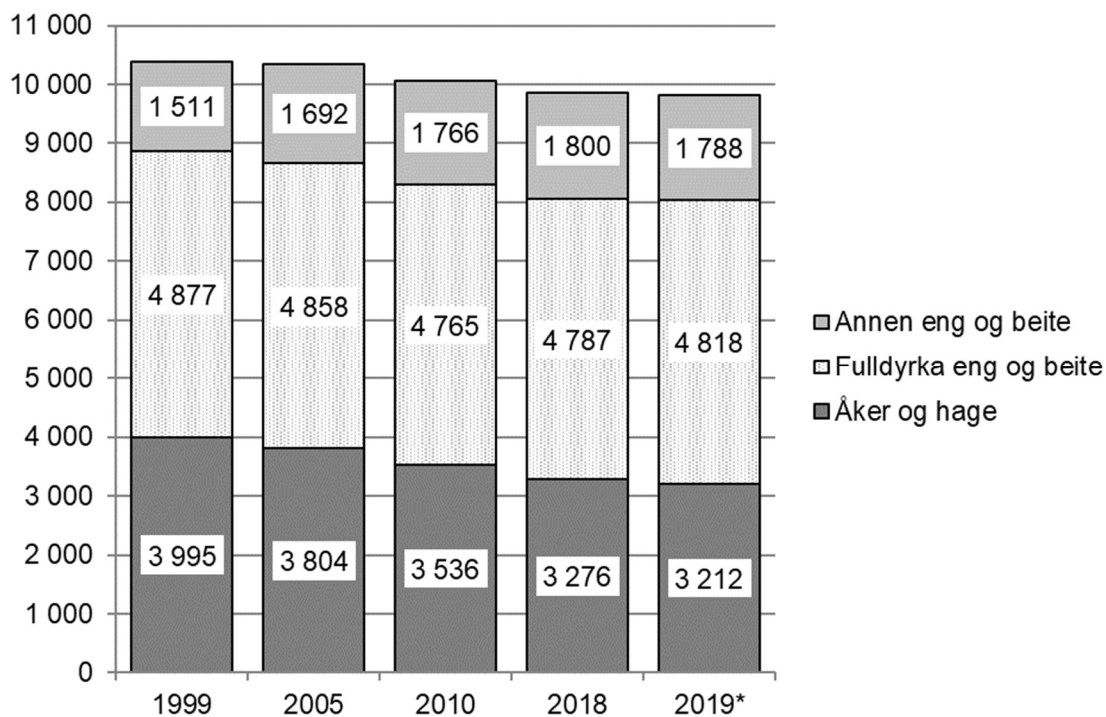
* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, og beregna totalpopulasjon 2019

Nye digitale markslagskart

Det totalt registrerte jordbruksarealet nådde et maksimum i 1998. Fra 2005 til 2019 er alt jordbruksareal i drift (toppen av søylene i Figur 2.1) redusert med 5,4 prosent, fra 10 354 000 til 9 818 000 dekar. I perioden 2005-2013 ble nytt digitalt kartgrunnlag tatt i bruk som kontrollgrunnlag ved søknad om produksjonstillegg. I denne perioden viste det registrerte arealet en nedgang på 4,7 prosent. Tall fra Landbruksdirektoratet viser at innføringen av nytt digitalt kartverket innebar en reduksjon i arealet på ca 3,3 prosent. Det er ikke mulig å si om nedgangen skyldes mer nøyaktige målinger eller om tidligere nedgang ikke har blitt fanget opp før nytt kartverk ble tatt i bruk. Arealnedgang utenom nytt kartverk var dermed på ca. 1,4 prosent i samme periode.

Annen eng og beite er overflatedyrket areal. Andelen slikt areal har økt fra 15 prosent i 1999 til 18 prosent i 2019. Nedgang i jordbruksareal i drift, kombinert med økt befolkning, har redusert antall dekar jordbruksareal per innbygger fra 2,25 i 2005 til 1,84 i 2019.

Figur 2.1 Åker og hage, fulldyrka eng og beite og fulldyrka i alt. Hele landet. 1 000 dekar¹⁾

* Foreløpige tall

1) Nye arealmålinger (nytt kartverk) i perioden 2005-2013 har medført en nedjustering av arealene

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.2 viser årlig prosentvis endring for totalt jordbruksareal, fulldyrket areal og eng og beite for landsdelene. De foreløpige tallene for 2019 viser små endringer fra 2018.

I 1999 regnet en med at bruk som søkte produksjonstilskudd hadde 70 000 dekar som ikke var i drift, og i 2019 var det 67 800 dekar. Østlandet og Trøndelag har den største andelen av fulldyrket areal i hele perioden. Åpen åker og hage utgjorde 33 prosent av jordbruksarealet i drift på landsbasis i 2019, men er svært ulikt fordelt mellom fylker og landsdeler. Fylkene rundt Oslofjorden har omlag 80 prosent av arealet i åpen åker og hage. Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal og fylkene i Nord-Norge har fra 2 til 5 prosent åpen åker og hage og tilsvarende mer eng og beiteareal. På landsbasis viser arealet av åker og hage en nedgang på nærmere 20 prosent etter 1999. Fulldyrket eng og beite har hatt en nedgang i samme periode på 1,2 prosent, mens annen eng og beite har økt med 18 prosent.

Tabell 2.2 Totalt jordbruksareal i drift fordelt på landsdeler. 1 000 dekar¹⁾

		1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
							89-99	99-10	10-19
Østlandet	Totalt areal	4 658	4 647	4 534	4 454	4 423	0,2	-0,2	-0,3
	% fulldyrket	93	92	92	91	91			
	Eng og beite	1 598	1 701	1 788	1 878	1 891	2,1	1,0	0,6
	% eng og beite	34	37	39	42	43			
Agder og Telemark	Totalt areal	585	568	552	547	546	0,5	-0,5	-0,1
	% fulldyrket	86	84	83	82	82			
	Eng og beite	428	431	434	447	448	1,6	0,1	0,3
	% eng og beite	73	76	79	82	82			
Rogaland ²⁾	Totalt areal	968	1 007	1 001	997	996	1,3	0,3	-0,1
	% fulldyrket	59	57	54	53	53			
	Eng og beite	862	933	940	955	957	2,1	0,8	0,2
	% eng og beite	89	93	94	96	96			
Vestlandet ³⁾	Totalt areal	1 564	1 498	1 433	1 374	1 346	0,3	-0,8	-0,7
	% fulldyrket	71	69	67	64	64			
	Eng og beite	1 502	1 445	1 388	1 341	1 314	0,7	-0,7	-0,6
	% eng og beite	96	96	97	98	98			
Trøndelag ³⁾	Totalt areal	1 650	1 671	1 620	1 606	1 626	0,5	-0,2	0,0
	% fulldyrket	92	90	89	88	88			
	Eng og beite	1 102	1 109	1 081	1 100	1 132	1,6	-0,2	0,5
	% eng og beite	67	66	67	69	70			
Nord-Norge	Totalt areal	958	974	919	885	882	1,1	-0,4	-0,5
	% fulldyrket	85	81	82	82	82			
	Eng og beite	896	932	892	866	865	1,4	0,0	-0,3
	% eng og beite	94	96	97	98	98			
Hele Landet	Totalt areal	10 382	10 365	10 060	9 863	9 818	0,5	-0,3	-0,3
	% fulldyrket	85	84	83	82	82			
	Eng og beite	6 388	6 550	6 524	6 587	6 607	1,5	0,2	0,1
	% eng og beite	62	63	65	67	67			

* Foreløpige tall

1) Fra og med 2005 har nye arealmålinger (nytt kartverk) medført en nedjustering av arealene

2) Per 1.1.02 gikk Ølen kommune over fra Hordaland til Rogaland fylke, så det utgjør noe av endringen både i Rogaland og for Vestlandet

3) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Nydyrking og omdisponering

Tabell 2.3 viser det arealet som er nydyrket de siste årene, samt omsøkt areal og antall søknader. Totalt for landet ble det godkjent nydyrket 24 855 dekar i 2018. Dette er 2 153 dekar mer enn året før. Målt i antall dekar var det størst økning i nydyrking i Trøndelag, med 1 501 dekar, og størst prosentvis økning i Akershus/Oslo med 143 prosent fra 2017.

72 prosent av godkjent areal i 2018 lå i fylkene Hedmark, Oppland, Rogaland, Møre og Romsdal, Trøndelag og Nordland.

Tabell 2.3 Nydyrking, antall søknader, omsøkt og godkjent areal. Fordeling på fylker i 2018

	Søknader om	Omsøkt nydyrket	Godkjent nydyrket
2010	689	21 213	19 860
2011	632	17 425	15 875
2012	653	14 287	13 417
2013	644	15 111	14 557
2014	878	19 405	18 572
2015	854	18 832	18 139
2016	964	22 636	21 575
2017	960	23 883	22 702
2018	964	26 964	24 855
Østfold	18	335	333
Akershus og Oslo	25	807	799
Hedmark	155	5992	5490
Oppland	87	2548	2400
Buskerud	22	558	556
Vestfold	5	101	101
Telemark	14	329	318
Aust-Agder	18	750	805
Vest-Agder	16	193	182
Rogaland	148	2355	2047
Hordaland	43	637	607
Sogn og Fjordane	39	684	587
Møre og Romsdal	41	1028	1023
Trøndelag	203	5958	5253
Nordland	63	1765	1711
Troms	55	2291	2012
Finnmark	12	633	631

Kilde: Statistisk sentralbyrå

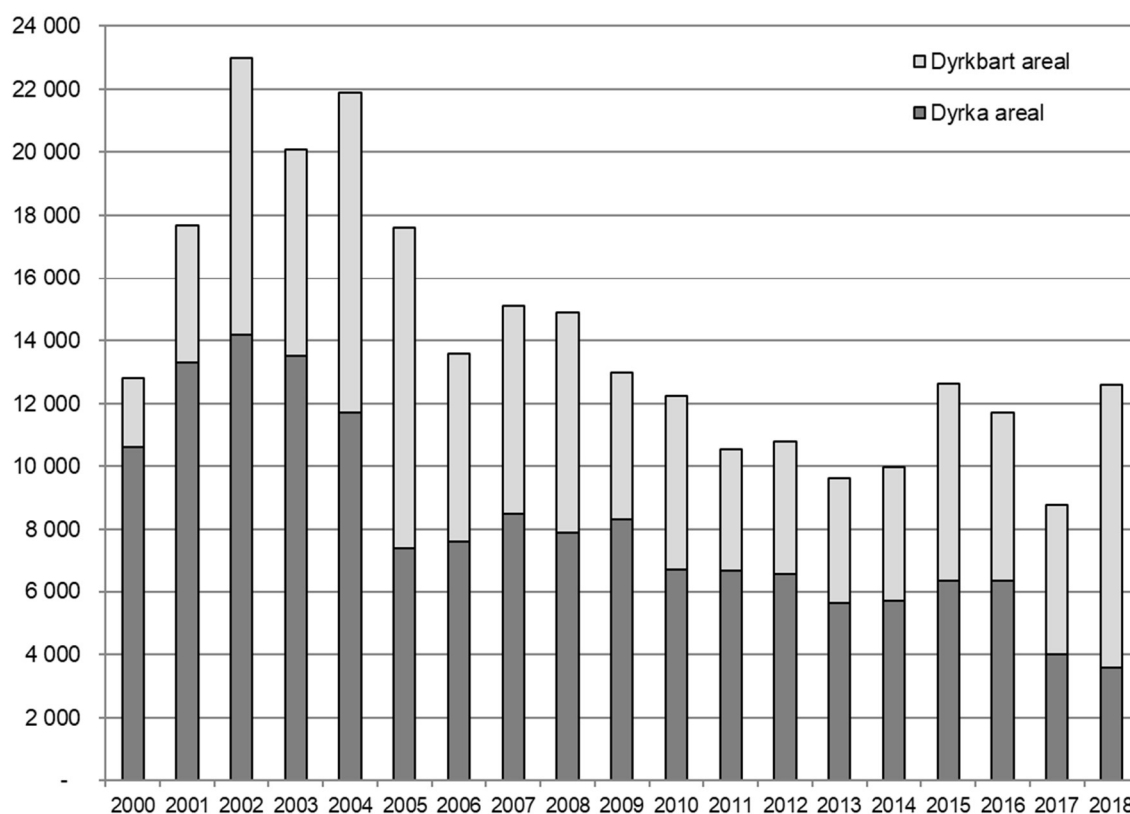
Hvert år omdisponeres noe jordbruksareal til andre formål, for eksempel til industri, boligområder og samferdsel. Det nasjonale jordvernmålet for årene 2004-2015 var at årlig omdisponering av dyrka jord skulle være under 6 000 dekar. Det nye jordvernmålet fra 2016 er å avgrense omdisponeringen til under 4 000 dekar per år innen 2020.¹

¹ Prop. 127 S (2014-2015), Innst. 56 S (2015-2016) - vedlegg 4

I 2018 ble det omdisponert 3 600 dekar dyrka jord, som er 11 prosent mindre enn året før. Tallene for 2018 er de laveste registrerte omdisponeringene av dyrket jord siden registreringene startet i 1976.

I tillegg blir også en del dyrkbar jord omdisponert hvert år. Dette har variert fra 2 200 til 10 200 dekar per år i perioden 2000 til 2018. I 2018 ble det omdisponert 9 000 dekar dyrkbar jord, en økning på ca. 4 200 dekar fra 2017, og dette er det høyeste talet siden KOSTRA-rapporteringen startet i 2005.

Figur 2.2 viser hvor mye dyrka og dyrkbar areal som hvert år har blitt omdisponert til andre formål enn landbruk. Kommunene rapporterte avgang av dyrka og dyrkbar jord gjennom KOSTRA for første gang i 2005. Erfaringsmessig tar det tid før en ny rapportering blir innarbeidet, og de første årene var det mange kommuner som lot være å rapportere, noe som førte til en underrapportering. Dette har gradvis blitt bedre.

Figur 2.2 Omdisponert areal til andre formål enn landbruk, dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå, KOSTRA

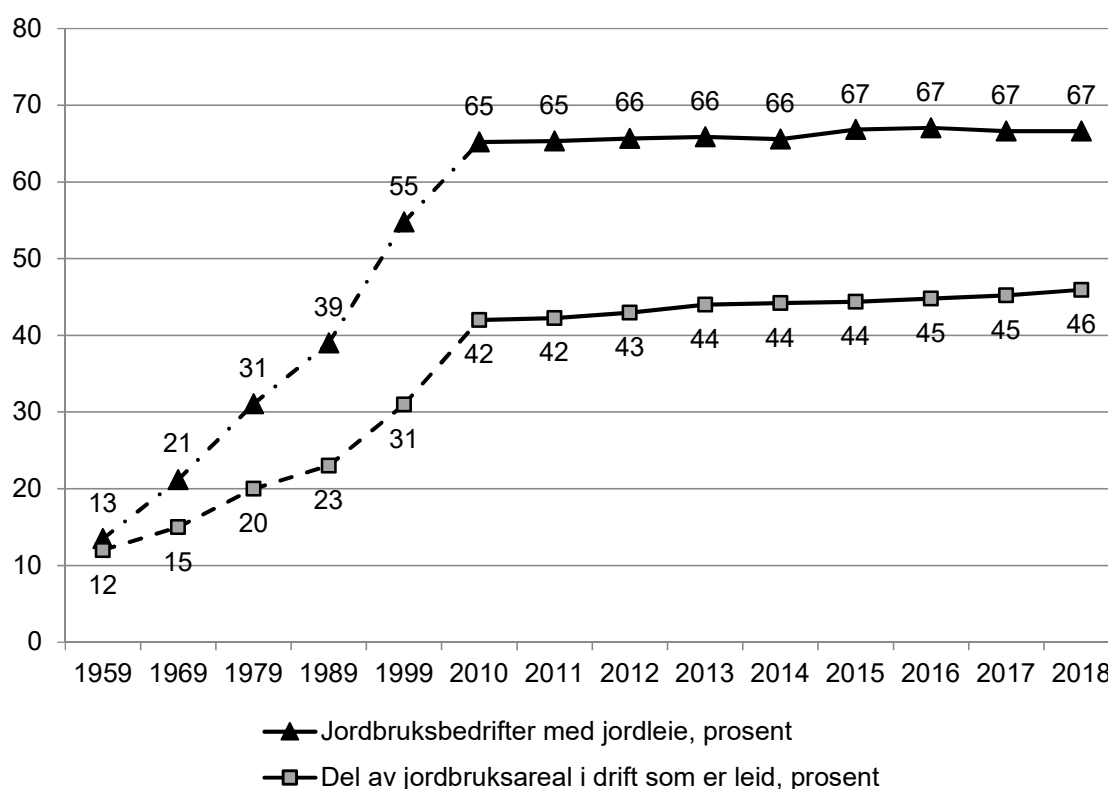
Av fylkene er det Akershus/Oslo som har omdisponert mest dyrka jord i 2018, med ca. 600 dekar, og dernest Trøndelag med 500 dekar og Rogaland med 400 dekar.

I tillegg til tallene i Figur 2.2 ble det omdisponert noe dyrket og dyrkbar areal til andre landbruksformål, eks. bebyggelse (nye driftsbygninger) og til skogplanting. I 2018 ble

det omdisponert 330 dekar dyrka og dyrkbar jord til skogplanting etter jordloven. Dette er omtrent på samme nivå som i 2017.

2.1.2 Leiejord

Bruk av leiejord er svært viktig for mange av jordbruksbedriftene. Både andel bruk med leiejord og andel leid jord av dyrket areal har økt. Figur 2.3 viser andel bruk med leiejord og andel av jordbruksarealet som er leid fra 1959 til 2018.

Figur 2.3 Andel jordbruksbedrifter med leiejord og andel leiejord totalt. 1959–2018

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1959, 1969, 1979, 1989, 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2011 - 2018

I 2018 hadde 67 prosent av jordbruksbedriftene jordleie, og 46 prosent av jordbruksarealet i drift er leid areal.

Andelen jordbruksbedrifter med jordleie og andel leid jordbruksareal varierer mellom fylkene, jf. Tabell 2.4. En ser at de tre nord-norske fylkene har størst andel jordbruksbedrifter med jordleie. I alle tre fylkene er det jordleie på over 80 prosent av bedriftene. Når det gjelder jordbruksareal i drift har Troms størst andel, med 64 prosent leid areal.

Tabell 2.4 Andel jordbruksbedrifter med jordleie og andel leieareal. Fylkesvise tall 2018

Fylker	Prosent	
	Jordbruksbedrifter med jordleie	Jordbruksareal i drift som er leid
Østfold	56	44
Akershus/Oslo	61	47
Hedmark	69	46
Oppland	66	41
Buskerud	63	49
Vestfold	58	53
Telemark	65	62
Aust-Agder	75	62
Vest-Agder	78	58
Rogaland	57	36
Hordaland	65	47
Sogn og Fjordane	65	42
Møre og Romsdal	77	53
Trøndelag	67	41
Nordland	82	53
Troms	88	64
Finnmark	83	53

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

Også antall leieforhold per jordbruksbedrift varierer mye.

Tabell 2.5 viser fylkesvis fordeling av antall jordbruksbedrifter med jordleie og prosentvis fordeling av antall leieforhold. Det er flest leieforhold per jordbruksbedrift i Telemark, Agderfylkene og i de tre nordligste fylkene.

Tabell 2.5 Jordbruksbedrifter med jordleie inndelt etter antall leieforhold. Fylkesvise tall 2018

Antall leieforhold	Jordbruks- bedrifter	Prosentvis fordeling etter antall leieforhold			
		1	2–4	5–9	10 ≥
Østfold	1 201	38	39	18	5
Akershus/Oslo	1 235	37	39	18	7
Hedmark	2 155	23	41	25	11
Oppland	2 865	30	46	20	4
Buskerud	1 354	28	41	22	9
Vestfold	784	33	36	21	10
Telemark	906	25	38	24	13
Aust-Agder	513	22	34	29	15
Vest-Agder	839	20	36	28	16
Rogaland	2 335	40	45	12	3
Hordaland	1 993	32	46	16	6
Sogn og Fjordane	1 851	33	46	18	2
Møre og Romsdal	1 946	22	40	27	11
Trøndelag	3 820	28	45	20	6
Nordland	1 630	17	37	28	18
Troms	768	13	29	31	27
Finnmark	241	15	32	30	22
<i>Hele landet</i>	26 436	28	42	21	9

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Beregna totalpopulasjon

2.2 Strukturutvikling i noen produksjoner

Samdrifter i melkesektoren og mange varianter av juridiske foretak, vanskeliggjør sammenliknbar presentasjon av utviklingen i brukstallet. De tradisjonelle enhetene «gårdsbruk» eller «gårdbruker», kan omfatte produksjon på flere tilskuddssøknader ved at virksomheten er organisert i, eller eieren deltar i, flere selskaper (foretak).

Det er skjedd omfattende endringer i antall og størrelse av jordbruksbedriftene og i sammensetningen av produksjonene de seneste årene. I dette kapitlet er det vist tabeller med størrelsesfordeling for alle jordbruksbedrifter, og for noen produksjoner. En jordbruksbedrift kan være representert med flere produksjoner. En kan derfor ikke summere jordbruksbedriftene med de ulike produksjonene og komme fram til et riktig tall for totalt antall jordbruksbedrifter.

Tabell 2.6 viser utviklingen av det totale antall jordbruksbedrifter. Over tid er det færre mindre jordbruksbedrifter og flere større. Økende areal per jordbruksbedrift har sammenheng med at antallet jordbruksbedrifter avtar mens totalarealet er relativt stabilt. Arealet på de jordbruksbedriftene som går ut av produksjon, kan enten gå helt ut av jordbruksdrift, eller overtas av andre jordbruksbedrifter ved salg eller utleie.

De aller minste jordbruksbedriftene har sterkest prosentvis årlig nedgang frem til 2010. I 1999 var 2 prosent av jordbruksbedriftene i gruppene over 500 dekar, og i 2019

var tilsvarende andel 12 prosent. Dekar per jordbruksbedrift har økt fra 147 til 252 dekar i samme periode.

Tabell 2.6 viser også at både totalt leid areal og leid areal per jordbruksbedrift har økt mye. Variasjonen mellom fylkene er imidlertid betydelig, og det er i Agder-fylkene, Telemark og Troms vi finner størst andel leid jord – alle med over 58 prosent. Minst andel leiejord er det i Rogaland, med 36 prosent i 2018.

Tabell 2.6 Antall jordbruksbedrifter etter jordbruksareal i drift og leid jordbruksareal

Størrelsesgrupper, dekar	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–19
< 100	31 237	16 552	14 359	11 953	11 748	-6,6	-6,8	-2,2
%	44	31	31	30	30			
100–199	22 286	16 764	13 440	10 304	9 955	-1,3	-4,5	-3,3
%	32	32	29	26	26			
200–299	10 367	10 186	8 444	6 562	6 311	2,7	-1,8	-3,2
%	15	19	18	17	16			
300–499	5 273	6 817	6 857	6 201	6 165	4,9	2,4	-1,2
%	7	13	15	16	16			
500–799	1 287	2 013	2 490	3 069	3 113	6,1	6,2	2,5
%	2	4	5	8	8			
≥ 800	290	671	1 034	1 589	1 646	7,3	12,3	5,3
%	0	1	2	4	4			
Alle jordbr.bedrifter	70 740	53 003	46 624	39 678	38 938	-3,3	-3,7	-2,0
Areal, 1 000 daa	10 382	10 354	10 060	9 863	9 818	0,5	-0,3	-0,3
Daa/jordbruksbedrift	147	195	216	249	252	3,9	3,6	1,7
Leid areal, 1 000 daa	3 239	3 963	4 185	4 531		3,4	2,4	
Leid areal, %	31	38	42	46				
Leid areal, daa/j.bedr.	46	75	90	114		6,9	6,3	

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 2002 ble reglene for å kunne søke produksjonstilskudd endret. Flere selskapsformer ble tilskuddsberettiget, blant annet aksjeselskaper, ansvarlige selskaper og stiftelser. Tabell 2.7 viser hvor mange prosent av søkerne som ikke var enkeltpersonforetak i 1999, 2005, 2010 og 2019.

Andelen upersonlige søkere økte fram til 2008, men har deretter blitt redusert. Noe av årsaken til dette er regelendringer for samdrifter. Fra og med 2015 ble det bl.a. mulig for samdrifter å leie kvote, og dette førte til at enkelte samdrifter ble oppløst.

Tabell 2.7 Andel av tilskuddssøkerne som ikke er enkeltpersonforetak¹⁾. Prosent

Fylke	1999	2005	2010	2019*	Antall i 2019
Østfold	0,7	3,0	3,8	3,5	73
Akershus og Oslo	0,7	2,7	3,2	4,4	86
Hedmark	0,8	3,3	4,3	3,8	118
Oppland	1,6	7,1	7,9	4,6	198
Buskerud	0,4	3,2	4,4	4,2	88
Vestfold	0,4	2,5	3,4	6,3	81
Telemark	0,7	2,5	3,3	4,5	61
Aust-Agder	0,9	3,2	4,2	3,8	26
Vest-Agder	0,6	3,6	5,4	4,6	50
Rogaland	1,0	5,7	8,2	5,6	230
Hordaland	0,9	4,0	5,2	4,4	137
Sogn og Fjordane	0,8	3,6	5,7	4,5	126
Møre og Romsdal	1,0	4,8	7,2	6,0	145
Trøndelag	1,4	5,2	6,9	5,5	313
Nordland	0,7	4,2	6,5	6,1	120
Troms	0,7	2,9	4,6	4,7	40
Finnmark	0,5	4,3	6,9	9,5	27
<i>Hele landet</i>	<i>0,9</i>	<i>4,4</i>	<i>5,9</i>	<i>4,9</i>	
Antall	630	2 216	2 681	1 919	1 919

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratets tilskuddsstatistikk

2.2.1 Planteproduksjon

Tabell 2.8 viser at antall jordbruksbedrifter med korn har blitt mer enn halvert fra 1999 til 2019. Kornarealet per jordbruksbedrift økte fra 150 til 275 dekar. Jordbruksbedriftene over 500 dekar har stort sett økt gjennom hele perioden både relativt sett og i antall.

Tabell 2.8 Antall jordbruksbedrifter med korn og oljevekster etter areal av korn og oljevekster

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
< 100	10 165	5 937	4 149	2 677	2 543	-6,8	-7,8	-5,3
%	46	35	31	25	25			
100-199	6 170	5 005	4 034	3 016	2 861	-2,1	-3,8	-3,7
%	28	30	30	29	28			
200-299	2 793	2 603	2 142	1 768	1 652	-0,2	-2,4	-2,8
%	13	16	16	17	16			
300-499	2 026	2 119	1 953	1 635	1 652	1,9	-0,3	-1,8
%	9	13	14	16	16			
500-799	609	808	856	897	884	5,2	3,1	0,4
%	3	5	6	9	9			
≥ 800	146	298	399	513	513	8,3	9,6	2,8
%	1	2	3	5	5			
Antall j.bedr.	21 909	16 770	13 533	10 506	10 105	-4,0	-4,3	-3,2
1 000 daa	3 282	3 252	3 071	2 833	2 776	-0,7	-0,6	-1,1
Daa/j.bedr.	150	194	227	270	275	3,5	3,8	2,1

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det er i hovedsak rug og hvete som dyrkes til matkorn. Dyrkinga av matkorn er konsentrert til Østlandet, og særlig fylkene rundt Oslofjorden og Hedmark. Totalt ble det dyrket hvete og rug/rughvete på ca. 619 800 dekar i 2018, det vil si 22 prosent av samlet kornareal. Foreløpige tall for 2019 er ca. 892 000 dekar hvete/rughvete, 32 prosent av samlet kornareal. Arealet i 2019 er ca. 272 200 dekar større enn i 2018, og ca. 50 800 dekar større enn i 2017. Klimatiske forhold gjør at andelen som går til mat varierer mye mellom år. Landbruksdirektoratets markedsrapport 2019 viser 39 og 64 prosent matkvalitet for henholdsvis hvete og rug i 2017-2018, 67 og 80 prosent i 2018-2019 og prognose for 47 og 33 prosent i 2019 -2020. Femårsgjennomsnitt viser 50 prosent matkvalitet for hvete og 68 prosent for rug.

Tabell 2.9 viser antall jordbruksbedrifter og arealet av poteter. Det har vært størst prosentvis årlig nedgang for de minste jordbruksbedriftene. Antall jordbruksbedrifter med poteter på arealer under 100 dekar har gått ned i hele perioden fra 1999. Totalt sett gikk antall jordbruksbedrifter med poteter ned med 73 prosent fra 1999 til 2010, og videre med 46 prosent fra 2010 til 2019.

Potetarealet per jordbruksbedrift har økt betydelig, fra 14,5 dekar i 1999 til 77,4 dekar i 2019. Det totale potetarealet er derimot redusert med 21 prosent i samme periode.

Mange av jordbruksbedriftene som har under 10 dekar poteter dyrker i stor grad til eget bruk. Når en ser bort fra enheter som har under 10 dekar var gjennomsnittet på 55,6 dekar i 1999 og 140,5 dekar i 2019.

Tabell 2.9 Antall jordbruksbedrifter med poteter etter potetareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–19
< 10	7 831	3 198	1 512	719	689	-13,8	-13,9	-8,4
%	76	65	54	46	46			
10–49	1 420	811	468	255	223	-6,3	-9,6	-7,9
%	14	16	17	16	15			
50–99	657	482	352	212	204	-2,0	-5,5	-5,9
%	6	10	13	13	14			
100–199	276	315	310	219	220	3,3	1,1	-3,7
%	3	6	11	14	15			
200–299	61	87	83	86	80	13,6	3,0	-0,5
%	1	2	3	5	5			
≥ 300	15	36	70	87	94	3,2	14,9	3,5
%	0	1	2	6	6			
Antall j.bedr.	10 260	4 929	2 795	1578	1510	-12,3	-11,1	-6,6
Antall daa	148 522	137 344	132 399	116 138	116 850	-2,4	-1,0	-1,4
Daa/j.bedr., alle	14,5	27,9	47,4	73,6	77,4	11,0	11,4	5,6
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	55,6	75,9	100,7	133,3	140,5		5,5	3,8

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar potet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Arealet av og antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland går fram av Tabell 2.10. Det mest markerte trekk er at antall små produsenter arealmessig, har avtatt i hele perioden, samtidig som produsenter med større areal har økt i antall. Men I de siste årene er dette ikke så tydelig. Fra 2018 til 2019 var det totalt sett en nedgang på 9 jordbruksbedrifter med grønnsaker, med størst nedgang i gruppen 100 – 199 dekar med 23 bedrifter. Gjennomsnittlig grønnsakareal per jordbruksbedrift er mer enn tredoblet i perioden 1999 til 2019.

Tabell 2.10 Antall jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland etter grønnsakareal

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
< 10	964	527	333	284	296	-15,3	-9,2	-1,3
%	45	35	32	34	36			
10-49	784	581	313	200	190	-4,0	-8,0	-5,4
%	37	38	30	24	23			
50-99	249	227	211	141	146	2,9	-1,5	-4,0
%	12	15	20	17	18			
100-199	98	129	115	116	93	5,0	1,5	-2,3
%	5	9	11	14	11			
≥ 200	28	50	72	98	105	12,0	9,0	4,3
%	1	3	7	12	13			
Antall j.bedr.	2 123	1 514	1 044	839	830	-10,6	-6,2	-2,5
Antall daa	60 187	68 635	71 220	84 179	83 654	0,5	1,5	1,8
Daa/j.bedr.	28,3	45,3	68,2	100,3	100,8	12,5	8,3	4,4
Daa/j.bedr., >10 ¹⁾	46,8	67,9	98,8	150,1	155,1		7,0	5,1

* Foreløpige tall

1) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 10 dekar grønnsaker

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.11 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal, dvs. sum fulldyrka og overflatedyrka/innmarksbeite. Antall jordbruksbedrifter med eng er redusert med 25 517, eller 46 prosent fra 1999 til 2019, mens arealet har økt med 3 prosent i samme periode. Andelen jordbruksbedrifter med over 300 dekar engareal har økt fra 3 prosent i 1999 til 24 prosent i 2019.

Tabell 2.11 Antall jordbruksbedrifter med engareal etter størrelsen på engarealet

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–19
< 99	28 940	14 587	12 138	10 433	10 271	-6,0	-7,6	-1,8
%	52	36	34	34	34			
100–199	18 626	13 783	10 794	8 227	7 944	0,7	-4,8	-3,3
%	33	34	30	27	26			
200–299	6 489	7 753	6 672	5 144	4 966	8,9	0,3	-3,2
%	12	19	19	17	16			
300–499	1 805	3 894	4 568	4 594	4 591	15,1	8,8	0,1
%	3	10	13	15	15			
500–799	131	614	1 168	1 969	2 057	11,8	22,0	6,5
%	0	2	3	6	7			
≥ 800	13	75	241	599	658	3,7	30,4	11,8
%	0	0	1	2	2			
Antall j.bedr.	56 004	40 706	35 581	30 966	30 487	-2,8	-4,0	-1,7
1 000 daa	6 388	6 550	6 524	6 587	6 607	1,5	0,2	0,1
Daa/j.bedr.	114,1	160,9	183,4	212,7	216,7	4,5	4,4	1,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.2.2 Husdyrproduksjon

Tabell 2.12 viser strukturutviklingen på jordbruksbedrifter med melkeku fra 1999 til 2019. I denne perioden har antall jordbruksbedrifter med melkekyr blitt redusert med 67 prosent samtidig som antall melkekyr har blitt redusert med 33 prosent. Antall melkekyr per jordbruksbedrift har økt fra 13,8 til 28,0.

Det har vært en kraftig reduksjon i antall jordbruksbedrifter i de minste størrelsesgruppene mens de større har økt. Antall jordbruksbedrifter med mer enn 40 kyr har økt fra 168 i 1999 til 1 696 i 2019. Det var nedgang i jordbruksbedrifter med melkeku i alle besetningsstørrelser i 2019

Tabell 2.12 Antall jordbruksbedrifter med melkeku etter besetningsstørrelse¹⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89–99	99–10	10–19
< 10	6 047	2 749	1 262	623	609	-6,3	-13,3	-7,8
%	27	17	11	8	8			
10–19	13 180	8 937	5 166	2 677	2 477	-1,1	-8,2	-7,7
%	58	56	46	34	33			
20–39	3 264	3 799	3 736	2 820	2 729	2,4	1,2	-3,4
%	14	24	34	36	36			
40–69	153	361	853	1 487	1 480	1,1	16,9	6,3
%	1	2	8	19	20			
≥ 70	15	44	163	247	216	0,0	24,2	3,2
%	0	0	1	3	3			
Antall j.bedr.	22 659	15 890	11 130	7 854	7 511	-2,5	-6,3	-4,3
1 000 melkekyr	313	265	238	219	210	-0,8	-2,4	-1,4
Melkekyr per j.bedr.	13,8	16,7	21,4	27,9	28,0	1,7	4,1	3,0

* Foreløpige tall

1) Samdrifter er regnet som én jordbruksbedrift (se også Tabell 2.13).

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra og med 1. januar 2015 ble særreglene for samdrifter avviklet, og dette betyr bl.a. at samdrifter og enkeltbruk ble likestilt i kvoteregelverket. Se www.landbruksdirektoratet.no for nærmere opplysninger om produksjons-tilskudsregelverket.

Det er likevel en del foretak som fremdeles har felles melkeproduksjon og Tabell 2.13 gir en fylkesvis oversikt over utviklingen blant disse og antallet eiendommer som er registrert i felles foretak i 2019. De fleste fellesforetakene består av to eiendommer, og i 2019 var det registrert 336 slike foretak, og det er en nedgang fra 360 i 2018. I 2019 har Landbruksdirektoratet registrert 749 foretak med felles melkeproduksjon totalt. Disse utgjør 10 prosent av alle jordbruksbedrifter med melkeproduksjon og består av 2 311 eiendommer i 2019, mot 5 087 eiendommer i 2008.

Tabell 2.13 Antall registrerte foretak for felles melkeproduksjon og fordelingen av eiendommer som inngår¹⁾

	2002	2006	2010	2019	Antall foretak i 2019 fordelt på antall eiendommer per fellesforetak				Antall eiendommer i alt
					2	3	4	≥ 5	2019
					Østfold	11	18	23	11
Akershus	5	12	16	8	5	2	0	1	21
Hedmark	36	78	70	28	11	7	5	5	89
Oppland	223	370	294	89	35	18	12	24	300
Buskerud	10	27	28	16	4	3	5	4	57
Vestfold	7	11	12	7	3	2	1	1	21
Telemark	12	15	10	5	2	0	3	0	16
Østlandet	304	531	453	164	69	33	27	35	529
Aust-Agder	9	11	8	2	2	0	0	0	4
Vest-Agder	13	42	35	12	7	4	0	1	31
Rogaland	111	296	315	127	59	28	28	12	374
Agder og Rogaland	133	349	358	141	68	32	28	13	409
Hordaland	54	114	98	57	30	12	7	8	165
Sogn og Fjordane	60	137	139	74	31	10	13	20	250
Møre og Romsdal	72	163	159	82	37	18	11	16	256
Vestlandet	186	414	396	213	98	40	31	44	671
Trøndelag	194	356	365	180	75	47	34	24	553
Nordland	45	86	90	36	16	9	6	5	112
Troms	9	10	11	6	5	1	0	0	13
Finnmark	2	10	12	9	5	2	2	0	24
Nord-Norge	56	106	113	51	26	12	8	5	149
Hele landet	873	1 756	1 685	749	336	164	128	121	2 311

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

Ved jordbruksoppkjøret 2008 ble det innført mulighet til kvoteleie med virkning fra kvoteåret 2009. Landbruksdirektoratet har tall for bortleid kvotemengde i hvert fylke, mens leieprisen er markedsstyrt, og det er ikke noe sentralt register over avtalte priser. Vi har dermed ikke noe grunnlag for å presentere leiepriser.

Totalt for landet var ca. 310 mill. liter kumelkkvot bortleid i 2019 (Tabell 2.14). Oppland er det fylket hvor det er størst andel jordbruksbedrifter som både leier og leier ut kvote. For landet som helhet leide 48,8 prosent av jordbruksbedriftene med kvote bort kvote, mens 39 prosent leide kvote i 2019.

Tabell 2.14 Leie av melkekvoter. Fylkesvis utleid og leid mengde. 2019

Fylke	Mengde utleid, 1 000 liter	% av eiendommer med kvote som har utleie	Gjennomsnittlig utleie, liter/j.bedr.	% av eiendommer med kvote som har leie	Gjennomsnittlig leie, liter/j.bedr.
Østfold	2 028	17,6	92 200	24,0	67 600
Akershus og Oslo	2 465	20,5	98 600	23,0	88 000
Hedmark	18 278	44,4	84 600	38,8	96 700
Oppland	48 470	71,9	65 900	52,4	90 400
Buskerud	3 626	29,9	68 400	27,7	74 000
Vestfold	2 972	36,7	135 100	35,0	141 500
Telemark	911	17,3	65 100	14,8	75 900
Aust-Agder	2 699	36,1	90 000	27,7	117 400
Vest-Agder	8 117	52,7	70 000	32,7	112 700
Rogaland	64 924	54,6	101 400	43,1	128 300
Hordaland	14 174	43,2	66 000	32,1	88 600
Sogn og Fjordane	21 370	45,3	62 100	36,1	78 000
Møre og Romsdal	22 413	39,6	82 100	31,5	103 300
Trøndelag	64 603	48,3	87 400	41,1	102 700
Nordland	25 088	55,3	85 600	45,7	103 700
Troms	5 171	30,5	90 700	25,7	107 700
Finnmark	2 463	30,8	88 000	26,4	102 600
Landet	309 774	48,8	81 000	39,0	101 200

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.15 gir fylkesvis oversikt over antallet kvoteselgere og antall liter solgt. Tallene gjelder kumelk, og tabellen viser også totaltall for perioden 1997–2019.

I 2019 solgte 607 foretak kvoten, en økning fra 331 foretak som solgte i 2018. Prisen ved salg av kumelkkvoten til staten ble redusert fra kr 3,50 per liter til kr 2,50 per liter fra og med 2013.

I 2012 ble det åpnet for delsalg av melkekvoter. På landsbasis valgte 82 gårdbrukere å selge deler av kumelkkvoten i 2019, og det ble solgt ca. 5,4 mill. liter ved delsalg, mot 3,4 mill. liter i 2018.

Totalt for perioden 1997–2019 har 12 321 foretak solgt kvoten, og det er totalt solgt 862,5 mill. liter. Trøndelag hadde størst antall kvoteselgere i 2019.

**Tabell 2.15 Salg av melkekvoter ku. Antall kvoteselgere og solgt mengde¹⁾.
Utvalgte år 1997–2019**

Fylke	1997		2005		2010		2019		Hele perioden	
	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter	Ant.	1 000 liter
Østfold	19	1 200	16	1 349	3	265	16	1 782	285	27 219
Oslo/Akershus	18	1 000	13	1 772	5	721	5	1 003	281	25 781
Hedmark	27	1 300	45	3 637	9	978	47	4 139	611	44 432
Oppland	55	2 400	74	4 882	18	2 015	78	5 043	1 069	65 883
Buskerud	9	300	23	1 396	5	493	6	471	378	25 562
Vestfold	6	400	6	680	1	78	4	332	116	10 217
Telemark	25	1 100	8	535	6	410	5	446	237	14 101
Aust-Agder	18	600	17	920	1	33	2	211	199	11 178
Vest-Agder	15	600	28	1 651	7	586	21	1 953	394	22 195
Rogaland	70	4 700	138	11 341	31	2 966	93	8 743	1 489	119 947
Hordaland	37	1 500	51	2 755	18	1 419	30	2 156	887	50 445
Sogn og Fjordane	74	2 500	44	2 461	28	1 841	69	4 663	1 044	53 943
Møre og Romsdal	108	5 500	83	6 006	35	3 329	67	6 205	1 497	105 770
Trøndelag	97	5 200	177	13 498	79	7 412	107	9 769	1 185	94 667
Nordland	37	1 900	63	4 379	17	1 518	35	2 935	905	61 773
Troms	21	1 200	12	935	10	1 188	16	1 829	360	27 760
Finnmark	5	300	8	514	5	444	6	759	121	10 659
Landet	641	32 000	806	58 710	278	25 696	607	52 437	12 321	862 507

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.16 viser gjennomsnittlig disponibel kvote for kumelk i de ulike fylker enkelte år. Gjennomsnittskvotene har økt betydelig som følge av redusert antall melkebønder, og var i 2019 på 203 500 liter per jordbruksbedrift. Foretak med felles melkeproduksjon er regnet som én enhet, noe som også bidrar til å øke gjennomsnittet. Økningen fra 1998 til 2019 var på 130 300 liter per jordbruksbedrift, noe som tilsvarer ca. 178 prosent økning. Hedmark har relativt minst økning, mens Telemark har opplevd størst prosentvis økning av gjennomsnittskvoten i denne perioden.

**Tabell 2.16 Fylkesvis oversikt over gjennomsnittlig disponibel kvote på kumelk¹⁾.
Utvalgte år 1998–2019. Liter**

Fylke	1998	2005	2010	2018	2019	% endring 1998–2019
Østfold	97 500	136 200	213 100	284 900	285 900	193
Oslo/Akershus	95 100	132 500	179 600	239 800	242 400	155
Hedmark	79 500	104 100	141 100	182 300	188 700	137
Oppland	67 000	90 600	124 600	168 700	174 000	160
Buskerud	64 600	88 500	137 200	188 800	198 500	207
Vestfold	97 900	152 300	219 700	287 800	297 000	203
Telemark	53 000	75 200	109 400	169 400	180 200	240
Aust-Agder	57 900	83 200	118 700	161 200	167 900	190
Vest-Agder	58 700	77 700	118 500	156 900	164 200	180
Rogaland	90 500	117 500	173 200	235 600	242 800	168
Hordaland	59 000	78 800	116 600	160 500	166 600	183
Sogn og Fjordane	57 000	71 700	101 400	142 800	147 300	159
Møre og Romsdal	71 700	96 800	144 200	205 600	211 800	195
Trøndelag	78 100	103 100	154 600	215 500	226 300	190
Nordland	69 900	91 200	133 700	200 900	209 000	199
Troms	76 300	98 700	129 900	185 500	196 700	158
Finmark	91 900	105 500	165 000	233 600	248 700	171
Landet	73 200	97 200	141 500	196 100	203 500	178

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

Landbruksdirektoratet organiserer kjøp og salg av statlig del av kvoter. For privat omsetning er det egne omsetningskanaler, eller kjøp/salg kan avtales direkte mellom gårdbrukere. I 2019 ble det omsatt 3,7 mill. liter gjennom en av de private omsetningskanalene. Gjennomsnittspris hos disse var på kr 13,70 per liter i 2019. Høyest pris i denne omsetningskanalen i 2019 var kr 17,40 per liter, og det var i Hedmark.

Den totale mengden som ble solgt privat i 2019 var på 42 mill. liter kumelk, dette er en økning fra 24,6 mill. liter i 2018. Mengden som ble solgt privat utgjorde 80 prosent av den totale mengden solgt i 2019 (ifølge Tabell 2.15).

Tabell 2.17 omhandler strukturen i melkekvoter i de ulike landsdelene, og i landet som helhet. En jordbruksbedrift kan benytte flere innleide kvoter.

Tabell 2.17 Fordeling av antall jordbruksbedrifter med melkekvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2019

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–159	160–239	240–499	500–799	>800	
<i>Østlandet</i>							
Antall	575	537	352	433	86	11	1994
Kvote	37 688	67 760	68 101	154 274	50 421	9 545	387 789
<i>Agder/Telemark</i>							
Antall	158	90	49	76	10	1	384
Kvote	9 977	11 368	9 448	27 262	5 751	854	64 659
<i>Rogaland</i>							
Antall	208	272	230	366	79	18	1173
Kvote	13 462	34 724	45 152	128 854	46 539	15 773	284 504
<i>Vestlandet</i>							
Antall	723	522	268	343	79	12	1947
Kvote	47 721	66 238	51 731	119 226	45 639	10 289	340 844
<i>Trøndelag</i>							
Antall	285	393	281	486	81	5	1531
Kvote	19 655	50 570	55 203	169 761	46 659	4 208	346 056
<i>Nord-Norge</i>							
Antall	148	238	154	237	29	2	808
Kvote	10 004	30 146	29 974	81 683	16 305	1 663	169 775
Landet							
Antall	2 097	2 052	1 334	1 941	364	49	7 837
Kvote	138 508	260 806	259 609	681 060	211 315	42 331	1 593 628

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.18 viser andel av jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdelene. På landsbasis er den største gruppen (26,8 %) av jordbruksbedriftene i størrelsesorden 0–100 000 liter, men andelen av kvote er bare 8,7 prosent i denne gruppen. Andelen jordbruksbedrifter i gruppen 500–799 000 liter er på 4,6 prosent i 2019, mens andelen av kvote i denne gruppen er på 13,3 prosent. I den største gruppen, over 800 000 liter, er det 0,6 prosent av jordbruksbedriftene og 2,7 prosent av kvoten.

I 2019 var det fem foretak som fikk sin disponible kvote avkortet. De fikk beregnet en høyere disponibel kvote enn 900 000 liter og ble dermed avkortet til 900 000 liter. Disse foretakene ble til sammen avkortet med 175 728 liter.

I Agder og Telemark har 41,1 prosent av jordbruksbedriftene under 100 000 liter i kvote, mens i Rogaland er 17,7 prosent av jordbruksbedriftene i denne gruppen.

Tabell 2.18 Fordeling av andel jordbruksbedrifter og kvote i de ulike landsdeler etter kvotestørrelse. 2019

Landsdel	Melkekvote, 1 000 liter						Sum
	0–100	100–159	160–239	240–499	500–799	>800	
Østlandet							
Andel av antall	28,8	26,9	17,7	21,7	4,3	0,6	100
Andel av kvote	9,7	17,5	17,6	39,8	13,0	2,5	100
Agder/Telemark							
Andel av antall	41,1	23,4	12,8	19,8	2,6	0,3	100
Andel av kvote	15,4	17,6	14,6	42,2	8,9	1,3	100
Rogaland							
Andel av antall	17,7	23,2	19,6	31,2	6,7	1,5	100
Andel av kvote	4,7	12,2	15,9	45,3	16,4	5,5	100
Vestlandet							
Andel av antall	37,1	26,8	13,8	17,6	4,1	0,6	100
Andel av kvote	14,0	19,4	15,2	35,0	13,4	3,0	100
Trøndelag							
Andel av antall	18,6	25,7	18,4	31,7	5,3	0,3	100
Andel av kvote	5,7	14,6	16,0	49,1	13,5	1,2	100
Nord-Norge							
Andel av antall	18,3	29,5	19,1	29,3	3,6	0,2	100
Andel av kvote	5,9	17,8	17,7	48,1	9,6	1,0	100
Landet							
Andel av antall	26,8	26,2	17,0	24,8	4,6	0,6	100,0
Andel av kvote	8,7	16,4	16,3	42,7	13,3	2,7	100,0

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 2.19 viser antall jordbruksbedrifter med ammekyr etter besetningsstørrelse. Gjennom hele perioden har det vært flest jordbruksbedrifter med færre enn 10 ammekyr, men andelen har vært synkende, fra 78 prosent i 1999 til 39 prosent i 2019. Det var flest jordbruksbedrifter med ammeku i år 2000 (6 108 jordbruksbedrifter). Antallet ble redusert til 4 919 bedrifter i 2014, for så å øke til 5 731 i 2019. Samtidig har antall ammekyr økt slik at gjennomsnittsbesetningen har gått opp fra 6,7 til 17,4 ammekyr.

Tabell 2.19 Antall jordbruksbedrifter med ammeku etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring	
						99–10	10–19
< 10	4 266	3 097	2 572	2 229	2 233	-4,5	-1,6
%	78	59	49	39	39		
10–19	872	1 385	1 479	1 637	1 710	4,9	1,6
%	16	26	28	29	30		
20–39	284	630	903	1 262	1 237	11,1	3,6
%	5	12	17	22	22		
40–69	35	113	227	454	485	18,5	8,8
%	1	2	4	8	8		
≥ 70	7	9	22	65	66	11,1	13,0
%	0	0	0	1	1		
Antall jordbr.bedr.	5 464	5 234	5 203	5 647	5 731	-0,4	1,1
1 000 ammekyr	37	56	70	98	100	6,0	4,0
Ammekyr per jordbr.bedr.	6,7	10,6	13,4	17,4	17,4	6,5	2,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den fullstendige jordbrukstelingen i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.20 viser at antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau ble redusert med 39 prosent fra 1999 til 2019. Antall vinterfôra sauer ble i samme periode redusert med 6,0 prosent, med størst reduksjon i 2019. De foreløpige tallene viser at sauetallet gikk ned med ca. 58 000 fra 2018. Antall sau per jordbruksbedrift har økt fra 42,1 i 1999 til 66,2 i 2018, og så redusert til 64,4 i 2019.

Tabell 2.20 Antall jordbruksbedrifter med vinterfôra sau etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-18
< 50	15 787	9 892	7 785	7 635	7 612	-3,9	-6,2	-0,2
%	70	57	53	53	55			
50-99	5 223	5 095	4 357	3 852	3 566	2,2	-1,6	-2,2
%	23	29	29	27	26			
100-199	1 587	2 127	2 185	2 328	2 179	3,8	2,9	0,0
%	7	12	15	16	16			
200-299	101	246	337	468	433	3,4	11,6	2,8
%	0	1	2	3	3			
≥ 300	11	40	115	168	153	-0,9	23,8	3,2
%	0	0	1	1	1			
Antall jordbr.bedr.	22 709	17 400	14 779	14 451	13 943	-2,4	-3,8	-0,6
1 000 sau	955	955	923	956	898	0,6	-0,3	-0,3
Ant. sau per j.bedr.	42,1	54,9	62,4	66,2	64,4	3,1	3,7	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.21 til Tabell 2.23 viser strukturutviklingen for de kraftfôrkrevende husdyrproduksjonene smågris-, egg- og kyllingproduksjon. Antall jordbruksbedrifter med purker har avtatt med 73 prosent fra 1999 til 2019, mens antall purker samtidig har blitt redusert med 19 prosent, med størst nedgang de tre siste årene.

Gjennomsnittsstørrelsen på besetningene har økt betydelig, fra 27 purker per besetning i 1999, til 81 purker i 2016. Deretter har antallet gått litt ned, og så opp igjen til 79 purker i 2019. Den relative andelen jordbruksbedrifter med over 150 purker har økt fra 1 prosent i 1999 til 14 prosent i 2019.

Tabell 2.21 Antall jordbruksbedrifter med purker, inkludert ungpurker, etter besetningsstørrelse

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19*
< 30	2 501	1 015	531	422	365	-5,7	-13,1	-4,1
%	68	48	36	38	36			
30-59	864	600	420	261	239	3,8	-6,3	-6,1
%	24	28	29	24	24			
60-99	220	290	262	186	169	8,2	1,6	-4,8
%	6	14	18	17	17			
100-149	54	124	131	97	90	12,9	8,4	-4,1
%	1	6	9	9	9			
≥ 150	37	80	116	143	144	12,9	10,9	2,4
%	1	4	8	13	14			
Antall	3 676	2 109	1 460	1 109	1 007	-3,5	-8,1	-4,0
1 000 purker	97	99	95	84	79	1,5	-0,2	-2,0
Purker per j.bedr.	26,5	46,8	65,1	75,7	78,8	5,1	8,5	2,2

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Det totale antall jordbruksbedrifter med høner ble redusert med 63 prosent i tidsrommet 1999 til 2019, men antall høner økte med 43 prosent i samme periode.

Tabell 2.22 viser en oversikt over jordbruksbedrifter som har over 500 høner. Konesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha maksimalt 7 500 innsatte høner på ethvert tidspunkt (Før 2004 var konsesjonsgrensen 5000 høner). Tabellen viser at, i motsetning til tidligere år, har flesteparten av bedriftene hatt flere høner enn konsesjonsgrensen både i 2018 og 2019. Antallet jordbruksbedrifter som har hatt en produksjon over konsesjonsgrensen var relativt stabilt i perioden fra 2010 til og med 2016.

Tabell 2.22 Antall jordbruksbedrifter med verpehøner¹⁾, etter besetningsstørrelse²⁾

Besetnings- størrelse	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring	
						99–10	10–19
500 - 999	155	62	19	9	3	-17,4	-18,5
%	13	7	3	1	0		
1 000–1 999	398	159	62	14	18	-15,6	-12,8
%	34	19	9	2	3		
2 000–4999	477	303	134	34	44	-10,9	-11,6
%	40	37	20	6	7		
5 000–7 500	113	266	394	172	172	12,0	-8,8
%	10	32	60	29	28		
≥ 7 501	43	39	48	372	370	1,0	25,5
%	4	5	7	62	61		
Antall jordbr.bedr. ²⁾	1 186	829	657	601	607	-5,2	-0,9
Antall jordbr.bedr. ³⁾	4 064	2 528	1 847	2 198	1 489	-6,9	-2,4
1 000 høner ²⁾	3 101	3 372	3 926	4 457	4 536	2,2	1,6
1 000 høner ³⁾	3 181	3 415	3 953	4 488	4 559	2,0	1,6
Høner per j.bedr.	2 615	4 067	5 975	7 467	7 511	7,8	2,6

* Foreløpige tall

- 1) Rugeeggproduksjon er inkludert i tallene
- 2) Ekskl. jordbruksbedrifter med < 500 høner
- 3) Alle jordbruksbedrifter inkludert

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 2.23 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med slaktekylling målt etter antall slaktede kyllinger. Det mangler tall før 2001. Også 2019 mangler på grunn av nye rutiner for søknad om produksjonstilskudd der kyllinger slaktet i året ikke lenger blir registrert. Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling har variert en del i perioden 2001 til 2018, fra 511 bedrifter i 2001, opp til 673 i 2014 og ned igjen til 510 i 2018. I hovedsak har det vært en reduksjon blant de minste brukene og en økning blant de største.

Konsesjonsgrensen i denne produksjonen er at en bedrift kan ha en slaktekyllingproduksjon med inntil 280 000 omsatte og slaktede kyllinger per år. I 2018 utgjorde gruppene med over 100 000 slaktekyllinger 54 prosent av alle jordbruksbedrifter mot 9 prosent i 2001. Endringen i jordbruksbedrifter og antall kyllinger siste år sees i sammenheng med endringer i markedet. Totalt for perioden 2001 til 2018 var antall jordbruksbedrifter omtrent uendret, mens antall slaktekyllinger med økte med 84 prosent. Antall kyllinger i gjennomsnitt per besetning økte med 85 prosent fra 62 200 til 115 000 kyllinger fra 2001 til 2018.

Tabell 2.23 Antall jordbruksbedrifter med slaktekyllinger etter antall slakt

Antall slakta kyllinger	2001	2003	2010	2017	2018	Årlig %	
						Endring	
						01–10	10–18
< 25 000	90	61	44	16	18	-7,6	-10,6
%	18	13	8	3	4		
25 000–49 999	103	82	35	36	30	-11,3	-1,9
%	20	17	6	7	6		
50 000–74 999	165	104	49	108	59	-12,6	2,3
%	32	22	9	20	12		
75 000–99 999	108	158	89	106	126	-2,1	4,4
%	21	33	15	19	25		
100 000–139 999	23	54	333	148	172	34,6	-7,9
%	5	11	59	27	34		
140 000–279 999	16	16	15	131	93	-0,7	25,6
	3	3	3	24	18		
≥ 280 000	6	7	10	6	12	5,8	2,3
%	1	1	2	1	2		
Antall jordbr.bedr.	511	482	575	551	510	1,3	-1,5
1 000 kyllinger	31 774	35 242	56 496	62 267	58 529	6,6	0,4
1 000 kyllinger per j.bedr.	62	73	98	113	115	5,2	2,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fylkesvis fordeling, se tabeller på:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

2.3 Bruk av utmarksbeite

Utmarksbeite er sentralt for å bevare særpreget i jordbrukets kulturlandskap.

Tabell 2.24 viser statistikk over dyr på utmarksbeite, og Tabell 2.25 viser andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr. Det er særlig endring i antall sau og lam som gjør at totaltallene varierer. Både totaltall og andel av geiter på utmarksbeite har gått betydelig ned fra 1999, mens antall og andel av hester på utmarksbeite har økt i samme periode.

Tabell 2.24 Beitedyr på utmarksbeite¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester > 1 år
1999	2 315 600	236 500	2 000 700	71 900	6 600
2005	2 404 800	238 700	2 091 800	66 500	7 900
2008	2 190 200	223 400	1 900 200	57 500	9 100
2010	2 255 100	228 000	1 960 200	57 500	9 400
2015	2 318 400	248 700	2 005 100	55 600	9 100
2017	2 289 300	208 800	2 022 300	50 900	7 300
2018	2 323 700	235 800	2 025 000	54 800	8 100
2019	2 231 400	239 600	1 930 100	53 200	8 500

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite.

Andel dyr på beite har variert litt i perioden, men har stort sett vært rundt 70 prosent av samlet antall dyr (Tabell 2.25). Storfe og hest har hatt en markert økning av andelen dyr på utmarksbeite fra 1999 til 2018. Geit og kje har hatt et fall i andel dyr på utmarksbeite i samme periode.

Tabell 2.25 Andel beitedyr på utmarksbeite i prosent av totalt antall dyr¹⁾

	Beitedyr i alt	Storfe	Sau og lam	Geit og kje	Hester
1999	67,3	22,9	86,9	91,9	25,8
2005	70,1	25,6	87,2	91,5	27,0
2008	67,8	25,1	85,0	82,8	26,5
2010	68,8	26,1	85,1	85,4	25,9
2015	69,9	29,1	84,8	83,0	28,8
2017	69,0	26,1	83,6	70,2	29,3
2018	70,0	30,0	83,0	77,8	34,0
2019	70,3	31,1	83,6	75,0	36,0

Kilde: Produksjonstilskuddsstatistikk. Landbruksdirektoratet

1) Tidspunkt for søknad om produksjonstilskudd ble lagt om i 2017. Fom. 2017 benyttes søknadsomgang 2 for antall dyr på beite. For sau og lam: antall dyr sluppet på utmarksbeite. Totalt antall dyr er hentet fra søknadsomgang 1, bortsett fra lam, som er fra søknadsomgang 2, «lam på beite i minst 12/16 uker»

Seterdrift har vært en tradisjon i store deler av landet, og er fremdeles vanlig i flere områder. Tabell 2.26 viser at det de siste årene har vært en reduksjon i antall jordbruksbedrifter med seterdrift. I forhold til det totale antallet jordbruksbedrifter med melkekyr – og geiter, har likevel andelen holdt seg stabil på 13–14 prosent fra 2003 til 2018. Andelen med fellesforetak viser en reduksjon fra 46 prosent i 1999 til 35 prosent i 2018. (Det er 373 gårdsbruk/jordbruksbedrifter som søker tilskudd til i alt 119 fellessetre).

Pga. endring i tilskuddsordningene f.o.m. 2005, er tallene noe usikre med tanke på sammenligning med tidligere år.

Tabell 2.26 Antall og andel jordbruksbedrifter med seter, og andel med fellesforetak

	1995	1999	2010	2017	2018
Totalt antall jordbr.bedrifter med seter ¹⁾	2 608	2 721	1 579	1 100	1 071
<i>Andel jordbr.bedrifter med seter, %²⁾</i>	10	12	14	13	13
Antall med seterdrift alene	1 618	1 466	991	743	719
<i>Andel jordbr.bedrifter med seterdrift alene, %²⁾</i>	6	6	9	9	9
Antall med 2 eller flere sammen om seterdrift	990	1 255	588	373	373
<i>Andel med fellesseter av alle med seter, %</i>	38	46	37	34	35

1) Noen har både enkelt- og fellesseter

2) I forhold til alle jordbruksbedrifter med melkekyr og melkegeiter

Kilde: Landbruksdirektoratet tom 2003. Deretter Statistisk sentralbyrå

3 Produksjon og matvareforbruk

Norge har et begrenset areal med dyrka jord, samtidig som klimatiske forhold legger begrensninger på avlingsutbyttet og hvilke vekster som kan dyrkes. Dette bidrar til at en betydelig del av matvarebehovet blir dekket med import. Helsedirektoratet har beregnet at totalt utgjorde norsk produksjon 49 prosent av det totale innenlandske matvareforbruket i 2017, regnet på energibasis.

I innstilling fra næringskomiteen om jordbruksoppgjøret 2015 (Innst. 385S) sier komiteen om landbruk over hele landet: *«Komiteen ønsker et miljøvennlig, bærekraftig og fremtidsrettet norsk landbruk med små og store bruk i hele landet. Det er et mål at norsk landbrukspolitikk skal stimulere til økt matproduksjon, med intensjon om økt selvforsyning, blant annet av beredskapshensyn.»*

Dette kapitlet viser tilgangen på matvarer gjennom produksjon og import, og tar også opp matvareforbruk, eksport av jordbruksprodukter og selvforsyningsgrad. Til slutt er det et kapittel om norsk andel av kraftfôrforbruket.

3.1 Oversikt over samlede produserte mengder

Tabellene 3.1a–h illustrerer hvordan utviklingen i den norske jordbruksproduksjonen fordeler seg mellom regionene. På grunn av variasjoner, spesielt i væravhengige produksjoner som korn og potet, er indikatoren for «Årlig prosentvis endring» svært følsom for spesielle utslag i start- og sluttår for perioden. Tabellene må derfor leses med en viss forsiktighet.

Tabell 3.1a viser at det i 2018 var betydelig lavere produksjon av korn enn året før. Reduksjonen skjedde i hovedsak på Østlandet på grunn av ekstrem tørke dette året. Det var noe nedgang i de andre regionene også.

Tabell 3.1a Produksjon av korn fordelt på regioner. Mill. kg

	1999	2005	2010	2017	2018	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-18
Østlandet	1 006,7	1 073,6	1 004,9	1 108,8	562,0	0,2	0,0	-7,0
Agder/Telemark	45,7	38,6	33,1	24,8	15,4	3,6	-2,9	-9,1
Rogaland	14,8	19,4	16,7	8,7	8,2	1,7	1,1	-8,5
Vestlandet	8,5	4,8	2,3	2,1	1,2	2,3	-11,4	-7,1
Trøndelag	140,9	161,5	148,0	172,5	162,9	0,0	0,4	1,2
Nord-Norge	1,5	0,5	0,8	0,6	0,4		-5,7	-7,5
<i>Landet</i>	<i>1 218,1</i>	<i>1 298,4</i>	<i>1 205,7</i>	<i>1 317,6</i>	<i>750,2</i>	<i>0,3</i>	<i>-0,1</i>	<i>-5,8</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1b viser hvordan produksjonen av potet har utviklet seg etter 1999. I 2019 står Østlandet for 75 prosent og Trøndelag for 12 prosent av potetproduksjonen i landet.

Tabell 3.1b Produksjon av potet fordelt på regioner¹⁾. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	273,9	224,1	250,7	243,5	248,2	-0,9	-0,8	-0,1
Agder/Telemark	13,0	12,3	11,1	11,0	12,1	-6,1	-1,5	1,0
Rogaland	23,7	21,6	20,5	17,0	16,8	-4,8	-1,3	-2,2
Vestlandet	11,6	7,7	6,6	8,5	8,3	-3,4	-4,9	2,4
Trøndelag	47,9	40,8	38,8	40,3	38,4	-2,4	-1,9	-0,1
Nord-Norge	10,3	10,1	5,4	6,0	8,4	-2,4	-5,7	5,0
<i>Landet</i>	<i>380,2</i>	<i>316,6</i>	<i>333,2</i>	<i>326,3</i>	<i>332,2</i>	<i>-1,8</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,0</i>

*Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1c viser at melkeproduksjonen stort sett har holdt seg på ca. 1 500 mill. liter på 2000-tallet. Fra 2010 til 2019 har produksjonsmengden vært relativt stabil. Melkeproduksjonen er kvotestyrte og fra og med 2018 er det 14 produksjonsregioner. Dette gjør at forholdet mellom landsdelene holder seg stabilt.

Tabell 3.1c Produksjon av kumelk fordelt på regioner²⁾. Mill. liter¹⁾

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	407,0	363,8	367,8	368,1	354,9	-1,0	-0,9	-0,4
Agder/Telemark	65,8	59,1	58,1	57,4	54,9	-1,1	-1,1	-0,6
Rogaland	269,2	273,7	278,4	288,8	279,6	-1,6	0,3	0,0
Vestlandet	385,1	339,8	325,0	318,5	310,6	-0,9	-1,5	-0,5
Trøndelag	347,9	318,9	320,8	335,3	329,8	-1,1	-0,7	0,3
Nord-Norge	172,4	157,1	155,9	153,9	150,9	-0,9	-0,9	-0,4
<i>Landet</i>	<i>1 647,3</i>	<i>1 512,4</i>	<i>1 506,0</i>	<i>1 522,0</i>	<i>1 480,7</i>	<i>-1,1</i>	<i>-0,8</i>	<i>-0,2</i>

1) Ekskl. gårdssmør fra og med 2010

2) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Tine og Q-meieriene (i Gausdal og på Jæren)

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Den totale produksjonsmengden av storfekjøtt var i 2019 på 87,0 mill. kg, en reduksjon fra 89,4 mill. kg i 2018 (tabell 3.1d). Fra 2010 til 2019 var den største årlige nedgangen på Vestlandet, mens den største økningen var i Agder og Telemark.

Tabell 3.1d Produksjon av storfekjøtt fordelt på regioner¹⁾. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	25,8	23,4	23,3	29,2	26,3	3,1	-0,9	1,4
Agder/Telemark	4,7	4,1	4,1	5,1	4,7	3,8	-1,3	1,6
Rogaland	15,7	14,6	14,4	14,6	14,6	3,2	-0,8	0,2
Vestlandet	20,4	18,1	16,1	15,2	14,7	0,4	-2,1	-1,0
Trøndelag	19,8	18,4	17,1	16,9	18,3	2,8	-1,3	0,8
Nord-Norge	9,0	8,4	8,6	8,4	8,4	2,2	-0,4	-0,2
<i>Landet</i>	<i>95,4</i>	<i>87,0</i>	<i>83,5</i>	<i>89,4</i>	<i>87,0</i>	<i>2,4</i>	<i>-1,2</i>	<i>0,5</i>

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Svinekjøttproduksjonen (tabell 3.1e) var i 2019 på 132,3 mill. kg, og det er en nedgang fra 137,3 i 2018. Fra 2010 til 2019 har produksjonen økt mest i antall kilo i Rogaland. Relativt sett har økningen vært størst i Agder/Telemark, mens det har vært nedgang i Nord-Norge i denne perioden.

Tabell 3.1e Produksjon av svinekjøtt fordelt på regioner¹⁾. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	48,8	47,7	52,3	54,7	53,0	2,9	0,6	0,1
Agder/Telemark	4,0	3,5	3,6	4,5	4,3	1,1	-0,9	2,0
Rogaland	24,5	30,4	37,1	39,7	38,6	4,5	3,8	0,4
Vestlandet	6,1	5,6	6,4	7,4	7,0	-4,3	0,5	1,0
Trøndelag	20,1	19,8	21,9	23,1	22,3	2,3	0,8	0,2
Nord-Norge	4,9	5,3	7,4	7,9	7,1	7,6	3,9	-0,5
<i>Landet</i>	<i>108,4</i>	<i>112,3</i>	<i>128,8</i>	<i>137,3</i>	<i>132,3</i>	<i>2,6</i>	<i>1,6</i>	<i>0,3</i>

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Produksjonen av saue- og lammekjøtt (tabell 3.1f) var i 2019 på 24,3 mill. kg, en reduksjon på 2,7 mill. kg fra 2018.

Produksjonen av sau- og lammekjøtt har økt på Østlandet og i Trøndelag fra 2010 til 2019, mens den har gått ned i de andre landsdelene.

Tabell 3.1f Produksjon av saue- og lammekjøtt fordelt på regioner¹⁾. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	5,6	6,3	5,8	7,5	6,2	0,7	0,4	0,6
Agder/Telemark	1,7	1,8	1,5	1,7	1,4	2,7	-1,2	-0,8
Rogaland	4,0	5,1	5,3	5,3	5,1	0,2	2,5	-0,2
Vestlandet	6,0	5,9	5,6	5,7	5,3	-1,4	-0,6	-0,7
Trøndelag	2,1	2,5	2,3	2,8	2,7	0,3	0,9	1,7
Nord-Norge	3,2	3,8	3,9	4,0	3,6	-0,7	2,0	-1,0
<i>Landet</i>	<i>22,6</i>	<i>25,4</i>	<i>24,4</i>	<i>27,0</i>	<i>24,3</i>	<i>-0,0</i>	<i>0,7</i>	<i>-0,1</i>

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 3.1g viser at produksjonen av fjørfekjøtt har økt med 193 prosent fra 1999 til 2019. Økningen var størst fra 1999 til 2010 med en årlig økning på 8 prosent. Fra 2010 til 2019 er den årlige økningen 2,6 prosent. Totalt produsert mengde var 106,8 mill. kg i 2019. Dette er 8,7 mill. kg mer enn i 2018.

Av kjøttslagene er det fjørfekjøtt som har hatt den største forskyvingen mellom landsdeler. I Nord-Norge produseres det ikke fjørfekjøtt. På Vestlandet og i Agder og Telemark er det også liten produksjon. I 1999 produserte Østlandet 66 prosent av fjørfekjøttet mot 43 prosent i 2019. Trøndelag har økt sin andel fra 15 prosent i 1999 til 27 prosent i 2019, mens Rogaland har økt fra 13 til 29 prosent i samme periode.

Tabell 3.1g Produksjon av fjørfekjøtt fordelt på regioner¹⁾. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	24,0	32,5	40,0	40,8	45,5	6,5	4,7	1,4
Agder/Telemark	0,9	1,0	1,0	1,2	1,2	2,1	1,2	2,0
Rogaland	4,8	8,8	14,8	27,6	30,6	7,0	10,8	8,4
Vestlandet	1,3	1,3	0,9	0,3	0,3	0,0	-2,7	-10,8
Trøndelag	5,5	12,9	28,1	28,2	29,2	8,3	16,0	0,4
Nord-Norge	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0			
<i>Landet</i>	<i>36,5</i>	<i>56,5</i>	<i>84,9</i>	<i>98,2</i>	<i>106,8</i>	<i>6,3</i>	<i>8,0</i>	<i>2,6</i>

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Eggproduksjonen (Figur 3.1h) har totalt sett økt med 14 mill. kg fra 2010 til 2019. I 2010 sto Rogaland for 29,2 prosent av den totale produksjonen av egg i landet, mens den var redusert til 25,6 prosent i 2019. I Trøndelag har andelen gått opp fra 14,5 til 23,7 prosent i samme periode.

Tabell 3.1h Produksjon av egg fordelt på regioner¹⁾. Mill. kg

	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring		
						89-99	99-10	10-19
Østlandet	20,3	19,7	22,2	23,4	24,7	0,8	0,8	1,2
Agder/Telemark	4,4	4,3	3,5	3,7	4,0	-2,6	-2,1	1,6
Rogaland	12,0	16,2	17,4	18,2	18,8	-1,6	3,4	0,9
Vestlandet	5,0	4,9	5,6	5,9	6,1	-4,4	1,2	0,9
Trøndelag	4,2	5,1	8,6	16,5	17,4	1,6	6,9	8,1
Nord-Norge	1,9	1,5	2,1	2,5	2,4	-2,5	1,1	1,3
<i>Landet</i>	<i>47,7</i>	<i>51,7</i>	<i>59,5</i>	<i>70,3</i>	<i>73,4</i>	<i>-0,9</i>	<i>2,0</i>	<i>2,4</i>

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet

For fylkesvis fordeling, se <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

3.1.1 Småskalaproduksjon

I Norge har vi omtrent 1 800 lokale matprodusenter² i 2018. Produsentene har flere ulike alternativer for å nå ut til kundene med sine produkter, blant annet *Bondens Marked*, REKO-ringer eller salg gjennom dagligvarehandelen. Mange av produsentene er registrert på lokalmatportalen *lokalmat.no*, og er merkebrukere av matmerkene *Spesialitet* og/eller *Beskyttet Betegnelse*.

Tabell 3.2 viser antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk. Lokalmatdatabasen og «Beskyttede betegnelser» ble opprettet i 2015.

Tabell 3.2 Antall produsenter og produkter i ulike merkeordninger gjennom Matmerk

	Spesialitet		Lokalmatdatabasen		Beskyttede betegnelser
	Produkter	Produ-senter	Produkter	Produ-senter	Geografiske områder
2013	202				
2014	244				
2015	285	76	360	70	24
2016	425 ¹⁾	86	1 086	465	27
2017	471	95	1 730	678	29
2018	505	105	1 980	540 ²⁾	29
2019	567	110	2 484	576	31

1) Fra 2016 fikk hvert produkt egen strekkode. Dvs. at en type ost kan f.eks. selges både i stykker og i skiver, og dette blir da regnet for to ulike produkter.

2) Endring i 2018: kun bedrifter med gjennomført egenrevisjon framkommer, dvs. at det er flere i selve databasen.

Kilde: Årsmeldinger Matmerk

Spesialitetsmerke og Beskyttet Betegnelse

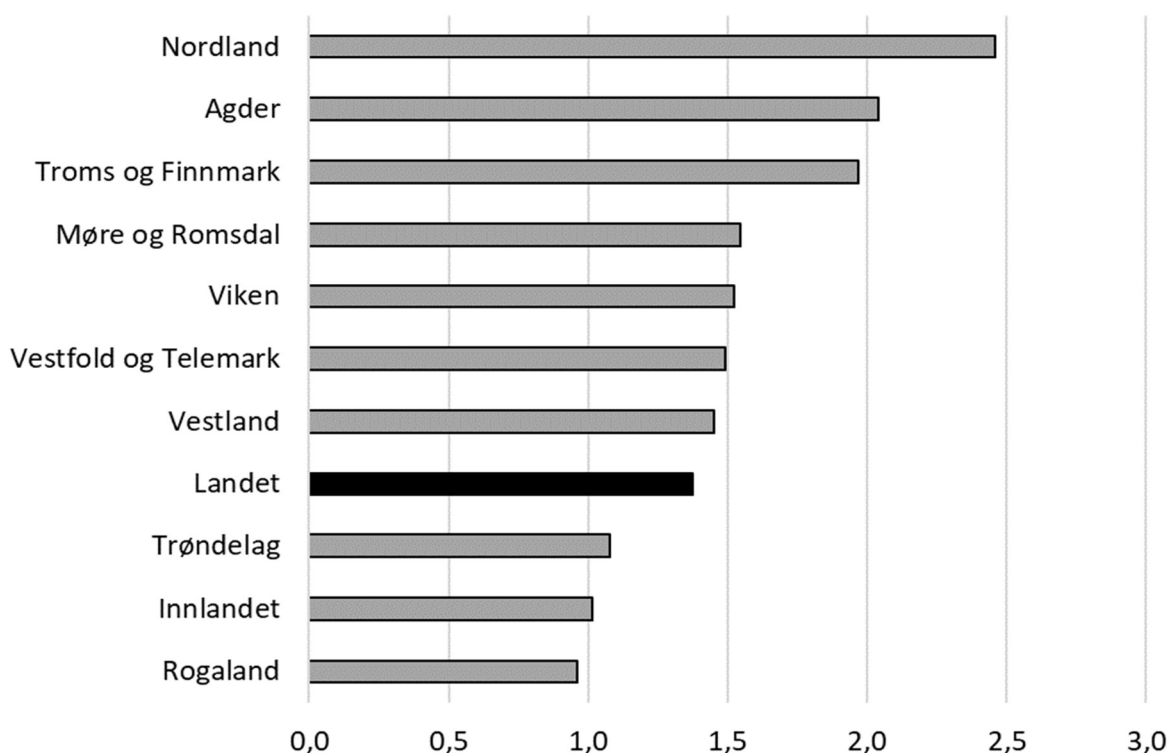
Spesialitet er et informasjonsmerke for norsk mat og drikke, tildelt av en uavhengig fagjury. Spesialitet-merkede produkter er basert på de beste lokale råvarene og særegne oppskrifter. Beskyttet Betegnelse er det offentlige merket som verner om norsk matkultur og garanterer særegen kvalitet fra et bestemt geografisk område. Nesten 1000 enkeltprodusenter er tilknyttet de 31 produsentsammenslutningene som har fått tildelt en Beskyttet Betegnelse (2019). Til sammenligning er det mellom 6 og 10 produsentsammenslutninger som har denne betegnelsen i hvert av de andre nordiske landene.

² Kilde: Et estimat gjort av Matmerk, Bondens marked og Innovasjon Norge

Lokalmatdatabasen

På *lokalmat.no* er 592 matprodusenter og 2 576 produkter registrert (mars 2020). Det er flest produsenter i Viken, med 94 stk. og færrest i Troms og Finnmark, med 22 produsenter. Ca. 50 produsenter har ikke oppgitt fylke.

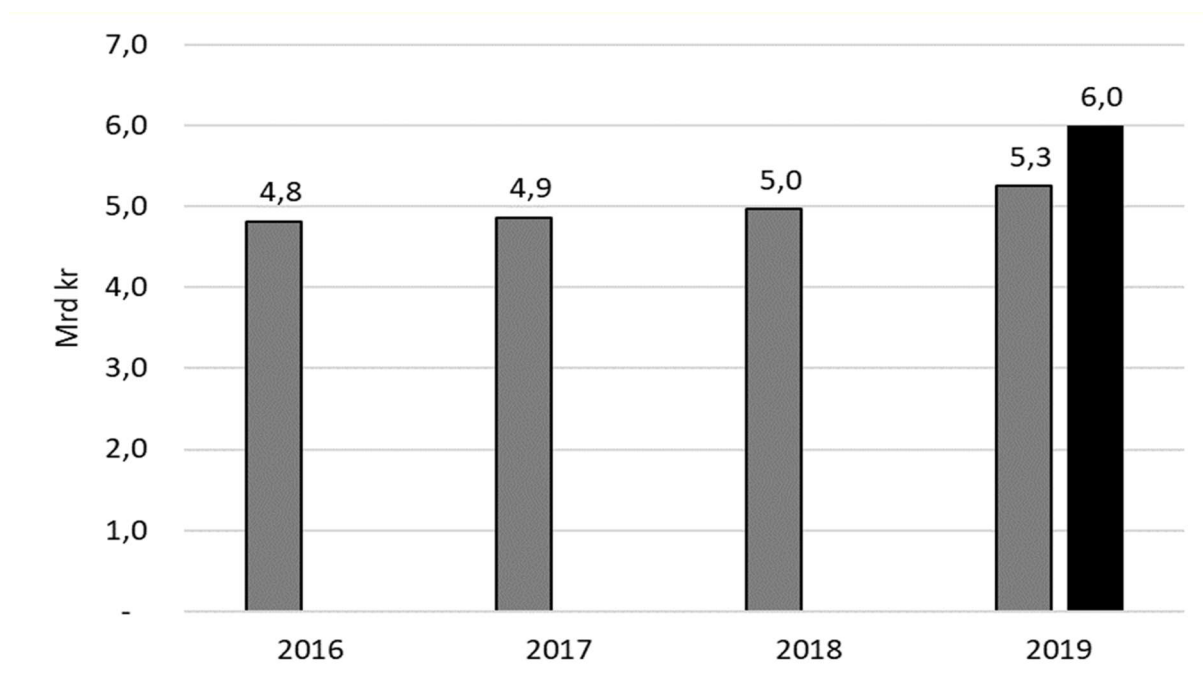
Figur 3.1 viser antall småskalaprodusenter i prosent av antall jordbruksbedrifter per fylke (Tall for mars 2020 – det var ikke mulig å hente ut tall etter fylkesinndelingen i 2019). Nordland er det fylket som har størst andel produsenter av lokalmat i forhold til totalt antall jordbruksbedrifter.

Figur 3.1 Antall småskalaprodusenter i prosent av totalt antall jordbruksbedrifter per fylke

Kilde: Lokalmat.no, SSB

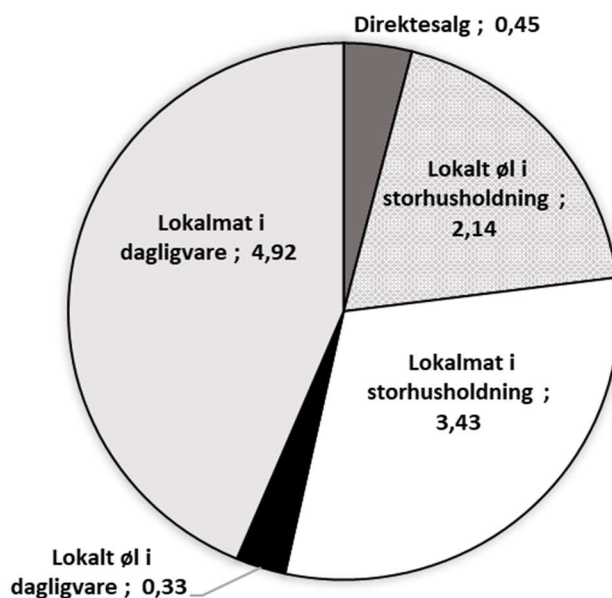
Figur 3.2 viser omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt salg av lokalmat og -drikke i storhusholdninger og ved direktesalg, som ble målt for første gang i 2019. Omsetningen av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen har hatt en økning de siste årene, og var totalt på 5,3 mrd. i 2019. Tilsvarende omsetning i storhusholdninger og ved direktesalg ble målt til 6 mrd. i 2019.

Figur 3.2 Omsetning av lokal mat og -drikke i dagligvarehandelen, samt tilsvarende omsetning i storhusholdning og direktesalg i 2019

Kilde: Stiftelsen Matmerk

Figur 3.3 viser omsetningen av lokal mat og -drikke både gjennom dagligvare, storhusholdning og direktesalg i 2019. Det er størst omsetning av lokalmat i dagligvarehandelen, med 4,92 mrd. kroner.

Figur 3.3 Omsetning av lokalmat og -drikke i dagligvare, storhusholdning og direktesalg, mrd. kroner, 2019

Bondens marked

Bondens marked ble etablert i Norge i 2003 etter modell fra det internasjonale konseptet Farmers Market³. Bondens marked er et beskyttet merke, eid og kontrollert av Stiftelsen Bondens marked Norge. På Bondens marked kan en kjøpe mat direkte fra produsenten. Produktene en kan få kjøpt vil variere gjennom sesongen og fra marked til marked. Som oftest vil en finne oster, økologisk kjøtt, fisk og vilt, bakervarer, honning, frukt, bær og grønnsaker.

Bondens marked stiller strenge krav til produsentene. Råvarene skal være lokale og sporbare, foredlingen skal ha et håndverksmessig og småskala preg, og produsenten skal selv stå for salget. Disse kravene stilles for at en skal få en unik vare hvor opprinnelse, kvalitet og smak står i sentrum.

I oppstartsåret ble Bondens marked arrangert på ni ulike steder, og totalt ble det arrangert 63 markedsdager på disse stedene. Gjennomsnittlig omsetning per utbyder per markedsdag var i overkant av kr 6 000, men dette varierer mellom de enkelte produsentene fra kr 700 til kr 40 000. Kravet til omsetning varierer sterkt både ut i fra kostnader på råvarer og arbeidsinnsatsen knyttet til foredlingsgrad.

Tabell 3.3 viser total omsetning på Bondens marked, samt antall markedsdager og omsetning per markedsdag. Omsetningen har økt fra 5,5 mill. i 2003 til 76,2 mill. i 2019.

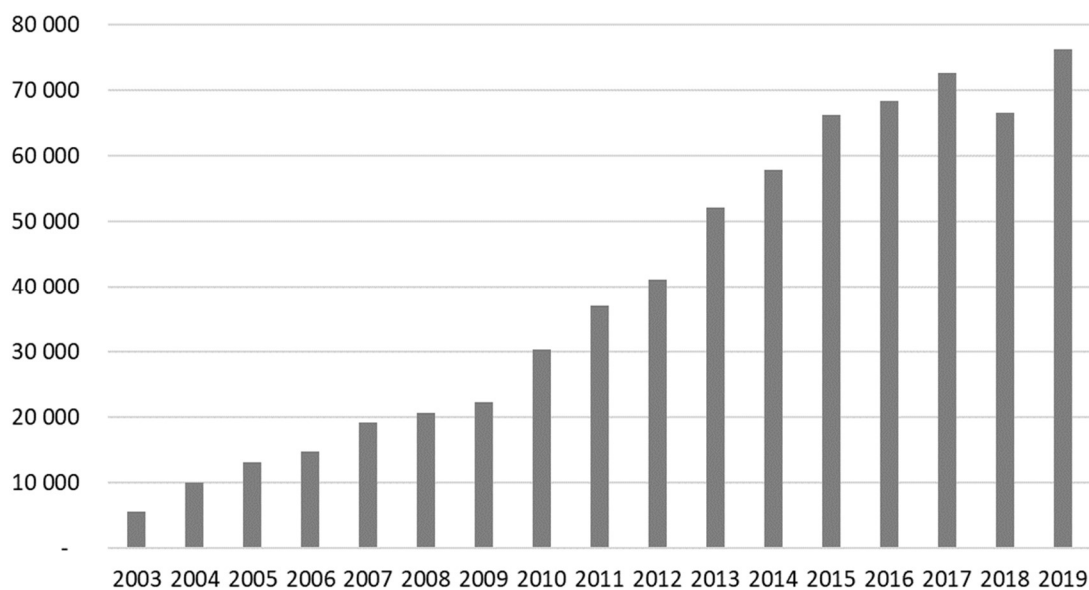
Tabell 3.3 Total omsetning, antall markedsdager og omsetning per markedsdag

	Total omsetning, kroner	Antall markedsdager	Gj.snittlig omsetn. per markedsdag, kroner
2003	5 500 000	63	87 300
2005	13 100 000	195	67 200
2010	30 300 000	213	142 300
2015	66 200 000	245	270 200
2017	72 200 000	257	280 900
2018	66 600 000	271	245 800
2019	76 200 000	287	265 500

Kilde: Bondens marked Norge

Bondens marked arrangeres i dag (2019) på om lag 20 ulike steder i Norge, fra Tromsø i nord til Kristiansand i sør. Det langsiktige målet er å ha markeder i alle store byer hver lørdag i sesongen. Omsetningen fra bondens marked har i hovedsak økt i hele perioden fra oppstarten, og Figur 3.4 viser omsetningen på landsbasis fra 2003 til 2019.

³ Kilde: www.bondensmarked.no

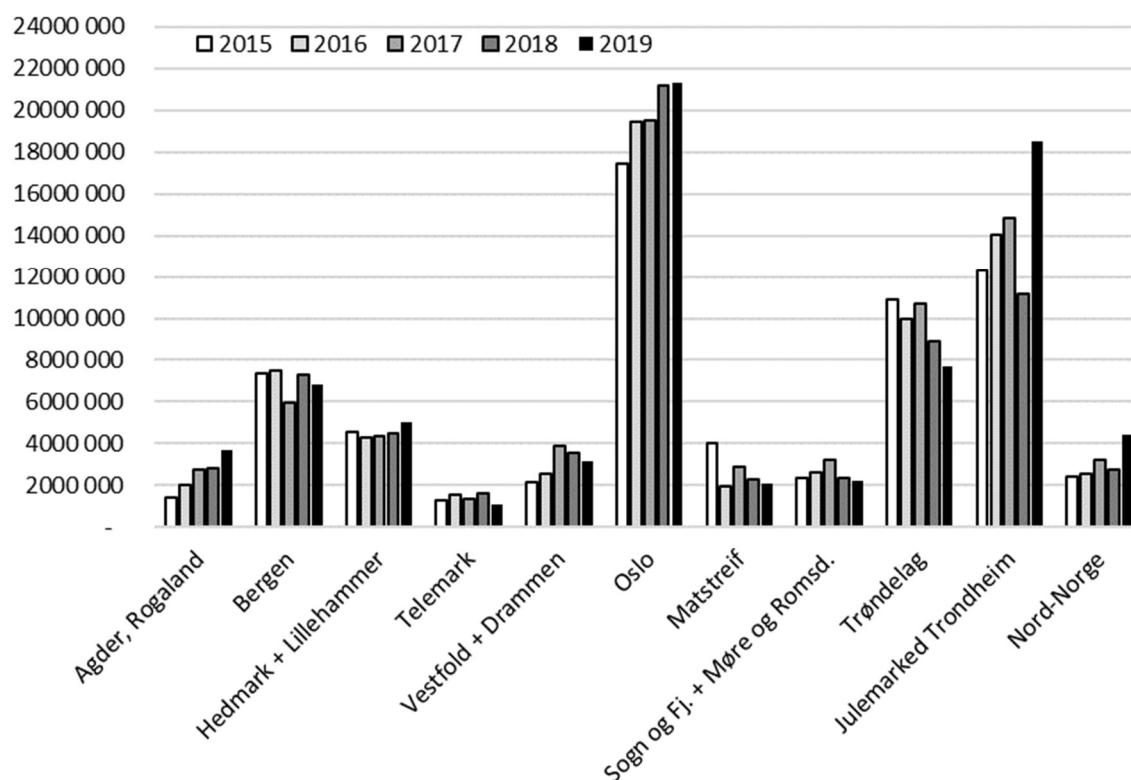
Figur 3.4 Omsetning på landsbasis fra Bondens marked, nominelle kroner. 1000-kroner

Kilde: Bondens marked Norge

Figur 3.5 viser omsetningen på Bondens marked ved ulike lokasjoner i perioden 2015-2019. Den geografiske enheten er enkelte steder byer og andre steder fylker. I 2015 var den totale omsetningen på 66 mill. kroner, i 2018 68,5 og i 2019 på 76,1 mill. kroner. Oslo er det stedet hvor det er høyest omsetning av lokale matvarer. «Matstreif» er en nasjonal matfestival i regi av Innovasjon Norge, og Bondens marked pleier å arrangere et stort marked de samme dagene.

I 2019 er første år det ble gjennomført markeder i alle landets fylker. I Trondheim har det vært en ombygging av torvet de siste par årene. Denne er nå avsluttet, og det førte til bedre tall der i 2019.

Mange kunder på Bondens marked etterspør økologiske produkter, og andelen økologiske produsenter har vært stabilt på ca. 27 prosent de siste årene. Bondens marked har et prosjekt på gang for å rekruttere flere øko-produsenter, men andelen av omsetningen med økovarer går ned, da de fleste øko-produsentene har mindre volum og verdi, og deltar på færre markeder.

Figur 3.5 Omsetning på Bondens Marked ved ulike lokasjoner, 2015-2019

Kilde: Bondens marked Norge

REKO-ringer

REKO betyr RETTferdig KONsum og er et handelsfenomen som ble grunnlagt i Finland i 2013. Etablering av nye REKO-ringer i Norge er en del av Norsk Bonde- og Småbrukarlag sitt prosjekt Matnyttig. Salgsfenomenet har ingen mellomledd og produsenten får 100% av salgssummen. Kundene forhåndsbestiller varer via en Facebook-gruppe, og bestilte varer leveres ut til kunder til oppsatt tid på et fast sted. Første REKO-ring i Norge ble etablert november 2017. Hittil er det etablert ca. 90 REKO-ringer spredt i ulike byer i Norge, og det er omtrent 280 administratorer av de ulike Facebook-sidene som tar imot bestilling av varer. Tilsammen er det nå om lag 450 000 registrerte kunder tilknyttet de ulike REKO-ringene i Norge og ca. 750 produsenter som selger varer (mars 2020).

3.2 Økologisk jordbruk

Landbruks- og matdepartementet har kommet med en nasjonal strategi for økologisk jordbruk for perioden 2018-2030. Der sies det at «Regjeringen legger til grunn at utviklingen av økologisk produksjon og forbruk må skje med utgangspunkt i markedet og etterspørselen etter økologiske produkter, på lik linje med øvrig jordbruksproduksjon». Matmerk fikk gjennom denne strategien i oppdrag fra Landbruks- og matdepartementet å starte arbeidet med en større omlegging av økologisk.no til å bli en ressurside for flere aktører, samt opprette et redaksjonsråd for dette.

Tabell 3.4 og Tabell 3.5 viser utviklingen i det økologisk drevne jordbruksarealet siden 1991. I 2019 var den økologiske andelen av det totale jordbruksarealet på 4,2 prosent, eller 4,6 prosent når arealet som var under omlegging også tas med. Etter 2012 har andelen økologisk gått ned. Ca. en fjerdedel av Norges økologiske arealer er i trøndelagsfylkene. Antall økologiske jordbruksbedrifter har gått tilbake hvert år etter 2009. Andelen økologiske bedrifter av totalt antall har holdt seg stabilt på fem prosent de siste årene.

Tabell 3.4 Økologiske jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal

	1991	1999	2010	2018	2019*	Endring siste år, %
Antall j.bedrifter med økol. drift ¹⁾	423	1 762	2 805	2 012	1 965	-2,3
Fulldyrka eng	9 629	95 930	278 459	241 441	239 707	-0,7
Annen eng og grovfôrvekster	2 963	16 894	24 706	21 648	21 775	0,6
Innmarksbeite	2 023	22 497	79 027	70 846	68 547	-3,2
Korn og erter til modning	1 741	8 611	70 008	58 639	60 582	3,3
Potet	598	1 472	1 620	1 167	1 263	8,2
Andre vekster	980	3 195	10 507	18 928	14 832	-21,6
Grønngjødsla areal og brakkmark	211	911	7 637	5 308	4 773	-10,1
Godkjent øk. jordbr. areal i alt, daa	18 145	149 510	471 964	416 859	411 524	-1,3
Økol. areal i % av j. areal i drift	0,2	1,4	4,7	4,2	4,2	
Jordbr. areal under omlegging, daa	6 288	38 225	101 955	46 907	41 600	-11,3

*Foreløpige tall

1) Omfatter alle jordbruksbedrifter som er godkjent for tilskudd og/eller merke

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.5 Andel økologiske jordbruksbedrifter av alle foretak og andel økologisk jordbruksareal i forhold til konvensjonell bruk per vekst

	1999	2010	2018	2019*
Andel jordbr.bedr. med økologisk drift av alle bruk	2,5	6,1	5,1	5,0
Fulldyrka eng	2,0	5,8	5,0	5,0
Natureng og overfl.dyrket jord til slått og beite	2,6	5,9	5,1	5,0
Korn og oljevekster	0,3	2,3	2,1	2,2
Potet	1,0	1,2	1,0	1,1

*Foreløpige tall

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.6 viser utviklingen av økologisk husdyrhold fra 1991 til 2019. Kyllingproduksjonen var svært liten i utgangspunktet, og har derfor hatt den største prosentvise økningen i perioden 1999-2010.

Tabell 3.6 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Antall dyr¹⁾

	1991	1999	2010	2018	2019*	Årlig % endring	
						99-10	10-19
Storfe	957	7 424	27 211	30 307	28 361	12,5	0,5
Melkeku ²⁾	237	2 998	8 764	8 353	7 932	10,2	-1,1
Ammeku	87	680	3 232	4 316	3 824	15,2	1,9
Annet storfe	633	3 746	15 215	17 638	16 605	13,6	1,0
Sau	3 007	18 393	48 941	46 823	38 000	9,3	-2,8
Geit	209	1 052	1 426	1 691	1 586	2,8	1,2
Slaktegris ³⁾	53	282	2 460	1 612	1 625	21,8	
Verpehøner	1 697	27 228	153 319	294 342	307 495	17,0	8,0
Kyllinger ³⁾	10	91	145 372	131 800	82 800	95,5	

*Foreløpige tall

1) I 1991 var telledatoen 1/7, 31/12 fra 1992-2017, og 1/3 i 2018 og 2019.

2) Godkjent for melk og kjøtt

3) Etter endringer i produksjonstilskuddssøknad sier ikke dette noe om totalt antall dyr per år, men er antall per 1/1 i 2018 og 2019 (kilde: Debio). Det kan derfor heller ikke regnes ut årlig endring fra 2010.

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.7 viser andelen økologiske husdyr som prosent av total husdyrbestand. Verpehøner har størst andel med 7,7 prosent i 2019.

Tabell 3.7 Husdyrhold på økologisk godkjente jordbruksbedrifter. Andel økologiske dyr av totalt antall husdyr¹⁾. Prosent

	1991	1999	2010	2018	2019*
Storfe	0,1	0,7	3,1	3,5	3,3
Melkeku	0,1	0,9	3,6	3,8	3,7
Ammeku	0,9	2,3	5,3	4,7	4,1
Annet storfe	0,1	0,5	2,7	3,1	3,0
Sau	0,3	1,7	4,6	4,6	4,6
Geit	0,3	1,5	2,4	2,4	2,2
Slaktegris ¹⁾	0,0	0,0	0,2	0,1	0,4
Verpehøner	0,0	0,9	3,8	6,7	7,7
Kyllinger ¹⁾	0,0	0,0	0,2	1,7	0,9

*Foreløpige tall

1) I 2018 og 2019: Antall økologiske dyr per 1/1 (kilde: Debio). Totalt antall for beregning av andel økologisk er per 1/3 (Kilde: SSB).

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produsert slakt utgjør fortsatt en liten andel av total kjøttproduksjon i Norge, med 0,9 prosent.

I 2019 var total tilførsel av økologisk kjøtt av storfe, sau/lam og gris på 2 279 tonn, en reduksjon på 359 tonn fra året før. Det er stort sett storfe og sau som produseres økologisk mens omfanget av kraftfôrbasert kjøttproduksjon er mindre. Andelen økologisk produsert kjøtt omsatt som økologisk gikk fra 43 prosent i 2017, opp til 51 prosent i 2018 og ned til 41 prosent i 2019.

Tabell 3.8 viser tilført og omsatt mengde økologisk storfekjøtt. Trøndelag er det fylket med størst økologisk storfekjøttproduksjon, og andelen av total produksjon er her på to prosent. Østfold har den høyeste andelen økologisk produksjon, med 15 prosent i 2019. Andelen økologisk produsert storfekjøtt omsatt som økologisk gikk fra 50 prosent i 2018 til 41 prosent i 2019.

Tabell 3.8 Tilførsel og salg av økologisk storfekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2018	2019	Årlig % endring	
						99–10	10–19
Tilførsel	265,7	915,3	1 113,3	1 602,7	1 370	13,9	2,3
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,3</i>	<i>1,0</i>	<i>1,3</i>	<i>1,8</i>	<i>1,6</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		155,6	455,6	798,0	555,4	32,5	2,2
<i>I prosent²⁾</i>		<i>17</i>	<i>41</i>	<i>50</i>	<i>41</i>		
Solgt økologisk i % av alt storfekjøtt		0,2	0,5	0,9	0,6		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Økologisk kjøtt som ikke omsettes, legges på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.9 viser tilført og omsatt mengde av økologisk sau- og lammekjøtt, og det var en reduksjon fra 2018 til 2019. Trøndelag har den klart største produksjonen av økologisk sau/lam, med mer enn en femtedel av produksjonen i 2019, men også her gikk produksjonen ned det siste året. Østfold det fylket som har høyest andel økologisk slakt, med 16 prosent av total tilførsel i 2019, men her er den totale mengden relativt liten.

Tabell 3.9 Tilførsel og salg av økologisk sau- og lammekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2018	2019	Årlig % endring	
						99-10	10-19
Tilførsel	213,0	385,4	573,8	641,3	542,0	9,4	-0,6
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,9</i>	<i>1,6</i>	<i>2,3</i>	<i>2,4</i>	<i>2,2</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		92,5	152,6	220,0	102,4		-4,3
<i>I prosent²⁾</i>		<i>24</i>	<i>27</i>	<i>34</i>	<i>19</i>		
Solgt økologisk i % av alt sauekjøtt		0,5	0,6	0,8	0,4		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 3.10 viser tilført og omsatt mengde av økologisk svinekjøtt. I 2018 ble 82,7 prosent solgt som økologisk, og dette gikk ned til 75,7 prosent i 2019. Produksjonen av økologisk svinekjøtt er konsentrert rundt noen få fylker, hvor Vestfold hadde størst produksjon i 2019.

Tabell 3.10 Tilførsel og salg av økologisk svinekjøtt. Tonn

	1999	2006	2010	2018	2019	Årlig % endring	
						99-10	10-19
Tilførsel	26,7	97,7	397,9	394,1	367,0	27,9	-0,9
<i>Prosent økol. av totalt tilført</i>	<i>0,02</i>	<i>0,08</i>	<i>0,31</i>	<i>0,29</i>	<i>0,28</i>		
Solgt som økologisk ¹⁾		88,9	118,1	326,0	277,9		10,0
<i>I prosent²⁾</i>		<i>91</i>	<i>30</i>	<i>82,7</i>	<i>75,7</i>		
Solgt økologisk i % av alt Svinekjøtt		0,0	0,1	0,2	0,2		

1) Landbruksdirektoratet har ikke tall lenger tilbake enn 2006

2) Det som ikke selges, blir lagt på fryselager for senere salg eller selges som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet.

Ifølge Landbruksdirektoratet var total tilførsel av økologisk geitekjøtt i 2019 4 tonn, en liten nedgang fra året før.

Data for økologisk produsert melk i Tabell 3.11 omfatter bare den melka som leveres som økologisk til merpris, og dekker dermed ikke hele den faktiske produksjonen. Eventuelt volum av økologisk melk som foredles lokalt er heller ikke inkludert. Både innveid og anvendt mengde økologisk melk økte jevnt i hele perioden 1999 til 2013. Innveid mengde hadde en forholdsvis stor nedgang i 2014, og deretter en svak årlig nedgang fram til og med 2019. Anvendt mengde har hatt en liten nedgang de to siste årene. Andelen økologisk melk solgt som økologisk var på 58 prosent i 2019. Denne andelen har økt hvert år siden 2010 da den var 37,7 prosent.

Tabell 3.11 Innveid og anvendt økologisk melk¹⁾. 1 000 liter

	1999	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring	
						99–10	10–19
Innveid	11 703	25 640	46 542	50 138	49 092	13,4	0,6
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>	<i>0,7</i>	<i>1,7</i>	<i>3,1</i>	<i>3,3</i>	<i>3,3</i>		
Anvendt som økologisk	2 515	12 297	17 534	29 055	28 717	19,3	5,6
<i>I prosent</i>	<i>21,0</i>	<i>48,0</i>	<i>37,7</i>	<i>57,9</i>	<i>58,5</i>		
Solgt økologisk i % av all melk	0,2	0,8	1,2	1,9	1,9		

1) All melk anvendes, og det som ikke finner avsetning som økologisk, blir anvendt som ordinær vare

Kilde: Landbruksdirektoratet

Økologisk produserte fjørfeprodukter omfatter hovedsakelig egg, men det er også en viss produksjon av kalkun og kylling. Denne produksjonen var på 459 tonn i 2018, og gikk ned med 22 tonn i 2019. Aktørene her melder om utfordringer i markedet. Andelen økologisk fjørfeslakt av totalt fjørfeslakt var på 0,48 prosent i 2018 og gikk ned til 0,41 prosent i 2019.

Tabell 3.12 viser innveid og solgt mengde økologiske egg. Landbruksdirektoratet mangler tall for direktesalg fra gård, men mengden er begrenset. Både innveid mengde og solgt mengde har økt de to siste årene. I 2019 ble 91 prosent av innveid mengde solgt som økologisk.

Solgte økologiske egg utgjør 6,9 prosent av total eggproduksjon i Norge i 2019.

Tabell 3.12 Innveid og anvendt mengde økologiske egg. Tonn

	2000	2005	2010	2018	2019	Årlig % endring	
						00–10	10–19
Innveid	300	573	2 414	4 689	4 920	23,2	8,2
<i>Prosent økol. av totalt innveid</i>		<i>1,2</i>	<i>4,4</i>	<i>7,4</i>	<i>7,5</i>		
Solgt som økologisk	192	398	1 281	4 689	4 920	20,9	15,0
<i>I prosent</i>	<i>64</i>	<i>70</i>	<i>53</i>	<i>84</i>	<i>91</i>		
Solgt økologisk i % av alle egg		0,9	2,3	6,2	6,9		

Kilde: Landbruksdirektoratets leveransedatabase over innveide egg fra pakkeriene

Tabell 3.13 viser utviklingen i mengde økologisk produsert korn levert til mølle. Kornavlingen totalt varierer mye fra år til år, og variasjonen er også stor for økologisk korn. Tallene for sesongen 2018/2019 viser en betydelig nedgang i sum økologisk korn. Produksjonen av hvete gikk ned med 2 100 tonn fra 2018 til 2019, og produksjonen av havre gikk med ned 3 084 tonn.

Tabell 3.13 Økologisk korn levert mølle. Tonn, og prosent av totalt innveid mengde

	1996/	1999/	2010/	2017/	2018/	Årlig % endring	
	1997	2000	2011	2018	2019	96/97–10/11	10/11– 18/19
Hvete	54,9	295,8	1 670,1	3 392,8	1 292,7	27,6	-3,2
Rug	40,4	43,6	118,4	797,5	143,2	8,0	2,4
Bygg	52,8	88,5	4 130,5	3 717,5	2 620,9	36,5	-5,5
Havre	76,8	284,4	5 950,8	4 943,0	1 859,3	36,4	-13,5
Rughvete			176,1	911,5	88,2		-8,3
Erter			412,8	212,6	120,0		-14,3
Oljefrø			199,0	1 077,8	546,1		13,5
Sum korn	225	712	12 658	15 053	6 670	33,4	-7,7
% av totalt		0,1	1,2				

Kilde: Landbruksdirektoratet

Produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker, poteter og frukt er ikke med i disse registreringene. Våren 2012 startet Landbruksdirektoratet med nye registreringer av omsetningen av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker, frukt og bær.

Tørken i 2018 påvirket lagringssesongen for grønnsaker også inn i 2019. For både konvensjonelle og økologiske produkter var det lavere lagerbeholdninger på en del grønnsaker ved årsskiftet 2018–2019, enn året før. Vekstsesongen 2019 hadde utfordringer som frost og fuktig vær, som påvirket kvalitet og avlinger i 2019.

Tabell 3.14 viser omsetningen av økologisk norsk frukt og grønt de tre siste årene. Tabellen viser at gulrot og potet er de største enkeltkulturene målt i volum, og økologiske gulrøtter utgjorde 4,5 prosent av den totale norske gulrotomsetningen i 2019.

Økologisk rødbete utgjorde imidlertid 14,2 prosent av det totale salget i 2018, og 18,3 prosent i 2019. Det skyldes at en stor del av produksjonen av rødbete dyrkes økologisk, og dekker både det konvensjonelle og det økologiske markedet.

For økologiske agurker gikk omsetningen litt opp, og det samme gjorde andelen økologisk av total omsetning. Det selges en del mindre norske økologiske tomater enn agurker.

Kepaløken var en av kulturene som ble hardest rammet av tørke i 2018, og det var lite på lager per 1. januar 2019.

Epleseongen 2019 var den beste siden 2008, med en rik fruktblomstring og store avlinger, spesielt på Vestlandet. På tross av den store avlingen var det en nedgang i omsetningen av økologiske epler direkte til forbruker. Det er god økonomi i å levere økologiske epler til press, som kan forklare noe av omsetningsnedgangen.

Omsetningen av økologiske urter fra norske veksthus økte med 32 tonn fra 2018 til 2019. Markedsandelen for økologiske urter gikk også opp fra 15 til 16,8 prosent av totalomsetningen av norske urter i 2019.

Det er også en viss produksjon av økologiske jordbær, bringebær og blåbær i Norge, men det meste av dette selges direkte fra gård eller til butikker og mindre grossister.

Økologiske produkter inngår i oversikten over samlet produksjon i kapittel 3.1.

Tabell 3.14 Omsetning til direkte konsum av norskproduserte økologiske poteter, grønnsaker og frukt i kalenderårene 2017, 2018 og 2019, tonn. Andel økologisk av total omsetning.

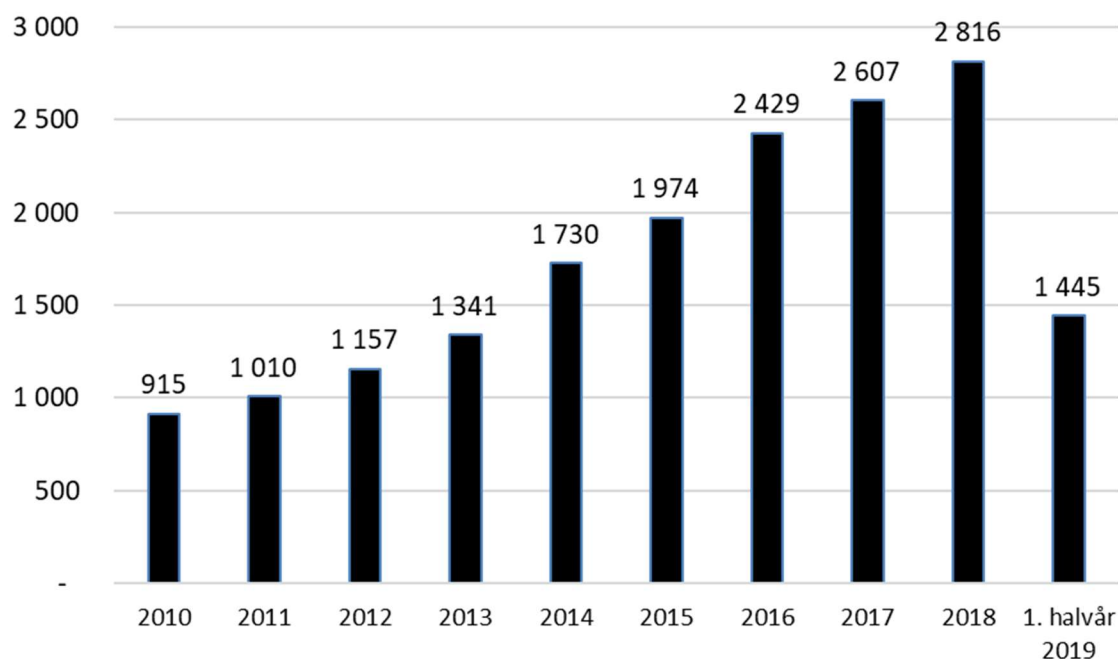
	2017		2018		2019	
	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk 2017	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk	Tonn omsatt vare	%-andel økologisk
Poteter	778	1,3	718	1,4	597	1,1
Veksthusvarer						
Agurk	217	1,2	188	1,1	231	1,3
Tomat	111	1,8	108	1,8	73	1,6
Urter	213	16,8	277	15,0	309	16,8
Frilandsvarer						
Kepaløk	199	1,3	358	2,4	229	2,3
Rødløk	88	1,7	79	1,5	108	2,5
Rødbeter	194	18,1	138	14,2	184	18,3
Hvitkål	192	1,9	185	1,9	369	3,8
Brokkoli	142	3,9	134	4,3	79	2,5
Kålrot	338	2,8	317	2,5	283	2,4
Gulrot	1 678	4,8	1 677	5,1	1 558	4,5
Isbergsalat	108	2,2	85	1,8	101	2,2
Frukt						
Epler*	88	1,3	74	1,0	50	0,6
Plommer*	53	3,0	30	1,9	31	1,4

Kilde: Landbruksdirektoratet

*Tall justert med informasjon fra fruktlagerinspektøren

I 2018 ble omsetningen på 2,8 mrd. kroner, en økning på 8 prosent fra 2017 (Figur 3.6). Til sammenligning var veksten året før på 7,3 prosent. De mest omsatte økologiske varene i verdi er grønnsaker og poteter, og meieriprodukter. De aller fleste varegrupper hadde større omsetning i 2018 enn i 2017. Prosentvis økte omsetningen for snacks, godteri og desserter mest, med 24,3 prosent. Omsetningen av kornprodukter og bakervarer økte med 16,5 prosent, tilsvarende 47 mill. kroner økning fra 2017 til 2018.

I 1. halvår 2019 ble det omsatt økologiske matvarer for 1,4 mrd. kroner (Det foreligger ikke tall for 2. halvår 2019 per april 2020). Det var 27 mill. kroner mer enn i 1. halvår 2018. Økningen tilsvarer 1,9 prosent. Økningen i omsetningen av økologiske varer gjennom dagligvarebutikker har flatet ut og var den laveste på 8 år. Andelen økologisk i totalomsetningen av matvarer forble omtrent uendret, på to prosent.

Figur 3.6 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen, 2010 - 1. halvår 2019. Mill. kroner

3.3 Import og eksport

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «*Et velfungerende importvern er viktig for konkurranseposisjonen til norsk landbruk*».

Import- og eksporttallene er hentet fra utenrikshandelsstatistikken til SSB. Statistikken omfatter ikke varer i direkte transitt, eksport av varer til skip, luftfartøyer eller oljeplattformer registrert i Norge i utenriksfart. Statistikken omfatter ikke grensehandel med varer som privatpersoner tar med inn/ut av landet (ikke registreringspliktig).

I de tabeller der handelsstatistikken skiller mellom land, omfatter landene i tabellen de tre landene som det ble import mest varer fra og de tre landene som det ble eksport mest varer til i 2019. I de tilfeller der «—» er angitt i tabellen, er ikke dataene tilgjengelig.

Tabell 3.15 viser handel med kjøtt fordelt på dyreslag.

Tabell 3.15 Handel med kjøtt. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import:								
Storfe	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	22,7	11,0	11,1
Svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,5	3,2	3,8
Fjærkre	0,3	1,1	0,3	1,4	0,8	1,9	2,2	2,8
Annet kjøtt	1,0	1,2	1,3	3,7	2,1	2,5	2,9	2,7
Spekk	0,9	1,1	1,4	1,4	0,9	0,8	0,9	0,7
Småfe	0,3	0,7	0,9	0,7	1,3	1,6	0,7	0,5
Sum import kjøtt	5,9	12,6	9,4	19,6	13,9	33,1	21,0	21,5
- Herav kvoteimport ¹⁾	-	-	-	2,9	5,5	8,1	7,5	10,2
Eksport:								
Svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	3,3	6,6	5,9
Fjærkre	0,1	0,1	0,2	0,6	1,7	1,5	0,9	1,2
Storfe	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,4	0,8	0,8
Småfe	1,8	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0	0,7	0,6
Annet kjøtt	0,8	1,5	1,3	3,1	1,0	0,4	0,5	0,5
Spekk	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,2	0,3	0,3
Sum eksport kjøtt	12,0	3,1	5,0	9,0	9,4	5,9	9,8	9,3
Nettoimport	-6,0	9,5	4,4	10,7	4,5	27,2	11,2	12,2

* Foreløpige tall

1) Landbruksdirektoratet. Årlige tilsendte filer. WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.16 viser de tre landene som Norge importerte mest storfekjøtt fra i 2019 og de tre landene Norge eksporterte mest storfekjøtt til i 2019.

Tabell 3.16 Handel med storfekjøtt fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import fra:								
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	17,2	5,3	4,8
Namibia	0,0	0,0	0,6	1,1	1,6	1,6	1,6	1,6
Botswana	0,1	0,1	0,9	1,6	1,6	1,6	1,6	1,6
Andre land	1,0	2,8	1,8	4,8	2,4	2,3	2,5	3,0
Sum import storfe	1,1	2,9	3,3	7,6	5,9	22,7	11,0	11,1
-Herav kvoteimport ¹⁾				1,1	1,6	5,6	5,2	7,1
Eksport til:								
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,2	0,3	0,3
Ghana	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2
Elfenbenkysten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
Andre land	7,6	1,2	2,2	1,4	0,3	0,3	0,2	0,2
Sum eksport storfe	7,6	1,2	2,2	1,4	0,9	0,4	0,8	0,8
Nettoimport	-6,5	1,7	1,1	6,1	5,0	22,2	10,2	10,3

* Foreløpige tall

1) Kilde: Landbruksdirektoratet. Basert på årlige tilsendte filer, der WTO-kvoten er angitt ekskl. bein, mens EU og SACU kvoten er i produktvekt. Det meste som importeres via SACU er uten bein

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen.

Av Tabell 3.17 ser vi at handelen med svinekjøtt varierer en del fra år til år. De siste to årene var eksporten av svin større enn importen.

Tabell 3.17 Handel med svin fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import fra:								
Danmark	0,9	1,0	0,9	1,9	1,0	1,2	0,9	1,3
Tyskland	0,0	0,0	0,0	0,1	0,2	0,5	0,6	0,6
Spania	0,0	0,0	0,0	0,2	0,3	0,6	0,5	0,5
Andre	1,4	4,6	1,4	2,6	1,4	1,2	1,2	1,4
Sum import svinekjøtt	2,3	5,6	2,3	4,7	2,9	3,5	3,2	3,8
Eksport til:								
Danmark	0,2	0,1	0,2	0,6	1,1	0,9	0,9	1,4
Ukraina	0,0	0,0	0,0	0,0	2,0	0,1	0,8	1,0
Hongkong	0,0	0,0	0,0	0,1	0,5	0,6	1,3	0,5
Andre	1,4	0,3	1,2	2,5	1,9	1,8	3,7	3,0
Sum eksport svinekjøtt	1,6	0,3	1,4	3,3	5,5	3,3	6,6	5,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.18 viser at importen av levende dyr har vært forholdsvis beskjeden de siste årene. Eksporten er også moderat. I 2019 ble det eksportert 795 svin og 434 hester, men ingen storfe, sauer, geiter eller høns.

Tabell 3.18 Import av levende dyr. Antall

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Hester, esler, o.l.	547	878	1 559	1 873	1 539	1 410	1275	1351
Storfe	0	276	48	0	0	13	0	0
Svin	0	55	0	49	0	0	0	0
Sauer	0	0	2	39	49	0	16	0
Geiter	0	38	16	53	0	0	0	0
Høns og annet fjørfe ¹⁾	5 509	140 896	151 610	138 907	22 672	29801	27981	20531

* Foreløpige tall

1) Ikke fasan og struts tilhørende kapittel 01.06 i tolltariffen

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Import og eksport av egg og eggprodukter vil variere med over-/underskudd av norsk vare og grad av RÅK-støtte, men er relativt moderat (Tabell 3.19).

Tabell 3.19 Handel med egg og eggprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import:								
Egg, med skall	0,8	0,2	0,3	0,6	0,1	0,2	0,4	0,7
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1
Tørket m.m.	0,0	0,7	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Sum import egg	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,4	0,6	0,8
Eksport:								
Egg, med skall	0,3	0,6	0,4	0,2	0,3	0,2	0,4	0,4
Klekkeegg	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0
Tørket m.m.	1,0	1,5	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4
Nettoimport	-0,5	-1,2	-0,4	0,5	-0,2	0,0	0,2	0,4

*Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.20 viser at om lag 82 prosent av egg som ble importert i 2019 kom fra Danmark og Sverige. Eksporten av egg er liten, og i 2019 gikk 99 prosent av eksporten til Danmark.

Tabell 3.20 Handel med egg/eggprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import fra:								
Danmark	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,4	0,6
Sverige	0,2	0,1	0,3	0,2	0,2	0,1	0,1	0,1
Estland	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
Andre	0,4	0,6	0,0	0,5	0,0	0,2	0,1	0,1
Sum import egg	0,8	0,9	0,4	0,8	0,3	0,4	0,6	0,8
Eksport til:								
Danmark	0,1	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,3	0,4
Andre	1,2	1,7	0,5	0,2	0,3	0,3	0,0	0,0
Sum eksport egg	1,3	2,1	0,8	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.21 viser at eksporten av meieriprodukter var betydelig større enn importen på 1990 og 2000 tallet. I 2010–2012 var importen og eksporten omtrent like store. I 2013 startet man å eksportere ulike pulver av myse til Danmark (Arla) og en fikk en kraftig økning av denne, jf. Tabell 3.21. Årsaken til økningen er at ny teknologi har muliggjort tørking av myse til produksjon av ulike pulver, eks. proteinpulver, til humant konsum. Tidligere gikk mesteparten av mysen til dyrefôr.

Samlet sett er importen av meierivarer omlag 850 prosent høyere i 2019 enn i 1990, mens eksporten er på samme nivå i 2019 som i 1990.

Tabell 3.21 Handel med meieriprodukter. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import:								
Ost og ostemasse	2,2	2,4	3,2	7,4	9,6	12,9	15,5	16,3
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,4	1,0	5,1	8,5	7,1	6,3
Konsentrert melk	0,0	0,1	0,0	0,3	0,5	1,0	1,1	1,2
Smør og melkefett	0,1	0,0	0,2	0,4	0,1	0,4	0,4	0,4
Myse	0,2	0,3	0,3	0,2	0,1	0,3	0,3	0,3
Melk og fløte	0,0	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Sum import meieri	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	23,1	24,4	24,6
Eksport:								
Myse ¹	0,0	0,1	0,0	0,1	0,7	20,6	20,5	22,0
Ost og ostemasse	26,6	23,1	19,4	18,2	13,5	11,5	11,4	10,4
Konsentrert melk	1,1	0,2	1,1	0,1	0,0	1,5	1,0	4,1
Melk og fløte	0,0	0,0	0,1	0,4	3,1	2,6	2,9	2,9
Yoghurt m.m.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1
Smør og melkefett	12,4	4,4	3,8	1,6	2,2	0,5	0,0	0,0
Sum eksport meieri	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	36,8	36,0	39,6
Nettoimport	-37,5	-24,9	-20,3	-11,0	-4,1	-13,7	-11,7	-15,0

* Foreløpige tall

1) Ulike pulver av myse fra 2015

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.22 viser import og eksport av meieriprodukter fordelt på de tre landene som Norge har importert og eksportert mest fra og til i 2019. Av tabellen ser vi at det er Danmark som eksporterte mest til Norge, etterfulgt av Tyskland og Italia. Når det gjelder norsk eksport har ost til USA dominert frem tom 2012. Fra 2013 har myse utgjort hovedvekten av eksporterte meierivarer, der eksporten til Danmark utgjorde 22,1 mill. kg i 2019.

Tabell 3.22 Handel med meieriprodukter fordelt på land. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import fra:								
Danmark	1,3	1,8	2,0	3,8	4,5	4,7	5,4	5,6
Tyskland	0,2	0,2	0,1	2,4	4,1	3,8	4,9	4,8
Italia	0,0	0,1	0,2	0,7	0,9	2,0	2,8	3,1
Andre	1,0	1,0	1,8	2,6	6,1	12,6	11,2	11,0
Sum import meieri	2,6	3,0	4,1	9,4	15,6	23,1	24,4	24,6
Eksport til:								
Danmark	1,4	0,2	0,5	2,1	1,0	21,0	19,9	22,1
USA	7,3	7,1	8,6	7,6	7,1	6,2	6,8	6,0
Tyskland	0,9	1,3	1,1	0,8	2,5	3,0	3,4	3,5
Andre	30,5	19,3	14,3	9,9	9,0	6,6	5,9	8,0
Sum eksport meieri	40,1	27,8	24,4	20,4	19,6	36,8	36,0	39,6

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.23 viser handel med friske⁴ og konserverte grønnsaker⁵. I 2019 var importen av friske grønnsaker på 142,9 mill. kg og 83,4 mill. kg på konserverte grønnsaker. Ytterligere 171,5 mill. kg grønnsaker ble importert som dyrefôr i 2019 (ikke angitt i tabellen). Løk/purre og tomater er de to største importgrønnsaksvekstene i 2019. Eksporten av grønnsaker fra Norge er beskjeden, til sammen 1,8 mill. kg i 2019.

Tabell 3.23 Handel med grønnsaker. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
<u>Import friske grønnsaker:</u>								
Annen kål	4,6	5,2	4,6	3,4	3,4	3,9	5,4	6,1
Belgfrukter	0,1	0,1	0,3	0,8	1,5	1,9	1,7	1,6
Blokål	3,4	3,5	3,6	4,2	5,2	6,0	5,3	5,5
Broccoli	0,7	2,2	4,4	5,4	6,8	8,3	8,5	8,7
Gulrot	2,7	3,0	2,0	4,6	5,2	6,0	8,2	7,3
Løk/purre	0,7	5,2	7,0	6,4	14,6	13,4	13,6	22,9
Paprika	4,0	5,1	8,2	11,6	14,6	18,8	20,2	20,6
Salat	0,8	2,9	6,7	9,5	12,8	12,0	12,3	12,6
Slangeagurk	4,9	5,1	4,5	6,4	6,4	8,6	9,7	9,7
Sopp	1,0	2,5	2,8	4,7	6,2	7,7	7,7	7,8
Tomater	8,7	11,5	13,1	19,7	21,5	25,0	24,9	24,5
Øvrig friske	2,1	3,0	4,9	6,3	9,3	14,0	15,2	15,4
Sum import friske	33,8	49,1	61,9	82,8	107,5	125,7	132,7	142,9
<u>Import konserverte</u>								
Grønnsaker	26,5	38,8	54,6	54,0	88,9	71,8	85,6	83,4
Sum import grønnsaker	60,3	87,9	116,5	136,9	196,4	197,5	218,2	226,3
<u>Eksport grønnsaker:</u>								
Bearbeidet	2,1	1,8	0,8	1,2	0,9	0,9	3,3	1,5
Friske	3,8	0,8	0,3	0,4	0,6	0,2	0,4	0,2
Sum eksport grønnsaker	5,9	2,6	1,1	1,6	1,5	1,1	3,6	1,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

⁴ Friske grønnsaker omfatter samtlige varenummer i tolltariffens kapittel 0702 t.o.m. 0709

⁵ Konserverte grønnsaker omfatter varenummer i tolltariffens kapittel 0710 t.o.m. 0714, samt utvalgte varenummer i tolltariffens kapittel 2001 t.o.m. 2006. Konserverte grønnsaker omfatter imidlertid ikke «poteter» eller varenummer der anvendelsen er oppgitt som «til dyrefôr»

Tabell 3.24 gir en oversikt over handel med frukt og bær (ekskl. det som anvendes til dyrefôr). Av importen på 440,9 mill. kg i 2019, utgjorde bær 5,1 prosent, 74,4 prosent var frisk frukt, mens 20,5 prosent var konservert frukt og bær. Eksporten av frukt og bær utgjorde om lag 3,4 mill. kg i 2019.

Tabell 3.24 Handel med frukt og bær. Mill. kg

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import frisk frukt:								
Bananer	48,5	59,6	59,9	73,2	78,5	84,7	84,5	82,9
Druer	19,1	18,5	24,3	31,6	32,2	29,7	30,3	29,8
Epler	41,5	37,2	42,1	50,6	52,2	50,0	43,7	44,7
Meloner	5,0	6,6	11,8	18,4	24,6	28,8	32,1	29,6
Pærer	10,3	13,2	15,6	22,6	21,2	18,1	17,1	15,8
Sitrusfrukter	63,0	61,1	62,9	63,5	74,2	75,9	74,0	73,9
Steinfrukter	5,3	5,4	10,5	14,8	13,7	16,8	14,6	13,7
Andre frukter ¹⁾	9,5	7,7	10,0	18,4	25,6	32,8	35,9	37,6
Sum import frisk frukt	202,3	209,2	237,0	293,2	322,1	336,8	332,3	327,8
Import konservert frukt:	45,9	50,6	56,6	72,9	91,0	97,7	92,4	90,4
Sum import frukt	248,2	259,8	293,7	366,1	413,1	434,5	424,7	418,2
Import bær	3,1	5,2	5,8	10,2	13,8	23,3	23,3	22,6
Sum Import frukt og bær	251,3	264,9	299,5	376,3	426,9	457,8	448,0	440,9
Eksport frukt og bær	2,6	3,1	2,7	4,1	5,0	3,9	3,5	3,4

1) Omfatter varenummer under kapittel 0801, 08.02 og 08.04 i tolltariffen (nøtter, dadler, m.m.)

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.25 viser import og eksport av RÅK-varer fordelt på varegrupper⁶. Av den totale RÅK-importen i 2019 utgjorde dyrefôr 41,7 prosent. I tillegg til dyrefôr er drikkevarer og bakervarer de største gruppene av RÅK-importvarer i 2019 (målt i kg). Eksporten av RÅK-varer er lav sammenlignet med importen. Det nevnes at som følge av WTO-vedtak om å fjerne eksportstøtte for jordbruksprodukter innen, vil støtten for produkter som produseres for eksport, fjernes f.o.m. 2021.

⁶ RÅK-varer er varer som omfattes av råvareprisordningen (RÅK-ordningen). Formålet er å jevne ut forskjeller i råvarekostnader mellom norske og utenlandske bearbejdede varer som blir omsatt i Norge og for norske varer som blir eksportert.

Tabell 3.25 Handel med RÅK-varer. Mill. kg

Varegrupper	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import:							
Bakervarer	32,9	52,3	83,7	107,4	118,0	126,8	136,5
Deiger/korn/blandinger/pasta	15,3	24,0	44,6	53,9	71,0	73,0	76,1
Iskrem/yoghurt	3,2	3,3	3,2	6,9	8,2	8,8	6,9
Sjokolade og sukkervarer	31,1	34,9	42,6	48,1	51,1	45,4	49,3
Supper og sauser	5,3	12,1	19,7	28,9	33,0	36,1	37,3
Tilberedte næringsmidler	3,1	6,5	9,0	11,5	31,7	42,5	46,3
Dyrefôr ¹⁾	4,8	0,6	20,5	268,7	387,1	323,7	399,4
Drikkevarer	10,7	19,0	58,1	70,5	119,5	167,7	179,0
Annet	30,5	36,5	42,3	44,3	27,6	28,1	26,6
Sum import RÅK	136,7	189,2	323,8	640,2	847,2	852,2	957,4
Eksport:							
Bakervarer	12,9	8,7	9,1	8,8	9,1	9,8	12,0
Deiger/korn/blandinger/pasta	0,7	1,0	2,0	1,5	1,4	1,1	1,3
Iskrem	2,7	2,8	2,8	0,7	0,1	0,6	0,4
Sjokolade og sukkervarer	11,9	11,4	11,7	8,5	6,8	7,5	8,2
Supper og sauser	3,9	5,3	4,7	3,1	1,5	2,0	1,9
Tilberedte næringsmidler	0,6	0,9	4,2	4,5	12,7	13,0	14,6
Dyrefôr	0,1	0,0	0,0	0,0	4,8	0,6	2,8
Drikkevarer	5,0	18,2	38,9	9,7	17,2	43,5	41,6
Annet	6,3	3,5	2,2	3,7	0,4	0,4	0,3
Sum eksport RÅK	44,2	51,9	75,6	40,6	53,9	78,6	83,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

1) Det importerte dyrefôret anvendes i all hovedsak til fiskefôr. Hovedvekten av råk import av RÅK dyrefôr blir import under varenummer 21.06.9093 og 21.06.1001 (proteinkonsentrater og teksturerede proteinsubstanser). LDI som har mer detaljer bak importørene, anslår at 99 - 99,5 prosent av import av råkvarer innen dyrefôr, går til fisk

Tabell 3.26 viser fordelingen av importen og eksporten (i mill. kg) av RÅK-varene etter land. Av RÅK eksporten gikk 48,2 prosent til Sverige.

Tabell 3.26 Handel med RÅK-varer fordelt på land. Mill. kg

	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import fra:							
Brasil	0,0	0,0	17,3	261,8	360,2	286,3	337,8
Sverige	33,9	46,3	62,1	87,1	119,7	114,8	124,4
Tyskland	12,1	16,8	47,0	44,2	57,0	74,1	66,9
Andre	90,7	126,1	197,4	247,0	310,3	376,9	428,3
Sum	136,7	189,2	323,8	640,2	847,2	852,2	957,4
Eksport til:							
Sverige	20,9	31,1	53,1	23,9	27,8	47,9	40,0
Tyskland	0,8	1,1	2,0	1,0	1,8	7,9	16,2
Danmark	5,7	8,4	9,5	5,1	5,5	8,4	8,1
Øvrige	16,9	11,2	11,0	10,6	18,9	14,3	18,7
Sum	44,2	51,9	75,6	40,6	53,9	78,6	83,1

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Tabell 3.27 viser importverdien av snittblomster. Fra og med 2010 er «roser importert 1. nov–31. mars» skilt ut fra «snittblomster ellers». I tilfeller der roser inngår i bukett med andre blomster, er disse angitt under gruppen «snittblomster ellers»). Roser utgjør 59,9 prosent av importverdien på snittblomster i 2019.

Tabell 3.27 Handel med snittblomster i mill. kr

	1998	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Friske roser importert 1. apr.– 31. okt.	32,3	28,6	38,5	132,4	239,2	228,1	225,3
Friske roser importert 1. nov.– 31. mars	-	-	-	110,5	190,9	182,6	189,4
Sum friske roser	32,3	28,6	38,5	242,9	430,2	410,8	414,7
Snittblomster ellers	209,6	208,7	241,2	187,1	233,9	267,2	277,9
Sum snittblomster	241,9	237,4	279,7	429,9	664,0	677,9	692,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Månedstatistikk over utenrikshandelen

Det er stor import av korn/mel/kornprodukter. Disse varene importeres både som «rent korn», mel, pellets, stivelse mm. En stor del av det som importeres benyttes som menneskeføde, men store deler anvendes også som fôr og såfrø. Eksporten av tilsvarende produkter er lav. Tabell 3.28 omfatter handel av de «vanligste sortene» fordelt på gruppene korn, mel og øvrig, og er avgrenset til å gjelde varer under tolltariffens kapittel 10 og 11.

Tabell 3.28 Handel med korn og kornprodukter. Mill. kg¹⁾

	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2018	2019*
Import:								
Korn	327,8	372,2	229,5	164,0	450,1	386,1	531,5	539,6
Mel	2,4	1,5	2,4	2,7	2,8	4,0	4,3	4,5
Stivelse/gluten	1,9	1,7	12,9	30,0	73,9	154,8	170,8	197,5
Sum import	332,1	375,5	244,9	196,7	526,8	544,9	706,7	741,6
Eksport:								
Korn	0,0	0,1	0,2	0,3	0,2	0,1	1,2	1,0
Mel	0,1	0,1	0,3	0,1	0,5	0,0	0,3	0,5
Stivelse/gluten	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sum eksport	0,1	0,1	0,5	0,4	0,7	0,2	1,5	1,5

*Foreløpige tall.

1) Tabellen omfatter kun varenummer fra kapittel 10 og 11 i tolltariffen. Handel av enkelte korn/melprodukter som **ikke** inngår i denne tabellen omfatter hovedsakelig produktene mais, ris, frukter, og humle. Handel av korn og melprodukter som inngår i RÅK-ordningen er angitt i tabell 3.25 (disse tariffes i hovedsak i tolltariffens kapittel 19). Denne tabellen omfatter heller ikke varer tilhørende kapittel 23 i tolltariffen, det vil bl.a. si «reststoffer og avfall fra næringsmiddelindustrien; tilberedt dyrefôr».

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Årlig statistikk over utenrikshandelen

Det vises ellers til resultatkontrollens detaljerte del for mer ytterligere oversikter, <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

3.4 Selvforsyningsgrad/hjemmemarkedsandel

Selvforsyningsgraden er her definert som hvor stor andel norsk produksjon utgjør av matvareforbruket på engrosnivå, regnet på energibasis (forbruk minus import dividert på forbruk). Selvforsyningsgraden gir først og fremst et bilde på hjemmemarkedsandelen målt som energi.

Selvforsyningsgraden påvirkes av produksjonsforhold (klimatiske forhold), priser, kvalitetskrav, landbrukspolitiske virkemidler, internasjonale handelsavtaler m.m. Selvforsyningsgraden sier lite om selvforsyningssevnen. Blant annet gir den ikke et fullstendig bilde av mulighetene for å dekke matvarebehovet med innenlandsk

produksjon, siden den ikke tar hensyn til eksport og på muligheten til å legge om produksjon og forbruk mot produkter som kan gi større matvaredekning.

For øvrig vil en krisesituasjon ofte også medføre endringer i produksjonspotensialet på grunn av risikoen for redusert tilgang på innsatsmidler som maskiner og redskaper, reservedeler, drivstoff, gjødsel og andre driftsmidler.

I Tabell 3.29 og Tabell 3.30 gis det først tall for det samlede forbruket av matvarer på engrosnivå og per innbygger. Fordelingen pr. innbygger gir et uttrykk for forbruksutviklingen og dreiningen i etterspørselen. I Tabell 3.31 ses det på den norskproduserte andelen av matvareforbruket, dvs. selvforsyningsgraden.

Tabell 3.29 Forbruket av ulike matvarer. Mill kg.

	1979	1989	1999	2009	2017	2018	2019*
Korn, som mel	306	323	370	393	408	408	407
Poteter, friske	255	220	143	102	85	110	88
Potetprodukter	46	81	134	149	152	149	145
Potetmel	33	37	52	51	56	55	56
Sukker/sukkervarer	182	171	195	154	135	127	128
Erter/nøtter/kakao	29	20	27	39	43	41	44
Kakao-produkter		17	14	29	33	30	31
Grønnsaker	189	225	270	331	416	409	426
Frukt og bær	309	332	307	433	468	458	452
Kjøtt	208	210	266	335	378	371	375
Kjøttbiprodukter	13	13	15	24	24	25	25
Egg	44	49	48	58	69	69	72
Helmelk	652	269	145	94	89	82	83
Lettmelk		335	324	259	209	207	206
Skummet melk	107	136	99	139	137	132	134
Yoghurt			30	44	53	53	53
Melkeprodukter	59	78	104	150	133	135	125
Fløte, rømme	27	29	30	33	38	38	37
Ost	49	56	65	81	96	97	97
Smør	22	14	15	14	18	20	20
Margarin	62	55	54	44	45	45	45
Herav lettmargin	1	8	11	12	13	13	13
Annet fett	20	17	18	19	21	21	21

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.30 Forbruket av ulike matvarer. Kg per person

	1979	1989	1999	2009	2017	2018	2019*
Korn, som mel	75,1	76,4	82,9	81,3	77,3	76,8	76,2
Poteter, friske	62,6	52,0	32,0	21,1	16,1	20,7	16,4
Potetprodukter	11,3	19,2	30,0	30,8	28,9	28,1	27,2
Potetmel	8,1	8,8	11,7	10,6	10,5	10,4	10,5
Sukker/sukkervarer	44,6	40,5	43,8	31,9	25,6	23,9	23,9
Erter/nøtter/kakao	7,1	4,7	6,1	8,1	8,1	7,8	8,2
Kakao-produkter		3,9	3,1	6,0	6,2	5,6	5,7
Grønnsaker	46,4	53,2	60,6	68,5	78,9	77,0	79,7
Frukt og bær	76,0	78,6	68,7	89,6	88,7	86,2	84,6
Kjøtt	51,1	49,7	59,5	69,4	71,6	69,9	70,1
Kjøttbiprodukter	3,2	3,1	3,3	5,0	4,6	4,6	4,6
Egg	10,8	11,6	10,8	11,9	13,1	13,0	13,4
Helmelk	160,1	63,6	32,4	19,6	16,8	15,4	15,5
Lettmelk		79,2	72,6	53,6	39,7	39,1	38,4
Skummet melk	26,3	32,2	22,2	28,7	26,0	24,9	25,1
Yoghurt			6,7	9,2	10,1	10,1	10,0
Melkeprodukter	14,5	18,5	23,3	31,0	25,3	25,5	23,4
Fløte, rømme	6,6	6,9	6,7	6,8	7,2	7,1	6,9
Ost	12,0	13,3	14,5	16,8	18,1	18,3	18,2
Smør	5,4	3,4	3,3	2,9	3,5	3,7	3,7
Margarin	15,3	13,0	12,1	9,0	8,5	8,5	8,4
Herav lettmargin	0,2	1,9	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4
Annet fett	4,9	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0	4,0
Middelfolkemengde, 1 000	4073	4227	4462	4 829	5 277	5 312	5 348

Kilde: Helsedirektoratet. Utviklingen i norsk kosthold

Tabell 3.31 viser selvforsyningsgraden for varegrupper og totalt. Selvforsyningsgraden i 2019 er beregnet til 45 prosent. Selvforsyningsgraden over er inkl. konsumet av fisk. Holdes konsumet av fisk utenfor, beregnes andelen av matforbruket som er produsert i norsk jordbruk i 2019 til 44 prosent. Korrigeres det i tillegg for fôrimporten er selvforsyningsgraden på 36 prosent i 2019.

Tabell 3.31 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis. Prosent

	1979	1989	1999	2009	2018	2019*	2019 % ²⁾
Korn som mel ¹⁾	13	23	33	34	20	21	28,8
Poteter, friske	93	99	81	79	55	72	1,2
Potetprodukter	67	93	75	85	82	81	2,0
Potetmel ³⁾	75	84	100	99	89	88	0,8
Sukker, honning, sukkervarer	2	3	0	1	1	1	9,5
Grønnsaker	72	73	57	48	45	46	1,8
Frukt og bær	29	27	6	5	6	6	4,1
Kjøtt	92	97	97	95	95	95	13,0
Storfe	96	89	86	86	2,8
Kalv	100	100	100	100	0,0
Sau/Lam	98	95	97	98	0,9
Geit	100	100	100	100	0,0
Hest	100	100	98	97	0,0
Svin	97	98	97	97	6,7
Fjørfe	99	98	98	97	2,2
Rein	76	99	100	100	0,1
Vilt	96	97	93	94	0,2
Kjøttbiprodukter	86	96	98	98	99	98	0,7
Egg	100	100	97	99	99	98	1,6
Fisk	94	88	80	80	80	80	1,8
Melk	100	100	100	100	100	100	3,9
Yoghurt	99	98	87	88	1,2
Konserverte melkeprodukter	86	100	100	99	99	99	2,7
Fløte, inklusive rømme	100	100	100	100	100	100	2,5
Ost	97	97	95	89	84	83	6,4
Smør	92	100	99	97	98	98	2,8
Margarin	44	40	20	20	20	20	6,0
Annet fett	60	20	20	20	20	20	3,7
Erter, nøtter og kakao	0	0	0	0	0	0	5,6
Ris	0	0	0	0	0	0	1,8
Norskprodusert i alt (selvforsyningsgrad)	49	50	47	49	45	45	
Produsert i norsk jordbruk	41	44	45	47	44	44	
Produsert i norsk jordbruk på norsk fôr	35	36	..	43	36	36	

* Foreløpige tall

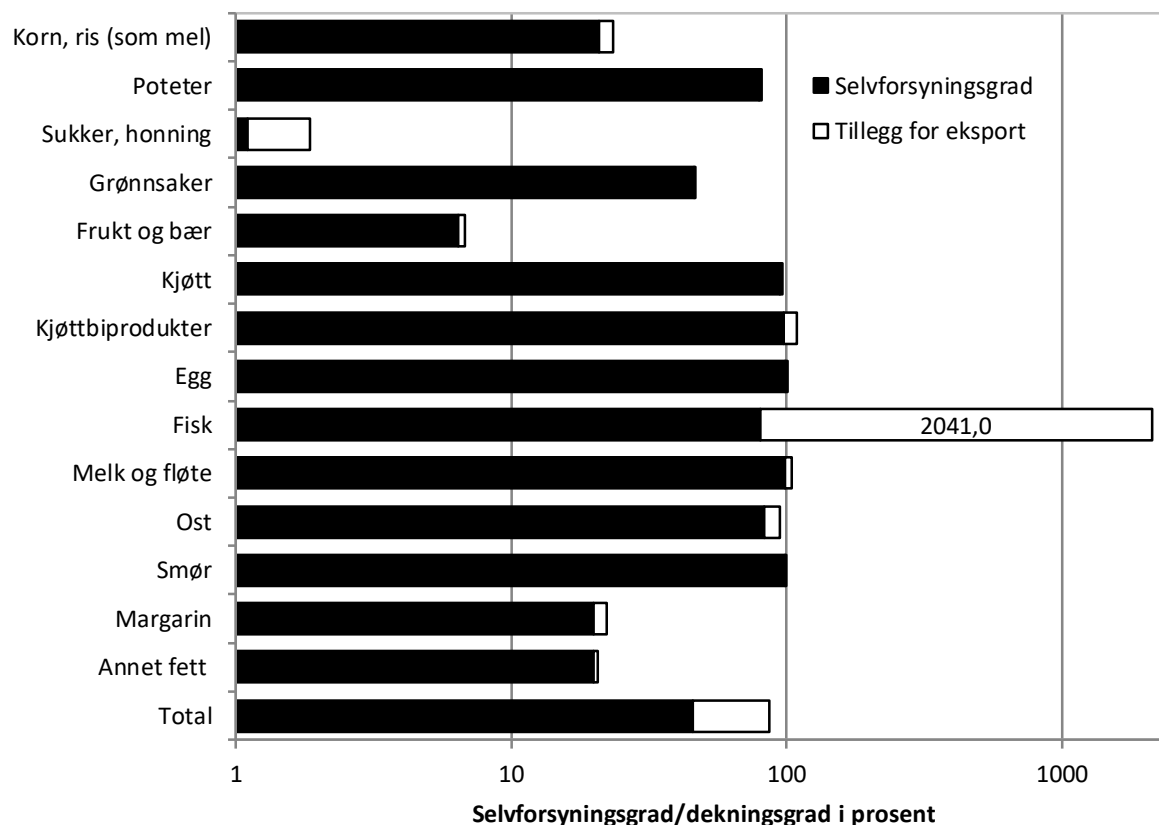
1) Inkl. bakervarer.

2) Matvarenes andel av det totale engrosforbruket (uavhengig norsk eller import).

3) Omregnet til friske poteter f.o.m. 1999.

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet.

Figur 3.7 viser den norskproduserte andelen av matvareforbruket (målt i energi) korrigert for eksport av norskproduserte matvarer, dvs. dekningsgraden. Tallene for 2019 viser en total dekningsgrad på 86,4 prosent. Det er knyttet usikkerhet til energiinnholdet i fiskeberegningen.

Figur 3.7 Norskprodusert andel av matvareforbruket på energibasis korrigert for eksport. Dekningsgrad 2019

Kilde: Beregnet av NIBIO for Helsedirektoratet

3.5 Norskprodusert andel av kraftfôrforbruket

Råvareforbruket av kraftfôr i Norge er angitt i Tabell 3.32 etter fett, karbohydrater, proteiner og vitaminer. Det totale innkjøpte volumet av kraftfôr var 2 026 728 tonn (inkl. vitaminer/ mineraler) i 2019.

Tabell 3.32 Råvareforbruk av kraftfôr i Norge for utvalgte år i perioden 2001 til 2019 (mill. kg)

	2001	2005	2010	2015	2017	2018	2019*
Fett	27	36	45	49	48	48	49
Karbohydrat	1 268	1 280	1 306	1 411	1 408	1 456	1499
Protein	260	303	387	433	446	448	385
Vitamin	75	78	79	84	88	89	95
Sum kraftfôr	1 630	1 697	1 817	1 977	1 990	2 041	2 027

Kilde: Landbruksdirektoratet

En del av det som produseres i norsk jordbruk, er basert på importert fôr og fôrstoffer. Tabell 3.33 viser norskprodusert andel av råvareforbruket i kraftfôr til husdyr, der summen av norskprodusert karbohydrater, fett og protein var på 981 324 tonn i 2019.

Tabell 3.33 Norskprodusert andel av råvarer i kraftfôr til husdyr. Prosent¹⁾

	2001	2005	2010	2015	2017	2018	2019*
Fett	72	62	50	49	56	52	55
Karbohydrat	83	89	77	73	78	73	60
Protein	23	16	17	5	5	4	4
Vitamin	100	100	100	0	52	50	48
<i>Totalt</i>	74	76	65	55	60	57	48
Innkj. kraftfôr, 1 000 tonn	1 630	1 697	1 817	1 977	1 990	2 041	2 027

Kilde: Landbruksdirektoratet

* Foreløpige tall

1) Fordeling av Norsk vs. Import er heftet med noe usikkerhet i perioden før 2015. I 2015 ble rapporteringsrutiner lagt om, slik at man i dag er sikrere på varenes opprinnelse.

I 2019 utgjør den norskproduserte andel av kraftfôr 48 prosent. Av den totale produksjonen av karbohydrater på 1,5 mill. tonn, var den norskproduserte andelen på 60 prosent. Produksjonen av fett var 49 tusen tonn i 2019, den norskproduserte andelen utgjorde 55 prosent. Forbruket av protein var 385 tusen tonn. Andelen norskprodusert proteinråstoff har gått ned fra 49 prosent i 1997 til 4 prosent i 2019. Dette skyldes særlig forbud mot kjøttbeinmel fra 2003 og forbud mot fiskemel fra 2010. Den lave norskproduserte andelen skyldes videre at soyamel er basert på importert råstoff. I 2019 ble 125 mill. tonn soyamel norskprosessert (inngår her som importert andel av proteiner). Den totale mengden av vitaminer/mineraler var 95 mill. tonn i 2019, der den norske andelen utgjorde 48 prosent.

4 Trygg mat, dyrevelferd, dyre- og plantehelse

Trygg mat, god dyrevelferd og god dyre- og plantehelse er viktige mål for landbrukspolitikken. I Innst. S 385 (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at all mat som blir omsatt i Norge skal være trygg og uten farlige smitte- og fremmedstoffer..... God plante- og dyrehelse er viktig for mattrygghet, kostnadseffektivitet og en langsiktig og bærekraftig matproduksjon.»

4.1 Trygg mat

Mat og vann har alltid vært potensielle kilder til sykdom og helseskade. Regelverk og restriksjoner har som målsetting at mat ikke skal bidra til sykdom, skade eller annen ulempe.

Ifølge matloven (Lov av 19. desember 2004 nr. 124 om matproduksjon og mattrygghet mv.), så har virksomhet og enhver annen plikt til å varsle Mattilsynet ved grunn til mistanke om smittsom dyresykdom som kan gi vesentlige samfunnsmessige konsekvenser.

4.1.1 Zoonoser

Zoonoser er overførbare sykdommer mellom dyr og mennesker. Mattilsynet har ansvaret for å overvåke og kontrollere dyresykdommer, og for visse zoonoser finnes egne overvåkingsprogram. Veterinærinstituttet gir i samarbeid med Folkehelseinstituttet og Mattilsynet ut en oversikt over tilstanden hvert år, utarbeidet i henhold til EUs zoonosedirektiv og som en del av rapporteringssystemet i EU. Tabell 4.1 gir en oversikt over forekomst av zoonoser i Norge.

For salmonellose ble det ikke funnet positive kjøttkrapprøver av mat i 2017, men fire positive prøver i 2018. For E.coli ble det undersøkt totalt åtte prøver i 2018, de fleste fra dyr, på grunn av utredning av sykdom hos mennesker. Det ble ikke funnet noen direkte link mellom disse prøvene og tilfellene hos mennesker.

Når det gjelder Campylobacteriose så gjøres det ingen systematiske undersøkelser av mat, men alle slaktekyllingflokker som slaktes i perioden mai-oktober, testes fire dager før slakt. Tiltak gjøres på slakteriet dersom disse er positive.

Tabell 4.1 Forekomst av zoonoser i norske næringsmidler

	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver	Antall prøver	% positive prøver
	2000		2005		2017		2018	
Salmonellose ¹⁾	19 984	0,0	17 197	0,0	9 700	0,0	9 506 ⁵⁾	0,0
Listeriose	718	0,6	2 483	0,2	136 ²⁾	0,0	97 ³⁾	0,0
Infeksj. med E. coli ⁴⁾	4 050	0	59	0,0	16	0,0	8	0,0

- 1) De norske prøvene inkluderer også prøver av importert fisk. Fire prøver var positive i 2018, ingen i 2017.
- 2) Prøvene er av sjømat. En prøve var positiv, men under grenseverdi.
- 3) Prøvene er av sjømat. To prøver var positive, men under grenseverdi.
- 4) Sum prøver fra mat og miljø. Ingen positive prøver fra mat
- 5) Fire positive prøver

Av ikke matbåren smitte i Norge kan nevnes at ubehandlet drikkevann er identifisert som smittekilde både for salmonellose og for campylobacteriose. Direkte berøring med hund og katt eller andre dyr, også fugler, anses som en sannsynlig smittevei for flere sykdommer.

Tabell 4.2 viser antall registrerte sykdomstilfeller hos mennesker. Ifølge Mattilsynet forårsaker smittestoffer i maten i Norge lite sykdom sammenlignet med andre land. Folkehelseinstituttet er ansvarlig for «Meldingssystem for smittsomme sykdommer» (MSIS). I henhold til smittevernloven er alle laboratorier som analyserer prøver fra mennesker samt leger, pålagt å rapportere tilfeller av visse sykdommer (65 sykdommer i 2018) til Folkehelseinstituttet.

Antall rapporterte tilfeller av salmonellose (865) i 2016 var det laveste på 20 år, men i 2017 og 2018 var det igjen et høyere antall av tilfeller. Antall tilfeller av E.coli (494) er det høyeste siden registreringene startet. Noe av økningen kan forklares med at flere større mikrobiologiske avdelinger begynte å undersøke alle pasienter med diaré for flere ulike patogener, deriblant E-coli.

Tabell 4.2 Forekomst av noen viktige zoonoser hos mennesker i Norge

Sykdom	2006	2010	2016	2017	2018
Campylobacteriose	2 588	2 673	2 317	3 884	3 669
Infeksjon med E. coli	51	51	239	405	494
Listeriose	27	23	20	17	24
Salmonellose	1 805	1 367	865	992	961
Shigellose	138	132	83	115	102
Yersiniose	86	52	57	67	105

Kilde: Folkehelseinstituttet, årsrapport 2018. Overvåking av infeksjonssykdommer som smitter fra mat, vann og dyr, inkludert vektorbårne sykdommer.

Det registreres årlig 2 300–3 900 tilfeller av campylobacteriose, men det faktiske antallet av personer som rammes er betydelig høyere på grunn av generell underdiagnostisering. Over halvparten av tilfellene fått smitten i utlandet. Det var en liten nedgang fra 2017 til 2018. Før 2017 var ikke tilfeller diagnostisert ved PCR meldepliktige til MSIS, men fra og med 2017 ble alle tilfeller meldepliktige.

Campylobacter er internasjonalt satt i forbindelse med fjørfe, som antas å være hovedsmittekilden. Forekomsten av Campylobacter hos slaktekylling i Norge er meget lav i internasjonal sammenheng. I Norge anses både husdyr, ville fugler og dyr som friske smittebærere. Fjørfekjøtt kjøpt rått, samt konsum av grillmat og ubehandlet drikkevann, og yrkesmessig kontakt med dyr er identifisert som viktige risikofaktorer.

I 2014 ble syv dødsfall rapportert på grunn av listeria, men ingen fra 2015 til 2018. Det er for det meste eldre eller personer med en underliggende sykdom som blir smittet. I 2018 var rakfisk årsaken til et utbrudd av listeriose. Den aktuelle fisken ble trukket fra markedet.

61 prosent av de som ble smittet av salmonellose i 2018 fikk smitten i utlandet, og for 15 prosent var smittested ikke oppgitt. Det norske Overvåknings- og kontrollprogrammet for salmonella har dokumentert at salmonella meget sjelden påvises i norskprodusert kjøtt, og aldri i norskproduserte egg.

Norge har offisiell fristatus etter EØS-avtalen når det gjelder storfetuberkulose.

Brucellose hos dyr anses som utryddet i Norge. Det ble rapportert om tre tilfeller av brucellose hos mennesker i 2018. Alle var smittet i utlandet.

Alle griser og hester blir kontrollert for trikinose ved slakting, og parasitten har ikke blitt påvist hos disse dyreartene siden 1994. Det ble heller ikke rapportert om trikinose hos mennesker.

Det ble ikke gjort positive funn av ekinokokker i slaktede dyr (storfe, småfe, gris og hest) i 2018. 31 ulver og 537 rever ble kontrollert, alle var negative. Ekinokokkose har aldri vært et folkehelseproblem i Norge. I 2018 ble det rapportert 7 tilfeller, og så langt har ingen blitt smittet i Norge.

Rabies er tidligere sporadisk påvist på Svalbard, og i 2018 ble det tatt prøver av 19 rever, seks reinsdyr og en isbjørn fra Svalbard-området. Fire hunder fra fastlandet ble også testet. Ingen av de testede dyrene hadde rabies.

Q-feber rammer først og fremst drøvtyggere, men også mennesker og kjæledyr som katt, kanin og fugler kan bli syke. I 2018 ble 250 storfe, 13 sauer og 75 alpakaer undersøkt, og alle prøver var negative. Q-feber ble en meldingspliktig sykdom for mennesker i 2012, og etter det har det totalt blitt rapportert om 17 tilfeller. Av disse var 16 smittet i utlandet, og en hadde ukjent smittested.

Kjøttbransjen⁷ har utarbeidet egne beredskapsplaner for munn- og klauvsjuka, miltbrann og salmonella. Dette er nærmere beskrevet i tidligere utgaver av Resultatkontrollen.

Kugalskap (Bovin spongiform encefalopati, BSE) er ikke tidligere påvist i Norge, og i 2018 ble totalt 6 327 storfe undersøkt etter faste kriterier. I henhold til klassifisering av Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) og EU har Norge i dag status som land med neglisjerbar risiko for klassisk BSE.

I følge Mattilsynet ble det helt overraskende påvist Chronic Wasting Disease (CWD, eller skrantesjuka) hos villrein i april 2016. Sykdommen er ikke påvist i Europa tidligere, og aldri før beskrevet hos reinsdyr. Mattilsynet startet raskt med kartlegging og tiltak for å begrense og helst utrydde sykdommen.

Denne nyoppdagete sykdommen hos hjortedyr er smittsom, og den er dødelig. Mattilsynet har etablert beskyttelsestiltak mot spredning innenlands og mot utlandet.

Fra 2016 til desember 2019 er nærmere 97 000 CWD-prøver undersøkt, og det er oppdaget 26 positive tilfeller. I mars 2018 ble de siste dyrene i den smittede villreinbestanden i Nordfjella Sone 1 tatt ut av personell fra Statens Naturoppsyn. Det er besluttet reetablering med rein i Nordfjella sone 1, som nå er underlagt en brakklegging i minst fem år. På grunn av nærheten til sone 1, står Nordfjella sone 2 i en særstilling for å avklare smittestatus. Myndighetene har i sin reetableringsplan satt som et premiss at sone 2 må være friskmeldt, før det kan overføres villrein til sone 1⁸. Beregninger etter villreinjakta 2019 viser at det er godt over 80 prosent sannsynlighet for at villreinen på Hardangervidda og i Nordfjella sone 2 ikke er smittet av skrantesjuka.

Flåttbårne sykdommer er også en type zoonose. De smitter via blodsugere som flått og mygg og kan forårsake alvorlige sykdommer både hos dyr og mennesker. De viktigste sykdommene som kan overføres med flåttbitt i Skandinavia er borreliose og anaplasmose. I perioden 2009–2018 har antallet variert mellom 250 og 438 tilfeller⁹, og i 2018 var det 421 sykdomstilfeller av borreliose.

I juni 2013 ble det påvist Multiresistente gule stafylokokker (LA-MRSA) i en stor svinebesetning med kombinert produksjon på Østlandet¹⁰. Det var solgt smågris til en rekke slaktegris produsenter og til én kombinert besetning i Vestfold. Denne MRSA-typen var ikke tidligere påvist i Norge, men er utbredt i en rekke andre europeiske land. Utredningsarbeidet viste at utenlandske røktere i indeksbesetningen var bærere av den

⁷ Kilde: *Kjøttets tilstand*. Årlig rapport fra Animalia.

⁸ Kilde: www.hjortevilt.no

⁹ Kilde ang. borreliose: www.fhi.no

¹⁰ Mattilsynets årsrapport 2013

samme bakterien, og det ble konkludert med at utbruddet hadde sammenheng med smitte fra mennesker.

I 2016 ble 872 purkebesetninger undersøkt, og én var positiv og ble fulgt opp med tanke på å fjerne smitten fra besetningen. Det ble i 2016 også tatt prøver i alle minkbesetninger (121 stk), fordi en del mink importeres fra Danmark hvor MRSA har fått fotfeste i dyreholdet. Alle minkprøver var negative.

Det ble ikke påvist noen besetninger med klassisk LA-MRSA, det vil si MRSA CC398 i 2017 og 2018. Mattilsynet, undersøkte i 2018 prøver fra totalt 716 svinebesetninger. Av disse var 86 avlsbesetninger, 599 var besetninger som produserte smågris (inkludert kombinerte besetninger) og 12 var nav i purkeringer.

Sommeren 2019 ble det påvist mædismitte i to sauehold i tidligere Nord-Trøndelag. Et omfattende arbeid med undersøkelse av kontaktbesetninger er i gang. Det er opprettet en soneforskrift som regulerer livdyrkontakt i sonen, som omfatter gamle Nord-Trøndelag og Fosen.

4.1.2 Rester av plantevernmidler i næringsmidler¹¹

Handlingsplan for bærekraftig bruk av plantevernmidler (2016–2020) ble vedtatt av Landbruks- og matdepartementet i 2016. Bærekraftig bruk av plantevernmidler inkluderer tiltak som både bidrar til å redusere behovet for kjemiske plantevernmidler og risikoen for negative helse- og miljøeffekter ved bruk av slike midler.

Mattilsynet gjennomfører hvert år ulike overvåkings- og kartleggingsprogram. Overvåkingsprogrammet for rester av plantevernmidler har de senere år omfattet uttak av ca. 12 - 1 400 prøver av et bredt spekter av ulike slag frisk frukt, grønnsaker, korn og barnemat samt en del prosesserte næringsmidler.

Godkjent bruk av plantevernmidler kan føre til rester i vegetabiliske og animalske produkter, men restnivået skal ikke overskride grenseverdiene¹². En overskridelse er funn over grenseverdi etter fratrekk av analyseusikkerhet.

Vareslagene som velges ut til analyse styres av en nasjonal treårsplan, samt av EUs koordinerte overvåkingsprogram. Målet er at prøveuttaket skal gjenspeile det norske kostholdet. I 2018 ble 1 155 prøver analysert, og det ble påvist funn av plantevernmidler over grenseverdi i 25 prøver (2,2 %). Av disse ble 17 prøver (1,5 %) betegnet som overskridelser. Det var ingen funn over grenseverdi i norske prøver.

Det ble i 2018 undersøkt for 352 forskjellige virksomme stoffer, og det ble påvist rester av 139 ulike plantevernmidler og nedbrytningsprodukter.

¹¹ Både tekst og tall i dette kapitlet er hentet fra Mattilsynet, den årlige rapporten Rester av plantevernmidler i næringsmidler

¹² Forskrift 18. august 2009 nr. 1117 om rester av plantevernmidler i næringsmidler og fôrvarer

Totalt ble det analysert 356 prøver av frisk frukt. Det ble ikke gjort funn av plantevernmidler over grenseverdiene i de norske prøvene, men i 3,3 prosent av de importerte. Det ble analysert 108 prøver av bær, og gjeldende grenseverdier ble overskredet i 1,9 prosent av de importerte prøvene (Tabell 4.3), men ingen av de norske. Rester under grenseverdien ble påvist i 82,0 prosent i norskproduserte og 79 prosent i importerte prøver av bær. Det er prosentvis oftest funn i jordbær.

Av grønnsaker ble det tatt 483 prøver. Her var 52,2 prosent av prøvene uten påvisbare rester av plantevernmidler, noe som er en langt større andel enn i frukt og bær. Rester under grenseverdien ble totalt påvist i 46,0 prosent av prøvene, og grensene ble overskredet i 1,9 prosent av tilfellene.

Av matkorn og ris ble det undersøkt 57 prøver, hvorav 46 importprøver. Her var det funn av plantevernrester over grenseverdi i 4,3 prosent av importprøvene.

Tabell 4.3 Rester av plantevernmidler over og under grenseverdi (%) 2018

	Prosent rester over grenseverdi			Prosent rester under grenseverdi			Sum ant. prøver
	Norsk	Import	Totalt	Norsk	Import	Totalt ¹⁾	
Frukt	0,0	3,3	2,8	38,5	74,0	68,8	356
Bær	0,0	1,9	0,9	81,8	79,2	80,6	108
Grønnsaker	0,0	3,3	1,9	25,1	61,6	46,0	483
Urter	0,0	10,0	5,0	20,0	70,0	45,0	20
Matkorn og ris	0,0	4,3	3,5	45,5	17,4	22,8	57

1) Totaltall viser et veid gjennomsnitt av restverdien i norske og importerte varer, i prosent

Kilde: Mattilsynet. Overvåkningsresultater for plantevernmidler i næringsmidler 2018

I tillegg til prøvene nevnt ovenfor ble det tatt 197 prøver av varer som var merket økologisk dyrket, herav 116 importerte varer.

For barnemat ble det i 2018 tatt prøver av 22 varepartier. Det er ikke påvist rester av plantevernmidler i barnemat på det norske markedet siden 2007.

Det er ikke uvanlig at det påvises flere enn ett virksomt stoff fra plantevernmidler i samme prøve. Ved funn over grenseverdiene vurderer Mattilsynet også eventuelle helsefarlige kombinasjonseffekter. Mattilsynet tar hensyn til type stoff og om det er funn av flere stoffer som kan ha samvirkende effekter. I 35 prosent av prøvene, både norske og importerte produkter, ble det påvist rester av mer enn ett virkestoff i 2018.

I 2018 ble det tatt ut ni prøver av rosiner fra seks ulike land. Det ble påvist rester av plantevernmidler i alle prøvene, totalt 55 påvisninger. Det var funn over grenseverdi i prøver fra Iran og Pakistan.

Av norske produkter var det én prøve av jordbær med rester av ni ulike plantevernmidler i samme prøve. Ingen av funnene var over grenseverdi.

Det ble tatt ut 10 prøver av te i overvåkingsprogrammet. Det ble påvist rester i fire av prøvene, men ingen over grenseverdien. Det ble tatt 15 prøver av kaffebønner, og det var funn av plantevernmidler i én av prøvene, men ikke over grenseverdien.

Tabell 4.4 viser utviklingen i rester av plantevernmidler i norske produkter i utvalgte år i perioden 2007 til 2018. Årsaken til varierende andel funn mellom år kan skyldes ulike produkter tatt ut til testing, tilfeldig variasjon og økt søkespekter.

Tabell 4.4 Rester av plantevernmidler i norske produkter 2007–2018, prosent

		2007	2009	2010	2015	2017	2018
Frisk frukt og bær	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	58,7	63,8	66,3	72,0	65,3	67,7
Grønnsaker	over grenseverdi	0,9	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0
	under grenseverdi	12,4	16,6	18,8	27,2	26,5	25,1
Matkorn og ris	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	68,6	14,3	10,0	25,0	47,2	45,5
Økologiske varer	over grenseverdi	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
	under grenseverdi	0,0	0,0	2,0	0,0	0,0	0,0

Kilde: Mattilsynet. Overvåkingsresultater for plantevernmidler i næringsmidler 2018

4.1.3 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr

Tabell 4.5 viser restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i kjøtt og levende dyr fram til 2014. Det ble ikke påvist noen overskridelser i årene 2015 til 2018.

I 2018 ble det tatt i alt 4 040 prøver av norske landdyr og animalske produkter. Funn ble oppdaget i ca. 4 % av prøvene (i ca. 0,4 % ble det funnet rester av steroider, og i resten ble det funnet forhøyede nivåer av tungmetaller). Enkeltfunnene ble fulgt opp av Mattilsynet. Ingen av analysene viste konsentrasjoner av legemiddelrester som tydet på ulovlig bruk av legemidler. Det ble påvist steroider i 7 storfep prøver og 9 saueprøver. Produksjonsdyr skiller ut disse stoffene naturlig, avhengig av kjønn og drektighetsstatus til dyret, og funnene var innenfor det som beskrives som naturlig.

Forklaring av de ulike gruppene:

Gruppe A - Forbudte stoffer (vekstfremmende stoffer og veterinære legemidler som det ikke kan settes grenseverdier for):

Gruppe B1 og B2 - Veterinærmedisinske preparater

1. Antibakterielle stoff (inkl. sulfonamider, fluoroquinoloner)
2. Andre veterinærmedisinske preparater

Gruppe B3 – Forurensinger (miljøgifter og andre uønskede stoff)

Tabell 4.5 Restmengder av forbudte eller uønskede stoffer i levende dyr, kjøtt og egg
Gruppe A – Forbudte stoffer

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	677	0	755	44	767	44	731	3
Svin	160	0	278	2	305	7	320	4
Småfe	80	0	97	2	120	4	115	8
Fjørfe ³⁾			270	0	284	0	303	0
Egg ³⁾			140	0	140	0	140	0

Gruppe B1 og B2 – Veterinærmedisinske preparater, kjøtt

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	155	0	387	0	378	0	390	0
Svin	110	0	366	0	405	0	450	1
Småfe	141	0	387	0	406	0	420	0
Fjørfe ³⁾			215	0	239	0	281	0
Egg ³⁾			280	0	280	0	290	1

Gruppe B3 – Forurensninger, kjøtt

	2005		2010		2013		2014	
	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.	Ant.	Pos.
Storfe	148	29	69	3	78	1	48	0
Svin	122	35	62	0	68	1	30	0
Småfe	87	14	72	10	71	8	43	0
Fjørfe ³⁾			49	0	45	0	22	0
Egg ³⁾			60	0	60	0	290	1

1) Ant.: Antall prøver

2) Pos.: Antall positive prøver som overstiger tillatt grenseverdi

3) Har ikke opplysninger om fjørfe og egg i 2005

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019

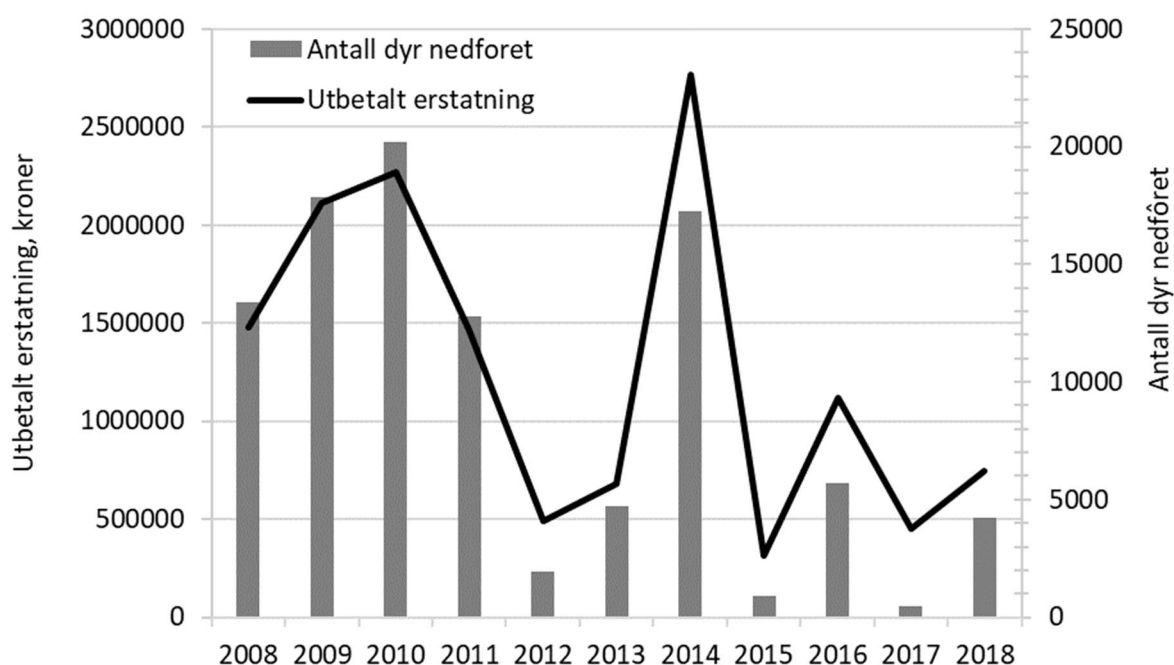
Som en følge av Tsjernobylulykken i 1986, er det fortsatt nedfôring av dyr som har vært på utmarksbeite. Mattilsynet utfører målinger og gir pålegg om nedfôringsperioder i de utsatte områdene. Det er seks fylker som er berørt av ordningen: Hedmark, Oppland, Buskerud, Sogn og Fjordane, Nord-Trøndelag og Nordland. Dersom radioaktivitetsnivået er for høyt får bonden et pålegg om å fôre dyrene med annet fôr, f.eks. kraftfôr eller fôr fra innmarksbeite. I tillegg kan dyrene fôres med cesiumbinderen Giesesalt (kalles også berlinerblått), som binder til seg det radioaktive stoffet og deretter blir skilt ut av kroppen. Erstatning gis for nedfôringskostnadene.

Størst antall saker var det i 2009 med 326, og lavest antall saker i 2018 med 89, og det ble utbetalt 748 540 kroner totalt i erstatning i 2018. Til sammen 4 207 sau og lam

måtte nedfôres dette året. Det laveste antallet i perioden var i 2017, med 493 dyr på nedfôring. Figur 4.1 viser antall dyr som er nedfôret og beløp som er utbetalt i erstatning i perioden 2008-2018.

Fram til og med 2017 var Oppland det fylket som i alle år har hatt størst belastning med kontrollmåling og størst omfang av erstatning knyttet til radioaktivitet på utmarksbeite. I 2018 var det imidlertid Nordland som hadde størst behov for nedfôring, og 43 % av de totale erstatningsutbetalingene dette året gikk til Nordland.

Mengden radioaktivitet varierer, og dette skyldes blant annet vær, klima og vekstforhold på beitearealene. Sopp tar opp mye radioaktivitet, derfor vil soppesongen påvirke radioaktivitetsnivået i beitedyr.

Figur 4.1 Radioaktivitet – antall dyr nedfôret og utbetalt erstatning

Kilde: Landbruksdirektoratet

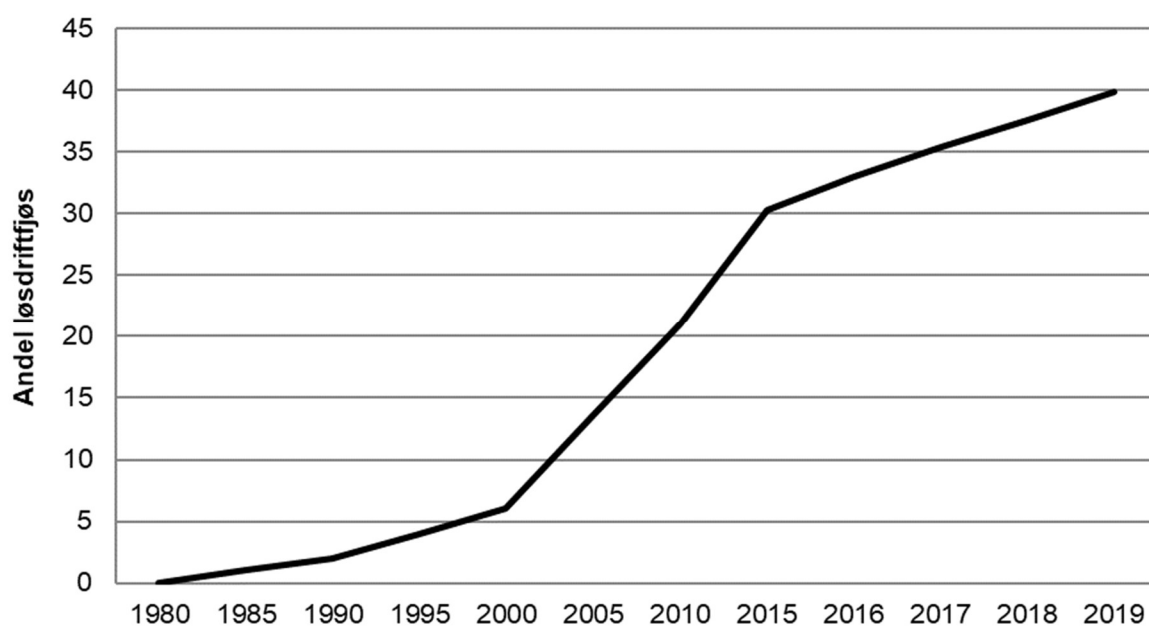
4.2 Dyrehelse og dyrevelferd

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Dyrevelferden er jamt over god i Noreg samanlikna med mange andre land*», og videre at «*Regjeringa vil styrkje dyrevelferda*».

I følge Mattilsynet er tap av beitedyr på utmark er den største utfordringen for dyrevelferden. De største tapene skyldes skader og fluemark. Rovdyrangrep får størst oppmerksomhet, men forårsaker ikke de største tapene. Se mer om rovdyr i kapittel 4.3.

Det er et økende antall dyr som holdes i løsdrift. Løsdrift regnes som positivt pga. muligheten til bevegelse og sosial atferd. I følge TINE har 39,9 prosent av melkekubesetningene løsdriftfjøs per 14.1.2020 (Figur 4.2).

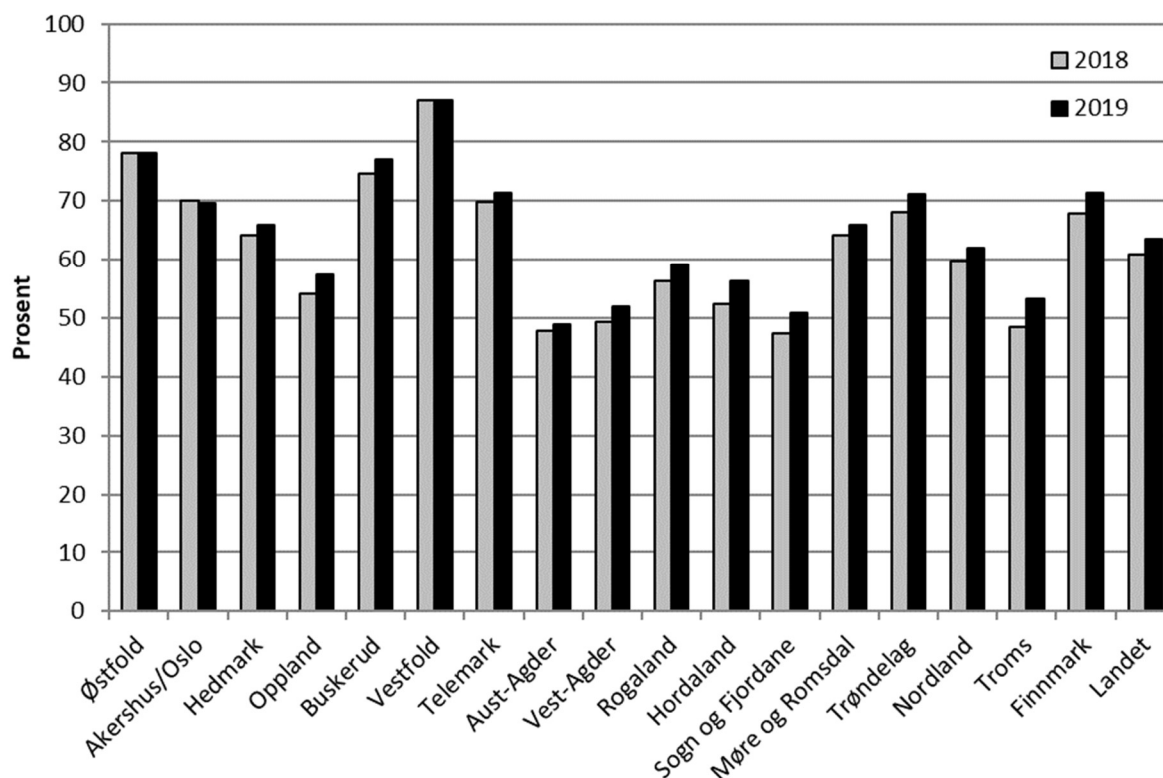
Dette er sikre tall de siste årene, mens tallene fra 1980 til ca. 2010 er mer usikre tall, basert på ulike typer undersøkelser. Ved utgangen av 2019 var ca. 60 prosent av kyrne og 62 prosent av kvoten fra løsdriftfjøs. Tallene kan være noe større, pga. at TINE ikke har tall for alle gårdsbruk tilknyttet Q-meieriene.

Figur 4.2 Andel løsdriftfjøs i Norge

Kilde: TINE

Figur 4.3 viser andel levert melk fra løsdriftfjøs per fylke i 2018 og 2019. Vestfold er det fylket som har størst andel melk levert fra løsdriftfjøs, med 87 prosent, og Aust-Agder har lavest andel, med 49 prosent i 2019.

Figur 4.3 Andel melk levert fra løsdriftfjøs per fylke¹⁾. 2018 og 2019

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Møre og Romsdal

Kilde: TINE

Hold av verpehøns i tradisjonelle bur ble forbudt fra og med 1. januar 2012. Status på området er at næringen har omstilt seg for å tilfredsstille de nye kravene.

I følge Mattilsynet var de største utfordringene på dyrevelferd i 2018 tap av sau og tamrein på beite, samt dårlig dyrevelferd hos slaktegris i Rogaland.

Tabell 4.6 viser utviklingen i antall tilsyn Mattilsynet har hatt med dyrehelse og dyrevern i utvalgte år i perioden 2008–2018. I 2018 ble det registrert alvorlig vanskjøtsel av dyr i 36 dyrehold. Det er noe lavere enn 2016 og 2017.

Tabell 4.6 Antall tilsyn etter lov om dyrevelferd, utført av Mattilsynet

År	2008	2009	2010	2017	2018
Ant. tilsyn dyrevern	16 868	9 713	10 049	12 110	11 301

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2018

Antallet pelsdyrfarmer i Norge er ca. 200, og disse driver med rev eller mink. I juni 2019 vedtok Stortinget et lovforbud mot hold av pelsdyr i Norge. Forbudet innebærer en avviklingsperiode for oppdrettere som holdt pelsdyr pr 15. januar 2018 og seinere, fram til 1. februar 2025. (Lovvedtak 93 (2018-2019)). Landbruks- og matdepartementet fastsatte i november 2019 forskrift om kompensasjon av oppdretterne ved avvikling produksjonen. I februar 2020 vedtok Stortinget nye føringer for kompensasjonsordningen, og dette har medført at departementet utarbeider revidert forskrift. Kompensasjonen skal gis som om det dreier seg om et ekspropriasjonsartet inngrep.

Ifølge Animalia er norsk husdyrhelse generelt meget god. Spesielt i forhold til alvorlig smittsomme sykdommer er situasjonen unik i internasjonal sammenheng. Verdens dyrehelseorganisasjon (OIE) har listeført mer enn 100 rapportpliktige infeksjonssjukdommer, og av disse er færre enn 10 blitt funnet i Norge de siste 10 årene. Norge er etter OIEs siste kategorisering (mai 2019) et av få land som er plassert i kategorien med lavest risiko for BSE (kugalskap). Denne kategorien er beskrevet som neglisjerbar risiko for BSE.

Sammenlignet med andre land har Norge et omfattende system, Anistat, for registrering av smittsomme dyresykdommer. I Norge registreres og bekjempes en rekke smittsomme dyresykdommer andre land velger å leve med.

Kvaliteten på registeret er avhengig av at Mattilsynet lokalt rapporterer alle sykdomstilfeller og kontaktbesetninger som også båndlegges, og på samme måte rapporterer opphevelsene når grunnlaget for restriksjoner er borte.

Den siste restriksjonen i enkeltbesetning på grunn av BVD (Bovin virusdiaré) er opphevet, og Norge regnes som fritt for BVD. For smittsom grisehoste står vi foran en tilsvarende situasjon der vi etter nasjonale saneringsprogrammer kan erklære oss fri for sykdommen.

Når det gjelder ringorm hos storfe påviste Veterinærinstituttet sykdommen i 15 besetninger i 2019. Dette er en stigning etter en lengre periode med kun sporadiske tilfeller. De fleste tilfellene av ringorm ble påvist i oktober og november i Rogaland, men den er også påvist i Oppland. Disse tilfellene har hovedsakelig vært i kjøttfebesetninger.

Fotråte ble i 2008 påvist i Norge for første gang siden 1948, og har medført alvorlige sykdomsangrep i noen sauebesetninger. Totalt ble 121 tilfeller påvist i Norge i perioden 2008–2014. Prosjektet Friske føtter hadde som mål å kartlegge og bekjempe fotråte hos småfe. Prosjektet var et samarbeid mellom husdyrnæringa, Mattilsynet, Veterinærinstituttet og Animalia. Prosjektet ble nedlagt 31.12.2014.

Mattilsynet gjennomførte i 2014 et overvåkingsprogram på slakteri uten at det ble påvist nye tilfeller av fotråte. Dette ble gjentatt i 2015 og 2016, og det ble da funnet smitte i tre nye besetninger i 2015 og ingen i 2016. I desember 2016 ble det imidlertid

oppdaget to nye tilfeller av fotråte i Rogaland på grunnlag av klinisk mistanke. I 2017 var det imidlertid totalt ni nye tilfeller av ondarta fotråte hos sau, og i 2018 ble det påvist ett tilfelle gjennom overvåkingsprogrammet på slakteri. Overvåking på slakteri er en svært viktig del av arbeidet med å utrydde ondarta fotråte.

Mattilsynet avdekket høsten 2017 problemer i slaktegrisproduksjonen i Rogaland, og det ble derfor satt i gang et tilsynsprosjekt i fylket, som fortsatte til og med april 2018. Problemene var blant annet alvorlig halebiting, for mange dyr på liten plass, dårlig renhold og lite tilsyn. Mattilsynet førte tilsyn med 228 av totalt 581 besetninger med slaktegris, og hovedkonklusjonen var at slaktegrisen i Rogaland ikke har god nok dyrevelferd. Fra 2017 til 2018 var det en positiv utvikling når det gjaldt å ivareta syke og skadde dyr. Antall besetninger som fikk hastevedtak for håndtering av syke og skadde dyr sank fra 50 % til 29 %.

Mattilsynet gjennomfører også tilsvarende uanmeldte tilsyn med alle som driver med slaktegris i Agder.

Næringen har selv tatt et grep for å bedre dyrevelferden, og Kjøttbransjens Velferdsprogram for slaktegris trådte i kraft 1. januar 2019. Det ble obligatorisk å delta i programmet for alle som leverer slaktegris til slakteri fra 1. juli 2019.

Klassisk influensa hos svin er ikke påvist i Norge. Gjennom overvåkingsprogram for virussjukdommer hos gris påvises antistoffer mot influensa H1N1/09. I 2018 ble det registrert 134 positive besetninger av 533 testede. I 2015, 2016 og 2017 var det hhv. 280, 271 og 225 positive besetninger. Dette tyder på at viruset er etablert i den norske svinepopulasjonen, selv om undersøkelser tyder på at smittede besetninger i de fleste tilfeller relativt raskt kvitter seg med aktiv smitte.

Skrapesyke har to typer - klassisk skrapesyke og atypisk (Nor98) som håndteres ulikt med hensyn til båndlegging. Klassisk skrapesyke bekjempes med sanering av besetningen hvor sykdommen påvises. Det siste tilfellet av klassisk skrapesyke var i 2009. Atypisk skrapesyke ble i 2018 påvist i 8 sauer fra 7 forskjellige besetninger.

Tabell 4.7 viser antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer (gruppe A og B i henhold til dyrehelseregelverket) i 2018. «Nye tilfeller» er kun tilfeller som er registrert inn i Mattilsynets fagsystem som diagnostisert med sykdommen gjeldende år. «Aktive restriksjoner» er både kontaktbesetninger og tilfeller med sykdommen som fortsatt er restriksjonsbelagt ved årets utgang.

Mattilsynet har også tilsvarende data for fjørfehold, men det gjelder kun fjørfe til hobbybruk, og det er derfor ikke tatt med i tabellen.

Tabell 4.7 Antall diagnostiserte besetninger med smittsomme husdyrsykdommer 2018

Dyreart	Sykdom	Nye tilfeller 2018	Aktive restriksjoner per 31.12.2018
Storfe	Salmonella	1	0
	Ringorm (soppinfeksjon i huden)	7	8
	Paratuberkulose	0	1
Svin	Salmonellainfeksjoner	3	3
	PRCV ¹⁾	22	1
Småfe	Skrapesyke, Nor98	7	22
	Paratuberkulose	0	8 ²⁾
	Salmonella	3	1
	Ringorm	0	3 ³⁾
	Fotråte	1	6 ³⁾
	CAE (Caprin artritt-encefalitt)	3	33 geit, 10 sau ⁴⁾

1) Porcint respiratorisk coronavirus. Påvist for første gang i overvåkn.program i Norge. Finnes i Rogaland og Agder. PRCV gir ikke kliniske symptomer, og Mattilsynet iverksetter ikke tiltak i de besetningene som får påvist dette.

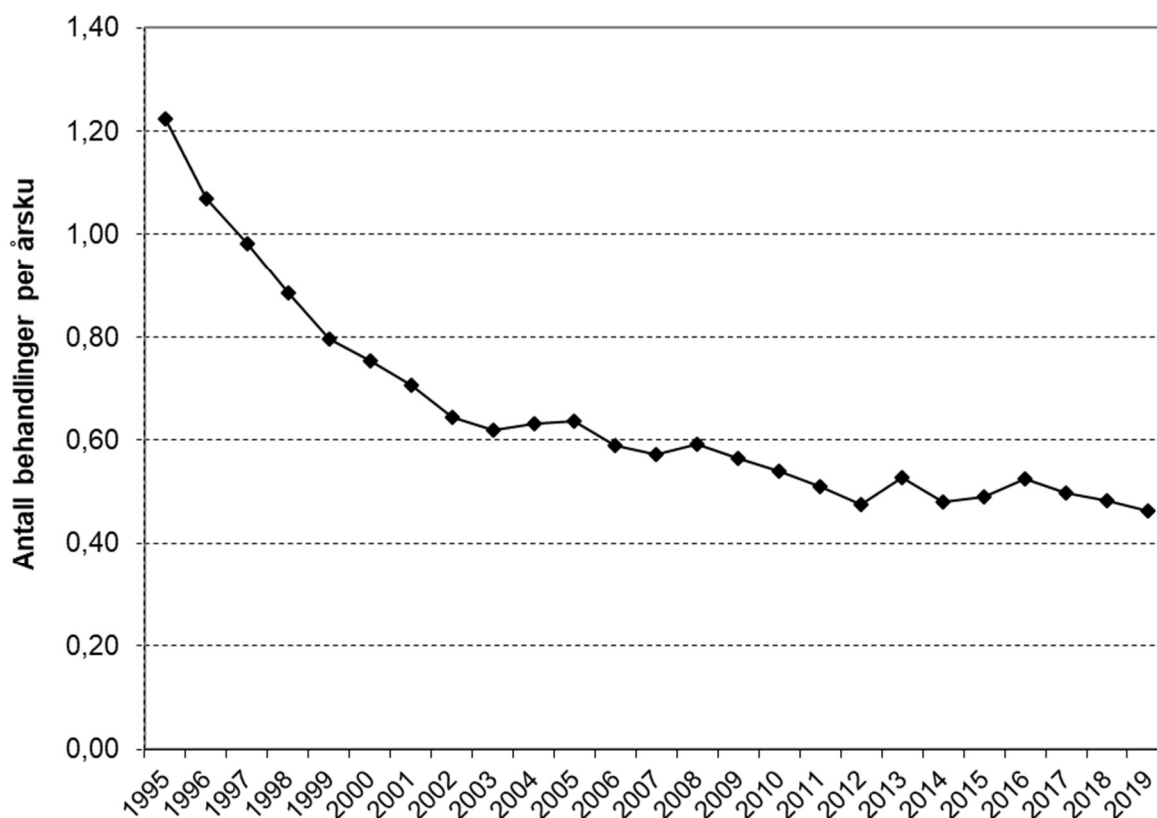
2) 7 eiere, 1 med både sau og geit

3) 2 eiere, 1 med både sau og geit

4) 7 eiere med både sau og geit

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019.

Når det gjelder produksjonssykdommer har det over flere år vært en markant nedgang i antall sykdomsforekomster. Det totale antallet sykdomsbehandlinger per årsku per år var 0,46 i 2019 (Figur 4.4). Siden 1995 har antall sykdomsbehandlinger per årsku sunket betydelig, og det ser ut til å ha stabilisert seg de siste årene.

Figur 4.4 Sykdomsbehandlinger på melkeku, totalt antall behandlinger per årsku per år

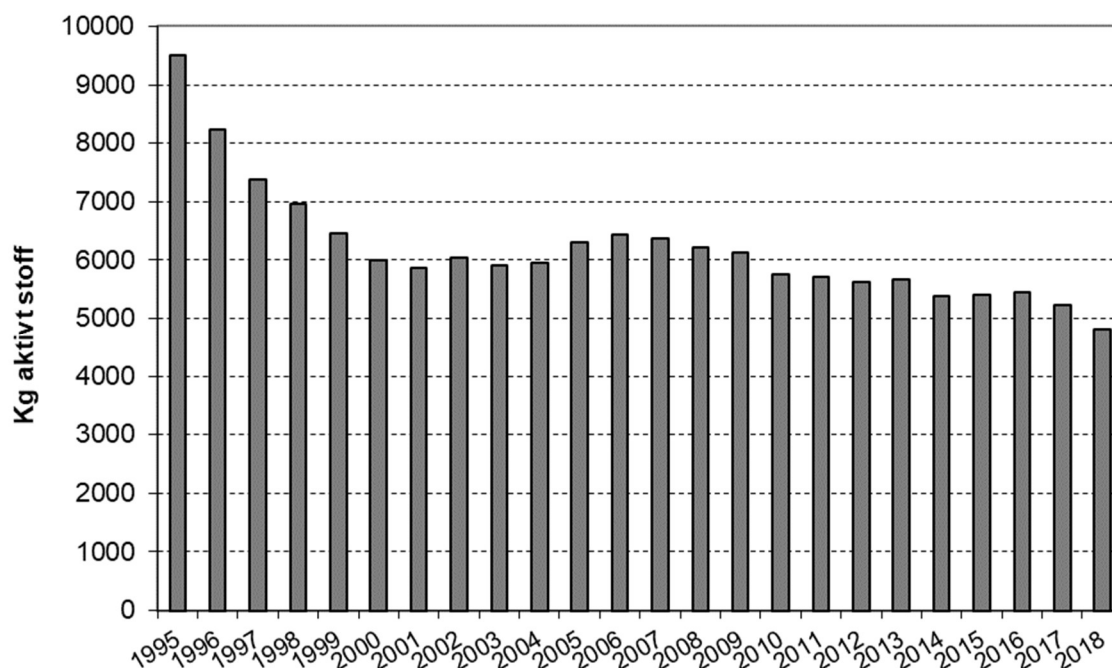
Kilde: Helsetjenesten for Storfe

I følge Animalia er antibiotikaforbruket i norsk husdyrproduksjon stabilt på et svært lavt nivå sammenlignet med alle andre land. Det samme er forekomsten av resistente bakterier blant matproduserende dyr.

Figur 4.5 viser totalsalg av veterinære antibiotika til terapeutisk bruk på matproduserende landdyr i perioden 1995–2018. I 2018 var forbruket på 5 167 kg, og salget er redusert med 49 prosent i perioden. Regjeringens handlingsplan mot antibiotikaresistens (2015-2020) har satt som målsetning at forbruket av antibiotika til matproduserende landdyr skal reduseres med minst 10 prosent sammenlignet med 2013. I perioden 2013-2018 ble salget av veterinære antibakterielle midler til de viktigste matproduserende artene (storfe, gris, sau, geit og fjørfe) redusert med 17 prosent, målt i kg aktivt stoff. Salg av veterinære antibakterielle midler som kan brukes til flokkbehandling er lavt. I 2018 utgjorde salget av slike preparater 4 prosent (i kg) av totalsalget av antibakterielle midler til matproduserende landdyr.

Salget (i kg) av veterinære antibakterielle preparater som kun er godkjent til hund og katt var på 345 kg 1993. Dette økte fram til 2002, da det var på ca. 650 kg, og har etter dette gått ned igjen, og var på 347 kg i 2018. Det er en nedgang på 34 prosent sammenlignet med 2013.

I desember 2014 vedtok fjørfenæringen å fase ut all bruk av narasin som fôertilsetningsmiddel til slaktekylling i løpet av 2016. Utfasingen startet i februar 2015 og var fullført allerede i juni 2016. Foreløpige analyser av data fra Veterinært legemiddelregister viser at utfasingen ikke medførte økning i terapeutisk bruk av antibiotika til fjørfe; i 2015 og 2016 var det bare noen få kyllingflokker som ble behandlet med antibakterielle midler. I 2018 ble det foretatt behandling i 0,1 prosent av slaktekyllingflokkene, og kun smalspektrede penicilliner ble brukt.

Figur 4.5 Salg av veterinære antibiotika til matproduserende dyr i Norge (antall kg aktivt stoff, beregnet på husdyr, fra legemiddelgrossist til alle apotek)

Kilde: Veterinærinstituttet: Norm/Norm-Vet 2018

Tabell 4.8 til Tabell 4.12 viser Mattilsynets tall for hvor mange dyr som døde under transport og oppstalling i utvalgte år i perioden 2001 til 2018 for storfe, småfe, gris og fjørfe. Mattilsynet og kjøttbransjen ble i 2010 enige om en ny måte å telle dyrene som dør under transport og oppstalling, og fra 2010 blir dyrene kategorisert inn i klassifiseringssystemet som alle slakterier bruker. Denne tellemåten gir etter myndighetene og bransjen sitt syn mer korrekte tall. Siden tellemetoden er forskjellig er ikke tallene fra og med 2010 direkte sammenlignbare med tall for tidligere år.

Tabell 4.8 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, storfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	344 562	28	0,008
2004	335 816	15	0,004
2007	349 247	24	0,007
2010	307 194	10	0,003
2015	284 861	17	0,006
2018	320 320	19	0,006

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019

Tabell 4.9 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, småfe

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	1 182 982	261	0,022
2004	1 299 880	223	0,017
2007	1 130 917	166	0,015
2010	1 223 169	202	0,016
2015	1 247 850	238	0,019
2018	1 308 857	360	0,026

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019

Tabell 4.10 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling på slakteri, gris

År	Totalt antall dyr slaktet	Antall dyr døde under	
		transport og oppstalling	Prosent
2001	1 335 954	489	0,037
2004	1 550 206	589	0,038
2007	1 471 326	580	0,039
2010	1 571 605	428	0,027
2015	1 612 839	432	0,027
2018	1 707 704	400	0,023

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019

Klassifiseringssystemet gjelder ikke for fjørfe, her hentes tallene inn gjennom direkte dialog med slakteriene og det lokale Mattilsynet.

Tabell 4.11 og Tabell 4.12 viser tall for transportdødelighet for slaktekylling og verpehøner.

I perioden 2010 til 2018 har tallene i hovedsak gått ned, selv om det har vært en økning enkelte år. En av grunnene til bedringen er at implementering av ny forskrift om dyrevern i slakteri innebærer et stort kompetanseløft for norsk kjøtt- og fjørfebransje. Samtlige slakterier skal nå ha egen ansvarlig for dyrevelferd og det er krav om formell kompetanse og etterutdanning for alle som håndterer levende dyr.

Tabell 4.11 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, slaktekylling

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	42 577 696	46 836	0,11
2007	54 344 141	82 817	0,15
2010	62 936 270	99 279	0,16
2015	64 938 254	62 514	0,10
2017	65 242 233	47 379	0,07
2018	62 922 208	44 883	0,07

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019

Tabell 4.12 Antall og prosent døde dyr under transport og oppstalling, verpehøner

År	Totalt antall dyr	Antall dyr døde	Prosent
2004	2 249 292	11 471	0,51
2007	436 480	1 520	0,35
2010	538 505	2 898	0,54
2015	273 934	403	0,15
2017	354 334	947	0,27
2018	250 010	264	0,11

Kilde: Animalia. Kjøttets tilstand 2019

1. juli 2013 trådte Dyrevelferdsprogram slaktekylling (DVP) i kraft gjennom offentlig regelverk og tilhørende bransjeretningslinje. Tråputepoeng – en bedømmelse av skader eller begynnende skader under kyllingenes føtter er sentralt i Dyrevelferdsprogrammet, og bedømmes på alle kyllingflokker på slakteriet. Tråputepoeng er en dyrevelferdsindikator som sier noe om hvor godt kyllingbonden har lyktes i å skape et godt miljø for dyra. Kyllingprodusenten må oppfylle en rekke krav for å kunne produsere opp mot den maksimale tillatte dyretettheten, som er 36 kg levendevekt/kvadratmeter.

Tillatt dyretetthet er imidlertid bevegelig, dersom bonden får dårlige tråputeresultater i ett innsett må han sette ned dyretettheten i det påfølgende innsettet. For å kunne sette dyretettheten opp igjen, må han dokumentere stabilt gode tråputeresultater i de neste innsettene. Hver flokk blir gitt tråputepoeng ut ifra en skala fra 0–200, der 0–80 poeng (nivå A) regnes som tilfredsstillende, 81–120 poeng (nivå B) ikke tilfredsstillende, og 121–200 (nivå C) er uakseptabelt. Lavt tråputeskår indikerer at kyllingprodusenten har lyktes i å skape et godt miljø i kyllinghuset gjennom hele innsettet. Høyt skår (nivå B og C) betyr at tiltak må iverksettes.

Tabell 4.13 viser utviklingen i tråputepoeng utvalgte år fra 2008 til 2018.

Tabell 4.13 Utvikling i tråputepoeng ¹

	2008	2010	2012	2015	2017	2018
A (0-80)	81,1	82,6	91,5	97,8	95,8	97,3
B og C (over 80)	11,9	17,4	8,5	2,2	4,2	2,7

1) Tallene 2008–2012 er ikke direkte sammenlignbare med tallene fra 2013 til 2018. Tråputeregisteringer på fjørfeslakteriene startet i 2008. I 2010 ble det gjort kalibreringer slakteriene i mellom gjennom opplæring og testing av de som utfører bedømmingen. Heller ikke alle slakteriene er med i tallene fra 2008–2012.

Kilde: Animalia. Basert på innrapportering fra Nortura, Norsk Kylling, Den Stolte Hane Jæren, Ytterøykylling og Gårdsand.

4.3 Rovdyr og beitedyr

4.3.1 Forvaltning av rovdyr

Rovviltpolitikken ble behandlet i Stortinget gjennom et bredt forlik i 2004, der det blant annet ble fastslått nasjonale bestandsmål for de ulike rovdyrartene. Disse bestandsmålene ble i hovedsak videreført i et nytt rovdyrforlik som samtlige partier på Stortinget ble enige om i juni 2011. I 2016 behandlet Stortinget Melding nr. 21 (2015–2016) Ulv i norsk natur, bestandsmål for ulv og ulvesone. Stortinget vedtok noen arealmessige reduksjoner av ulvesonen, og endret bestandsmålet til også å omfatte ynglinger utenfor ulvesonen og ynglinger i grenserevir.

Etter rovviltforliket i 2004 ble landet delt i åtte forvaltningsregioner. Innenfor hver forvaltningsregion for rovvilt er det den regionale rovviltnemnda som har hovedansvaret for rovviltforvaltningen. Rovviltnemndene består av 5–6 medlemmer, som oppnevnes av Klima- og miljøverndepartementet etter forslag fra de berørte fylkeskommunene. For region 5, 6, 7 og 8 oppnevner i tillegg Sametinget samiske nemndsmedlemmer. Sekretariat for rovviltnemndene er lagt til et fylkesmannsembete innenfor hver region. Fylkesmannen har en rådgivningsfunksjon overfor nemnda, i tillegg til at Fylkesmannen utøver eget forvaltningsansvar innenfor rovviltforvaltningen.

Miljødirektoratet er underlagt Klima- og miljødepartementet, og er den sentrale faginstansen innenfor rovviltforvaltning. Direktoratet har fått delegert ansvar for rovviltforvaltningen på nasjonalt nivå. Dette innebærer blant annet saksbehandling av saker etter naturmangfoldloven og viltloven, innhenting av kunnskap gjennom finansiering av forskningsprosjekter og formidling av kunnskap.

Mattilsynet er som tilsynsmyndighet satt til å forvalte dyrevelferden. Mattilsynet bidrar til å redusere dyretap i dialog med kommunale landbruksavdelinger, Statens naturoppsyn, regionale rovviltnemnder, Fylkesmennenes miljø- og landbruksavdelinger og Miljødirektoratet.

Rovviltnemndene skal utøve vedtatt nasjonal rovviltpolitikk innenfor sine respektive regioner. Nemndenes mandat, oppgaver, ansvar, sammensetning og virketid følger av rovviltforskriften. Rovviltnemndene skal arbeide innenfor rammene av Bernkonvensjonen, naturmangfoldsloven, rovviltforlikene fra 2004 og 2011 samt flertallsvedtak fra 2016. Den todelte målsettingen om både å sikre levedyktige bestander av rovvilt og å opprettholde en aktiv beitenæring over hele landet er en viktig premis for nemndenes arbeid.

Vinteren 2018-2019 ble det åpnet for lisensfelling av 35 ulv nasjonalt, hvorav 32 ulv utenfor ulvesonen. Det ble åpnet for lisensfelling av 16 av disse 32 ulvene i region 4 og region 5. Lisensfellingsperioden for ulv utenfor ulvesonen er endret til 1. desember-31. mai fra 2019.

For vinteren 2019 -2020 er det åpnet for lisensfelling av inntil 6 ulver innenfor ulvesonen (Letjennareviret). Utenfor ulvesonen har rovviltnemnda i region 2 vedtatt at inntil 3 ulver kan felles, og rovviltnemndene i 4 og 5 har vedtatt felling av inntil 12 ulver. Utover dette har region 1 vedtatt en kvote på 3 dyr, region 3 har vedtatt kvote på 5 dyr og region 6 har vedtatt en kvote på 3 dyr.

4.3.2 Bestand av rovdyr

Tabell 4.14 viser de regionale bestandsmålene for de enkelte rovviltartene.

Tabell 4.14 Regionale bestandsmål, antall ungekull

Forvaltn.region	Fylke	Gaupe	Jerv	Ulv	Bjørn
Region 1	Vest-Agder, Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane	-	-	-	-
Region 2	Vestfold, Buskerud, Telemark, Aust-Agder	12	-	-	-
Region 3	Oppland	5	4	-	-
Region 4	Oslo, Akershus, Østfold	6	-	3 ¹	-
Region 5	Hedmark	10	5	3 ¹	3
Region 6	Møre og Romsdal, Trøndelag	12	10	-	3 ²
Region 7	Nordland	10	10	-	1 ²
Region 8	Troms og Finnmark	10	10	-	6
Sum		65	39	3	13 ²

- 1) Bestandsmålet ble endret i 2016 fra 3 årlige helnorske ulvekull til 4-6 årlige kull, herav 3 helnorske. Kull i grenserevir mellom Norge og Sverige medregnes med en faktor på 0,5. Region 4 og 5 har felles mål om 3 årlige ungekull.
- 2) Bestandsmålet for bjørn ble endret fra 15 til 13 etter rovviltforliket i 2011, med reduksjon på ett ungekull i Midt-Norge og Nordland

Kilde: St.meld.nr.15 (2003–2004), Innst.S.nr 174 (2003–2004) og rovviltforliket av 2011

For kongeørn er målet 850–1 200 hekkende par. I perioden 2010–2014 ble 1 260 kongeørnterritorier kartlagt over hele Norge. Det er anslått at 963 av disse var okkupert av hekkende par med kongeørn en eller flere ganger i de siste fem årene.

Tabell 4.15 viser antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdyrene. For jerv har det blitt foretatt et visst antall hiuttak hvert år. Hiuttak blir gjennomført av Statens Naturoppsyn etter vedtak fra Miljødirektoratet.

Tabell 4.15 Antall familiegrupper/unglinger for de ulike rovdyrene

	2001	2005	2010	2017	2018	2019
Gaupe, familiegrupper	55	56	80	55,5	57,5	55
Jerv, ynglinger	41	62	66	40	57	61
Jerv, hiuttak	6	4	12	10	3	9
Ulv, ungekull		2	3	8(10,5 ¹)	5(8 ²)	6(8,5) ³
Bjørn, ungekull			6,2	6,9	7,7	7

1) Åtte helnorske kull + 5 kull * 0,5 i grenserevir

2) Fem helnorske kull + 6 kull * 0,5 i grenserevir

3) Seks helnorske kull + 5 kull * 0,5 i grenserevir. Tallet for ulv er en foreløpig rapportering per 20. mars 2020. Endelige tall for antall ungekull for ulv rapporteres for 2019-2020 innen 1. juni.

Kilde: www.rovdata.no

Tabell 4.16 viser totalt antall dyr av de ulike rovdyrartene. Antallet er basert på tellinger og estimat på vinterstid for gaupe, jerv og ulv.

Tabell 4.16 Totalt antall estimerte dyr av de ulike rovdyrartene

	2000/01	2004/05	2009/10	2016/17	2017/18	2018/19
Gaupe	313	315	455	330	340	323
Jerv	271	332	362	324	307	332
Ulv, helnorske individer	13-18	16-17	32–34	70-72	70-71	64-66
Ulv, grenseindivider (Norge og Sverige)	23-24	24	22-25	38	45	40-41
Bjørn ¹			166	125	138	148

1) Antall individ bestemt ved DNA

Kilde: www.rovdata.no

4.3.3 Sau på utmarksbeite

Tabell 4.17 viser antall sau og lam sluppet på utmarksbeite fordelt på fylkene. Den viser også prosent tap på beite. Fram til og med 2016 er tap fastsatt til registreringene i organisert beitebruk, pluss 0,6 prosentpoeng høyere tapsprosent på bruk som ikke er med i organisert beitebruk. Fra 2017 ble det innført nye telledatoer for Produksjonstilskudd

ved at antall sau og lam sluppet på- og sanket fra utmarksbeite telles. Differansen er da tap på utmarksbeite.

Tabell 4.17 Antall sau og lam på utmarksbeite og prosent tap¹⁾

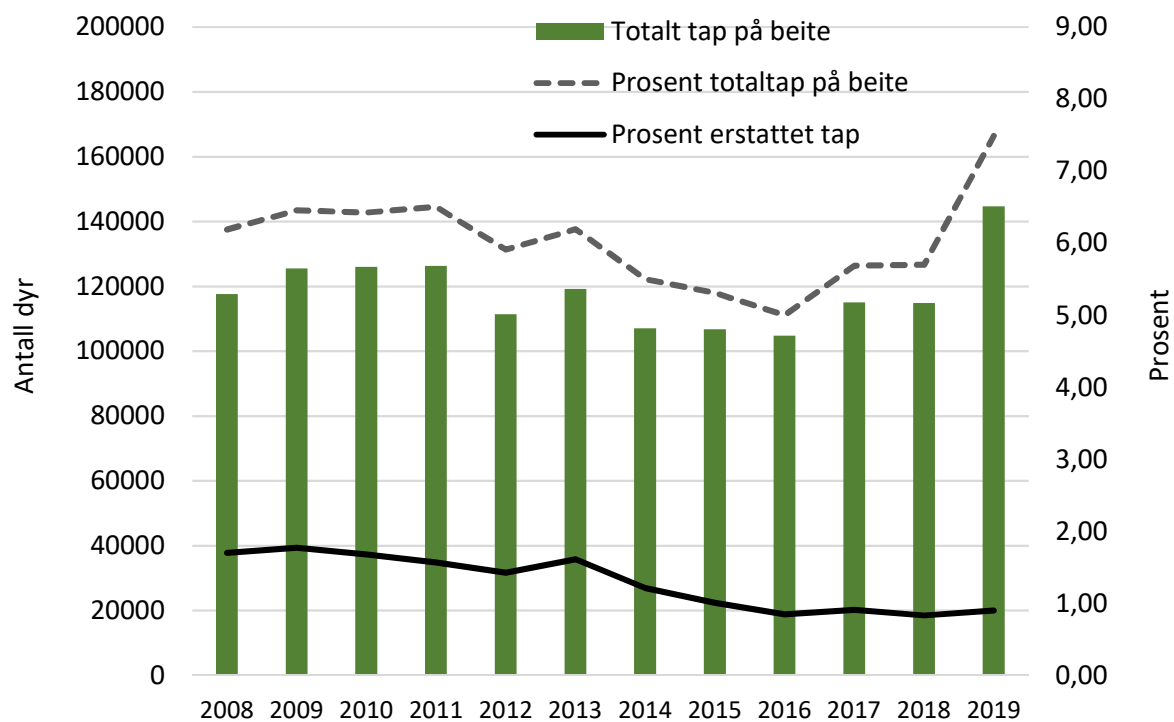
	2007		2010		2018		2019	
	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap	Sau og lam	% tap
Østfold	4 181	8,4	5 209	3,7	4 934	8,3	4 733	5,0
Akershus og Oslo	15 258	6,7	16 425	5,5	18 246	3,6	14 960	4,4
Hedmark	116 105	10,3	116 201	9,0	110 505	5,6	103 413	5,8
Oppland	236 851	5,8	239 843	5,2	265 290	5,2	246 010	5,2
Buskerud	91 182	5,0	92 204	4,6	100 008	3,2	91 828	3,6
Vestfold	5 838	5,8	6 661	5,3	8 459	1,9	7 573	6,0
Telemark	55 820	5,4	52 831	4,9	47 074	4,2	42 732	6,1
Aust-Agder	27 207	6,6	24 812	7,7	26 983	8,3	25 705	9,6
Vest-Agder	42 518	6,3	44 089	7,1	51 538	4,4	50 586	6,1
Rogaland	251 812	3,4	285 206	3,6	286 673	5,0	279 562	5,9
Hordaland	184 262	4,0	196 868	3,6	196 069	1,2	198 342	5,1
Sogn og Fjordane	192 495	5,8	191 366	5,1	185 000	4,5	178 234	6,7
Møre og Romsdal	118 360	8,9	116 218	7,8	123 315	6,1	116 009	8,5
Sør-Trøndelag	134 544	7,2	136 193	7,3				
Nord-Trøndelag	82 575	11,3	79 476	10,7				
Trøndelag					241 434	6,3	240 657	9,2
Nordland	204 497	7,4	211 257	8,6	209 520	11,9	195 041	14,5
Troms	126 393	8,1	120 999	8,0	115 633	8,9	111 351	11,0
Finnmark	24 920	7,5	24 370	8,1	23 873	2,7	23 396	8,8
Hele landet	1 914 818	6,7	1 960 228	6,4	2 014 554	5,7	1 930 132	7,5

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet og NIBIO

Tabellen viser 84 422 (4 prosent) nedgang i antall sau og lam på utmarksbeite fra 2018 til 2019. Det er nedgang i alle fylker, unntatt Hordaland. Samlet for hele landet er antallet under 1 prosent større i 2019 sammenlignet med 2007. For hele landet har tapsprosenten økt fra 5,7 i 2018 til 7,5 i 2019. Tapsprosenten har økt i de fleste fylkene, og er særlig stor i Nordland og Troms.

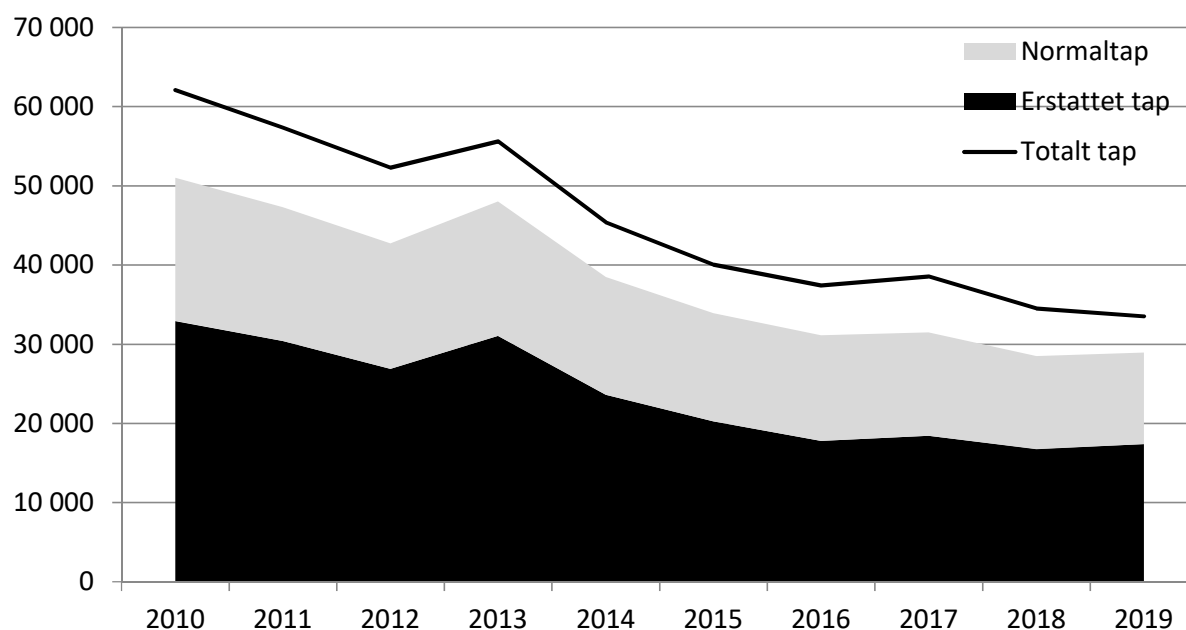
Figur 4.6 viser totalt antall sauer tapt på beite i perioden 2008 til 2019, og totalt tap i prosent av antall sau på beite. I tillegg viser figuren hvor mange prosent av dyr som går tapt til fredet rovvilt, basert på antall dyr som er erstattet som tatt av fredet rovvilt. Tilsvarende erstatningsordning finnes ikke lengre for tap av sau grunnet andre tapsårsaker.

Figur 4.6 Totalt tap på beite, prosent totalt tap på beite, og prosent erstattet som tapt til fredet rovvilt

Kilde: Animalia, Landbruksdirektoratet antallstatistikk og Miljødirektoratet Rovbase saueerstatning

Figur 4.7 viser utvikling på brukene som har søkt erstatning for tap av sau til rovdyr. I 2010 var totalt tap for disse ca. 62 100 dyr. Dette er redusert til ca. 33 500 dyr i 2019. I samme periode er antall erstattede dyr redusert fra ca. 32 900 til ca. 17 400. Prosent erstattede dyr av totalt tap var henholdsvis 53 prosent i 2010 og 52 prosent i 2019. Figuren viser også beregnet normaltapp på disse brukene.

Figur 4.7 Normaltap, erstattet tap og totalt tap av sau og lam på utmarksbeite på bruk som har søkt om erstatning for tap til rovdyr.

Kilde: Miljødirektoratet Rovbase

I 2019 utgjør normaltaket, på bruk som har søkt erstatning for tap til rovdyr, 2 196 sau og 9 376 lam, til sammen 11 572 dyr eller ca. 35 prosent av totalt tap. Tilsvarende tall for 2010 var 29 prosent. Normaltap er i «Forskrift om erstatning når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt (F30.05.2014 nr 677)» definert som tapet av husdyr som erfaringsmessig inntreffer i besetningen på utmarksbeite uten forekomst av rovvilt. Det beregnes primært på bakgrunn av besetningsdata som oppgis av dyreeier for en periode på minst 8 – 10 foregående år. Alternativt kan normaltaket beregnes med bakgrunn i data fra Organisert beitebruk, eller fastsettes på andre måter.

Animalia ved Sauekontrollen har registreringer av årsaker til beitetap utenom rovdyr. Det understrekes at dette er forholdsvis dårlig og usikre registreringer. Sauekontrollen baserer seg på frivillig medlemskap, og har omtrent 50 prosent oppslutning av besetningene. Dødsårsak er heller ikke obligatorisk registrering i Sauekontrollen. I Tabell 4.18 er de registrerte beitetapene fordelt på hovedgrupper med antall og prosent for 2017 - 2019. 67 prosent av de oppgitte tapene i 2019 har ukjent årsak. Årsakskoden *Annen sjukdom* gikk ut i løpet av sommeren 2018. Dette har nok ført til at koden *Annen årsak* har fått flere registreringer og færre på *Annen sjukdom* fra 2018.

Tabell 4.18 Fordeling av beitetap utenom tap til rovdyr

Dødsårsak	2017		2018		2019	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Mastitt	485	2	534	2	579	2
Annen sjukdom	3 536	12	970	4	707	3
Uhell	2 475	8	2 399	9	2 680	10
Annen årsak	2 818	10	4 572	17	5 232	19
Ukjent	19 994	68	17 885	68	18 659	67
Sum	29 308		26 360		27 857	

Kilde: Animalia, sauekontrollen

Tabell 4.19 viser antall sau og lam det ble gitt erstatning for som tapt til rovvilt fra 1999 til 2019 fordelt på rovviltartene som det gis erstatning for. Det er jerv og gaupe som gir opphav til flest rovdyrerstatninger av bufe. Antall dyr erstattet på grunn av tap til ulv har økt kraftig i tiårsperioden fram til 2018, for så å gå tilbake i 2019 ifølge de foreløpige tallene. De foreløpige tallene for samlet erstatning er også vist i tabellen.

Tabell 4.19 Antall erstattede sau og lam tatt av ulike rovdyr, og utbetalte erstatninger for rovdyrskader

	1999	2001	2007	2014	2018	2019*
Gaupe	9 300	7 425	9 763	4 871	2 842	3 380
Jerv	12 991	13 624	14 842	8 691	5 475	6 071
Bjørn	3 125	3 060	6 597	1 708	2 392	1 843
Ulv	622	828	2 380	2 058	2 609	1 460
Kongeørn	1 076	894	1 344	1 664	1 251	1 356
Uspesifisert rovvilt	5 995	4 293	4 789	4 602	2 388	3 256
Totalt antall sau og lam erstattet	33 109	30 124	39 715	23 594	16 957	17 366
Erstatning, 1 000 kr	48 206	43 065	77 496	64 433	43 395	44 056

Kilde: Miljødirektoratet, Rovbase

*Foreløpige tall

Tabell 4.20 viser den geografiske fordelingen av sau drept av fredet rovvilt i beitesesongen og erstatningene fordelt fylkesvis. Tabellen er inndelt etter den nye fylkesinndelingen ettersom tallmaterialet i Rovbase er delt slik. Andre dyr enn sau utgjør mindre enn 1 prosent og er ikke med i oversikten.

Totalt gikk 79 prosent av erstatningen i 2019 til Innlandet, Trøndelag og Nordland. Det ble sluppet flest sau og lam på utmarksbeite i Vestland og Innlandet.

Tabell 4.20 Fylkesvis oversikt over totalt antall dyr på utmarksbeite, erstattede sau og lam, og erstatningsbeløpet¹⁾

	Ant. sau og lam sluppet på utm.beite	Erstattet i % av ant. sluppet	Antall sau og lam erstattet		Erstatning i 1 000 kr	
	2019*	2019*	2018	2019*	2018	2019*
Viken	110 621	0,36	993	400	2 598	934
Innlandet	352 956	1,26	4 926	4 440	12 093	10 814
Vestfold og Telemark	61 658	0,71	341	435	793	1 067
Agder	69 725	0,62	41	433	100	1 095
Rogaland	251 812	0,00	13	11	26	19
Vestland	376 757	0,11	361	398	849	1 035
Møre og Romsdal	118 360	0,68	841	805	1 911	1 847
Trøndelag	217 119	2,86	5 738	6 203	15 199	16 222
Nordland	204 497	1,48	2 337	3 033	6 249	7 926
Troms og Finnmark	151 313	0,80	1 366	1 208	3 577	3 097
Hele landet	1 914 818	0,91	16 957	17 366	43 394	44 056

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Landbruksdirektoratet og Miljødirektoratet

4.3.4 Tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak

Å forebygge tap på beite utgjør en betydelig del av arbeidet med å sikre dyrevelferden og bidra til å forbedre vilkårene for sauenæringen, samtidig som tiltakene skal ha en konfliktdempende effekt.

Miljødirektoratet tildeler rovviltnemndene årlige midler til forebyggende og konfliktdempende tiltak (FKT-midler). Rovviltnemndene har ansvaret for prioritering og fordeling av midlene til fylkesmennene i regionen med utgangspunkt i regionale og lokale utfordringer.

Tabell 4.21 viser bruk av midler til tiltak for forebygging og konfliktdemping av rovviltskader.

Tabell 4.21 Bruk av forebyggende og konfliktdempende tiltak i forhold til rovviltskader, mill. kr

	2010	2 012	2015	2016	2017	2018
Forebyggende tiltak sau	36,7	32,1	26,3	28,2	45,7	28,3
Forebyggende tiltak rein	5,9	4,0	6,1	6,3	8,2	8,6
Forebyggende felles tiltak	18,5	20,7	15,6	13,3	17,3	17,7
Konfliktdempende tiltak	1,6	2,5	3,9	4,3	3,0	1,3
Reiser og drift nemda	2,0	2,1	0,0	4,6	0,7	0,1
Sum	64,6	61,4	51,9	56,7	74,8	56,0

Kilde: Miljødirektoratet

Sum forebyggende og konfliktdempende tiltak i 2018 var 56,0 mill. kr. 74,8 mill. kr. Dette er 20,7 mill. kr mindre enn året før. Det var størst nedgang på forebyggende tiltak sau, som hadde en sterk økning i 2017.

Forebyggende tiltak sau utgjør i 2018 51 prosent av samlet bruk. Tabell 4.22 viser fordelingen på ulike typer forebyggende tiltak.

Tabell 4.22 Fordeling av forebyggende tiltak for sau på tiltaksområder, 2015 - 2018

	2015	2016	2017	2018
Tidlig nedsanking	5,1	6,2	6,1	6,2
Forsinket slipp på beite	0,7	1,2	1,3	1,5
Flytting til annet beite	1,8	1,9	2,5	1,4
Gjeting utvidet tilsyn	4,0	4,6	3,4	4,7
Kadaverhund	0,6	0,9	1,0	0,6
Vokterhund/vokterdyr	0,3	0,3	0,3	0,3
Rovviltavvisende gjerder	2,7	2,4	2,9	2,2
Beiting på inngjerdet areal	5,3	6,0	5,5	6,6
Beredskapsareal	0,4	0,4	0,7	0,4
Elektronisk overvåking	4,3	3,1	4,2	3,7
Andre direkte tapsreduserende tiltak	1,0	1,1	17,8	0,5
Sum	26,3	28,2	45,7	28,3

Kilde Miljødirektoratet

Under forebyggende tiltak for sau har det i fire-årsperioden vært brukt mest på tidlig nedsanking, gjeting/utvidet tilsyn, beiting på inngjerdet areal og elektronisk overvåking. Men i 2017 gjør ekstraordinære forbyggende tiltak knyttet til en ulvetispe at posten Andre direkte tapsreduserende tiltak økte mye og ble største post.

I 2018 er det brukt mest tilskudd til forebyggende tiltak i fylkene Hedmark og Trøndelag, med henholdsvis ca. 10,8 og 5,4 mill. kr.

Forebyggende felles tiltak består av skadefelling ca. kr. 8,8 mill. kr, kompetanseutvikling ca. 4,2 mill. kr og lokale FoU ca. 4,7 mill. kr i 2018.

I tillegg forvalter Miljødirektoratet sentrale midler til forebygging. Tabell 4.23 viser beløp og fordeling av disse de siste 5 år.

Tabell 4.23 Sentrale midler fordelt på hovedtiltak 2014 – 2018, 1 000kr

	2014	2015	2016	2017	2018
Sentrale forvaltningsoppgaver				1 596,0	189,7
Omstilling		9 257,9	4 402,3	3 276,8	6655,5
Nasjonal FoU		3 306,2	2 991,8	627,8	929,1
Tilskudd til organisasjoner		2 837,0	3 384,0	4 364,0	4823,0
Drift av Kontaktutvalget	192,9	198,9			
Informasjonsutgifter			1 562,0	90,0	90,0
Diverse			95,0		126,0
Sum	192,9	15 599,9	12 435,1	9 954,5	12 813,3

Kilde: Miljødirektoratet

Tabellen viser at etter at forskriften om tilskudd til driftsomstilling grunnet rovvilt trådte i kraft i 2015, har dette vært en viktig del av de sentrale midlene, selv om de har blitt redusert fra 9,3 mill. kr i 2015 til 3,3 mill. kr i 2017 og så økt igjen til 6,7 mill. kr i 2018.

4.4 Plantehelsete

Ifølge Mattilsynet er status for plantehelsete i Norge god sammenlignet med andre europeiske land. Økende handel øker risikoen for å få inn nye alvorlige planteskadegjørere. Mattilsynet fører tilsyn med planter og smittebærende emner som importeres, eksporteres og omsettes i Norge. Et viktig mål med dette er å hindre introduksjon og spredning av planteskadegjørere, samtidig som man vil kunne redusere utgifter ved utbrudd og behovet for plantevernmidler.

I mars 2016 trådte nye importbestemmelser i kraft. Da ble også ansvaret for kontroll med norsk planteproduksjon overført til virksomhetene. Mattilsynet har som hovedinntrykk at de største virksomhetene har forstått ansvaret og følger opp, men at det er fortsatt behov for veiledning og oppfølging fra Mattilsynet.

Det er kun få av skadegjørere den europeiske plantehelseteorganisasjonen EPPO har anbefalt sine medlemsland å ta forholdsregler mot, som har etablert seg i Norge. EPPOs liste inneholder cirka 160 alvorlige skadegjørere, og av disse er det 18 som er kjent å forekomme i Norge, 3 flere enn året før. Av disse 18 var 13 under bekjempelse, mens 5 er så spredt at det ikke er lønnsomt å bekjempe dem med offentlige midler. Tilsvarende antall for 2017 var 11 og 4.

I 2018 utførte Mattilsynet 890 tilsyn med primærproduksjon av planter (Tabell 4.24). Dette er 161 færre enn i 2017.

Tabell 4.24 Antall tilsyn med primærproduksjon av planter, utført av Mattilsynet

	2008	2009	2010	2016	2017	2018
Antall tilsyn	1 149	1 350	1 216	1 035	1 051	890

Kilde: Mattilsynets årsrapport 2018

Tabell 4.25 viser en oversikt over noen nye funn av alvorlige skadegjørere på planter fra 2005 til 2018, med fullstendig oversikt for de tre siste årene.

Tabell 4.25 Nye lokaliteter med funn av alvorlige skadegjørere på planter

Navn på skadegjører	2005	2008	2010	2016	2017	2018
Sharkavirus (plommer)	9	11	3	1		1
Heksekost (epler)			19	1		1
Pærevisnesjuke				10	2	1
Plum American				1		
Søramerikansk tomatmøll					5	
Thrips setosus						8
Strawberry crinkle virus					3	
Strawberry m. y. e. virus					1	
Strawberry vein bading virus						1
Blodlus				1	2	6
Xanthomonas fragariae						1
Phytophthora ramorum	30	37	20	40	12	1
Tospovirus				1		1
Pepinomosaikkvirus						1
Tomato chlorotic				1		
Gul potetcystenematode	6	3	48	8	3	4
Hvit potetcystenematode	5		2			
Ikke artsbestemt PCN				2	1	13
Lys potetringråte	9	21				
Løkhvitråte						1
Sum				66	29	40

Kilde: Mattilsynet. Årsrapport 2018

Plantesykdommen pærebrann er på verdensbasis den viktigste skadegjøreren i eple- og pæretrær, og den er påvist i de fleste land i Europa. I Norge angriper den først og fremst bulkemispel og pilemispel, men kan også angripe eple- og pæretrær. Man regner med at sykdommen er noe utbredt i de ytre deler av Rogaland, Hordaland og Sogn og Fjordane. Men i 2017 ble sykdommen påvist også i 4 kommuner i Møre og Romsdal. Det har siden 1986 vært forbud mot å plante og å omsette bulke- og pilemispel i Norge.

Søramerikansk tomatmøll er en alvorlig skadegjører som funnet for første gang her i landet i 2017. Møllen kan påføre norsk tomatnæring stor skade. Offentlig utryddingstiltak ble vurdert til å bli for kostbart. Næringen må ta forholdsregler og gjennomføre tiltak for å hindre spredning.

Thrips setosus, et insekt som kan gi skade på mange veksthusplanter, ble påvist for første gang i Norge i 2018. Funnene ble gjort i åtte gartnerier. De ble pålagt å bekjempe smitten før plantene kunne selges.

Blodlus kan angripe alle deler av et tre og føre til store avlingstap i fruktproduksjonen. De siste tre årene har blodlus blitt påvist i epletrær i viktige fruktområder i Hordaland, Sogn- og Fjordane, Telemark, Vestfold, Buskerud og Akershus. Det siste året ble funn på seks nye lokaliteter bekreftet. Påvisningene var i både nyplantinger etablert med importerte trær, og

i eldre «norske» trær. Mattilsynet antar derfor at blodlusa kan være mer utbredt enn funnene tilsier.

Sharkavirus er funnet i planteskoler og hagesenter, og det har sannsynligvis kommet ved import av trær og grunnstammer. De siste sesongene har det blitt gjennomført testing for sharkavirus i importpartier med plantemateriale av plommer. Det ble ikke gjort nye funn i 2017, men ett i 2018.

Karanteneskadegjøreren heksekost på eple ble i 2010 påvist i økende omfang i viktige fruktdistrikt som Indre Sogn og Hardanger. Resultatene fra de siste årene tilsier at heksekost sannsynligvis er mer utbredt enn man tidligere har antatt. Påvisning hos produsent av mortrær gjorde at det ble iverksatt omfattende prøvetaking og saneringstiltak med mål om at mortrær det heretter omsettes formeringsmateriale fra skal være testet og funnet fri for smitte. De siste årene har det vært få funn, og i 2017 ingen funn, mens det var ett funn i 2018.

Det ble gjort funn pærevisnesjuka for første gang i Norge i 2015. 2016 var første år med systematisk kartlegging av sykdommen. Det ble da registrert ti funn i 2016, to i 2017 og bare ett i 2018.

Phytophthora ramorum er en karantene-skadegjører som hovedsakelig går på rhododendron. For å redusere risikoen for spredning, økte Mattilsynet i 2008 tilsynet med importsendinger med vertsplanter for skadegjøreren. I samarbeid med Mattilsynet har nederlandske myndigheter skjerpet inn sitt sertifiseringssystem for eksport til Norge. Mattilsynet oppdaterte i februar 2016 retningslinjene for hvordan funn av Phytophthora ramorum i importsendinger skal håndteres. Man er spesielt urolig for at denne skadegjøreren kan smitte over til planter i norsk natur. I 2018 var det bare ett nytt tilfelle.

NIBIO og Mattilsynet er bekymret for funn av potetcystenematode (PCN), da dette er en sykdom som med dagens forvaltning vil gi strenge restriksjoner på store dyrkingsarealer. I 2012 påviste kartleggingsprogrammet gul PCN. Antall funn har gått ned fra 52 i 2012 til 3 i 2017 og 4 i 2018. Hvit PCN er ikke funnet siden 2011. I tillegg rapporterer Mattilsynet om ikke artsbestemt potetcystenematode. Etter at det ble registrert 20 funn i 2013 har antallet blitt redusert til et funn i 2017. Men i 2018 er det registrert 13 nye tilfeller. Eiendommer som har restriksjoner på grunn av potetcystenematoder (PCN) er nå samlet i ett register.

Overvåkningsprogrammet for lys ringråte i potet kom i gang igjen i 2011. I 2014 ble det gjort seks funn i Troms. I 2015 var det tre nye funn, mens det de tre siste årene ikke er registrert funn. Målsettingen er fortsatt at sykdommen skal utryddes i de viktigste potetområdene.

5 Distriktpolitikk og sysselsetting

Dette kapitlet tar opp utviklingen i indikatorer med betydning for distriktpolitikk og sysselsetting. Næringskomiteen sier i sin innstilling 385 S (2014–2015) til Stortinget; *Komiteen ønsker et miljøvennlig norsk landbruk med både store og små bruk i hele landet.*

5.1 Utviklingen i antall jordbruksbedrifter og areal

I dette kapitlet er det sett på utviklingen i antall jordbruksbedrifter og både totalt jordbruksareal i drift og fulldyrka areal. Kapitlet belyser utvikling på landsdelsnivå og på gruppering etter virkeområdene til de distriktpolitiske virkemidlene.

En jordbruksbedrift er en eller flere eiendommer som drives sammen som én enhet, og er tilpasset definisjonen gitt for produksjonstilskudd i jordbruket. Antall jordbruksbedrifter er derfor mindre enn antall landbrukseiendommer (som framgår av Tabell 5.14).

Jorda på jordbruksbedrifter som legges ned som selvstendige enheter, kan enten gå ut av bruk eller overtas av en annen jordbruksbedrift ved salg eller leie.

5.1.1 Jordbruksbedrifter i de ulike landsdeler

Tabell 5.1 viser utviklingen av antall jordbruksbedrifter på landsdelsnivå. Den tekniske definisjonen av en jordbruksbedrift er endret i løpet av periodene vi henviser til, og dette kan ha påvirket resultatet noe.

På landsbasis var endringen fra 2010 til 2019 på 2,0 prosent årlig nedgang, og dette er en lavere reduksjon enn de to foregående 10-årsperiodene. I perioden 2010 til 2019 var den største endringen i Nord-Norge, med 3 prosent årlig nedgang.

Tabell 5.1 Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler¹⁾, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift							Årlig % endring		
		1999	2005	2010	2018	2019*	89–99	99–10	10–19
Østlandet	< 100	10 097	5 407	4 751	3 777	3 699	-7,1	-6,6	-2,7
	100–199	8 051	6 187	5 022	3 915	3 772	-2,0	-4,2	-3,1
	200–299	4 159	3 842	3 156	2 529	2 419	0,5	-2,5	-2,9
	300–499	2 825	3 012	2 851	2 470	2 450	2,4	0,1	-1,7
	500–799	1 013	1 241	1 345	1 427	1 420	5,4	2,6	0,6
	≥800	254	533	731	986	1 011	7,3	10,1	3,7
	Alle j.bedr.	26 399	20 222	17 856	15 104	14 771	-3,5	-3,5	-2,1
Agder og Telemark	< 100	3 753	1 803	1 642	1 414	1 419	-7,3	-7,2	-1,6
	100–199	1 442	1 175	960	827	797	1,0	-3,6	-2,0
	200–299	454	491	452	371	370	6,9	0,0	-2,2
	300–499	191	347	349	340	338	12,1	5,6	-0,4
	500–799	26	65	112	151	153	24,1	14,2	3,5
	≥800	2	13	20	41	47	0,0	23,3	10,0
Alle j.bedr.	5 868	3 894	3 535	3 144	3 124	-4,8	-4,5	-1,4	
Rogaland	< 100	2 185	1 598	1 426	1 167	1 146	-5,9	-3,8	-2,4
	100–199	2 168	1 661	1 295	1 018	995	-1,8	-4,6	-2,9
	200–299	1 226	1 171	939	761	731	4,9	-2,4	-2,7
	300–499	542	716	767	721	718	8,9	3,2	-0,7
	500–799	61	166	253	332	349	8,1	13,8	3,6
	≥800	7	33	73	117	119	8,8	23,8	5,6
Alle j.bedr.	6 189	5 345	4 753	4 116	4 058	-2,1	-2,4	-1,7	
Vestlandet	< 100	9 500	5 043	4 076	3 676	3 662	-5,7	-7,4	-1,2
	100–199	4 967	3 908	3 141	2 372	2 254	0,9	-4,1	-3,6
	200–299	1 165	1 640	1 500	1 214	1 172	8,1	2,3	-2,7
	300–499	254	558	785	833	834	14,1	10,8	0,7
	500–799	18	77	138	264	254	9,9	20,3	7,0
	≥800	4	11	26	70	77	7,2	18,5	12,8
Alle j.bedr.	15 908	11 237	9 666	8 429	8 253	-3,3	-4,4	-1,7	
Trøndelag	< 100	2 992	1 581	1 479	1 227	1 161	-6,2	-6,2	-2,7
	100–199	3 622	2 434	1 908	1 421	1 417	-2,4	-5,7	-3,3
	200–299	2 136	1 926	1 507	1 114	1 075	2,9	-3,1	-3,7
	300–499	939	1 347	1 324	1 165	1 170	5,8	3,2	-1,4
	500–799	123	302	403	551	583	6,9	11,4	4,2
	≥800	19	64	140	251	257	6,6	19,9	7,0
Alle j.bedr.	9 831	7 654	6 761	5 729	5 663	-2,3	-3,3	-1,9	
Nord-Norge	< 100	2 710	1 120	985	692	661	-8,0	-8,8	-4,3
	100–199	2 036	1 399	1 114	751	720	-1,8	-5,3	-4,7
	200–299	1 227	1 116	890	573	544	3,9	-2,9	-5,3
	300–499	522	837	781	672	655	14,2	3,7	-1,9
	500–799	46	162	239	344	354	14,4	16,2	4,5
	≥800	4	17	44	124	135	7,2	24,4	13,3
Alle j.bedr.	6 545	4 651	4 053	3 156	3 069	-3,8	-4,3	-3,0	

Tabell 5.1 (forts.) Antall jordbruksbedrifter fordelt på landsdeler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift						Årlig % endring			
	1999	2005	2010	2018	2019*	89–99	99–10	10–19	
<i>Landet</i>	< 100	31 237	16 552	14 359	11 953	11 748	-6,6	-6,8	-2,2
	100–199	22 286	16 764	13 440	10 304	9 955	-1,3	-4,5	-3,3
	200–299	10 367	10 186	8 444	6 562	6 311	2,7	-1,8	-3,2
	300–499	5 273	6 817	6 857	6 201	6 165	4,9	2,4	-1,2
	500–799	1 287	2 013	2 490	3 069	3 113	6,1	6,2	2,5
	≥800	290	671	1 034	1 589	1 646	7,3	12,3	5,3
	<i>Alle j.bedr.</i>	70 740	53 003	46 624	39 678	38 938	-3,3	-3,7	-2,0

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se: <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

I perioden 1999 til 2010 ble antall jordbruksbedrifter redusert med 34 prosent, og videre med 16 prosent fra 2010 til 2019. De minste jordbruksbedriftene har hatt den største nedgangen i antall og prosent, mens bruk over 500 dekar har økt i antall.

Størrelsesgruppene over 500 dekar har økt i alle landsdeler de siste årene, og på grunn av få bruk i disse gruppene blir den prosentvise årlige økningen relativt stor.

5.1.2 Jordbruksbedrifter og areal i de ulike virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler

Det distriktpolitiske virkeområdet er utformet ut fra hvilke kommuner og områder som har spesielle utfordringer og behov for ekstra statlig støtte. Utfordringer i virkeområdet er:

- Reduksjon eller ingen økning i folketallet
- Store avstander
- Utfordringer knyttet til sysselsetting, arbeidsmarked og levekår

Virkeområde	Hovedsakelig omfang av området
Sone I	Utenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. Her er det verken lov å gi støtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte eller bagatellmessig støtte til næringsvirksomhet.
Sone II	Innenfor virkeområdet for distriktrettet investeringsstøtte. I dette området er det tillatt å gi investeringsstøtte etter ESAs retningslinjer for regionalstøtte

Det distriktspolitiske virkeområdet var tidligere delt i tre soner. Fra og med budsjettåret 2017 er det to soner, utenfor eller innenfor virkeområdet. Virkeområdene er en inndeling på kommunalt nivå som bygger på en analyse av enkeltkommuners mulighet for arbeidsplassutvikling og sysselsetting.

Tabell 5.2 viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter for virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler. Det er korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.2 Antall jordbruksbedrifter fordelt på virkeområdene for distriktspolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring

Jordbruksareal i drift		1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig % endring	
							99–10	10–19
Sone I	< 100	11 633	6 531	5 855	5 041	4 966	-6,1	-1,8
	100–199	8 525	6 380	5 125	4 092	3 978	-4,5	-2,8
	200–299	4 644	4 115	3 272	2 670	2 561	-3,1	-2,7
	300–499	3 176	3 338	3 139	2 704	2 685	-0,1	-1,7
	500–799	949	1 291	1 462	1 559	1 558	4,0	0,7
	≥800	238	513	721	973	1 000	10,6	3,7
Alle j.bedr.		29 165	22 168	19 574	17 039	16 748	-3,6	-1,7
Sone II	< 100	19 604	10 021	8 504	6 912	6 782	-7,3	-2,5
	100–199	13 761	10 384	8 315	6 212	5 977	-4,5	-3,6
	200–299	5 723	6 071	5 172	3 892	3 750	-0,9	-3,5
	300–499	2 097	3 479	3 718	3 497	3 480	5,3	-0,7
	500–799	338	722	1 028	1 510	1 555	10,6	4,7
	≥800	52	158	313	616	646	17,7	8,4
Alle j.bedr.		41 575	30 835	27 050	22 639	22 190	-3,8	-2,2
Hele landet	< 100	31 237	16 552	14 359	11 953	11 748	-6,8	-2,2
	100–199	22 286	16 764	13 440	10 304	9 955	-4,5	-3,3
	200–299	10 367	10 186	8 444	6 562	6 311	-1,8	-3,2
	300–499	5 273	6 817	6 857	6 201	6 165	2,4	-1,2
	500–799	1 287	2 013	2 490	3 069	3 113	6,2	2,5
	≥800	290	671	1 034	1 589	1 646	12,3	5,3
Alle j.bedr.		70 740	53 003	46 624	39 678	38 938	-3,7	-2,0

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Tabell 5.3 og Tabell 5.4 viser fordelingen av henholdsvis jordbruksareal i drift og fulldyrka areal i drift i de ulike sonene for distriktpolitiske virkemidler. Også her er det korrigert bakover for endring av soner.

Tabell 5.3 Jordbruksareal i drift fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-19
Sone I	4 970	4 903	4 764	4 698	4 678	-0,4	-0,2
Sone II	5 413	5 451	5 295	5 165	5 140	-0,2	-0,3
<i>Landet</i>	<i>10 382</i>	<i>10 354</i>	<i>10 060</i>	<i>9 863</i>	<i>9 818</i>	<i>-0,3</i>	<i>-0,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Tabell 5.4 Fulldyrka areal fordelt på virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler, og årlig prosentvis endring. 1000 dekar

	1999	2005	2010	2018	2019*	Årlig %-vis endring	
						99-10	10-19
Sone I	4 306	4 207	4 037	3 946	3 928	-0,6	-0,3
Sone II	4 565	4 455	4 265	4 117	4 102	-0,6	-0,4
<i>Landet</i>	<i>8 871</i>	<i>8 662</i>	<i>8 301</i>	<i>8 063</i>	<i>8 030</i>	<i>-0,6</i>	<i>-0,4</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

5.2 Utviklingen i noen produksjoner

Tabell 5.5a til tabell 5.5d nedenfor viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med planteproduksjon, dvs. korn og oljevekster, poteter, grønnsaker på friland og engareal. Samme jordbruksbedrift kan ha mer enn én produksjon og antallet jordbruksbedrifter med ulike produksjoner kan derfor ikke summeres til totaltall. For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.5a Antall og andel jordbruksbedrifter med korn og oljevekster i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	16 026	73	11 905	71	9 602	71	7 566	72	7 294	72
Agder og Telemark	1 449	7	944	6	696	5	477	5	450	4
Rogaland	661	3	498	3	362	3	198	2	185	2
Vestlandet	273	1	219	1	164	1	96	1	93	1
Trøndelag	3 455	16	3 147	19	2 661	20	2 150	20	2 068	20
Nord-Norge	45	0	57	0	48	0	19	0	15	0
<i>Hele landet</i>	<i>21 909</i>		<i>16 770</i>		<i>13 533</i>		<i>10 506</i>		<i>10 105</i>	

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Antall jordbruksbedrifter med korn har blitt redusert med 54 prosent fra 1999 til 2019. Fordelingen mellom landsdelene har vært forholdsvis stabil i perioden.

Tabell 5.5b viser en oversikt over jordbruksbedriftene som har *mer enn 10 dekar* potet, for å kunne se utviklingen på de som driver profesjonelt med denne produksjonen. Også for denne produksjonen er det en kraftig nedgang i antall bedrifter, 1 608 færre i 2019 enn i 1999. Fordelingen mellom landsdelene er lite endret i perioden.

Tabell 5.5b Antall og andel jordbruksbedrifter med over 10 dekar potet i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 450	60	989	57	749	58	525	61	504	61
Agder og Telemark	125	5	95	5	80	6	60	6	50	6
Rogaland	241	10	181	10	128	10	69	8	67	8
Vestlandet	76	3	64	4	54	4	42	5	39	5
Trøndelag	351	14	259	15	181	14	123	14	115	14
Nord-Norge	186	8	143	8	91	7	50	6	46	6
<i>Hele landet</i>	<i>2 429</i>		<i>1 731</i>		<i>1 283</i>		<i>859</i>		<i>821</i>	

*Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Antall produsenter med grønnsaker (tabell 5.5c) har gått sterkt ned. Antall produsenter i 2019 var 39 prosent av antallet i 1999. Det er kun Østlandet som har økt sin relative andel fra 1999 til 2019.

Tabell 5.5c Antall og andel jordbruksbedrifter med grønnsaker på friland i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 015	48	786	52	570	55	472	56	463	56
Agder og Telemark	210	10	120	8	87	8	66	8	71	9
Rogaland	278	13	176	12	108	10	76	9	80	10
Vestlandet	200	9	144	10	94	9	66	8	61	7
Trøndelag	269	13	182	12	127	12	105	13	106	13
Nord-Norge	151	7	106	7	58	6	54	6	49	6
<i>Hele landet</i>	<i>2 123</i>		<i>1 514</i>		<i>1 044</i>		<i>839</i>		<i>830</i>	

*Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Tabell 5.5d viser utviklingen i antall jordbruksbedrifter med engareal i de ulike landsdelene. Det totale antall jordbruksbedrifter med engareal er redusert med 46 prosent fra 1999 til 2019. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er forholdsvis stabil over tid. Foreløpige tall for 2019 viser en nedgang på 479 bedrifter fra året før.

Tabell 5.5d Antall og andel jordbruksbedrifter med engareal i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	15 417	28	11 652	29	10 729	30	9 409	30	9 271	30
Agder og Telemark	4 864	9	3 165	8	2 810	8	2 577	8	2 543	8
Rogaland	5 893	11	4 782	12	4 124	12	3 728	12	3 669	12
Vestlandet	15 225	27	10 577	26	8 893	25	7 897	26	7 711	25
Trøndelag	8 207	15	6 041	15	5 167	15	4 314	14	4 317	14
Nord-Norge	6 398	11	4 489	11	3 858	11	3 065	10	2 976	10
<i>Hele landet</i>	<i>56 004</i>		<i>40 706</i>		<i>35 581</i>		<i>30 966</i>		<i>30 487</i>	

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og for fylkesvis fordeling se:
<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Tabell 5.6a–f viser utviklingen i landsdelene for husdyrproduksjonene, dvs. for melkeproduksjon, ammeku, sau, smågris-, egg- og kyllingproduksjon.

Tabell 5.6a viser at det er små endringer i andel bedrifter med melkeku mellom landsdelene fra 1999 til 2019. Fra 1999 til 2019 har antall jordbruksbedrifter med melkekyr på landsbasis blitt redusert med 67 prosent. De foreløpige tallene for 2019 viser en nedgang på 343 bedrifter (4 prosent) fra året før.

Tabell 5.6a Antall og andel jordbruksbedrifter med melkekyr i landsdelene ^{1,2)}

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	5 371	24	3 699	23	2 711	24	1 979	25	1 906	25
Agder og Telemark	1 230	5	793	5	541	5	392	5	367	5
Rogaland	3 094	14	2 364	15	1 649	15	1 172	15	1 142	15
Vestlandet	6 033	27	4 167	26	2 850	26	1 994	25	1 855	25
Trøndelag	4 472	20	3 136	20	2 148	19	1 506	19	1 472	20
Nord-Norge	2 459	11	1 731	11	1 231	11	811	10	769	10
<i>Hele landet</i>	<i>22 659</i>		<i>15 890</i>		<i>11 130</i>		<i>7 854</i>		<i>7 511</i>	

* Foreløpige tall

1) Samdrifter regnes som en bedrift

2) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Når det gjelder ammekyr viser tabell 5.6b relativt små endringer av andeler mellom områdene fra 1999 til 2019, med noe økt andel i Agder/Telemark og Rogaland mens Vestlandet og Trøndelag har redusert sin andel. For Østlandet og Nord-Norge er det liten endring i andel i perioden. For hele landet gikk antall jordbruksbedrifter med ammekyr svakt tilbake fram til 2014, for deretter å øke noe. De foreløpige tallene for 2019 viser en økning på 84 bedrifter fra 2018.

Tabell 5.6b Antall og andel jordbruksbedrifter med ammekyr i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 930	35	1 745	33	1 743	33	1 970	35	1 969	34
Agder og Telemark	456	8	436	8	506	10	647	11	658	11
Rogaland	666	12	602	12	685	13	835	15	866	15
Vestlandet	1 111	20	1 123	21	992	19	887	16	903	16
Trøndelag	906	17	854	16	792	15	854	15	874	15
Nord-Norge	395	7	474	9	485	9	454	8	461	8
<i>Hele landet</i>	<i>5 464</i>		<i>5 234</i>		<i>5 203</i>		<i>5 647</i>		<i>5 731</i>	

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Tabell 5.6c viser de foreløpige tallene for 2019 en reduksjon på 508 (4 prosent) jordbruksbedrifter med sau fra 2018. Fra 1999 til 2019 er antall bedrifter redusert med 39 prosent. Den relative andelen viser en økning for Rogaland, noe nedgang på Vestlandet og i Nord-Norge, og relativt små endringer for de andre områdene.

Tabell 5.6c Antall og andel jordbruksbedrifter med sau i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	4 679	21	3 771	22	3 123	21	3 171	22	2 971	21
Agder og Telemark	1 953	9	1 358	8	1 081	7	1 134	8	1 076	8
Rogaland	3 194	14	3 003	17	2 673	18	2 529	18	2 462	18
Vestlandet	8 024	35	5 692	33	4 831	33	4 741	33	4 662	33
Trøndelag	1 836	8	1 448	8	1 288	9	1 320	9	1 296	9
Nord-Norge	3 023	13	2 128	12	1 783	12	1 556	11	1 476	11
<i>Hele landet</i>	<i>22 709</i>		<i>17 400</i>		<i>14 779</i>		<i>14 451</i>		<i>13 943</i>	

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Tabell 5.6d viser antall jordbruksbedrifter med purker. Rogaland har 5 prosentpoeng større andel av jordbruksbedriftene med purker i 2019 enn i 1999, mens Østlandet har 4 prosentpoeng færre. Det totale antall jordbruksbedrifter med purker ble redusert med 73 prosent fra 1999 til 2019.

Tabell 5.6d Antall og andel jordbruksbedrifter med purker i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	1 489	41	809	38	537	37	415	37	372	37
Agder og Telemark	163	4	82	4	62	4	53	5	48	5
Rogaland	705	19	432	20	325	22	261	24	244	24
Vestlandet	390	11	202	10	146	10	131	12	115	11
Trøndelag	692	19	435	21	287	20	188	17	170	17
Nord-Norge	237	6	149	7	103	7	61	6	58	6
<i>Hele landet</i>	<i>3 676</i>		<i>2 109</i>		<i>1 460</i>		<i>1 109</i>		<i>1 007</i>	

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Tabell 5.6e viser antall jordbruksbedrifter med *over 500* verpehøns, for å se utviklingen på de bedriftene som driver med verpehøns over et visst omfang. Tabellen viser at fordelingen mellom landsdelene er endret i løpet av perioden. Trøndelag har økt sin andel fra 9 til 22 prosent fra 1999 til 2019, mens Agder/Telemark, Rogaland og Vestlandet har reduserte andeler. På Østlandet er det en forholdsvis liten økning, mens i Nord-Norge har andelen vært stabil.

Tabell 5.6e Antall og andel jordbruksbedrifter med over 500 verpehøns i landsdelene¹⁾

	1999		2005		2010		2018		2019*	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	380	32	274	33	231	35	198	33	207	34
Agder og Telemark	131	11	85	10	49	7	33	5	35	6
Rogaland	365	31	261	31	201	31	157	26	157	26
Vestlandet	155	13	95	11	63	10	52	9	50	8
Trøndelag	102	9	80	10	87	13	137	23	136	22
Nord-Norge	53	4	34	4	26	4	24	4	22	4
<i>Hele landet</i>	<i>1 186</i>		<i>829</i>		<i>657</i>		<i>601</i>		<i>607</i>	

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger i 1999 og 2010, og beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

Antall jordbruksbedrifter med slaktekylling økte fra 2001 til 2013, og har deretter blitt redusert (tabell 5.6f). De endelige tallene for hele landet i 2018 viser omtrent samme antall bedrifter som i 2001. I denne perioden har Trøndelag og Rogaland økt sin andel. Østlandet har redusert andel, mens de øvrige regionene har svært få bedrifter med slaktekylling igjen i 2018.

Tabell 5.6f Antall og andel jordbruksbedrifter med slaktekylling i landsdelene¹⁾

	2001		2003		2010		2017		2018	
	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%	Antall	%
Østlandet	279	55	257	53	258	45	241	44	224	44
Agder og Telemark	14	3	15	3	11	2	5	1	5	1
Rogaland	84	16	77	16	103	18	122	22	111	22
Vestlandet	27	5	27	6	14	2	3	1	2	0
Trøndelag	102	20	103	21	187	33	180	33	168	33
Nord-Norge	5	1	3	1	2	0	0	0	0	0
<i>Hele landet</i>	<i>511</i>		<i>482</i>		<i>575</i>		<i>551</i>		<i>510</i>	

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon

For fordeling etter størrelsesgrupper, se kapittel 2.2, og fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.3 Sysselsetting

I innstilling 385 S (2014–2015) fra næringskomiteen til Stortinget viser komiteen til at: «jordbruket er primærleddet i norsk verdikjede fram til forbruker. I mange lokalsamfunn er den totale sysselsettingseffekten, og verdiskapingen den står for, viktig».

Tabell 5.7 viser utviklingen i folkemengde, antall sysselsatte i alt¹³, antall normalårsverk i alt¹⁴ og antall årsverk i jordbruket på landsbasis.

Folketallet har økt gjennom hele perioden, og var i 2019 på 5,3 mill. Det er registrert en nær sammenhengende økning i antall sysselsatte fra 1993 til 2019. Andel sysselsatte av befolkningen har gått ned de siste årene. Arbeidsforbruket i jordbruket har en sammenhengende nedgangstrend etter 2. verdenskrig. I 2019 utgjorde årsverkene i jordbruket 1,7 prosent av antall sysselsatte normalårsverk.

¹³ Nasjonalregnskapets tall for sysselsetting ligger noe høyere enn Arbeidskraftundersøkelsens tall, fordi nasjonalregnskapstall også inkluderer utenlandske arbeidstakere på norske skip i utenriksfart. Deltidsansatte er inkludert i antall sysselsatte.

¹⁴ Antall sysselsatte normalårsverk er definert som antall heltidsregnede inntektsmottakere i produktiv virksomhet (dvs. at deltidsansatte er omregnet til heltids ved å bruke del av full post eller dellønnsbrøk som vekt).

Tabell 5.7 Folkemengde, sysselsatte i alt og årsverk i alt i jordbruket. 1 000 stk.

	1985	1999	2005	2010	2018	2019*
Folkemengde per 1.1. ¹⁾	4 146	4 445	4 606	4 858	5 296	5 328
Personer 15–74 år ²⁾	3 004	3 183	3 312	3 618	3 993	4 015
Sysselsatte i alt ²⁾	2 014	2 258	2 289	2 508	2 694	2 724
Sysselsatte i % av befolkningen, 15–74 år ²⁾	67,0	71,0	69,1	69,3	67,5	67,8
Sysselsatte normalårsverk ³⁾	1 763	1 975	2 022	2 279	2 414	2 459
Årsverk i jordbruket ifølge BFJ	114,6	81,6	63,5	51,4	42,7	41,9
Andel årsverk i jordbruket ⁴⁾ , %	6,5	4,1	3,1	2,3	1,8	1,7

1) Statistisk sentralbyrå. Befolkningsstatistikk

2) Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen

3) Statistisk sentralbyrå. Nasjonalregnskapet

4) Årsverk i jordbruket ifølge BFJ i forhold til totalt antall normalårsverk i Nasjonalregnskapet

*Foreløpige tall

5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket

Utviklingen i arbeidsforbruket henger sammen med utviklingen i antall jordbruksbedrifter som er tatt opp i kapittel 5.1. I dette kapitlet ser vi på utviklingen i arbeidsforbruk for de samme kategoriene som er brukt for utviklingen i jordbruksbedrifter. Tallene i dette kapitlet er hentet fra SSB sine arbeidsforbrukstillinger, og tallene avviker noe fra tallene i Totalkalkylen for jordbruket. Dette skyldes at Totalkalkylens tall også omfatter arbeid med pelsdyr, noe SSB sine tall ikke gjør. I kapittel 5.4.4 viser vi også utviklingen av leid hjelp i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket.

5.4.1 Landsdelsnivå

Tabell 5.8 viser registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket med årlig prosentvis endring i perioden 1990 til 2017.

På landsbasis er den årlige prosentvise nedgangen minst i perioden 2010–2018, og størst i perioden 1999–2010. Fordelingen mellom menn og kvinners andel av den totale arbeidsinnsatsen har vært stabil de siste årene.

Ser vi på utviklingen i de ulike landsdelene, ble arbeidsforbruket i periodene 1990–1999 og 1999–2010 mest redusert på Vestlandet.

I SSBs datainnsamling er det f.o.m. 1999 registrert arbeidsforbruk utført av selvstendig næringsdrivende, men disse timene er ikke fordelt etter kjønn. For 2010 er det i tillegg registrert timer utført av deltakere i samdrifter, men disse timene er heller ikke fordelt etter kjønn. I tabellene nedenfor er timer både for selvstendig næringsdrivende og deltakere i samdrifter fordelt på mann/kvinne med samme forhold som de kjønnsfordelte timene. I 1999, 2010 og 2018 utgjorde dette hhv. 1 314, 3 140 og 4 245 årsverk.

**Tabell 5.8 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på landsdeler.
 1 000 årsverk¹⁾**

		1990	1999	2005	2010	2018*	Årlig % endring		
							90–99	99–10	10–18
Østlandet	Menn	23,7	19,5	16,3	13,6	12,5	-2,1	-3,2	-1,7
	Kvinner	7,6	6,3	5,3	4,1	4,0	-2,1	-3,8	-2,0
	Sum	31,3	25,8	21,6	17,7	16,6	-2,1	-3,4	-1,7
Agder og Telemark	Menn	4,4	3,5	2,8	2,2	2,0	-2,6	-4,1	-1,7
	Kvinner	1,5	1,2	1,0	0,7	0,7	-2,8	-4,8	-1,6
	I alt	5,9	4,7	3,8	2,9	2,8	-2,7	-4,3	-1,7
Rogaland	Menn	8,7	7,0	6,1	5,1	4,7	-2,4	-2,8	-1,6
	Kvinner	2,7	2,3	2,0	1,6	1,4	-1,9	-3,2	-1,6
	I alt	11,4	9,3	8,2	6,7	6,1	-2,2	-2,9	-1,6
Vestlandet	Menn	17,7	13,9	11,0	8,1	7,4	-2,6	-4,8	-2,0
	Kvinner	6,9	4,8	3,5	2,6	2,4	-3,9	-5,4	-2,2
	Sum	24,6	18,5	14,4	10,7	9,7	-3,1	-4,9	-2,1
Trøndelag	Menn	11,3	9,9	7,9	6,2	5,3	-1,6	-4,2	-2,7
	Kvinner	3,8	3,0	2,2	1,7	1,5	-2,7	-5,0	-3,2
	Sum	15,1	12,9	10,1	7,9	6,8	-2,0	-4,4	-2,8
Nord-Norge	Menn	7,4	6,1	5,0	3,8	3,1	-2,1	-4,2	-3,4
	Kvinner	2,8	2,2	1,8	1,3	1,2	-2,9	-4,7	-1,8
	Sum	10,2	8,3	6,8	5,1	4,3	-2,3	-4,3	-3,0
Landet	Menn	73,2	59,8	49,1	39,1	35,0	-2,2	-3,8	-2,1
	%	74	75	76	76	76			
	Kvinner	25,4	19,7	15,8	12,1	11,2	-2,8	-4,5	-2,1
	%	26	25	24	24	24			
	Sum	98,5	79,5	64,9	51,2	46,2	-2,4	-4,0	-2,1

1) 1875 timer per årsverk til 1999 og 1 845 timer fra 2003

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillinger 1990 og 2005, fullstendige jordbruks-/landbrukstillinger 1999 og 2010. Landbruksundersøkelsen 2018

Tabell 5.9 viser utviklingen i jordbrukets andel av sysselsettingen i landsdelene. Dette er beregnet ved at jordbrukets arbeidsforbruk målt i årsverk er relatert til antall sysselsatte i alt i regionen. Størrelsene er derved ikke helt sammenlignbare. I antall sysselsatte inngår også deltidsansatte med mindre enn ett årsverk. Et årsverk i jordbruket er ikke synonymt med en sysselsatt. Dels vil en del brukere arbeide utover ett årsverk, og dels vil det være deltidsarbeidsplasser i jordbruket som i det øvrige næringsliv. Det er også vanlig med yrkeskombinasjoner blant brukere. Med dette utgangspunktet vil ikke de absolutte tallene gi et reelt bilde, men gi mulighet for å sammenholde utviklingen mellom områder og i tid.

Tabell 5.9 Jordbrukets andel av sysselsettingen målt ved registrert arbeidsforbruk i årsverk i jordbruket relativt til antall sysselsatte i landsdelen totalt¹⁾. Prosent

		1997	1999	2005	2010	2016
Østlandet	Menn	3,8	3,5	2,9	2,2	1,9
	Kvinner	1,4	1,3	1,0	0,7	0,6
	I alt	2,7	2,4	2,0	1,5	1,3
Agder og Telemark	Menn	3,4	3,2	2,6	1,9	1,7
	Kvinner	1,3	1,3	1,0	0,7	0,6
	I alt	2,5	2,3	1,8	1,4	1,2
Rogaland	Menn	7,4	6,8	5,7	4,2	3,3
	Kvinner	3,0	2,6	2,3	1,5	1,4
	I alt	5,4	4,9	4,1	3,0	2,4
Vestlandet	Menn	7,5	6,5	5,2	3,5	2,9
	Kvinner	3,4	2,5	1,9	1,3	1,1
	I alt	5,6	4,7	3,7	2,6	2,0
Trøndelag	Menn	9,8	9,6	7,5	5,5	4,3
	Kvinner	3,6	3,2	2,4	1,7	1,4
	I alt	7,0	6,6	5,1	3,9	3,0
Nord-Norge	Menn	5,4	5,0	4,3	3,2	2,6
	Kvinner	2,2	2,1	1,7	1,1	0,9
	I alt	3,9	3,7	3,0	2,4	1,7
Hele landet	Menn	5,4	4,9	4,1	3,0	2,5
	Kvinner	2,1	1,8	1,5	1,0	0,8
	I alt	3,9	3,5	2,8	2,0	1,7

1) Sammenligningen avviker noe fra faktiske forhold, da en sysselsatt i gjennomsnitt arbeider mindre enn ett årsverk

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Arbeidskraftundersøkelsen, Utvalgstillingene i 1997,2005 og 2016, den fullstendige jordbrukstillingen for 1999 og 2010

Det framgår av Tabell 5.9 at jordbruket har større betydning for sysselsetting for menn enn for kvinner. Målt på denne måten er jordbrukets betydning for sysselsettingen avtagende i alle regioner. Sysselsettingsvirkningen er relativt størst i Trøndelag og minst i Agder/Telemark.

5.4.2 Virkeområder for distriktpolitiske virkemidler

Tabell 5.10 viser utviklingen for virkeområdene for distriktpolitiske virkemidler. De ulike sonene er nærmere omtalt i kapittel 5.1.3. I 2013 ble virkemiddelområdene endret fra fire til tre soner. Tabellen er oppdatert med dagens inndeling i årene bakover. Virkemidlene trappes opp i rekken fra I til III, slik at sone III har de mest omfattende distriktpolitiske virkemidlene. I sone I er det ikke distriktpolitiske virkemidler.

Tabell 5.10 Registrert arbeidsforbruk for menn og kvinner i jordbruket fordelt på virkeområder for distriktpolitiske virkemidler. 1 000 årsverk

		1990	1995	1999	2010	2016	Årlig % endring		
							90–99	99–10	10–16
Sone I	Menn	23,9	22,0	19,2	13,2	11,4	-2,4	-3,3	-2,4
	Kvinner	7,2	6,7	6,0	4,2	3,6	-2,0	-3,2	-2,5
	Sum	31,1	28,7	25,3	17,4	15,0	-2,3	-3,3	-2,4
Sone II	Menn	5,8	5,2	4,7	3,2	2,9	-2,3	-3,4	-1,6
	Kvinner	1,9	1,8	1,4	0,8	0,8	-3,3	-5,0	0,0
	Sum	7,7	7,0	6,2	4,0	3,7	-2,6	-3,8	-1,3
Sone III	Menn	43,4	40,7	35,8	22,8	19,9	-2,1	-4,0	-2,2
	Kvinner	16,3	14,2	12,2	7,1	6,2	-3,2	-4,8	-2,2
	Sum	59,7	54,9	48,0	29,9	26,1	-2,4	-4,2	-2,2
Hele landet	Menn	73,2	67,9	59,8	39,1	34,2	-2,2	-3,8	-2,2
	Kvinner	25,4	22,7	19,7	12,1	10,6	-2,8	-4,3	-2,2
	Sum	98,5	90,6	79,5	51,2	44,8	-2,4	-3,9	-2,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Utvalgstillingene 1990 og 1995, den fullstendige jordbrukstillingen i 1999 og 2010 og Landbruksundersøkelsen 2016

5.4.3 Utvikling annen arbeidshjelp

Tabell 5.11 viser andelen «annen arbeidshjelp» i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket. «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende. Tabellen gjelder for jordbruksbedrifter drevet av personlig bruker. Jordbruksbedrifter drevet av upersonlig bruker, som f.eks. ANS, DA, AS mv. er ikke med.

Andelen leid hjelp har økt og det er de minste brukene som har den største økningen. En av årsakene til det er at enkelte deltakere i melkesamdrifter blir registrert uten jordbruksareal, dvs. de kjøper fôr fra medlemmene i samdrifta, og driver sine egne gårdsbruk utenom samdrifta. En annen årsak er sannsynligvis at det på en stor del av disse brukene drives intensive produksjoner som grønnsaker, frukt og bær, noe som krever stor arbeidsinnsats i en kort periode av året.

Tabell 5.11 Andel «annen arbeidshjelp»¹⁾ i forhold til total arbeidsinnsats i jordbruket

	1999	2010	2017
Østfold	19,4	28,7	35,2
Akershus/Oslo	21,7	30,7	34,4
Hedmark	20,3	26,3	30,1
Oppland	14,6	25,2	26,9
Buskerud	19,2	37,8	42,7
Vestfold	28,5	41,5	46,5
Telemark	14,1	23,9	27,0
Aust-Agder	19,1	29,0	36,5
Vest-Agder	11,9	22,9	27,3
Rogaland	14,6	29,7	29,0
Hordaland	10,6	19,2	20,8
Sogn og Fjordane	8,6	18,7	19,1
Møre og Romsdal	10,4	21,0	28,0
Sør-Trøndelag	12,2	21,4	
Nord-Trøndelag/ Trøndelag	15,9	27,5	28,5
Nordland	11,9	20,0	22,6
Troms	10,6	15,5	23,8
Finnmark	11,1	23,9	36,2
Hele landet	14,6	25,5	28,7
Jordbruksareal i drift			
0–49 dekar	28,3	58,1	40,7
50–99 dekar	9,1	16,4	23,3
100–199 dekar	10,4	13,1	18,6
200–499 dekar	14,7	19,0	23,0
>500 dekar	34,2	44,2	45,7

1) «Annen arbeidshjelp» omfatter fast og tilfeldig hjelp som ikke defineres som i familie med bruker eller ektefelle/samboer, samt innleid selvstendig næringsdrivende

Kilde: Statistisk sentralbyrå, jordbrukstelling 1999 og Landbrukstelling 2010, Landbruksundersøkelsen 2017

5.5 Alder på bruker

Tabell 5.12 gir en oversikt over aldersfordelingen, og Tabell 5.13 viser gjennomsnittsalderen på personlige brukere etter størrelsen på jordbruksbedriftene.

Brukere under 39 år utgjør 18 prosent av alle brukere i 2019, mot 26 prosent i 1999. I 1999 var 45 prosent av brukerne over 50 år, og denne andelen økte til 58 prosent i 2019.

Tabell 5.12 Personlig brukere etter alder. Antall og prosent

Aldersgruppe	1999	2005	2010	2018	2019*
-39	17 923	11 083	8 391	6 567	6 671
%	26	22	19	17	18
40-49	20 447	15 129	12 863	9 128	8 840
%	29	30	29	24	24
50-59	19 276	15 109	12 984	11 258	10 978
%	28	30	30	30	30
60-65	7 074	6 162	6 113	5 371	5 232
%	10	12	14	14	14
66-69	2 907	1 899	2 153	2 398	2 320
%	4	4	5	6	6
over 70	2 332	1 094	1 262	2 932	2 895
%	3	2	3	8	8
Totalt	69 959	50 476	43 766	37 654	36 936

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Fra 1999 til 2018 gikk gjennomsnittsalderen opp for alle bruksstørrelser, mens det var en svak nedgang fra 2018 til 2019. I hovedsak går gjennomsnittsalderen på bruker ned med økende bruksstørrelse (Tabell 5.13)

Tabell 5.13 Gjennomsnittlig alder på brukere etter arealgrupper

Størrelsesgruppe	1999	2005	2010	2018	2019*
< 100	50,3	51,1	51,8	54,0	53,9
100-199	46,9	49,0	50,3	52,9	52,9
200-299	45,4	47,2	48,8	51,1	50,8
300-499	45,2	46,6	47,5	49,6	49,4
500-799	45,3	46,2	47,0	48,3	48,1
≥800	46,0	45,8	46,9	48,8	48,6
Alle jordbruksbedrifter	48,0	48,8	49,8	51,9	51,8

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendige jordbruks-/landbrukstallinger i 1999 og 2010, beregna totalpopulasjon i 2005, 2018 og 2019

For fylkesvis fordeling, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

5.6 Landbrukseiendommer

Landbruksregisteret registrerer antall landbrukseiendommer. Landbrukseiendommene er f.o.m. 2007 knyttet opp mot Matrikkelen¹⁵, der en innhenter opplysninger om eierforhold og bebyggelse.

Det var i 2018 ca. 161 500 landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal og det er ca. 3 700 færre enn i 2012. I tillegg til dette er det ca. 21 000 eiendommer med minst 25 daa produktivt skogareal, som ikke har eller har mindre enn 5 dekar jordbruksareal.

Tabell 5.14a gir en oversikt over antall eiendommer med minst 5 dekar eid jordbruksareal og antall eiere. På 69 prosent av eiendommene er det mannlig eier, mens kvinner eier 25 prosent av eiendommene i 2018. På de resterende eiendommene er eieren for eksempel et aksjeselskap, annet selskap, utenlandsk eier, en personlig eier som er død eller eier ikke er oppgitt.

Tabell 5.14a Antall landbrukseiendommer med minst 5 daa eid jordbruksareal desember 2012, 2017 og 2018, og eiere i desember 2018

Eid jordbruks-areal	Eiendommer i alt			Eiere 2018		
	2012	2017	2018	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	132 385	128 878	128 141	85 231	34 685	8 225
%	80	79	79	67	27	6
100–199 daa	22 121	22 058	21 910	16 995	4 386	529
%	13	14	14	78	20	2
200–299 daa	6 640	6 892	6 913	5 398	1 318	197
%	4	4	4	78	19	3
300–499 daa	3 269	3 506	3 573	2 825	627	121
%	2	2	2	79	18	3
500–799 daa	712	835	838	633	153	52
%	0	1	1	76	18	6
>800 daa	138	147	158	103	21	34
%	0	0	0	65	13	22
Landet	165 265	162 316	161 533	111 185	41 190	9 158
%				69	25	6

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Eieropplysninger er hentet fra Matrikkelen (GAB)

En jordbruksbedrift omfatter alt som blir drevet som en enhet, under en ledelse og med felles bruk av produksjonsmidler. Jordbruksbedriften er uavhengig av kommunegrenser og kan omfatte arealer på en eller flere landbrukseiendommer, dvs. både eide og leide arealer. Antall landbrukseiendommer er derfor langt høyere enn

¹⁵ Matrikkelen er et offentlig register over Grunneiendommer, Adresser og Bygninger i Norge. Registeret ble opprettet i forbindelse med innføringen av delingsloven den 1. januar 1980 og forvaltes av Statens kartverk.

antall jordbruksbedrifter. Tabell 5.14b viser antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2018, og antall brukere i 2018.

Tabell 5.14b Antall jordbruksbedrifter i 1999 og 2018, og personlige brukere i 2018

Eid jordbruks-areal	Antall jordbruksbedrifter		Brukere, 2018		
	1999	2018	Mann	Kvinne	Upers. o.a.
< 100 daa	31 237	11 953	8 986	2 259	708
%	44	30	75	19	6
100–199 daa	22 286	10 304	8 342	1 695	267
%	32	26	81	16	3
200–299 daa	10 367	6 562	5 391	977	194
%	15	17	82	15	3
300–499 daa	5 273	6 201	5 145	784	272
%	7	16	83	13	4
500–799 daa	1 287	3 069	2 491	291	287
%	2	8	81	9	9
>800 daa	290	1 589	1 210	83	296
%	0	4	76	5	19
<i>Landet</i>	<i>70 740</i>	<i>39 678</i>	<i>31 565</i>	<i>6 089</i>	<i>2 024</i>
%			80	15	5

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Fullstendig jordbrukstelling i 1999, og beregna totalpopulasjon i 2018

5.7 Bygdeutvikling

Midler til investering og bedriftsutvikling i landbruket (IBU-midlene) er det viktigste økonomiske virkemidlet til Landbruks- og matdepartementet for å nå målet om næringsutvikling i – og i tilknytning til landbruket. Formålet er å legge til rette for langsiktig og lønnsom verdiskaping, samt bidra til sysselsetting, bosetting og et variert landbruk i alle deler av landet med utgangspunkt i landbrukets ressurser generelt og landbrukseiendommen spesielt.

Tabell 5.15 gir en oversikt over søknader om IBU-midler til Innovasjon Norge. Antall søknader har i hovedsak gått ned etter 2009, først og fremst fordi det foretas en grundig siling av prosjekter på kommuneplan for å utnytte de knappe rammene best mulig. De sakene som innvilges støtte er også gjennomgående større enn for noen år tilbake. I 2019 var det både færre søknader (-10 prosent) og færre innvilgede søknader (- 7 prosent) enn i 2018. Men andel innvilget i % av antall søknader har økte både i 2018 og 2019. Nedgangen i antall søknader og antall innvilgede søknader skyldes blant annet sterke avgrensinger på å kunne gi investeringstilskudd til sau i 2019 og at flere partnerskap har vært restriktive med hensyn til utviding og nyetablering av storfekjøttproduksjon. I tillegg en viss virkning av tørkesommeren 2018.

Tabell 5.15 Søknader om IBU-midler

	1999	2008	2010	2018	2019
Antall søknader	9 315	1 632	1 721	1 205	1 084
Antall innvilgede søknader	8 527	1 379	1 489	1 091	1 012
Andel innvilget, i %	91	84	87	91	93

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.16 viser en oversikt over tildeling av IBU-midler. For 1999 og 2010 viser den også lånerammer for beregning av rentestøtte. Det var bare selve rentestøtten som var IBU-midler. Ordningen med rentestøtte ble avviklet i 2015.

IBU-tilskudd til tradisjonelt jord- og hagebruk ble redusert med 5 mill. kr fra 2018 til 2019, mens tilskudd til andre IBU-tiltak ble redusert med 1 mill. kr.

Tabell 5.16 Tildeling av IBU-midler, mill. kr

	1999	2010		2018	2019
	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd	Låneramme	IBU-tilskudd	IBU-tilskudd
Tradisjonelt jord- og hagebruk	220	308	949	542	537
Grøfting	32				
Andre IBU-tiltak Forvaltet av Fylkesmannen	343	101	78	102	101
Sum	595	480	1 027	644	638

Kilde: Innovasjon Norge

Tabell 5.17 viser den fylkesvise fordelingen av midlene i 1999, 2018 og 2019.

Tabell 5.17 Fylkesvis tildeling av IBU-midler¹⁾. Mill. kr

	1999		2018		2019	
	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak	Jord- og hagebruk	Andre tiltak
Østfold	8,2	15,6	16,4	5,0	20,8	6,0
Akershus/Oslo	6,6	13,9	16,5	4,3	17,8	3,9
Hedmark	16,9	22,4	36,1	9,4	31,9	6,0
Oppland	18,8	24,6	47,6	6,8	48,3	7,0
Buskerud	9,6	17,7	32,7	5,2	14,3	5,4
Vestfold	6,7	11,8	21,0	2,1	16,1	3,6
Telemark	7,1	16,5	19,4	5,4	20,3	4,5
Aust-Agder	5,3	12,1	12,6	7,3	6,8	9,5
Vest-Agder	6,2	13,3	21,7	2,8	15,2	4,5
Rogaland	14,9	23,5	40,8	2,6	49,0	9,3
Hordaland	12,7	22,5	38,4	3,6	41,4	2,8
Sogn og Fjordane	17,8	27,6	52,3	3,8	38,5	4,6
Møre og Romsdal	16,8	24,7	44,7	6,3	39,6	2,0
Trøndelag	36,1	48,9	69,5	15,5	105,3	15,3
Nordland	15,9	20,4	37,7	11,4	29,5	9,3
Troms	12,0	15,9	20,3	9,2	25,4	6,4
Finnmark	8,4	11,6	10,9	0,7	12,3	0,7
Flere fylker			3,4	0,1	4,5	0,0
Sum	220,0	343,0	542,1	101,6	536,8	100,9

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det utgjør noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Innovasjon Norge

5.8 Tilleggsnæringer

Det er gjennom en årrekke satset på å utvide næringsgrunnlaget med basis i jordbruksbedrifter, blant annet gjennom bygdeutviklingsmidlene (kapittel 5.7).

I Meld. St. 31 (2014–2015) Garden som ressurs – marknaden som mål, skrives det om vekst og gründerskap innen landbruksbaserte næringer. Det sies videre at det er markedspotensiale og gode muligheter både for videre utvikling av eksisterende landbruksbaserte næringer og utvikling av nye produkter og tilbud. Meldingen påpeker at det er viktig at landbruksnæringen tar tak i disse mulighetene som grunnlag for å øke verdiskapingen og skape stabile arbeidsplasser på både små og store jordbruksbedrifter.

Både landbruksundersøkelsene og -tellingene fra SSB har spørsmål om tilleggsnæringer. Det må bemerkes at i disse undersøkelsene svarer bøndene på et ja/nei-spørsmål om de har tilleggsnæring eller ikke. Det er ikke noen vurdering av omfanget på tilleggsnæringen

eller krav om at aktiviteten er skattemessig registrert som egen næring. I Tabell 5.18 viser vi fylkesvis antall enheter med tilleggsnæring, og en fordeling av noen sentrale aktiviteter og arbeidsforbruk. Nederst er antall enheter i 2017 fordelt på virkeområder for distriktspolitiske virkemidler forklart i kapittel 5.1.2.

Bearbeiding av eget skogsvirke, bortfeste av tomter og utleie av jordbruksareal er aktiviteter med relativt stort omfang som ikke er spesifisert i tabellen. I Statistisk sentralbyrås materiale regnes pelsdyrnæringen som en tilleggsnæring, mens i Totalkalkylen for jordbruket inngår pelsdyrproduksjonen i jordbruket.

Andelen jordbruksbedrifter som har tilleggsnæring var 41 prosent i 1999, 55 prosent i 2016 og 2017. På en jordbruksbedrift kan det være aktiviteter som faller inn under flere ulike grupper av tilleggsnæring.

Leiekjøring og utleie av jakt/fiske er den vanligste tilleggsnæringen, i tillegg til samleposten «annet». På landsbasis drev 43 prosent av de som hadde tilleggsnæring i 2017 med leiekjøring.

Leiekjøring er vanlig over hele landet, men har aller størst utbredelse i Troms. Utleie av jakt og fiskerettigheter er relativt hyppigst i Buskerud og Trøndelag, mens camping, hytteutleie og annen gardsturisme har høyest andel i Telemark og Sogn og Fjordane. Utleie av bygninger for øvrig er vanligst i Østfold.

**Tabell 5.18 Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæringer og tilhørende arbeidsforbruk.
Fylkesvis utbredelse av de ulike tilleggsnæringene 2017**

	Antall jordbruksbedrifter med tilleggsnæring						Arbeid, årsverk
	Antall i alt	Antall					
		Leie- kjøring	Utleie jakt- og fiskerett	Camping, hytteutleie, gards- turisme	Utleie av drifts- bygning og våningshus	Annet	
<i>Landet, 1999</i>	29 097	14 076	5 851	3 106	3 490	12 096	4 357
<i>Landet, 2010</i>	26 610	10 834	10 289	2 448	5 937	14 252	4 062
<i>Landet 2016</i>	22 074	9 746	8 283	2 033	5 497	13 781	2 643
<i>Landet 2017</i>	21 847	9 377	7 920	1 805	5 186	13 852	3 349
Østfold	1 308	575	157	47	572	854	
Akershus/Oslo	1 193	598	304	62	449	734	
Hedmark	1 847	833	781	100	453	1015	
Oppland	2 629	1242	1421	204	514	1413	
Buskerud	1 425	537	805	189	362	1162	
Vestfold	784	372	193	14	277	607	
<i>Østlandet</i>	<i>9 186</i>	<i>4157</i>	<i>3661</i>	<i>616</i>	<i>2627</i>	<i>5785</i>	
Telemark	840	395	187	136	157	662	
Aust-Agder	455	249	111	45	75	364	
Vest-Agder	557	189	74	22	109	443	
<i>Agder og Telem.</i>	<i>1 852</i>	<i>833</i>	<i>372</i>	<i>203</i>	<i>341</i>	<i>1469</i>	
<i>Rogaland</i>	<i>1 743</i>	<i>638</i>	<i>362</i>	<i>125</i>	<i>415</i>	<i>1177</i>	
Hordaland	1 334	491	199	103	350	881	
Sogn og Fjordane	1 377	524	552	227	257	662	
Møre og Romsdal	1 278	580	439	149	216	688	
<i>Vestlandet</i>	<i>3 989</i>	<i>1595</i>	<i>1190</i>	<i>479</i>	<i>823</i>	<i>2231</i>	
<i>Trøndelag</i>	<i>3 567</i>	<i>1412</i>	<i>2002</i>	<i>279</i>	<i>746</i>	<i>2394</i>	
Nordland	962	431	205	86	130	539	
Troms	396	234	103	6	85	192	
Finnmark	152	76	25	11	21	60	
<i>Nord-Norge</i>	<i>1 510</i>	<i>741</i>	<i>333</i>	<i>103</i>	<i>236</i>	<i>791</i>	
Virkeområder, 2017							
Sone I	9 342	3 905	2 525	407	2 974	6 424	
Sone II	12	5 472	5 396	1 398	2 212	7 429	

Kilde: SSB. Jordbrukstelingen 1999, landbrukstelingen 2010 og landbruksundersøkelsen 2016 og 2017

Driftsgranskingene registrerer driftsoverskudd for næringsvirksomhet og deler denne i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæringer og annen næring. Driftsgranskingene omfatter jordbruksbedrifter «der en vesentlig del av inntektene kommer fra bruket» uten at de er rekruttert spesielt med tanke på tilleggsnæringer. For de 916 jordbruksbedriftene som inngikk i denne undersøkelsen i 2018, ga tilleggsnæringer et driftsoverskudd på kr 78 800 i gjennomsnitt per bedrift. Det utgjør ca. 21 prosent av jordbrukets driftsoverskudd i 2018, mens driftsoverskudd fra skogbruket utgjør ca. seks prosent av jordbrukets overskudd.

Tabell 5.19 viser at tilleggsnæringene er en betydelig inntektskilde i alle bruksstørrelser i driftsgranskingsmaterialet.

Tabell 5.19 Driftsoverskudd i jordbruk, skogbruk, tilleggsnæring og annen næring. 2018. 1 000 kr

Arealgruppe, dekar	Jordbruk	Skogbruk	Tilleggsnæring	Annen næring
0–49	362,3	1,6	39,9	27,4
50–99	308,5	12,8	43,2	66,5
100–199	234,7	6,3	56,7	56,3
200–299	279,0	20,8	63,8	27,2
300–499	381,2	29,3	70,1	33,8
>500	569,7	28,2	123,8	42,5
Alle jordbr.bedrifter	381,4	22,6	78,8	38,7

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene 2018

I 2018 hadde 65 prosent (596 bruk) omsetning over kr 20 000 i tilleggsnæring, noe som er en prosent mer enn året før. (Omsetning er definert som salgsinntekter av varer og tjenester.)

På 82 prosent av de 916 jordbruksbedriftene, dvs. 748 bruk, er det registrert omsetning på tilleggsnæring. Mange jordbruksbedrifter har registrert omsetning på flere tilleggsnæringsaktiviteter.

Tabell 5.20 presenterer resultater fra disse 748 brukene, og viser gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. Kolonnene merket n viser hvor mange observasjoner som ligger til grunn for tilhørende gjennomsnitt. Når en splitter opp i driftsgrener får en et betydelig større antall observasjoner enn om en ser på hele gruppen under ett. Dette er på grunn av at mange jordbruksbedrifter driver med flere ulike typer tilleggsnæring, og hvert bruk kommer dermed med i flere undergrupper.

Driftsoverskudd i tilleggsnæringen er i gjennomsnitt kr 97 700 på disse jordbruksbedriftene. Dette er kr 14 600 mer enn året før. Det kan registres omsetning på noen færre jordbruksbedrifter enn de som har beregnet driftsoverskudd. Dette kommer av at flere jordbruksbedrifter kun har kostnader på tilleggsnæring eller kun

balanseverdier og derav avskrivninger, noe som medfører at de får beregnet negativt driftsresultat uten å ha omsetning.

Tabell 5.20 Gjennomsnittlig driftsoverskudd, omsetning og arbeidstimer i ulike tilleggsnæringsaktiviteter og i gjennomsnitt per jordbruksbedrift. 2018

	Driftsoverskudd		Omsetning		Arbeidstimer	
	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt	n	Gj.snitt
Utleie	428	56 800	420	91 600	316	29
Maskinkjøring	466	61 700	464	160 600	452	181
Vareproduksjon	157	20 900	132	185 100	131	231
Utmarksnæring	282	42 200	279	45 900	149	33
Turisme	12	15 800	12	170 300	11	339
Annen tjenesteyting	62	93 300	55	294 500	54	547
Gj.snitt per jordbr.bedr.	761	97 700	769	219 300	702	230

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene 2018

De jordbruksbedriftene som har registrert arbeidsforbruk i tilleggsnæringen har et gjennomsnitt på 230 timer per bruk i 2018. Det er brukerne selv som oppgir arbeidsforbruket og for en del er det vanskelig å skille helt nøyaktig mellom timer i jordbruket og tilleggsnæring. Det er derfor knyttet noe mer usikkerhet til registreringene av arbeidstimer enn til de økonomiske tallene.

Vi ser at det er maskinkjøring og utleie som er de mest utbredte tilleggsnæringsaktivitetene, og at det er annen tjenesteyting som gir høyest gjennomsnittlig driftsoverskudd. Annen tjenesteyting omfatter blant annet «Inn på tunet», landbruksverksted, klauvskjæring med mer. Annen tjenesteyting er også den mest arbeidskrevende tilleggsnæringen, med gjennomsnittlig 547 timer per jordbruksbedrift.

Driftsoverskuddet fra tilleggsnæring utgjorde i gjennomsnitt 7 prosent av samlet inntjening (nettoinntekt) på alle 916 driftsgranskingsbruk i 2018. I hele perioden etter 2005 har andelen fra tilleggsnæringer vært på 6-7 prosent av samlet inntjening. Bidraget varierer naturlig nok med ulike regioner og ulike tilleggsnæringer. I 2018 hadde bidrag fra tilleggsnæringer mest betydning på flatbygdene både i Trøndelag og på Østlandet, hvor det utgjorde hhv. 12 og 13 prosent av nettoinntekta.

6 Miljø og ressursvern

I Prop.1S (2015-2016) sies det at «*For å sikre at befolkninga i dag og framtidige generasjonar har tilgang til nok og trygg mat, tømmer og treprodukt, energi og andre varer og tenester, må landbruket ha eit langsiktig perspektiv for vern og berekraftig bruk av areal og ressursgrunnlaget i landbruket*».

En partssammensatt arbeidsgruppe la i februar 2015 fram rapporten «Helhetlig gjennomgang av miljøvirkemidler i jordbrukspolitikken». Der presenteres nasjonale miljømål, herunder følgende mål for jordbruket:

- Kulturlandskap
- Biologisk mangfold
- Kulturminner og kulturmiljøer
- Friluftsliv og tilgjengelighet
- Avrenning til vann
- Utslipp til luft
- Plantevernmidler

Budsjettnemndas resultatkontroll for miljø- og ressursvern bygger på denne rapporten, samt på resultatene fra LMDs miljøarbeid som dokumenteres i rapporten «Jordbruk og miljø» fra Statistisk sentralbyrå, og i Landbruksdirektoratets miljøstatistikk.

6.1 Miljøprogram i jordbruket

Langsiktig ressursforvaltning og ivaretagelse av miljøet er viktige hensyn i landbrukspolitikken. Hovedutfordringen er å sikre en bærekraftig ressursforvaltning der miljøhensyn i næringsvirksomheten, vern om areal og ressurser i et langsiktig perspektiv og utvikling av miljøgodene i jordbruket står i fokus.

Ved jordbruksoppgjøret 2003 ble det derfor bestemt at det skulle innføres miljøprogram i jordbruket. Hovedhensikten var å øke miljøarbeidet i jordbruket, og gjøre miljøordningene og miljøinnsatsen mer synlig. Fra 2013 ble nytt Nasjonalt miljøprogram satt i verk¹⁶. Her legges det vekt på økt miljøretting av de regionale miljøtilskuddene. Ny rullering av Nasjonalt miljøprogram 2019-2022 inneholder oppdaterte mål og virkemidler for jordbrukets klima- og miljøarbeid.

Miljøprogram i jordbruket er delt på tre nivå:

- 1. Nasjonalt miljøprogram** ble innført fra 2004, og har som hovedmål å sikre et åpent og variert jordbruks- og kulturlandskap, og sikre at særprega landskapstyper (som bla verdifulle biotoper og kulturmiljø) blir ivaretatt. Det skal også medvirke til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av næringsstoffer, og ivareta internasjonale plikter. Det nasjonale miljøprogrammet legger de sentrale målene, sikrer helheten og legger rammene for de regionale og kommunale miljøordningene. Virkemidlene er areal- og kulturlandskapstilskudd, tilskudd til dyr på beite, tilskudd til bevaringsverdige storferaser, tilskudd til økologisk jordbruk, klima og miljøprogrammet og utvalgte kulturlandskap i jordbruket/verdensarvområdene.
- 2. Regionale fylkesvise miljøprogram (RMP)** ble innført fra 2005, og skal bidra til økt forankring av miljøarbeidet i landbruket på lokalt og regionalt nivå. Miljøprogrammene skal fremme følgende miljømål:
 - redusere forurensning til vann og luft
 - ivareta kulturlandskap og kulturminner
 - tilrettelegge for friluftsliv
 - ivareta biologisk mangfold
- 3. Kommunale miljøordninger, blant annet SMIL-ordningene** ble innført fra 2004. SMIL er delt inn i en kulturlandskapsdel og en forurensingsdel, men det kan òg gis til planleggings- og tilretteleggingsprosjekt for å få en mer helhetlig og samordnet innsats på miljøområdet. Miljømidler over Landbrukets utviklingsfond (LUF) omfatter SMIL (spesielle miljøtiltak i jordbruket) og NMSK (nærings- og miljøtiltak i skogbruket). Saksbehandlingen skal bygge på kommunale

¹⁶ Nasjonalt miljøprogram 2012. Nasjonale prioriteringer og virkemidler i jordbrukets miljøinnsats, Landbruksdirektoratet

tiltaksstrategier, men også ta hensyn til prioriteringene i RMP for fylket. SMIL-ordningen retter seg mot jordbrukets kulturlandskap, og tiltaket må være tilknyttet en registrert landbrukseiendom.

Kravet om miljøplan for den enkelte gårdbruker opphørte fra og med 1.1.2015. For å få godkjent KSL er det fortsatt et krav at det gjøres miljøregistreringer. Det kan medføre avkorting i tilskudd hvis miljøkrav ikke er oppfylt.

Tabell 6.1 viser hvilke omfang de ulike miljøprogrammene har hatt i ulike år. Regionalt Miljøprogram (RMP) og spesielle miljøtiltak i landbruket (SMIL) utgjør de viktigste målrettede ordningene for å ivareta vassdrag, kulturlandskap og kulturminner, friluftsliv og biologisk mangfold. I tillegg er det særskilte avsetninger til spesielt utvalgte kulturlandskap og verdensarvområdene.

Tabell 6.1 Miljøtilskudd i jordbruket. Mill. kr

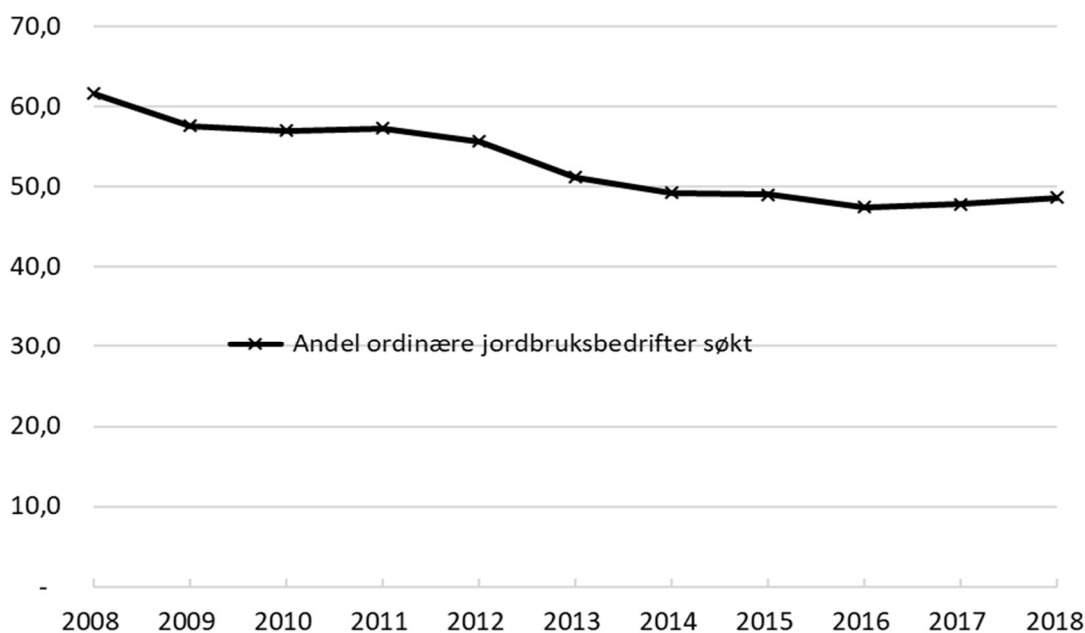
		2013	2015	2018	2019
Nasjonalt	AK-tilskudd	3 233,0	3 128,2	3 066,5	3 430,3
	Tilskudd til dyr på beite	742,0	790,5	822,5	895,5
	Tilskudd til bevaringsverdige husdyrraser	4,9	5,1	18,0	23,5
	Tilskudd til økologisk landbruk	110,2	105,4	108,6	115,9
	Utviklingstiltak økologisk landbruk	45,1	32,4	31,9	24,1
	Klima og miljøprogrammet (nasjonalt og fylkesvis)	13,8	11,9	13,3	16,6
Regionalt	Regionalt miljøprogram	423,8	427,7	432,0	490,6
	Utvalgte kulturlandsk. i jordbr./Verdensarvomr	17,1	17,7	22,6	29,1
Kommunalt	Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL)	124,4	111,0	111,2	106,7
	Tilskudd til drenering	6,7	25,4	69,3	59,7
Sum		4 721,0	4 655,3	4 695,9	5192,0

Kilde: Landbruksdirektoratet, regnskapsførte utbetalinger. Nominelle kroner

Satsingen på «Utvalgte kulturlandskap i jordbruket» er rettet mot målet om å ta vare på variasjonen i jordbrukets kulturlandskap, biologiske mangfold, kulturminner og kulturmiljø. Avgjørende for valg av område er at det i størst mulig grad omfatter jordbrukslandskap med både svært store biologiske verdier og kulturhistoriske verdier. Et vilkår er også at det er realistisk å få til langsiktig drift i områdene. Ved starten i 2009 var 20 områder med i satsingen, utvidet til 22 i 2010, og i 2017–2019 ble satsingen utvidet med 22 nye områder, til i alt 44 utvalgte områder.

Figur 6.1 viser andel av søkere totalt og andel av ordinære jordbruksbedrifter som søker om RMP-midler. Andelen søkere var synkende i perioden 2008-2016, men gikk svakt opp fra 2016 til 2018.

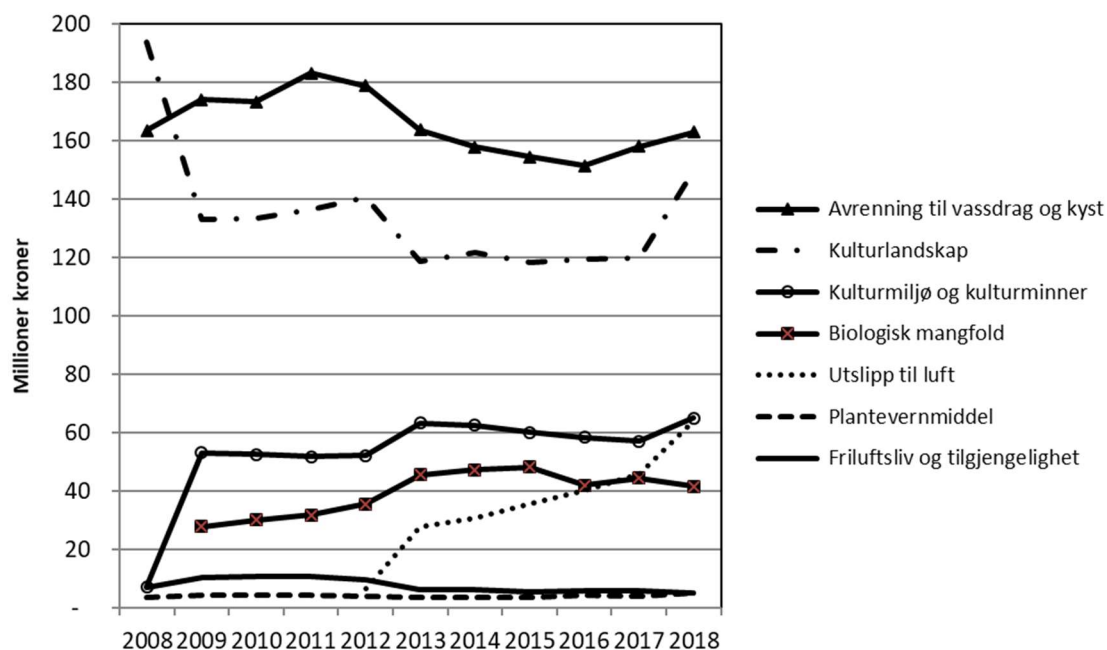
RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2020

Figur 6.1 Andel av ordinære jordbruksbedrifter som søker om RMP-midler

Kilde: SSB

Figur 6.2 viser RMP-midlene fordelt etter ulike miljøtema. Avrenning til vassdrag og kyst og kulturlandskap er de temaene det er brukt mest midler på. Utslipp til luft omfatter tiltak rettet mot miljøvennlig spredning av husdyrgjødsel. Dette tilskuddet har økt fra ca. 28 millioner kroner i 2013 til 64 millioner i 2018.

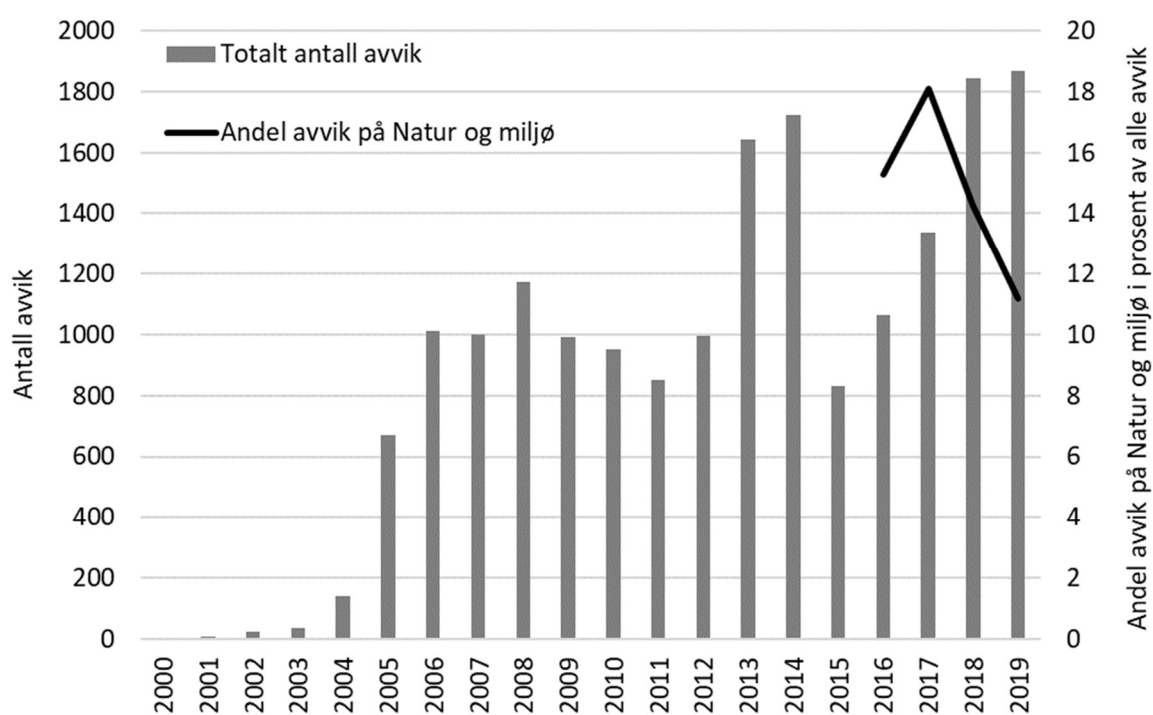

Figur 6.2 RMP-midler fordelt etter ulike miljøtema. Millioner kroner

Kilde: SSB

6.1.1 Oppfølging av miljøkrav i jordbruket

Forskrift om miljøplan ble som nevnt avvirket fra 2015. Formålet med miljøplanen er videreført gjennom Kvalitetssystemet i landbruket (KSL), forskrift om gjødslingsplanlegging og forskrift om plantevernmidler. Sentrale miljøkrav for å ivareta biologisk mangfold og kulturminner, godt vannmiljø og trygg mat, er videreført gjennom eget regelverk. Her gjelder bestemmelser blant annet etter naturmangfoldloven, kulturminneloven, forurensningsloven, jordloven og matloven. Dette gjelder for eksempel regelverk om gjødsling og bruk av plantevernmidler. Et kvalitetssystem må ha en revisjonsordning for å være troverdig, og det kan være både ved egenrevisjon og ekstern revisjon. Figur 6.3 viser antall og andel avvik ved ekstern revisjon på revisjonsområde Natur og miljø. I 2019 utgjør avvik på Natur og miljø 11,2 prosent av alle avvik gitt på KSL-revisjon.

Figur 6.3 Antall og andel avvik ved KSL-revisjon i landbruket, revisjonsområde Natur og miljø

Kilde: Matmerk

Tabell 6.2 viser fordelingen av ulike typer avvik som er avdekket ved revisjon. Før 2014 ble de ulike avvikene ikke spesifisert. Det har også vært endringer på ulike krav og spesifikasjoner etter dette. I alle årene har det vært «jordprøver og gjødslingsplan» som har hatt de fleste avvikene.

Tabell 6.2 Fordeling av ulike typer avvik, avdekket ved revisjon, revisjonsområde Natur og miljø

	2015	2016	2017	2018	2019
Avfallshåndtering	4	17	27	127	26
Jordprøver og gjødslingsplan mm	598	689	726	994	1023
Sjekkliste miljøplan	12				
Bruk av plantevernmidler	134	228	434	588	651
Annen dokumentasjon	57	44	32	28	29
Kulturlandskap og biol. mangfold	8	12	3	2	2
Lagring av driftsmidler, punktutslipp	3	6	11	17	12
Bruk av plantevernmidler		10	20	15	25
Funksjonstest av spredeutstyr		54	75	67	90
Annet	14	3	8	7	9
Sum revisjonsområdet Natur og miljø	830	1063	1336	1845	1867
Totalt antall avvik gitt på KSL-revisjon		6 951	7 373	12 939	16 982

Kilde: Matmerk

Avvik ved KSL-revisjon gir ikke automatisk avkortning produksjonstilskudd. Det vil de først gjøre ved et offentlig tilsyn som blir gjennomført av landbrukskontorene eller Fylkesmannen. De avvikene bonden får ved KSL-revisjon knyttet til plantevern, gjødsling og skiftenoteringer blir gitt lukkefrist og dersom de ikke blir fulgt opp så får det konsekvenser ved leveranse. F.eks. har kornbransjen trekk på 10 øre for fôrkorn, og matkorn blir underkjent som korn til mat, sortert til fôr og gjort opp med fôrkornpris minus 10 øre. Grøntbransjen knytter konsekvenser for manglende oppfølging opp mot leveringsplaner, dvs. en kan få stopp i sin leveringsplan.

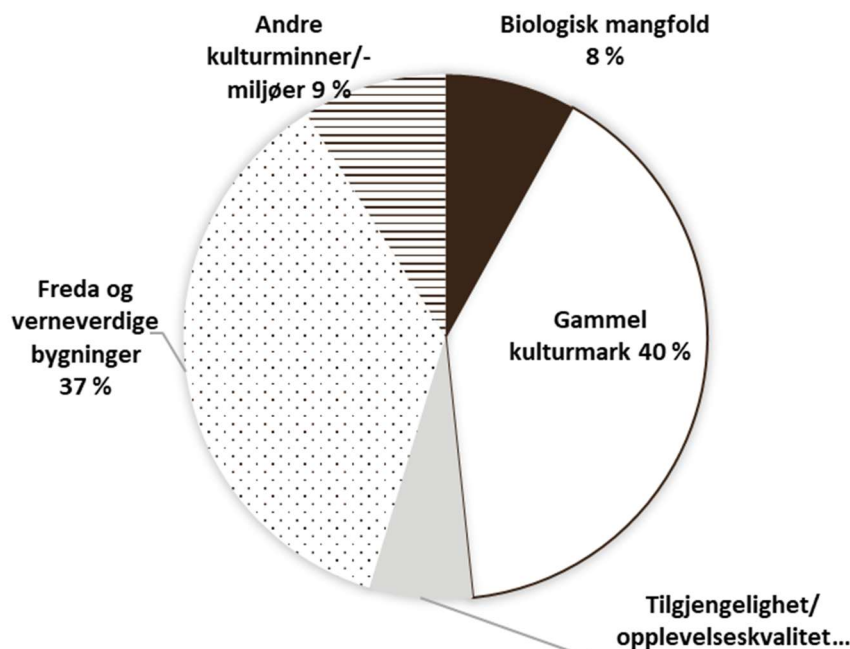
I KSL-standarden er konsekvensene for produksjonstilskudd tydeliggjort i veileder dersom man ikke har gjødselplan og plantevernbruk i orden.

6.2 Kulturlandskapet

I Prop. 1S (2015–2016), sies det følgende:

«Det er eit mål å ta vare på og utvikle landbruket sitt kulturlandskap». Og vidare: «Kulturlandskapet er i kontinuerleg endring, og er blitt til gjennom menneskeleg aktivitet. Aktiv drift i landbruket utviklar og held ved like kulturlandskapet. Eit variert og godt ivareteke kulturlandskap er attraktivt for turistnæringa, friluftsliv, rekreasjon, jakt og fiske. Det kan utgjere grunnlag for etablering av ny næringsverksemd og formidling av viktige verdiar, historie, tradisjonar og naturkunnskap. Særleg vil beitebruk ha stor nytte for å hindre gjengroing og for å utnytte fôrverdiane i både inn- og utmark».

Figur 6.4 viser hvordan SMIL-midlene ble fordelt på ulike kulturlandskapstiltak i 2018. Den totale rammen til dette var på ca. 83 mill. kroner, og tiltak rettet mot gammel kulturmark fikk 40 prosent av midlene.

Figur 6.4 Fordeling av SMIL-midler brukt til kulturlandskap, 2018

Kilde: Landbruksdirektoratet

Det er etablert et program for overvåking av kulturlandskapet drevet av NIBIO, (tidligere Skog og landskap), 3Q-programmet. 3Q er «Tilstandsovervåking og resultatkontroll i jordbrukets kulturlandskap ved hjelp av utvalgskartlegging». 3Q skal måle endringene i jordbrukslandskapet ved hjelp av indikatorer for arealstruktur, biologisk mangfold, kulturminner og kulturmiljøer og tilgjengelighet. Fugler og karplanter inngår som indikatorer for biologisk mangfold.

3Q viser en moderat netto avgang av jordbruksareal på 1,5 prosent over 5 år. Nettotall skjuler imidlertid at det lokalt kan foregå større endringer, og dette varierer over landet. De største forskjellene med hensyn til totale endringer, finner vi mellom Nord-Norge og Sør-Norge. Størst arealendringer skjer det i Nord-Norge. Innen Sør-Norge så er det først og fremst skogtraktene på Sør- og Østlandet hvor det skjer relativt store endringer, og da først og fremst ved at areal går ut av drift.

Endring i kulturlandskapet kan også synliggjøres ved å se på utvikling av intensiv eller mer ekstensiv drift av arealene. En overgang fra et tydelig fulldyrka areal til areal med tydelig beitepreg, eller at arealet har blitt definert som i usikker drift er kategorisert som ekstensivering i Tabell 6.3. Arealet er oppgitt i prosent av jordbruksareal ved første periode, og gjelder endringer over 5 år. Intensivert bruk er arealer hvor beite blir definert som fulldyrka areal i andre omdrev, eller at areal i usikker bruk går over til å være

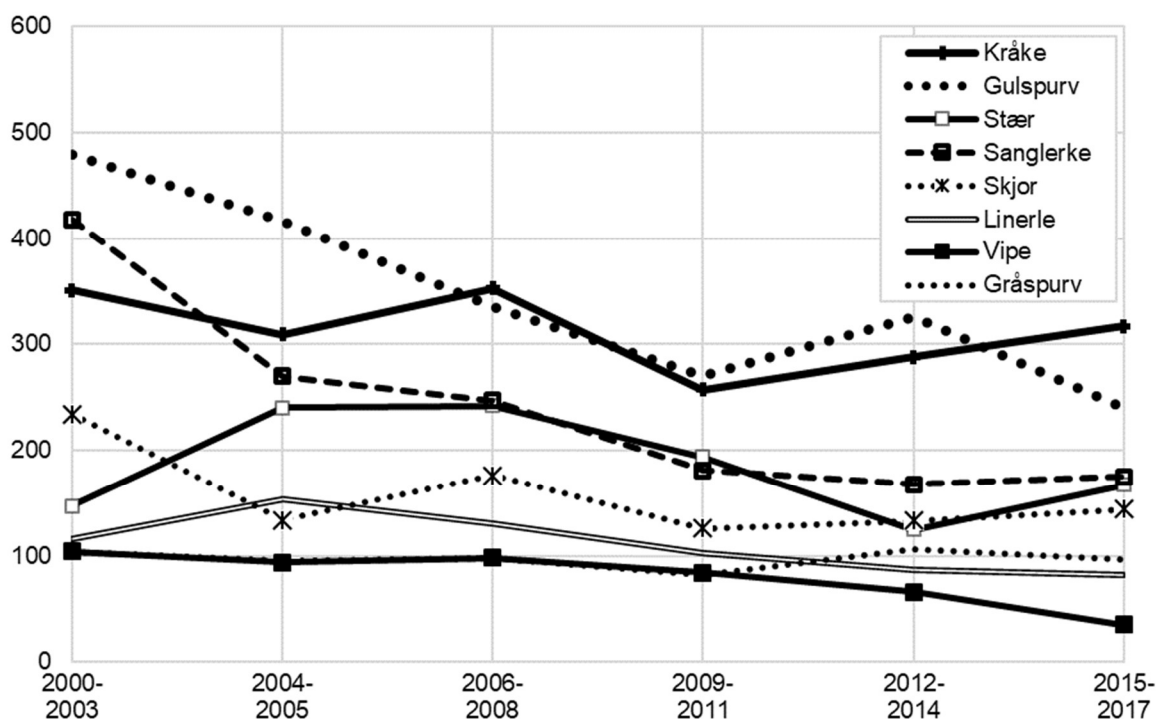
definert som beite eller fulldyrka areal – det vil si i sikker bruk. Dette er endringer som kommer i tillegg til eventuell oppdyrking eller at areal går ut av drift.

Tabell 6.3 Endring i bruk av jordbruksareal

	Lavlandet og kyst på Østlandet	Skogbygder Østlandet	Rogaland	Dal- og fjellbygder (foreløpig)	Sogn og Fjordane + Hordland	Troms
Ekstensivering	0,60	2,00	0,60	2,20	1,50	7,30
Intensivert bruk	0,30	0,90	1,00	0,50	0,40	0,60
Netto areal	-0,30	-1,10	0,50	-1,70	-1,10	-6,80

Kilde: NIBIO

Gjennom NIBIOs 3Q-program blir det også gjort registreringer av fugler, og Figur 6.5 viser antall hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet. Nedgangen er i samsvar med tilsvarende trend i Europa. Det er på denne bakgrunnen ikke mulig å anslå eksakt hvor stor påvirkning norsk landbruk har på bestandsutviklingen. Bestandsutviklingen er imidlertid klart forskjellig fra hva samme datasett viser for skogartene, noe som tyder på at nedgangen er knyttet spesifikt til redusert areal og/eller redusert habitatkvalitet for de inkluderte kulturlandskapsartene.

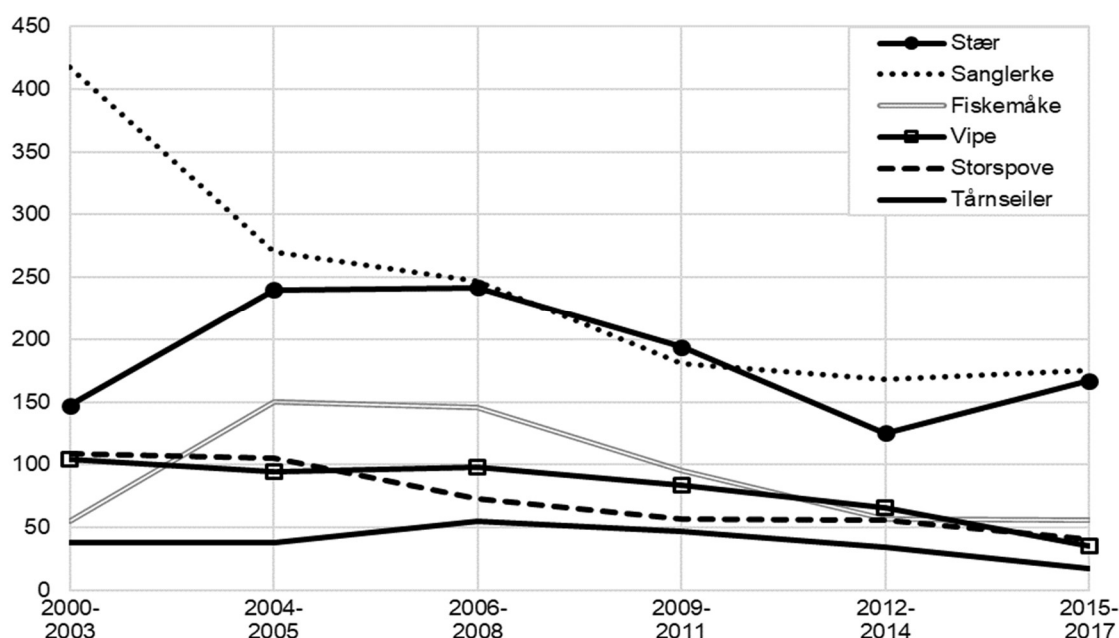
Figur 6.5 Hekkende par hos de vanligste kulturlandskapsartene som er registrert i 3Q-programmet

Kilde: 3Q, NIBIO

En sammenlikning av 12 vanlige kulturlandskapsarter (fugler) i Europa og i 3Q-flatene viser ofte samme negative bestandsutvikling for flere av artene. Gjennom analyser av materialet har en funnet sammenheng mellom antall kulturlandskapsarter og størrelse på jordbruksareal. Resultatene viser at et godt jordbrukslandskap for fugler bør inneholde en variasjon av forskjellige typer jordbruksareal blandet med naturlig vegetasjonstyper, for å opprettholde flest mulig arter og flest individer av hver art. Antallet kulturlandskapsarter øker med økende grad av variert jordbruksareal på 3Q-flatene, og disse artene liker ikke store sammenhengende og ensartede areal. For arter som ikke er kulturavhengige er det tilsynelatende viktigere at jordbrukslandskapet inneholder den typen naturlige habitater som de er avhengig av.

Også mange rødlistearter¹⁷ har sine hovedleveområder i kulturlandskapet, og det finnes et spesielt stort biologisk mangfold i kulturmark som er skapt av de gamle driftsformene. Gjengroing og oppgjødsling av kulturmark med stort biologisk mangfold, har stor negativ påvirkning på truede arter, særlig i artsrike naturtyper som slåttemyr, slåttemark og artsrike beitelandskaper. Artsdatabanken lanserte i 2018 en ny rødliste for naturtyper i Norge, som erstattet listen fra 2011. Dette er en vurdering av risikoen for at naturtyper kan gå tapt, og i den nye listen er 258 naturtyper vurdert. Av disse er 123 i rødlisten, og 74 av disse igjen er vurdert som truet.

Figur 6.6 viser antall hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrert i 3Q-programmet.

Figur 6.6 Hekkende par hos de vanligste rødlisteartene som er registrerte i 3Q-programmet

Kilde: 3Q, NIBIO

¹⁷ Norsk rødliste for arter 2015 utarbeides av Artsdatabanken, samt miljøforhold og påvirkninger for rødlistearter.

I følge Norske rødliste for arter (2015) er totalt 4 438 arter truet. I kulturmark finnes 24 prosent av artene på rødlista. I «Norsk Rødliste 2006» sies følgende: «Gjengroing av åpen mark som resultat av manglende hevd er en av de viktigste trusler mot artsmangfoldet. Mer enn en fjerdedel av rødlisteartene trues av opphørt, endret eller for liten hevd i jordbruksområder (957 arter). Gjengroingsprosessen medfører at åpenmarksarealer gjennom ulike suksjonsfaser etter hvert går over til skog. Denne utviklingen kan være fordelaktig for arter knyttet til økosystemer under naturlig dynamikk, men det vil avhenge av hvor lenge arealene får stå urørte. Gjengroingen fører til at arter som er knyttet til kulturmark med lang og sammenhengende hevd etter hvert forsvinner. Samtidig vil slike arter ofte ikke kunne eksistere i dagens jordbrukslandskap med intensiv bruk».

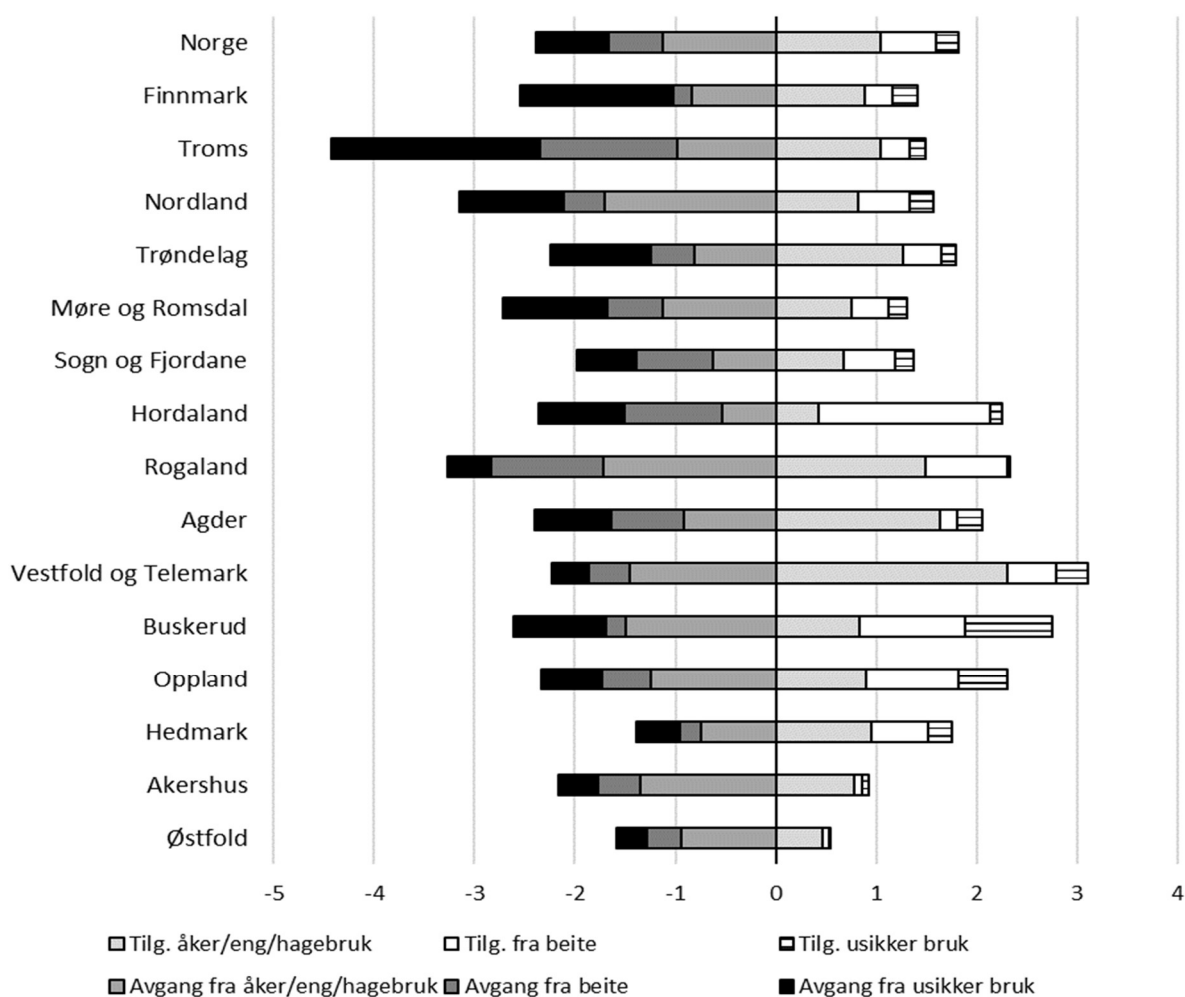
En kan ikke automatisk sammenligne antall og type arter inkludert i rødlista de enkelte år, da endringer i arter trolig har flere forklaringer. Dette handler blant annet om at man får ny kunnskap og bedre datagrunnlag. Det kan også være vurderinger av populasjonsendringer og leveområde som varierer mellom versjonene av rødlista. En endring mellom år trenger derfor ikke være pga. en reel endring i populasjonen av en art.

6.2.1 Kulturlandskap og gjengroing

Færre husdyr på beite, langt mindre utmarksslått, kraftig redusert og opphørt brenning av lyngheier og endringer i skogsdriften gjør at gjengroingen er tydelig i store deler av utmarka. Klimaendringer påskynder gjengroingen i deler av landet, og det samme gjør nitrogennedfall fra langtransportert forurensning.¹⁸

Figur 6.7 viser tilgang av jordbruksareal som positive verdier, og avgang av jordbruksareal som negative verdier. Søylene er oppdelt etter hvilken type areal som kommer til, eller som ikke lenger blir klassifisert som jordbruksareal

¹⁸ Miljostatus.no

Figur 6.7 Tilgang og avgang av jordbruksareal over 5 år, i prosent av jordbruksareal i første omdrev

Kilde: 3Q-programmet, NIBIO

6.2.2 Biologisk mangfold

Landbrukets mål under område biologisk mangfold er å opprettholde matvaresikkerhet og et bærekraftig landbruk gjennom bruk og vern av landbrukets genetiske ressurser. Mål under kulturlandskapet er også relevante her.

Under resultatområde «Naturmangfold» i Prop. 1S (2014–2015) fra KLD nevnes følgende nasjonale mål:

- *Økosystema skal ha god tilstand og levere økosystemtenester*
- *Ingen arter og naturtyper skal utryddast, og utviklinga til truga og nær truga arter og naturtyper skal betrast*
- *Eit representativt utval av norsk natur skal bevarast for kommande generasjonar*

Det åpne og artsrike kulturlandskapet er et resultat av menneskelig aktivitet, og er avhengig av slik aktivitet for å holdes ved like. Utrekninger gjennomført ved NIBIO indikerer at om lag 20 prosent av arealet i Sør-Norge viser klar påvirkning fra jordbruksvirksomhet. Engvegetasjon, som har oppstått som resultat av slått og/eller beite, er blant de mest artsrike livsmiljøene i Norden. I Norge finnes det mellom 650 og 700 plantearter i slike enger, og om lag halvparten av dem finnes ikke andre steder¹⁹.

I 2011 begynte NIBIO (da Norsk institutt for skog og landskap) på en re-kartlegging av 569 analyseruter i beitemark og villeng (jordbruksareal ute av drift) for å kartlegge hvilke arealbruksendringer som har skjedd de siste 8-10 år og hvilke konsekvenser dette har hatt for artsmangfoldet i karplantefloraen. Karplanter er den viktigste organismegruppen for flesteparten av de landlevende dyregruppene – også for mennesker. 3Q-programmet til NIBIO overvåker utbredelsen til karplanter i jordbrukslandskapet i forhold til arealbruk.

På Østlandet viser utviklinga fra første til andre registrering stor grad av gjengroing. Flere beitetolerante arter som rødkløver, hvitkløver og løvetann er i klar tilbakegang. Samtidig øker utbredelsen av typiske skogarter på de tidligere jordbruksarealene. Dersom de karplanteartene som er avhengig av aktiv skjøtsel blir borte, vil mange andre arter som er avhengige av disse kunne få redusert overlevingssevne. Viktige grupper i faresonen er for eksempel pollinatorer som humler og bier, som har stor nytte i matproduksjonen.

Basert på gjentaksregistreringene viser det seg at mer av arealet i Midt-Norge er i hevd i forhold til Østlandet, og gjengroingen er ikke like markant. Dette får også utslag på endringene i karplanteartene. Endringene i karplantesamfunnene har ikke like entydige nedganger blant de kulturavhengige artene.

Av fremmede arter i Norge utgjør de fleste ingen trussel mot naturmangfoldet, men noen arter gjør stor skade i området de sprer seg til.

Viktige forutsetninger for et rikt biologisk mangfold er å ta vare på og styrke leveområder og spredningsveier for planter og dyr. Kulturlandskapet i jordbruket med vegetasjon som over lang tid er utformet ved slått, beiting, brenning og lignende, er viktige leveområder for kulturplanter og husdyr, ville planter og dyr, fugler og insekter.

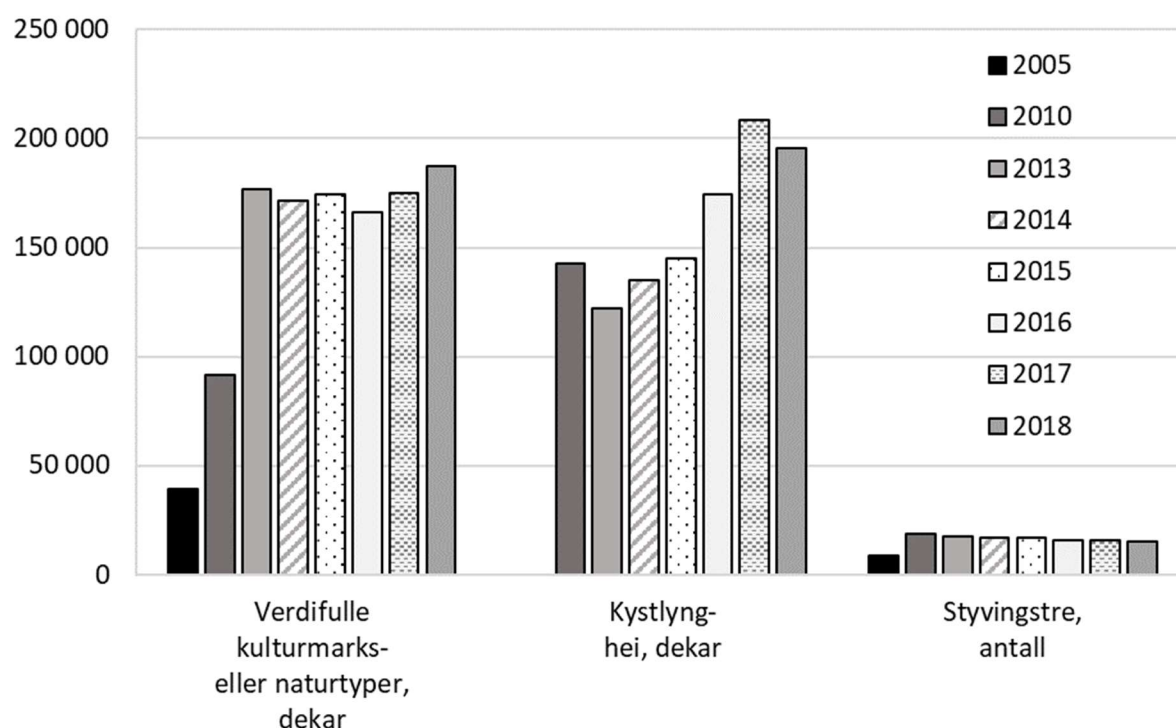
Gjennom de kommunale miljøordningene i Spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL), og fylkesvise Regionale miljøprogram (RMP), blir det gitt tilskudd til ulike tiltak for å styrke det biologiske mangfoldet.

I 2018 ble det gitt tilsagn om SMIL-tilskudd på kr 6,7 mill. kr direkte til biologisk mangfold. Av fylkene fikk Rogaland mest med 2,2 mill. kr.

¹⁹ Prop 1S (2014-2015) KLM

Det ble gitt tilsagn på 33,4 mill. kr i SMIL-midler til bevaring av gammel kulturmark, fordelt på 1 080 tiltak. I 2018 var det Hordaland fylke som hadde flest tiltak med 147, og deretter Møre og Romsdal med 119 tiltak.

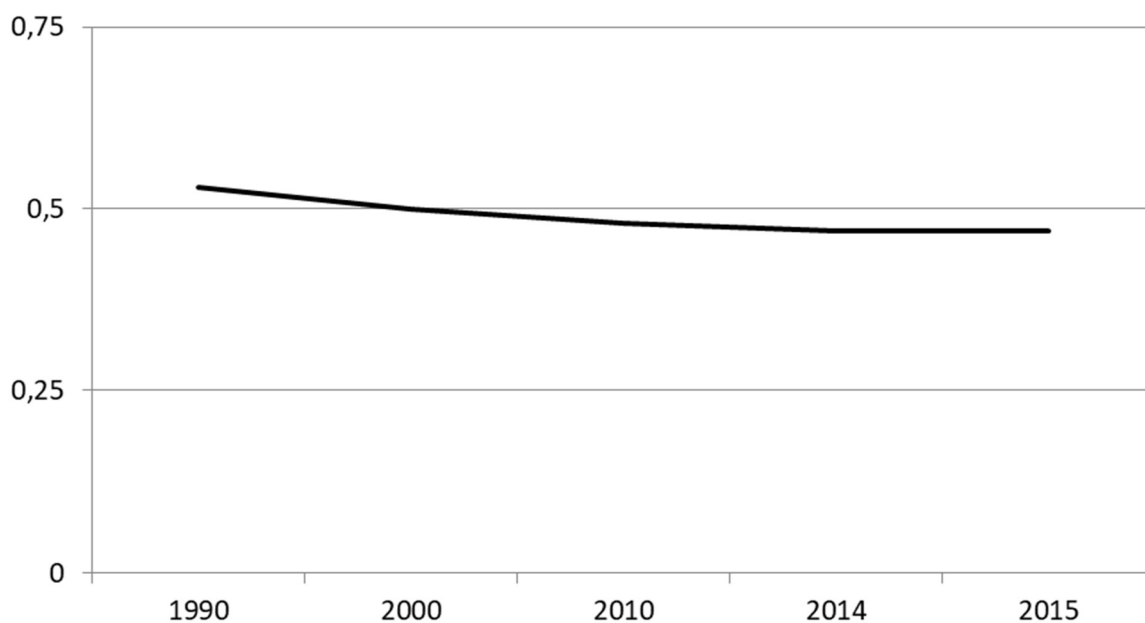
I Regionale miljøprogram (RMP) har biologisk mangfold over tid fått økt oppmerksomhet. Samlet tilskudd var på 41,6 mill. kr fordelt på 3 145 søkere og til tiltak for verdifulle kulturmark- eller naturtyper, kystlynghei og styvingstre. Figur 6.8 viser antall dekar det er bevilget RMP-tilskudd til for henholdsvis verdifulle kulturmark- eller naturtyper og kystlynghei, totalt 382 700 dekar. Figuren viser også antall styvingstre det er gitt tilskudd til, og det var 15 250 trær i 2018. I 2018 gikk 13,5 mill. kroner (32,5 prosent) av RMP-tilskuddet til biologisk mangfold til Trøndelag.

Figur 6.8 Bevilget RMP-tilskudd til skjøtsel, antall dekar og antall styvingstre

Kilde: Landbruksdirektoratet og SSB

Miljødirektoratet er ansvarlig for utvikling og oppdatering av naturindekser, som måler tilstand og utvikling til det biologiske mangfoldet i hovedøkosystemene. Figur 6.9 viser naturindeksen i åpent lavland. Åpent lavland inneholder sjeldne naturtyper og arter. Åpent lavland finnes i områder med lite trær og busker under skoggrensa, oftest skapt av mennesker gjennom langvarig bruk med beitedyr, slått og brenning i utmarka. Nedgangen i kulturmarkstyper som bl.a. naturbeitemark og slåttemark, som finnes i det som er klassifisert som åpent lavland i naturindeksen, startet for alvor ved moderniseringen av jordbruket etter 1950. Som naturindeksverdien viser har utviklingen fortsatt etter 1990 og fram til 2015.

Figur 6.9 Naturindeks i åpent lavland

Kilde: Miljødirektoratet, www.naturindeks.no

På møtet under Konvensjonen om biologisk mangfold i Nagoya i 2010 ble det vedtatt en ny strategisk plan (2011–2020) med globale mål for biologisk mangfold fram mot 2020, og en visjon for 2050 (Aichimålene). Aichimålene er FN's Internasjonale mål, og det kreves også at Norge har en strategi for å oppnå god tilstand i økosystemene. Regjeringens politikk for å følge opp dette blir beskrevet i Meld. St. 14 (2015–2016) Natur for livet - Norsk handlingsplan for naturmangfold.

6.3 Kulturminner og kulturmiljøer

Landbrukets mål under dette område er å forvalte mangfoldet av kulturminner og kulturmiljøer i landbruket som grunnlag for kunnskap, opplevelser og verdiskaping.

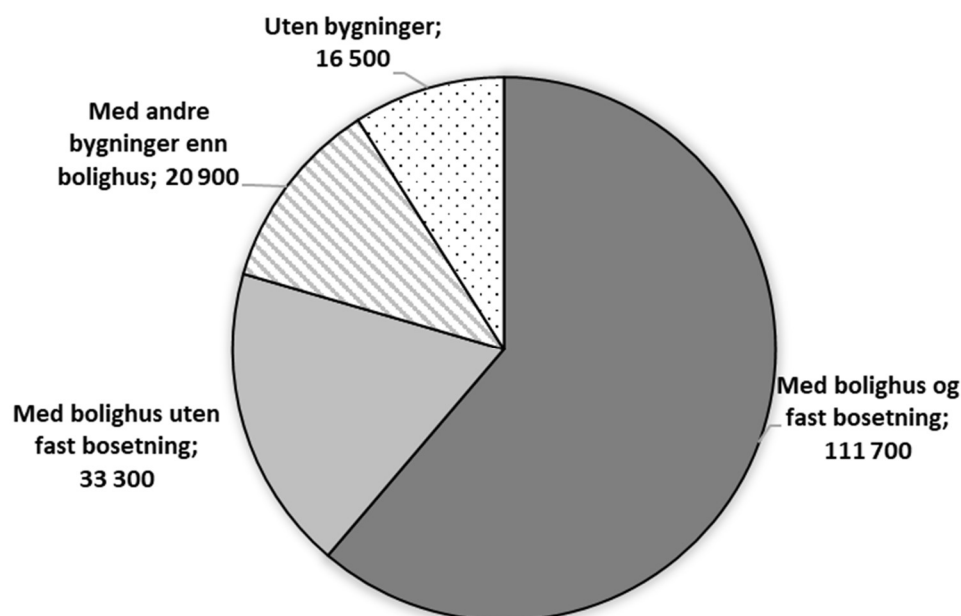
De nasjonale målene her er ifølge Prop. 1S (2014–2015) fra KLD:

- *Tapet av verneverdige kulturminner skal minimeres. Innen 2020 skal det foreligge oversikter over verneverdige kulturminner og kulturmiljø for hver kommune som grunnlag for å prioritere et utvalg som skal tas vare på.*
- *Et prioritert utvalg automatisk freda og andre arkeologiske kulturminner skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020.*
- *Et representativt utvalg kulturminne og kulturmiljø skal være vedtaksfreda innen 2020.*
- *Freda bygninger, anlegg og fartøy skal ha et ordinært vedlikeholds nivå innen 2020*

Landbrukseiendommer

Kulturlandskapet er formet av bruk og aktivitet av menneskene bosatt på landbrukseiendommer. I 2018 var det bosatt 370 000 personer på landbrukseiendommer. Dette utgjør ca. 7 prosent av landets befolkning. Tilsvarende tall for 2006 var 447 000 bosatte og 10 prosent av befolkningen. Det var størst andel av befolkningen bosatt på landbrukseiendommer i Sogn og Fjordane med ca. 20 prosent. Hedmark, Oppland og Nord-Trøndelag hadde mellom 16 og 18 prosent andel bosatt på landbrukseiendommer, mens Akershus/Oslo lå lavest med under 2 prosent.

I 2018 var det totalt 182 300 landbrukseiendommer med minst 5 dekar jordbruksareal eller minst 25 dekar produktivt skogsareal. Det var bolighus på ca. 80 prosent av landbrukseiendommene, 11 prosent hadde andre bygninger enn bolighus og 9 prosent hadde ikke bygninger. Dette er vist i Figur 6.10.

Figur 6.10 Landbrukseiendommer med og uten bygning og bosetting. 2018

Kilde: SSB

Av de 145 000 landbrukseiendommene med bolighus var 23 prosent fraflytta eller bare brukt som feriested. Andelen eiendommer uten bosetting varierer fra 9 prosent i Vestfold til 42 prosent i Nordland.

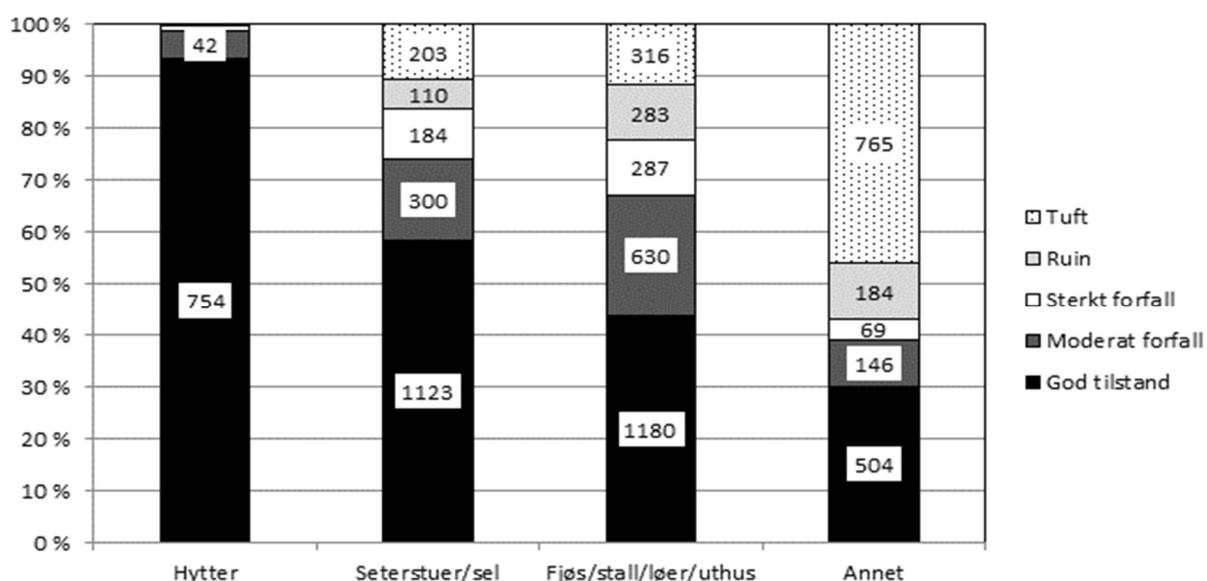
Til sammen var det registrert 950 000 bygninger på landbrukseiendommer i 2018. Disse fordeler seg med 21 prosent på boliger, 47 prosent på driftsbygninger og 32 prosent på andre bygninger. Riksantikvaren har registrert 22 prosent av bygningene i SEFRAK-registeret. Dette er et landsdekkende register over eldre bygninger og kulturminner.

I 2018 var det 1 787 søknader som fikk SMIL-tilsagn på i alt 83,0 mill. kr til kulturlandskapstiltak. Dette var 2,8 mill. mer enn året før. Av tilsagnene ble 40 prosent gitt til tiltak rettet mot gammel kulturmark, og 36 prosent ble gitt til verneverdige bygninger. SMIL-tilskuddene til freda og verneverdige bygninger i landbruket ble redusert etter at det i 2015 ble innført at bare de som fyller kravene til produksjonstilskudd i jordbruket kan søke om SMIL-midler.

Landbruket har en mangfoldig og verdifull bygningsarv, både som enkeltbygninger og helhetlige kulturmiljøer og som nøkkelelementer i jordbrukets kulturlandskap. De er store bruksressurser, men byr også på utfordringer i det å forene bosetting og moderne gårdsdrift med gammel bygningsmasse. Omkring 2 400 (0,2 prosent) av landbrukets bygninger er fredet. Landbrukets bygningsarv representerer både det sjeldne, som middelalderbygg, og det «alminnelige», som de røde låvene som fortsatt preger jordbrukslandskapet. Begge deler er av stor kulturhistorisk verdi.

Det er fredet 10 kulturmiljøer etter kulturminneloven. Et fåtall av disse omfatter landbruk og landbruk og landbrukseiendommer. Når det gjelder arkeologiske kulturminner er det 157 000 synlige kulturminnelokaliteter i Askeladden (kulturminnedatabase). I tillegg er det et utall ukjente arkeologiske kulturminner som ligger under jordoverflaten. Miljøovervåkingsprogrammet Fortidens minner i dagens landskap i et utvalg av kommuner (NIKU) viser at arkeologiske kulturminner er svært utsatt for tap og skade. I områder med intensivt jordbruksdrift er økt pløvedybde, drenering, nydyrking og annen jordarbeiding viktige årsaker. Overvåkingsprogrammet 3Q viser at det er gjort inngrep (f.eks. pløyd) i sikringssonen på 80 prosent av de synlige gravminnene

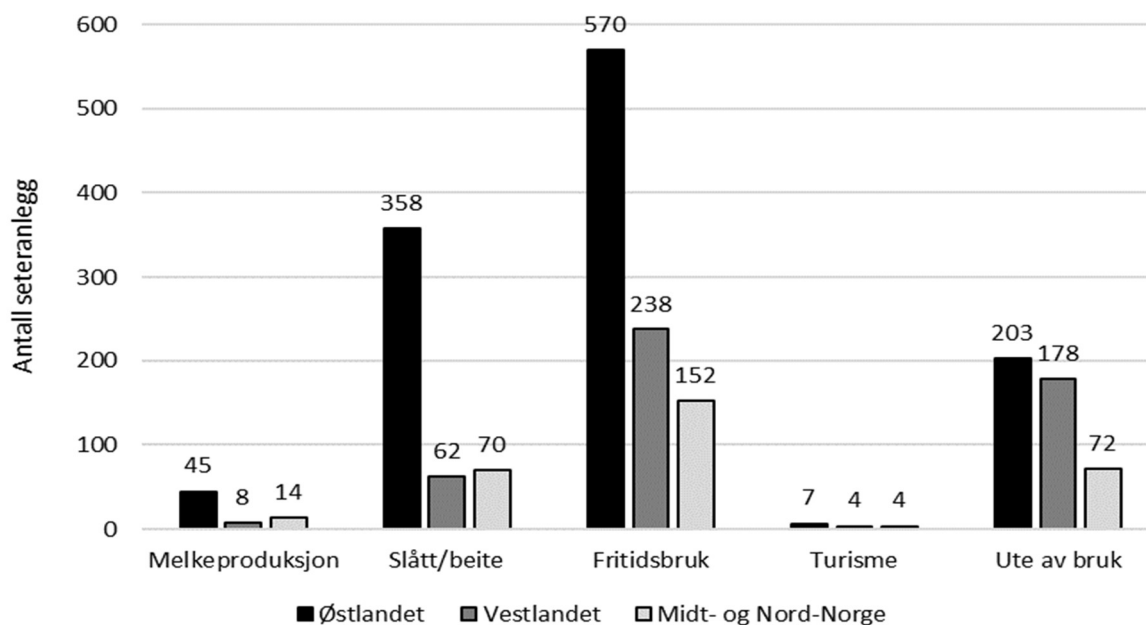
Bygninger/tufter i seterlandskapet er kulturminner/miljøer hvor tilstanden blir registrert. NIBIO har i perioden 2009-2015 gjennomført et seterprosjekt basert på feltarbeid. I et tilfeldig utvalg var 300 flater à 5 x 5 km² oppsøkt og registrert. Figur 6.11 viser tilstanden til ulike typer seterbygninger. Halvparten av bygningene på setrene er i god tilstand, en fjerdedel er i forfall og den siste fjerdedelen består av tufter og ruiner. Totalt er det registrert 7 090 bygninger inkludert tufter.

Figur 6.11 Tilstanden på bygninger i seterlandskapet

Kilde: NIBIO

Figur 6.12 viser den regionvise bruken av setrene. Tyngdepunktet for setring finnes i Valdres og Nord-Gudbrandsdalen, i Nord-Østerdalen, Hallingdal og sørlige deler av Trøndelag. Fritidsbruk og slått/beite er det mest av på Østlandet og i Midt- og Nord-Norge. Andelen setre uten tegn til bruk av noe slag, ligger på 27 prosent. Halvparten av disse setrene gjenfinnes bare som tufter eller ruiner. Flest setre helt ute av bruk er det mest av på Vestlandet.

Figur 6.12 Bruk av setrene, regionvis

Kilde: NIBIO

6.4 Friluftsliv og tilgjengelighet

Landbrukets mål her er å bidra til et rikt og variert friluftsliv for opplevelser og aktivitet. Områder av verdi for friluftslivet skal sikres og forvaltes slik at naturgrunnlaget blir tatt vare på, samtidig som allemannsretten blir holdt i hevd.

Klima- og miljødepartementet har en nasjonal strategi på området: «National strategi for et aktivt friluftsliv – En satsing på friluftsliv i hverdagen; 2014–2020» Der sies det at «Landbrukets kulturlandskap oppfattes av de fleste som rekreasjonsområder med stor tilgjengelighet. En spredt bruk av utmarka representerer sjelden noen problemer, verken for eier eller bruker. Et problem kan imidlertid oppstå dersom området ønskes åpnet med veier, som kan medføre større trafikk og mer organisert bruk av området. Grunneiere kan ha en økonomisk virksomhet i sine områder, og økt bruk kan føre til tap eller ulemper, som kan medføre krav om kompensasjon.»

I Meld. St. 18 (2015–2016) Friluftsliv, heter det at: «*Allemannsretten legger til rette for at alle kan bruke jordbruksarealer til friluftsliv, innenfor klare rammer, da innmark på grunn av matproduksjonen er mindre tilgjengelig for friluftsliv enn utmarksområder. Det er likevel gode muligheter for friluftsliv i jordbrukslandskapet. Jordbrukets kulturlandskap byr på store opplevelser med ulike produksjoner, ville arter, kulturminner og ulike anlegg.*»

I miljøtemaet «friluftsliv og tilgjengelighet» ble det i 2018 gitt tilskudd til 1 092 kilometer ferdselsårer for å legge til rette for turbruk og tilgjengelighet i jordbrukslandskapet (Tabell 6.4). Totalt tilskudd til dette formålet var 5,2 millioner

kroner i 2018, og ca. 900 brukere med jordbruksdrift søker hvert år om denne typen tilskudd. De siste årene har mellom 60 og 70 prosent av det samlede tilskuddet til «friluftsliv og tilgjengelighet» gått til Rogaland.

Tabell 6.4 Antall kilometer ferdselsårer det er gitt tilskudd til

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Antall omsøkte tiltak	970	900	907	919	899	928
Kilometer ferdselsårer	1 067	1 041	1 032	1 045	1 056	1 092
Herav km med høy tilrettelegging	547	492	493	487	487	504

Kilde: SSB

Seterbruket er en sentral del av landbrukets kulturhistorie. Det har skapt unike og verdifulle bygningsmiljøer, plantesamfunn og landskap. NIBIO foretok i perioden 2009-2015 registreringer på seterbruk, for å belyse hvilke og hvor store endringer som har skjedd i setermiljøene. Det er lite aktiv drift igjen på mange av setrene, men områdene er likevel attraktive for annen type bruk.

Tilgjengelighet til seteranlegg er en mulighet for å gjøre jordbrukets kulturlandskap tilgjengelig for allmenheten, og tilgjengelighet har betydning for bruk, vedlikehold og utvikling. Det er lettest tilgjengelige setre på Østlandet og vanskeligst på Vestlandet. Det er bilvei helt fram til 64 prosent av setrene på Østlandet, til 56 prosent i Midt-Norge og til 26 prosent av setrene på Vestlandet. Innen 15 minutters gange kan man nå 87 prosent av setrene på Østlandet, 74 prosent av setrene i Midt-Norge og 42 prosent av setrene på Vestlandet. Mer enn en times gange er det til to prosent av setrene på Østlandet, til seks prosent i Midt-Norge og til 19 prosent av setrene på Vestlandet.

6.5 Avrenning til vann

I Prop. 1 S (2018-2019) fra Landbruks- og matdepartementet er det et sentralt mål å redusere forurensing fra landbruket slik at vann skal oppnå god økologisk tilstand.

- *Miljøsatsingen over jordbruksavtalen skal bidra til å holde kulturlandskapet ved like og til å redusere miljøbelastningen fra jordbruket, som utslipp til luft og vann*
- *Virkemidlene i nasjonalt og regionale miljøprogram skal bidra til at jordbruksproduksjonen fører til minst mulig forurensing og tap av jord og næringsstoff*

6.5.1 Tilførsler av næringsalter

Norge har gjennom EØS-avtalen tatt inn EUs Rammedirektiv for vann i norsk lov gjennom forskrift for vannforekomster (vannforskriften) 2007. Målet om god tilstand er utgangspunktet og hovedregelen etter vanddirektivet/vannforskriften, men det kan både gis unntak i form av fristutsettelse, men også unntak i form av mindre strenge miljømål, jf. Vannforskriften § 10. Vannforskriftens formål er å beskytte og om

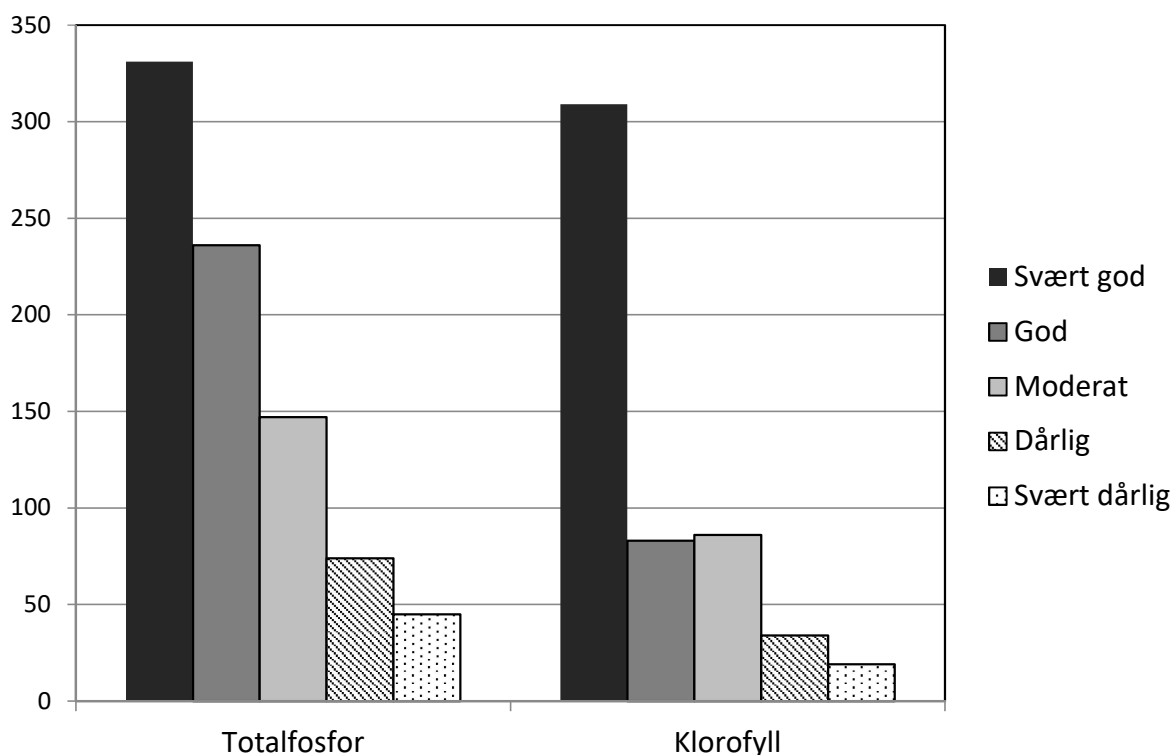
nødvendig forbedre miljøtilstanden i vannforekomstene. Den fastsetter miljømål som skal sikre helhetlig beskyttelse og bærekraftig bruk. I juli 2016 stadfestet regjeringen vannforvaltningsplaner med forpliktende mål for elver, innsjøer, grunnvann og kystvann.

Avrenning av næringsstoffer og plantevernmidler, samt erosjon av partikler fra jordbruket er med på å påvirke økologisk tilstand i vannforekomster og i nære kystfarvann. De største tapspostene fra jordbruk er erosjon og avrenning av lettløselige næringsalter som nitrogen og fosfor.

Ifølge SSB rapporten Jordbruk og miljø 2019 har 23,6 % av klassifiserte vannforekomster i Norge moderat eller dårlig tilstand. 76,4 % er i god eller svært god tilstand. 1,4 % av vannforekomstene i overflatevann gjenstår å klassifisere. Overflatevannet har best tilstand i Finnmark, Troms, Nordland og Møre og Romsdal med mer enn 80 % med god eller svært god tilstand. I vannområdene Vestre-Viken, Trøndelag, Glomma og Sogn og Fjordane har mellom 60 og 80 prosent av vannforekomstene god eller særs god tilstand, mens nær 60 % i vannregionen Rogaland og omtrent 50 % i Hordaland har god eller svært god tilstand. Agder har dårligst økologisk tilstand med under 40 prosent som har god eller særs god tilstand.

En indikator for økologisk tilstand er mengde av næring i vannforekomstene. Eutrofiparametrene fosfor, nitrogen og klorofyll blir brukt som indikatorer. Figur 6.13 viser at for totalt 833 innsjøer som har gode nok overvåkingsdata til å klassifisere totalfosfor, var det 567 (68 %) som oppnådde god eller svært god økologisk tilstand og som dermed har nådd miljømålet. 119 innsjøer hadde dårlig eller svært dårlig tilstand og dermed stor avstand til miljømålet. Tilsvarende resultat for klorofyll, som er et mål for algevekst, var 392 (74 prosent) med god eller svært god økologisk tilstand av totalt 531. 53 innsjøer hadde dårlig eller særs dårlig tilstand. De fleste av disse er påvirket av avløpsvann og jordbruk.

Tilsvarende tall for god eller svært god tilstand for registreringer i 2014 viser 77 prosent for fosfor og 67 prosent for klorofyll.

Figur 6.13 Økologisk tilstand i innsjøer, antall vannforekomster 2019

Kilde: Vann-Nett Norges vassdrag- og energidirektorat (NVE)/Miljødirektoratet 2019

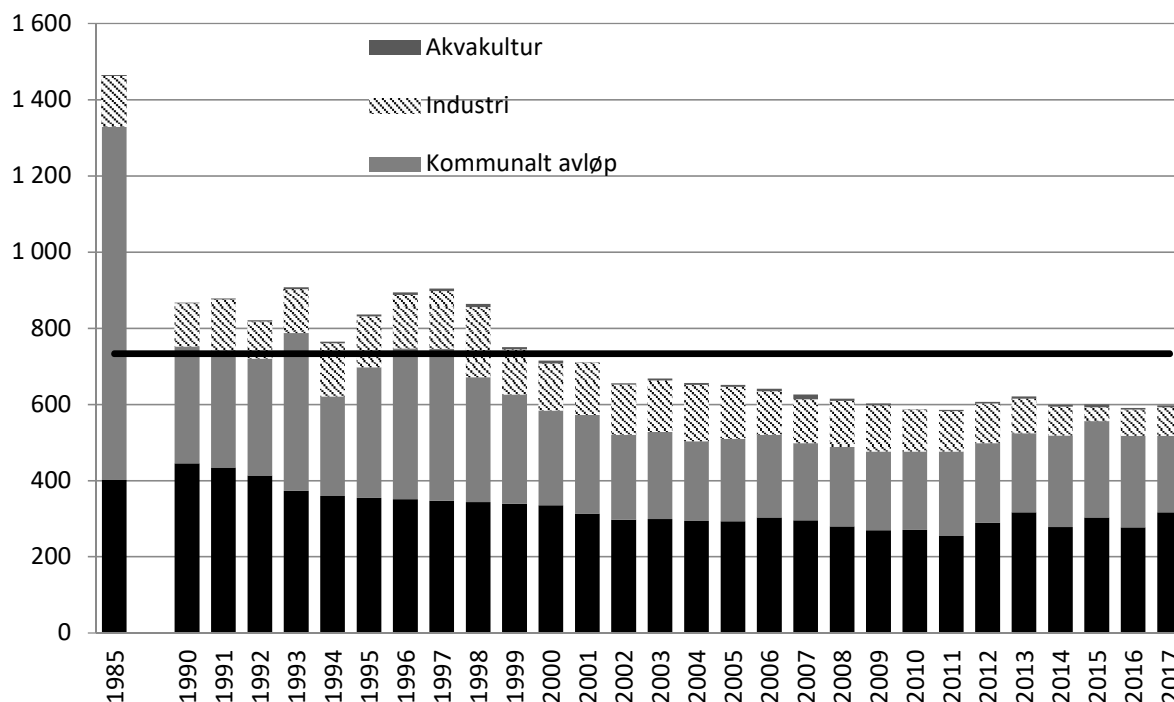
Overvåkingsdataene for økologiske tilstanden for elver og bekker viser at 73 prosent hadde god eller svært god tilstand for totalfosfor. For totalnitrogen hadde 68 prosent god eller svært god tilstand i 2019. 640 av elvene som er overvåket når ikke miljømålet for fosfor og 730 for nitrogen. Disse innsjøene og elvene ligger i områder hvor det bor til dels mange mennesker og det er store brukerinteresser knyttet til mange av vannforekomstene.

Flere kystvannforekomster er også påvirket. Men både for totalnitrogen og klorofyll hadde henholdsvis 93 % og 89 % av områdene god eller svært god økologisk tilstand. Det vil si over målet i Nordsjøavtalene. Det er særlig området fra Svenskegrensa, langs kysten av Skagerak til Rogaland og i en del fjordbasseng at målene ikke blir nådd.

Helhetlig forvaltning av vannet der det renner fra fjell til fjord forutsetter samarbeid i vannområdene som ofte går på tvers av kommune- og fylkesgrenser. Alle sektorer som bruker og påvirker vann må delta med sin kunnskap, målformuleringer og løsninger. Ved prioritering av tiltak ses effekt opp mot kostnad ved at de mest kostnadseffektive tiltakene prioriteres.

En viktig del av Norges innsats for å bedre miljøforholdene i norske kystfarvann har vært styrt av Nordsjødeklarasjonen (Nordsjøavtalen) hvor Norge har forpliktet seg til å redusere utslipp av fosfor og nitrogen til Nordsjøen og Skagerak med 50 prosent fra nivået i 1985. For fosfor (Figur 6.14) har utslippene gått nedover siden 1997 og har siden

år 2000 mer enn oppfylt reduksjonsmålsettinga. Samlet menneskeskapt utslipp av fosfor har blitt redusert med 59 prosent, fra 1 465 tonn i 1985 til 597 tonn i 2017. Jordbrukets andel ble redusert fra 401 tonn i 1985 til 254 tonn i 2011. I 2017 utgjør jordbrukets andel 316 tonn, som tilsvarer 53 prosent av de menneskeskapte tilførslene av fosfor til dette havområdet. Tilsvarende tall for 2016 var 277 tonn og 47 prosent.

Figur 6.14 Tilførsel av fosfor (tot-P) til området Svenskegrensa-Lindesnes i tonn

Kilde: Miljødirektoratet og SSB

Selv om målsettingen for Nordsjøavtalen ikke er nådd, var det en betydelig reduksjon i tilførselen av nitrogen fra 1985 til 2005. For 2006–2017 er utslippene noe høyere. I 2017 var samlet menneskeskapt utslipp ca. 24 100 tonn. Dette er 25 prosent mindre enn i 1985 og litt over nivået de siste årene. I 2017 kom 12 813 tonn (54 prosent) av totalt menneskeskapt nitrogenutslipp i dette havområdet fra jordbruket. Jordbrukets relative andel av totalt nitrogenutslipp har økt fra 45 prosent i 1985. Utslipet fra jordbruket er redusert med 12 prosent fra 1985.

I tillegg til avrenning fra jordbruket er det også gassutslipp av ammoniakk, som kan ha forsurende virkning i jord og vatn. Jordbruket står for ca. 95 prosent av samlet utslipp av ammoniakk.

De viktigste økonomiske virkemidlene med hensyn til avrenning fra jordbruket er tilskudd gjennom de regionale miljøprogrammene (RMP), tilskudd til spesielle miljøtiltak i jordbruket (SMIL) og sentrale og lokale/regionale miljøkrav. RMP-midlene går til årlige tiltak som å la åkeren ha plantedecke (stubb) over vinteren eller å så fangvekster. SMIL-midlene

går til vedlikehold eller bygging av mer faste installasjoner som for eksempel reparasjon av rør og kummer og bygging av fangdammer.

Landbruksdirektoratet oppgir i sin miljøstatistikk at det for 2018 ble gitt 163 mill. kr i tilskudd gjennom RMP og 55 mill. kr gjennom SMIL til tiltak mot avrenning. Dette er henholdsvis 6 mill. kr mer enn året før for RMP og 4 mill. kr mindre for SMIL. I tillegg finnes ulike juridiske virkemidler, og en betydelig innsats ved FoU-tiltak og informasjon/rådgivning innenfor vannområdet.

Miljøstatistikken fra Landbruksdirektoratet viser foreløpige tall at 951 tusen dekar kornareal ikke ble pløyd høsten i 2018 viser foreløpige tall. Dette tilsvarer 33 prosent av totalt kornareal. Dette er en nedgang på 4 prosentpoeng fra 2017, og 22 prosentpoeng lavere enn i 2011 da jordbrukets andel var størst. 56 tusen dekar lå i erosjonsklasse 4, som har svært høy erosjonsrisiko. Høstpløying øker erosjon i løpet av vinteren.

Noe av årsaken til reduksjonen over tid er at vannområdene fra 2013 er delt inn i prioriterte og ikke prioriterte områder, og tilskudd til erosjonsklasse 1 ble fjernet. I 2016 ble tilskudd til erosjonsklasse 1 og 2 fjernet i ikke prioriterte områder, for så å bli gjeninnført i 2018. I prioriterte pilotvannområder meldes det imidlertid også om nedgang i arealer i stubb.

Det blir gitt tilskudd til 223 kilometer grasdekte vannveier, 1 286 kilometer vegetasjonssoner og 66 700 dekar andre grasdekte miljøareal. Samlet tilskudd for disse ordningene var i 2018 på 38,9 mill. kroner, 5,7 mill. kroner mer enn i 2017. Det har vært en stor økning av disse tilskuddene på landsbasis fra 4.1 mill. kroner i 2005.

Åpenåkerareal med fangvekster nådde en topp i 2002 med 350 000 dekar og tilskudd på 37,7 millioner. Senere er arealet gradvis redusert og var i 2018 på 34 700 dekar.

Tiltaksgjennomføringen for fangdammer har gradvis gått ned siden 2001 da det ble gitt 9,8 millioner i tilskudd. I 2018 ble det gitt 1,9 mill. kroner i stønad til etablering av 32 nye fangdammer og våtmarker. Dette er 1,2 mill. kroner mer enn i 2017. Siden 1994 har 1 126 fangdammer blitt etablert med støtte fra SMIL-tilskudd. Det er mest etablering av nye fangdammer i Rogaland og Østfold. I 2018 ble det innvilget tilskudd til 15 nye fangdammer i Rogaland og 8 i Oslo og Akershus.

Tilskudd til nye eller vedlikehold av eldre hydrotekniske anlegg har økt kraftig siden 1998 og særlig siden 2012. I 2018 er det gitt over 46 mill. kr i tilskudd til 703 anlegg. Tilsvarende for 2017 var 52 mill. kr til 854 anlegg.

Resultatene fra Program for jord- og vannovervåking (JOVA) ved NIBIO har gitt nyttig informasjon for arbeidet med å redusere utslipp til vann. JOVA programmet overvåker 10–11 nedbørsfelt som representerer viktige jordbruksområder i landet. Ved noen av feltene har det vært gjort registreringer av partikler, plantenæringsstoffer og rester av plantevernmidler helt siden 1992.

6.5.2 Jordarbeiding og erosjon

Sentralt for å redusere avrenning og erosjon fra jordbruksarealene, er å nytte en praksis ved jordarbeiding som minsker risikoen for avrenning/erosjon fra arealene og til vassdrag. Det er åpenåkerarealet som er særlig utsatt for avrenning/erosjon. Andelen åpenåkerareal (inkludert hage) økte fram til 1990-tallet, men har siden i hovedsak gått ned, slik det går fram av Tabell 6.5 og Figur 6.15.

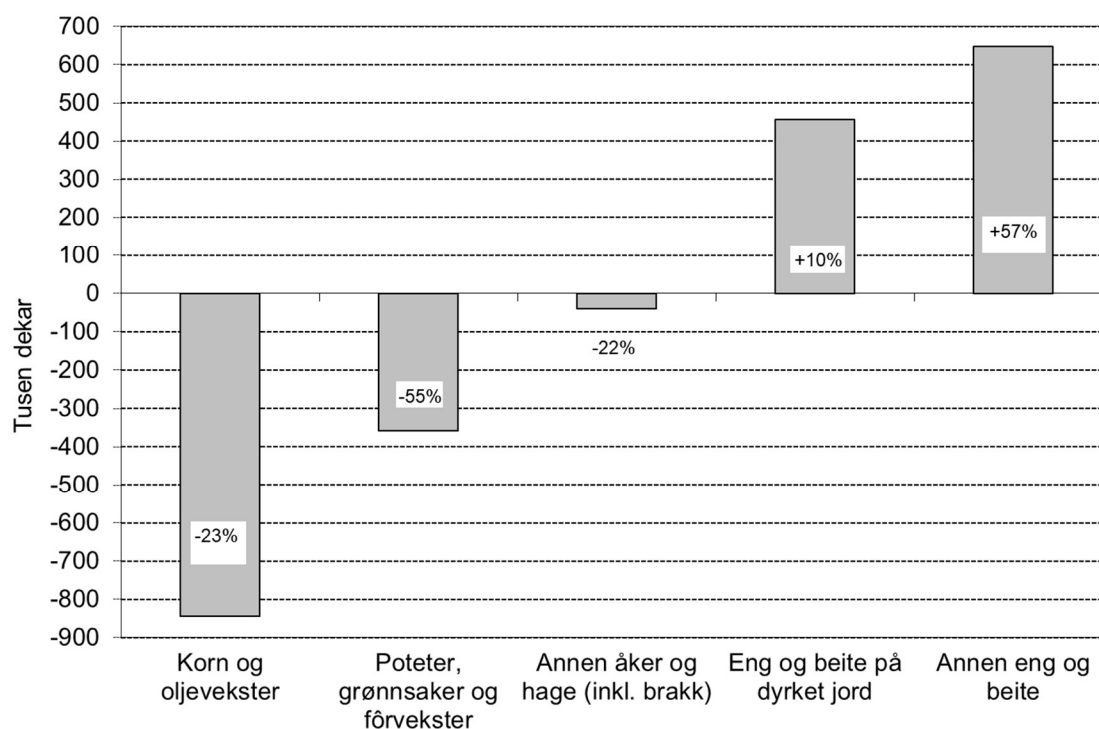
Tabell 6.5 Utviklingen i åpenåker- og kornarealet 1970–2019

	1970	1980	1990	2006	2010	2018	2019*
Åpenåkerareal i % av fulldyrket areal	45,5	49,0	50,5	43,2	42,6	40,6	40,0
Kornareal i % av åpenåkerareal	70,5	78,6	81,3	87,0	86,8	86,4	86,4

*Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Statistisk Sentralbyrå

Nedgangen i andelen av åpenåkerareal av fulldyrket areal fra 1990 henger sammen med at korn- og potetarealet har blitt redusert mer enn det fulldyrkede arealet.

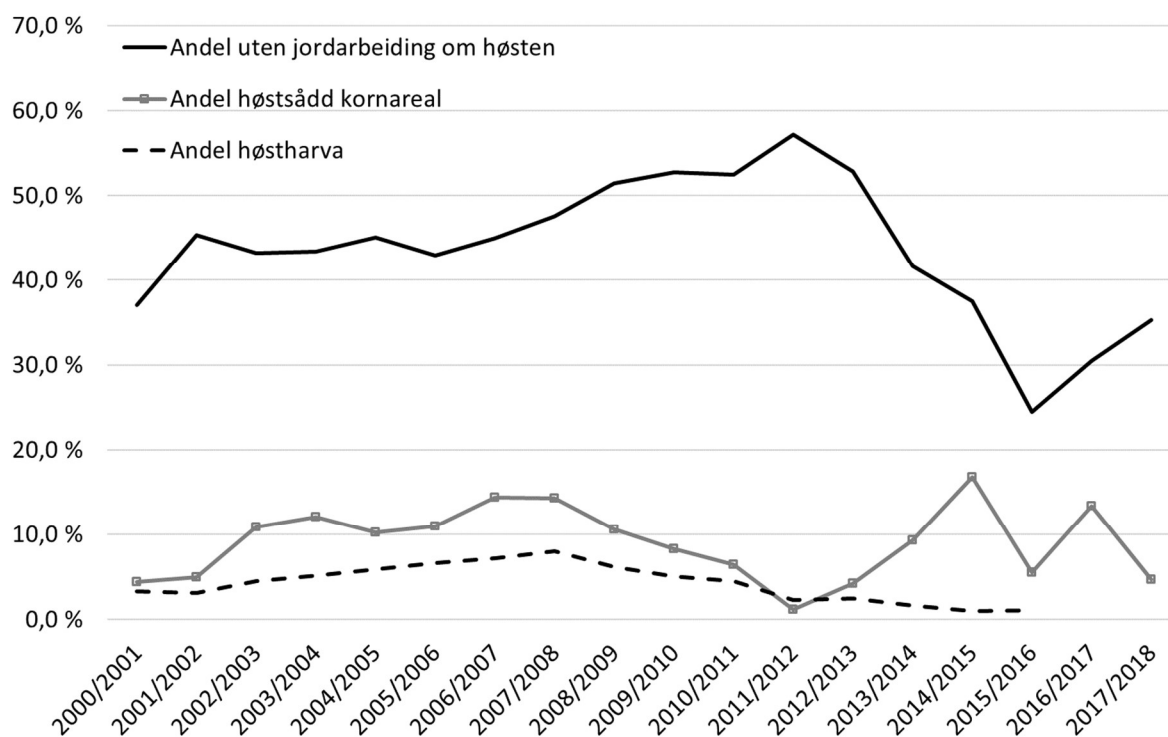

Figur 6.15 Endring i arealbruken fra 1990–2019

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.16 viser utviklingen i korn- og oljevekstareal i landet fordelt etter jordarbeidingsmetode og tidspunkt for såing.

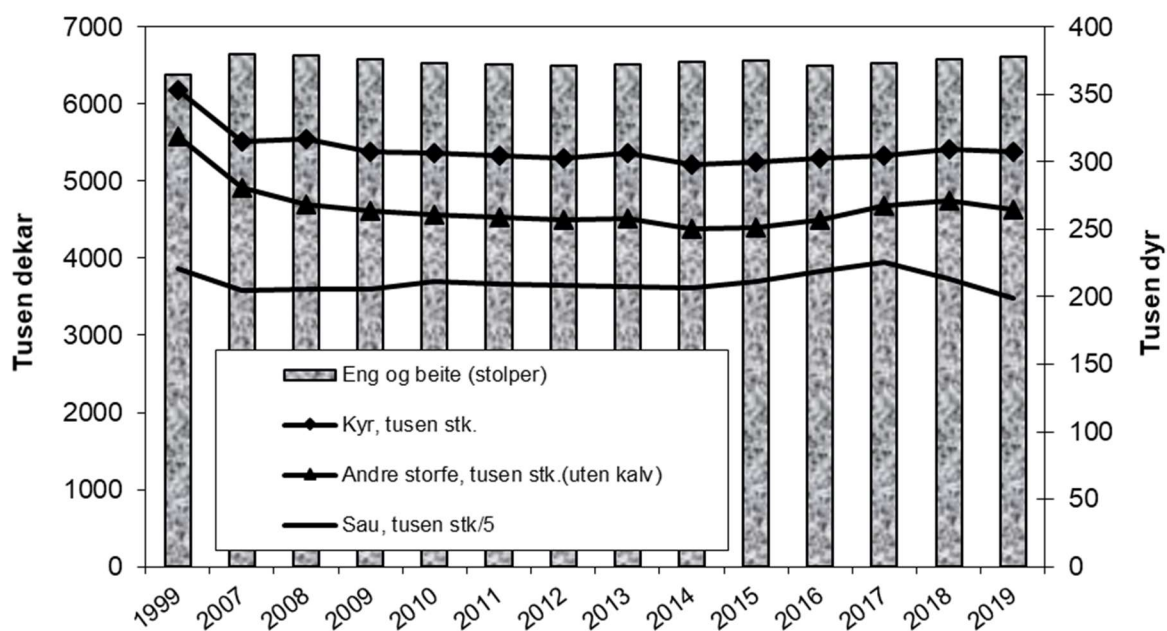
Åkerareal i stubb regnes å ha en reduserende, det vil si positiv effekt på arealavrenningen. Dyrking av høstkorn (som blir sådd om høsten) regnes for å være mer positivt med hensyn til arealavrenningen enn høstpløying. Det var minst høstsådd areal høsten 2011, med 1,2 prosent av kornarealet. Høstsådd areal var på topp i 2015, da 16,8 prosent av kornarealet i 2015 ble sådd høsten 2014. Det har vært svingninger i andel høstsådd areal de siste årene. Data for høstharva areal er ikke registrert etter 2016.

Figur 6.16 Metode for jordarbeiding og tidspunkt for såing for korn og oljevekster

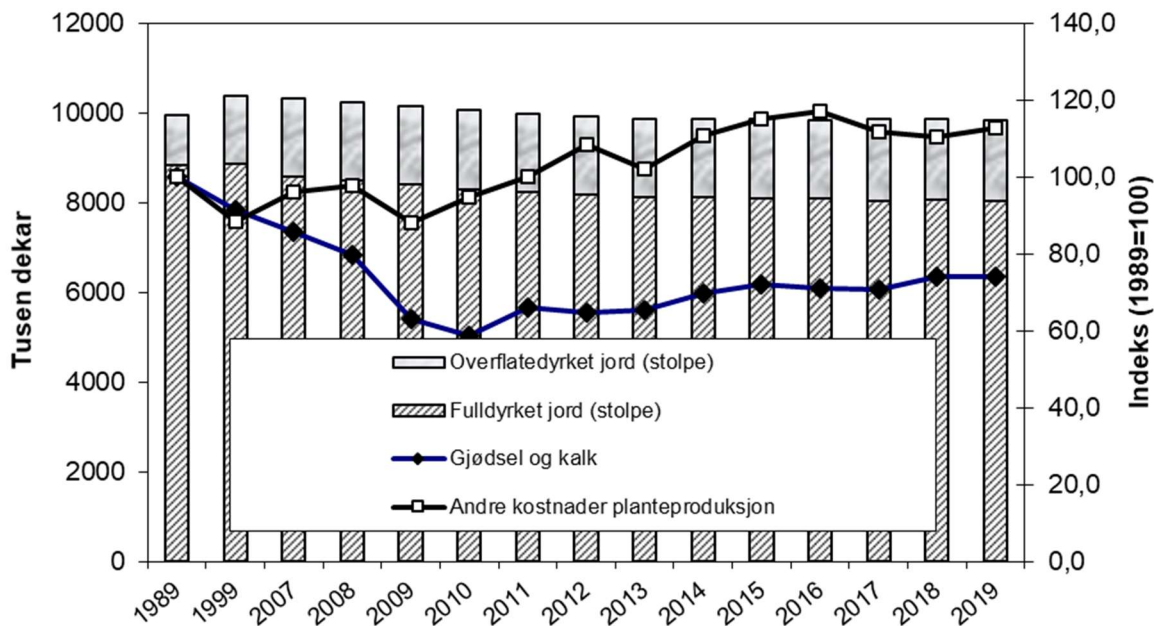
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 6.18 og Figur 6.18 viser utviklingen i antall grovfôrdyr sammen med utviklingen i grovfôrareal, og viser volumendring av innsatsfaktorer sammen med arealutviklingen. Figurene indikerer at det de siste årene er en tendens til ekstensivering av arealbruken.

Figur 6.17 Utviklingen i eng- og beiteareal og grovfôr dyr

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Figur 6.18 Utvikling i areal og volumendringer av innsatsfaktorer

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

6.5.3 Gjødselforbruk

Riktig gjødsling, det vil si samsvar mellom næringstilførsel og næringsopptak, er viktig for å unngå avrenning av næringssalter. Riktigere gjødsling skjer blant annet ved forbedrede gjødseltyper, gjødselplanlegging, tilstrekkelige lagringsløsninger og spredearealer for husdyrgjødsel og rett valg av spredetidspunkt.

Tabell 6.6 viser at forbruket av mineralgjødsel per dekar var 20 prosent lavere i 2019 enn i 1985. Dette skyldes redusert fosforgjødsling og at det gjennomgående brukes gjødseltyper med større nitrogeninnhold. N-forbindelsen i de fleste gjødselslag har en forsurende virkning på jordsmonnet. Forbruket av mineralgjødsel per daa jordbruksareal var synkende fra 2005 til og med 2010, men har vært omtrent 47 kg per dekar de siste årene.

Grovt regnet trengs 1 kg kalk, tilsvarende 2 kg kalksteinsmel, for å nøytralisere virkningen av 1 kg N i fullgjødsel. Tilførselen av kalk, gjennomsnittet av alle kalkslag, var ca. 24 kg per dekar i 2019, jf. Tabell 6.6. For å opprettholde pH-nivået i vanlig jord trengs imidlertid 50–100 kg kalksteinsmel per dekar. Dette skyldes effekten av den generelle forsuringen. Kalkingsbehovet varierer ellers mye landet over og er foruten selve gjødslingen avhengig av jordart, klima og vekster.

Tabell 6.6 Mineralgjødsel og kalk i mill. kg og kg per dekar jordbruksareal

	1985	1999	2005	2010	2018	2019*
Mineralgjødsel:						
Totalt, mill. kg	590	516	511	384	472	475
Kg/daa jordbruksareal	60,2	49,4	49,3	38,2	47,8	48,4
Kalk:						
Totalt, mill. kg	340	275	206	168	223	192
Kg/daa jordbruksareal	40,8	26,5	19,9	16,7	27,7	24,0

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

På grunn av gjødsel som betydelig kostnadspost, har utviklingen i forbruket av gjødsel hatt spesiell oppmerksomhet. Tilførsel av næringsstoffer pr daa har fra 2008/09 vist en jevn økning, med mest markant økning for nitrogen, men de siste årene har nivået vært relativt stabilt for alle gjødselsorter (Tabell 6.7). Det kan forklares med større oppmerksomhet om riktig gjødsling i kombinasjon med husdyrgjødsel og oppdaterte gjødselnormer.

Tabell 6.7 Næringsforbruk av nitrogen, fosfor og kalium brukt i jordbruket¹

	Jordbr. areal 1000 daa	Nitrogen, N		Fosfor, P		Kalium, K		Verdistoff Tonn
		Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	Tonn	Kg/daa	
2004/05	10 354	106 882	10,3	12 660	1,2	45 926	4,4	165 468
2009/10 ²	10 060	83 982	8,3	7 831	0,8	31 943	3,2	123 756
2014/15	9 860	102 933	10,4	9 284	0,9	34 043	3,5	146 280
2015/16	9 837	102 514	10,4	9 090	0,9	34 162	3,5	145 766
2016/17	9 851	99 733	10,1	8 705	0,9	33 409	3,4	142 012
2017/18	9 863	104 064	10,5	8 899	0,9	34 044	3,5	147 006
2018/19	9 822	105 892	10,8	8 889	0,9	34 327	3,5	149 108
2019/20	9 790	107 594	11	9 144	0,9	35 050	3,6	151 789

1) Korrigert for forbruk til grøntanlegg og hager

2) Inkl. verdistoff av 55 000 tonn gjødsel i 2008/09 og 10 000 tonn gjødsel i 2009/10 hamstret fra 2007/08

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Mest mulig spredning av gjødsla i vekstsesongen er viktig for en bedre utnyttelse av nærings saltene. Samtidig reduseres risikoen for avrenning. I kornproduksjonen er våronna det dominerende tidspunkt for gjødsling. Delt gjødsling (gjødsling både i våronn og seinere i vekstperioden) er stort sett aktuelt kun ved dyrking av mathvete. Arealet med delt gjødsling i kornproduksjonen er dermed avhengig av omfanget av hvetedyrkingen, hvor delt gjødsling er betinget av økonomien i dyrkingen.

6.6 Utslipp av klimagasser

SSB har sammenfattet de nasjonale resultatmålene for utslipp til luft i Prop 1S 2019-2020 LMD til:

- *Redusert utslipp av klimagasser, økt opptak av CO₂ og gode klimatilpassinger*

Landbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan (CH₄) og lystgass (N₂O). I tillegg bidrar også forbruk av mineralsk gjødsel indirekte med CO₂ og N₂O-utslipp. 87 prosent av metanutslippene kommer fra dyrenes fordøyelse, resten kommer fra håndtering av husdyrgjødsel. Lystgass dannes ved nedbryting av nitrogenforbindelser i jord og lagret husdyrgjødsel under oksygenfattige forhold. Økt tilførsel av nitrogen-forbindelser, for eksempel ved gjødsling, øker dannelse og utslipp av lystgass. Utslipp av CO₂ stammer fra bruk av traktorer, maskiner og oppvarming, men utgjør en liten andel av landbrukets utslipp av klimagasser.

Fra planteproduksjonen kommer det klimagassutslipp som N₂O ved fremstillingen av kunstgjødsel, og som resultat av gjødselbruk, arealbruksendringer og avrenning. En

stor del av planteproduksjonen er fôrproduksjon til husdyrhold. Fordøyelse av grovfôr medfører betydelig utslipp av CH₄, og bruk av husdyrgjødsel i planteproduksjon fører til utslipp av både CH₄ og N₂O.

Når det gjelder lystgass er det usikkerhet knyttet til beregninger av utslipp og effekter av tiltak. Det kan forekomme store episodiske utslipp av lystgass som et resultat av kompliserte sammenhenger mellom temperatur, nedbør, drenering og nitrogentilgang. NIBIO har påvist mangedoblet utslipp fra dårlig drenert jord under i nedbørsperioder sammenlignet med moderat drenert jord. Utslipp fra husdyr- og handelsgjødsel utgjør 75 prosent av lystgassutslippene fra jordbruket i 2018.

Jordbrukets totale utslipp av klimagasser er beregnet til 4 467 tusen tonn CO₂-ekvivalenter i 2018. Tabell 6.8 viser utslipp av de to viktigste klimagassene fra jordbruk, metan (CH₄) og lystgass (N₂O) omregnet til 1 000 tonn CO₂-ekvivalenter. Jordbruket er den viktigste kilden til utslipp av metan og lystgass, med henholdsvis 55 og 74 prosent av landets samlede utslipp i 2018.

I tillegg til metan og lystgass, står jordbruket for et utslipp av karbondioksid på 81 tusen tonn i 2018. Dette kommer fra bruk av fossilt drivstoff til traktorer, maskiner og oppvarming.

Tabell 6.8 Klimagasser fra planteproduksjon og husdyrbruk i Norge, omregnet til CO₂-ekvivalenter. 1 000 tonn

	1990		2000		2005		2017		2018	
	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O	CH ₄	N ₂ O
Husdyrtarmgass	2 415	-	2 340	-	2 325	-	2 331	-	2 295	-
Husdyrgjødsel	296	549	294	547	317	571	342	599	340	598
Mineralgjødsel	-	516	-	502	-	500	-	467	-	479
Jordbruk annet	-	722	-	714	-	699	-	702	-	673
Sum	2 711	1 787	2 634	1 763	2 642	1 770	2 673	1 768	2 635	1 750

Kilde: SSB

Det pågår en stadig utvikling av metoder for beregning av utslipp av metan og lystgass. Nye metoder er årsak til at tallene i tabell 6.8 fraviker noe fra tilsvarende tabell tidligere år.

Utslippene av metan og lystgass fra jordbruk har vært relativt stabile fra år til år. Tabell 6.8 viser en nedgang på 2,5 prosent fra 1990 til 2018. De totale utslippene, inkludert karbondioksid, har blitt redusert med 5,3 prosent fra 1990 til 2018. Samlet klimagassutslipp fra jordbruket utgjorde 8,6 prosent av alle klimagassutslipp i Norge i 2018. Dette er 0,6 prosentpoeng mindre enn i 1990.

Utslipp fra transport av produkt, innsatsfaktorer til og fra jordbruksvirksomheten og produksjon av innsatsfaktorer produsert utenfor jordbruket er ikke med i tallene ovenfor. Dette inkluderer også utslipp av CO₂ og N₂O fra produksjonsprosessen av

mineralgjødsel og stasjonær forbrenning av mineralgjødsel. Disse utslippene utgjorde 669 tusen tonn CO₂ og 285 tusen tonn CO₂-ekvivalenter N₂O i 2018.

I tillegg til utslippene vist i Tabell 6.8 er det også et tap av CO₂ fra dyrket jord. Globalt utgjør dette ca. 20 prosent av de totale menneskeskapte klimagassutslippene. I Norge er dette tapet hovedsakelig knyttet til tap fra dyrket myr og mineraljord. Tall fra NIBIO sier at myr utgjør 9 prosent av landarealet i Norge og inneholder 3,5 mrd. tonn CO₂. Til sammen er det årlige tapet av CO₂ ekvivalenter fra dyrket myr beregnet til ca. 1,8 mill. tonn årlig. Beregning av tap fra jord er vanskelig og metodene er under stadig bedring. For myrjord har NIBIO beregnet det årlige tapet fra dyrket myr til ca. 1,8 tonn CO₂ per dekar og år, totalt ca. 1,3 mill. tonn CO₂. I tillegg til CO₂ er dyrket myr også en viktig kilde til utslipp av lystgass (N₂O) og det beregnes mengde metan som slippes ut fra grøftene. NIBIO har i sin modell for beregning av CO₂-tap fra mineraljord, også tatt med binding eller tap i grasmark. Det årlige tapet fra mineraljord er nå beregnet til 0,14 mill. tonn CO₂.

Jordbruket bidrar også betydelig til utslipp av forsurende gasser. Næringen er viktigste kilde til utslipp av ammoniakk (NH₃), med 95 prosent av samlet utslipp i 2018. Det aller meste av ammoniakk-utslippene fra jordbruket kommer fra lagring og spredning av husdyrgjødsel. Gøteborgprotokollen av 1999 forpliktet Norge til å holde de årlige utslippene av ammoniakk på maksimalt 23 000 tonn fra og med 2010. Ved revisjon av protokollen i 2012 forpliktet Norge seg til å redusere de årlige ammoniakksutslippene med 8 prosent innen 2020, i forhold til nivået i 2005. Den opprinnelige forpliktelsen om et maksimalt årlig utslipp på 23 000 tonn vil i utgangspunktet fortsatt gjelde også etter 2020. Utrekningene for 2018 viser at utslippet av ammoniakk i Norge var omtrent 34 700 tonn. Dette er 0,4 prosent mer enn i 2005.

I 2018 var utslipp av ammoniakk fra husdyrgjødsel estimert til om lag 26 600 tonn mot 25 600 tonn i 1990, en økning på 4 prosent. Det har imidlertid vært en stor reduksjon i utslipp fra ammoniakkbehandling av halm på grunn av redusert forbruk. Men utslippet i 2018 var omtrent 5 ganger større enn i 2017 på grunn av at mer halm ble ammoniakkbehandlet for å avhjelpe den pressa grovførsituasjonen etter tørkesommeren 2018.

6.7 Karbonlagring i jord

Regjeringen har anerkjent at karbonlagring i jord kan være et viktig klimatiltak og noe som kan styrke landbruks tilpasningsevne i en usikker klimaframtid. Nylig (i 2020) har regjeringen sluttet seg til det internasjonale 4-per-1000 initiativet²⁰ og vil legge til rette for økt karbonlagring i landbruksjord. Karbonlagring i jord er beskrevet i regjeringens Granavold-plattform fra 2019 som «å bidra til å utvikle enklere

²⁰ Et internasjonalt initiativ for å øke andelen lagret karbon i jordbruket med 4 promille hvert år

teknologier for karbonfangst og -lagring som bruk av biokull, og nye jordbrukspraksiser som fører til økt karbonbinding i jord». Det er ikke beskrevet videre hvordan regjeringen skal utvikle enklere teknologier, men de har fra 2018 introdusert et investeringstilskudd på 45 % for innkjøp av pyrolyse anlegg på gårdsbruk (via Innovasjon Norges Bioenergi- program). Til vår kjennskap har ikke investering i pyrolyse teknologi økt betydelig på grunn av investeringstilskuddet.

Trøndelag fylkeskommune lanserer et prosjekt i 2020, med 2,2 mill. kroner i finansering for et pilot-fylkesprosjekt hvor hensikten er å oppmuntre bønder til å ta i bruk metoder som kan øke karboninnhold i jorda. Prosjektet vil også innebære utbetaling til bønder i form av tilskudd for opplæring i disse metodene, og for at de fullfører tiltak som kan øke karbon i jorda. Prosjektet inkluderer landbruksskolene i Trøndelag og får faglig støtte fra landbruksforskningstiljøet i Trøndelag.

NIBIO sammenstilte de fleste metoder som kan brukes for å øke karbon i jord i en rapport publisert i 2019 (Rasse et al. 2019). Biokull var identifisert som tiltaket som har størst potensial (0,9 Mt CO₂-ekv.pr. år) for å lagre karbon i norsk jord i et langtidsperspektiv men biokull krever en del utvikling før det kan iverksettes i stor skala.

Fangvekster kom inn som metoden med nest størst potensial og er et tiltak som treffer godt på alle kriterier (karbonbindingspotensial, sikkerhet for effekt, modenhetsgrad og gjennomførbarhet for bønder). Her var det estimert at fangvekster kunne bidra med binding av 0,2 Mt CO₂ pr år, hvis 60 % av det totale kornarealet blir isådd med fangvekster sammen med kornvekster. Bondelaget har tatt med karbonlagring i sin nylig lansert klimaplan for 2021 – 2030 hvor både fangvekster og biokull er med som satsningsområder.

6.8 Plantervernmidler

Landbrukets mål for dette området er å redusere avhengigheten av plantervernmidler og å redusere helse- og miljørisikoen ved bruk av plantervernmidler.

Forsvarlig handtering og bruk av plantervernmidler har betydning både for den enkelte bruker, brukerens nærmiljø og for å unngå rester i mat og fôr. Forhold vedrørende plantervernmidler er regulert i Lov om matproduksjon og mattrygghet mv. (av 19.12.2003 nr. 124) med tilhørende forskrifter. Mattilsynet er ansvarlig godkjenning-myndighet for plantervernmidler i Norge. Det kreves dokumentert at nye midler er like gode eller bedre enn allerede godkjente preparater eller metoder, og det kreves autorisasjon for omsetning og yrkesmessig bruk av plantervernmidler.

Forskrift om plantervernmidler (ikrafttredelse 1.6.2015) setter krav om at det ved yrkesmessig bruk skal føres sprøytejournal, og at det kun skal brukes spredeutstyr som er godkjent ved en funksjonstest. Endring i forhold til forrige forskrift er at det nå skal

inn en vurdering knyttet til integrert plantevern og det skal beskrives hvilke alternative behandlinger som er vurdert.

Nedenfor (Tabell 6.9) er forbruket av plantevernmidler i landbruket angitt i mill. kr sammen med omsatt mengde virksomt stoff av plantevernmidler. Tallene for omsatt mengde gjelder salg fra importør til distributør/forhandler, og gir dermed ikke det faktiske salget av det enkelte preparat fra forhandler hvert år. Noe av dette vil dessuten gå til sektorer utenom jordbruket. Mengden av virksomt stoff er ikke direkte sammenlignbar fra ett år til et annet. Det skyldes at det er stadig utskifting av preparater med ulik konsentrasjon og virkningsgrad. Omsetningsstatistikken vil også være preget av endringer i avgiftssystemet.

Omsetning av virksomt stoff vil variere fra år til år pga. at det ofte blir kjøpt inn plantevernmidler til flere sesonger av gangen. I 2018 var det særlig en nedgang i soppmidler, og dette kan komme av at det var en veldig varm og tørr sommer som gjorde at behovet for soppmidler var mindre.

Tabell 6.9 Forbruk av plantevernmidler i mill. kr, og omsatt mengde av ulike stoffer

	1985	1990	1999	2010	2015	2018	2019
Mill. kr ¹⁾	415,8	387,4	411,9	321,9	374,2	335,3	275,9
<i>Omsatt mengde virksomt stoff, 1 000 kg²⁾</i>							
Ugrasmidler	1 236,2	965,1	448,7	577,7	467,5	485,4	479,0
Soppmidler	138,4	1 53,0	219,9	87,5	93,0	82,9	77,0
Skadedyrmidler	38,7	19,0	23,8	5,7	6,3	12,8	10,1
Andre midler	116,1	46,4	103,9	65,9	82,9	41,2	52,9
Totalt, 1 000 kg²⁾	1 529,3	1 183,5	796,3	736,8	649,7	622,3	619,0

1) Verdi av plantevernmidler brukt i jordbruket omregnet til faste 2019-kroner

2) Total grossistomsetning

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket og Mattilsynets omsetningsstatistikk for plantevernmidler

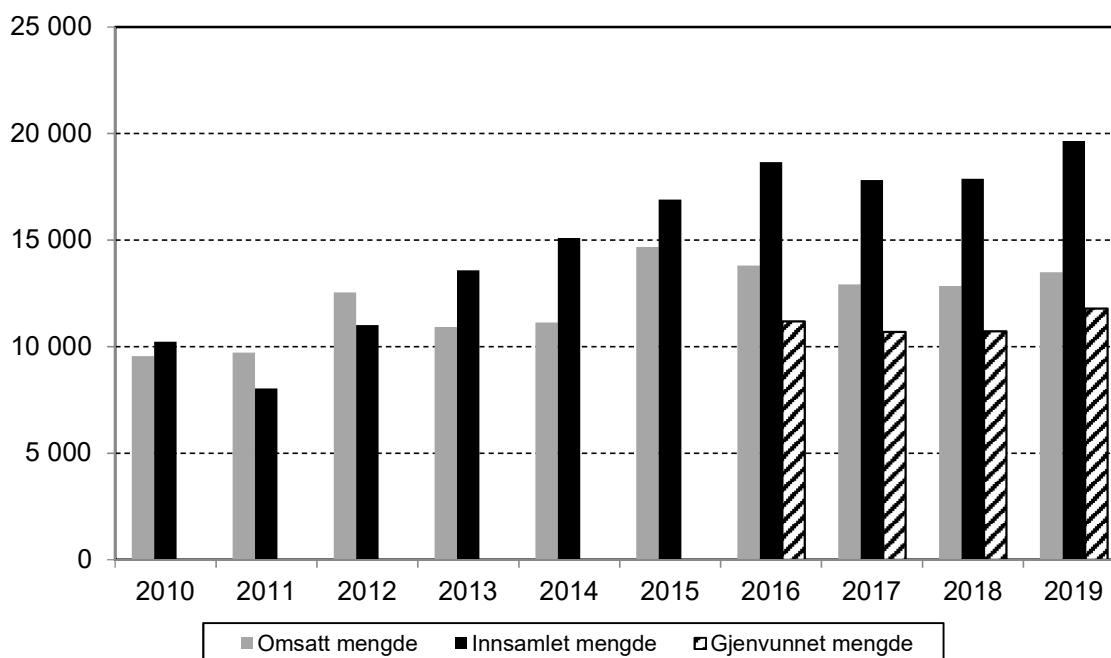
6.9 Innsamling av landbruksplast

Et nasjonalt mål på dette området er at mengden avfall til gjenvinning skal være om lag 80 prosent, basert på at mengden avfall til gjenvinning skal økes i tråd med det som er et samfunnsøkonomisk og miljømessig fornuftig nivå. Grønt Punkt Norge står for innsamling og gjenvinning av landbruksplast

Landbruket er en stor forbruker av ulike plastprodukter. Systemet med returordning av plast finansieres ved at importører og produsenter av plast betaler et emballasjevederlag. Vederlagssatsen for landbruk økte i 2019 fra kr 1,35 til kr 1,56 per kg for folie fra rundballer, plansilo og eurobagging. For solfangerfolie, fiberduk, rundballenett og jorddekningsfolie økte vederlaget med kr 2,65 til kr 4,00 per kg. Målet er at vederlaget skal dekke alle kostnader knyttet til innsamling og gjenvinning. Grønt Punkt Norge AS står for innkreving av dette vederlaget.

Innsamling av landbruksplast organiseres lokalt av bønder i samarbeid med lokale innsamlere. Grønt punkt har avtale med ca. 100 innsamlere som gratis tar imot landbruksplast. Mange steder har innsamlerne etablert henteruter hvor plasten blir hentet på. Dette er lokale tiltak, der innsamleren tar betalt for henting.

Figur 6.19 viser omsatt og innsamlet / gjenvunnet mengde de siste 10 år. Fra 2016 er 40 prosent av innsamlet mengde regnet som forurensing som for eksempel jord, stein og is. Reell gjenvunnet mengde er da 60 prosent av innsamlet. Dette er vist som egen søyle fra og med 2016. Differanse mellom omsatt og gjenvunnet mengde kan skyldes at plast som ikke egner seg til gjenvinning brukes til produksjon av energi, og at noe plast blir behandlet ulovlig.

Figur 6.19 Omsatt, innsamlet og materialgjenvunnet jordbruksfolie 2010–2019. Tonn

Kilde: Grønt Punkt Norge AS

7 Inntekter, økonomiske forhold og levekår

I Innst. 385S (2014–15) sies det at «Komiteen viser til at gode inntektsmuligheter er en forutsetning for økt matproduksjon og at dyktige næringsutøvere, og ikke minst ungdom, skal se på jordbruk som en interessant arbeidsplass for fremtiden. Komiteen mener det er avgjørende at utøverne i landbruket skal kunne ha en inntektsutvikling og sosiale vilkår på linje med andre grupper, slik Stortinget har forutsatt.».

7.1 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for Totalkalkylens normaliserte regnskaper

Tabell 7.1 viser utviklingen i resultatmålet «Vederlag til arbeid og egenkapital»²¹ ifølge Totalkalkylens registrerte og normaliserte regnskaper. Det er normaliserte regnskaper som legges til grunn i jordbruksforhandlingene.

Tabell 7.1 Vederlag til arbeid og egenkapital ifølge normaliserte og registrerte regnskaper. Kr/årsverk. Løpende kroner, avrundet

	2005	2010	2015	2017	2018	2019*
Normaliserte regnskaper:						
Nivå	152 300	248 100	323 300	335 000	349 600	328 100
Endring fra foregående år	700	32 700	39 400	-10 600	14 600	-21 500
Registrerte regnskaper:						
Nivå	155 500	240 500	331 600	329 200	339 700	343 100
Endring fra foregående år	3 500	32 000	38 000	-44 100	10 500	3 400

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

²¹ Resultatmålet viser hva som står igjen til arbeid og egenkapital etter at alle inntekter er fratrukket ikke-varige produksjonsmidler, kapitalkostnader og realrentekostnadene på den lånte delen av kapitalen

Hovedårsaker til forskjeller mellom normaliserte og registrerte regnskaper er:

- I normaliserte regnskaper forutsettes et «normalår» med blant annet normalårsavlinger i planteproduksjonen, mens registrerte regnskaper bygger på faktiske registreringer, blant annet for avlinger.
- Andre viktige forskjeller er rentekostnadene hvor det regnes gjennomsnitt av siste tre år i normalisert regnskap.

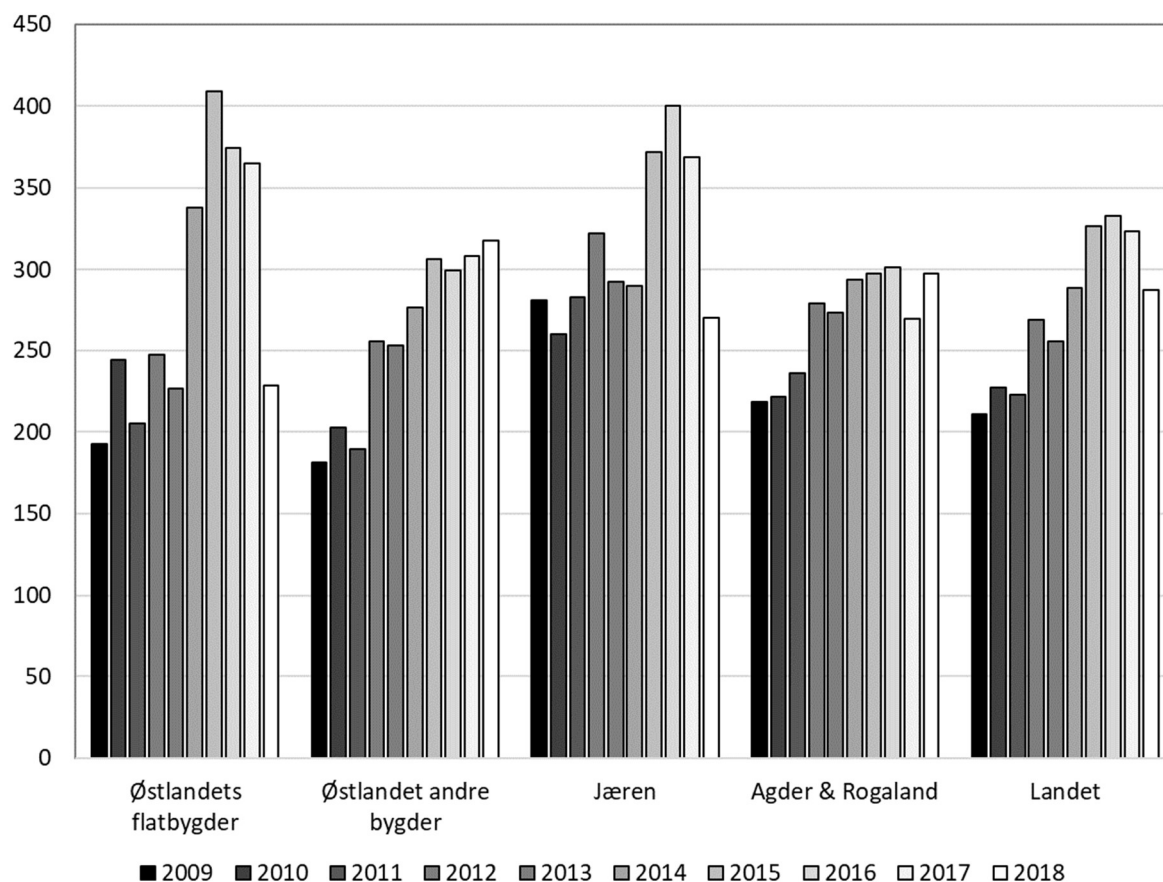
7.2 Utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital for de enkelte områdene, driftsformene og størrelsesgruppene

Dette kapitlet bygger på Driftsgranskingene som er en regnskapsundersøkelse for 900-1000 jordbruksbedrifter der «en vesentlig del av de samlede inntektene til familien kommer fra jordbruket». Driftsgranskingene dekker hele landet og grupperer jordbruksbedriftene etter område, produksjon og størrelsesgrupper.

7.2.1 Inntekt etter område

Figur 7.1a viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i de sørlige og østlige delene av landet slik det går fram av Driftsgranskingene. I figuren ligger det også inne søyler for hele landet. Resultatet for jordbruksbedrifter i Østlandets «andre bygder» ligger ofte lavest i undersøkelsen. Dette blant annet på grunn av at brukene med tradisjonelt best resultat (korn/svin) ligger på flatbygdene, og at de fleste sauebrukene, som har dårligere resultat, ligger i «andre bygder». I 2018 ble situasjonen snudd, da den ekstreme tørken dette året slo sterkt ut hos mange, spesielt på flatbygdene. Både grovfôr og kornavlingene ble vesentlig lavere enn gjennomsnittet.

Fra 2016 til 2018 har resultatet på melkeproduksjonsbrukene på Jæren gått betydelig ned. Både 2017 og 2018 var vanskelige avlingsår på Jæren, og mange av bøndene hadde problemer med å få grovfôravlinga i hus. Trolig er dette en av årsakene til nedgangen i resultatet for gårdsbruk på Jæren.

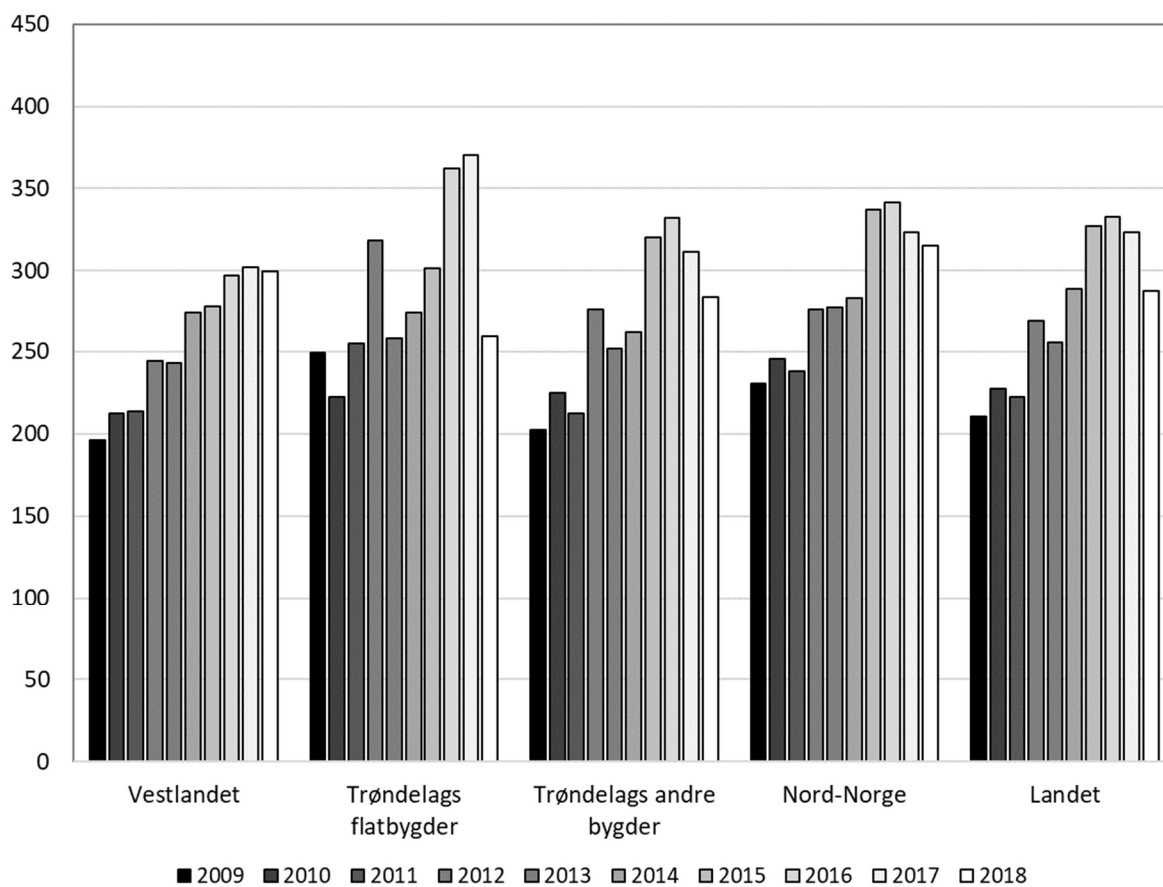

Figur 7.1a Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i det østlige og sørlige Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

Figur 7.1b viser utviklingen i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for jordbruksbedrifter i det vestlig, midtre og nordlige Norge. I likhet med Figur 7.1a har også denne med søyler for hele landet. I disse landsdelene dominerer grovfôrbaserte produksjoner, og variasjonene mellom år er ikke så store. De aller fleste år har jordbruksbedrifter i Trøndelags flatbygder et resultat som ligger godt over landsgjennomsnittet, men i 2018 ble situasjonen endret, blant annet på grunn av tørke. I tillegg gikk resultatet betydelig ned i driftsformene storfekjøttproduksjon og korn/svin i Trøndelag.

RESULTATKONTROLL FOR GJENNOMFØRING AV LANDBRUKSPOLITIKKEN
Budsjettnemnda for jordbruket, 2020

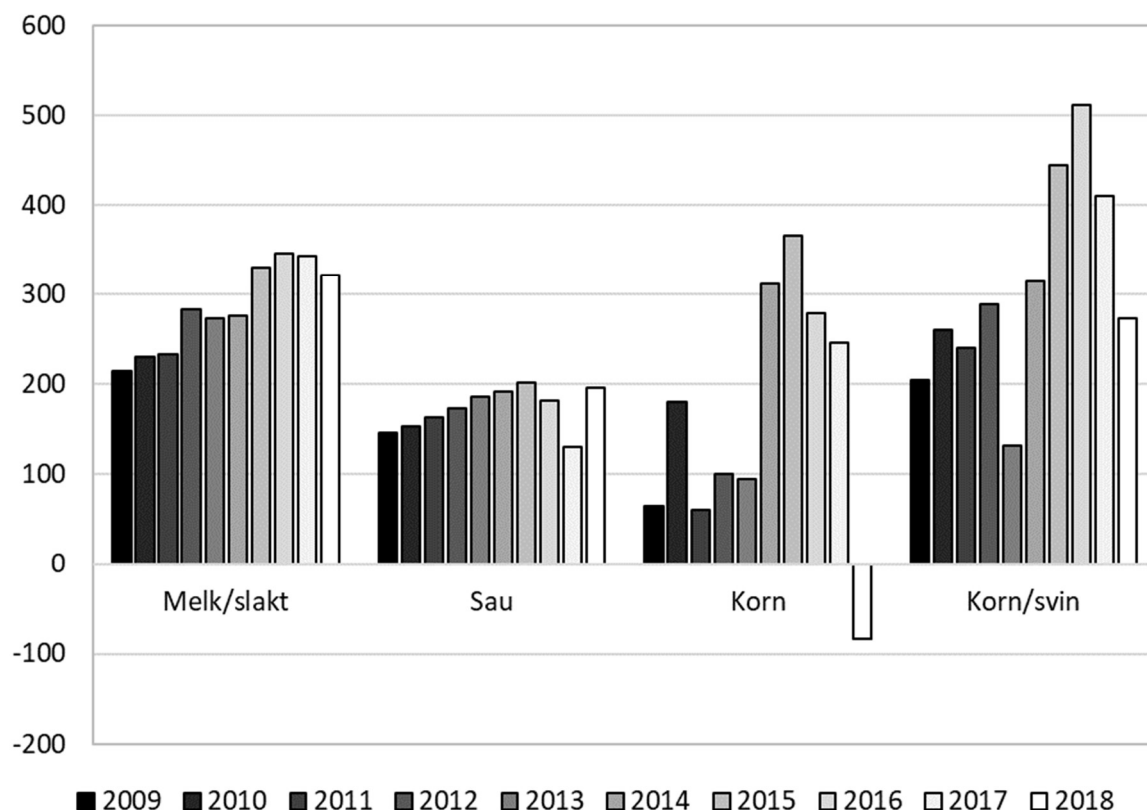

Figur 7.1b Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for områder i Vest-Norge, Midt-Norge og Nord-Norge. Nominelle 1 000-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.2.2 Inntekt etter produksjon

Figur 7.2 viser utvikling i vederlag til arbeid og egenkapital siste 10 år for en del utvalgte driftsformer i Driftsgranskingene. Driftsformer med korn varierer mye med de meteorologiske forholdene, mens grovfôrbaserte produksjoner har mye mindre variasjoner. Lav avling på grunn av tørke er hovedårsak til det dårlige resultatet på jordbruksbedrifter med korn i 2018.

Figur 7.2 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for utvalgte produksjoner.
Nominelle 1 000 kroner

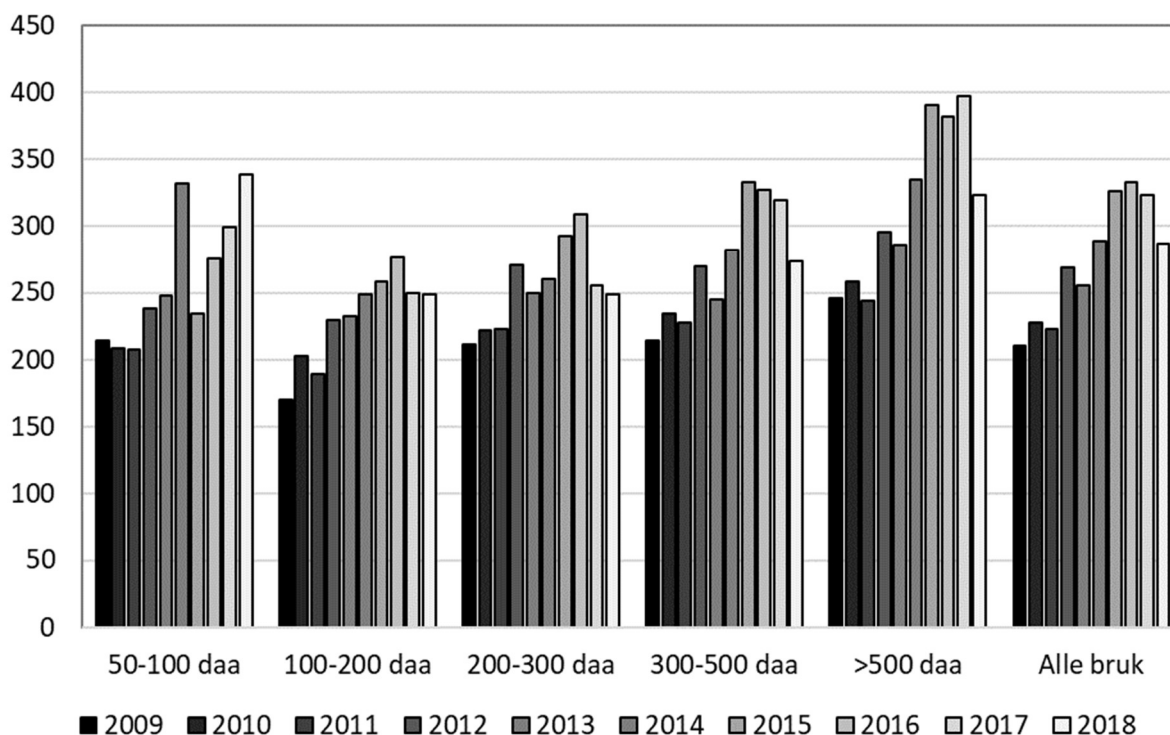
Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.2.3 Inntekt etter bruksstørrelse

Figur 7.3 viser endringen fra år til år i vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for forskjellige arealgrupper i Driftsgranskingene.

Gruppene over 300 dekar har større årlig variasjon enn de mindre brukene, noe som blant annet skyldes at store bruk i gjennomsnitt har stort kornareal. Årsvariasjonen på inntektskurven for gruppene over 300 dekar har ganske godt samsvar med årsvariasjonen i kornavlingene. Gruppen med 50-100 dekar hadde en markant nedgang i resultat i 2015. I denne gruppen er det en stor andel gårdsbruk med

fruktproduksjon, og 2015 var et spesielt dårlig fruktår på Vestlandet. Dette har tatt seg opp igjen årene etterpå.

Figur 7.3 Vederlag til arbeid og egenkapital per årsverk for arealgrupper. Nominelle 1 000 kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.3 Alminnelig inntekt

Alminnelig inntekt omfatter alle skattepliktige inntekter, der de viktigste er lønn, pensjoner, overskudd fra næringsvirksomhet, renteinntekter og andre kapitalinntekter. Fra summen av inntekter trekkes alle fradrag, blant annet minstefradrag (kun i lønnsinntekt), fagforeningskontingent, premie til egen pensjonsforsikring, renteutgifter og jordbruksfradrag.

Tabell 7.1 til Tabell 7.7 viser utviklingen i alminnelig inntekt fordelt etter jordbruksareal, brukers alder, kornareal, antall melkekyr og antall sauer. Tabell 7.1 og Tabell 7.2 har samme innhold, men den ene viser tall kun for bruker og den andre tall for bruker med eventuell ektefelle/samboer. Det samme gjelder Tabell 7.5 til Tabell 7.7. Tabell 7.3 og Tabell 7.4 (som viser alminnelig inntekt inndelt etter kornareal, antall melkekyr og antall sauer) viser totaltall for bruker og eventuell ektefelle/samboer.

Det var 73 prosent av de personlige brukerne som hadde ektefelle/samboer i 1995. Fra 2008 til 2016 var andelen ca. 77 prosent, og i 2018 var andelen 73 prosent. Det blir derfor inntektene for ektefellene/ samboerne til denne andelen som regnes med

i statistikken sammen med inntektene til det totale antall brukere. Det er ikke tatt hensyn til hvorfra ektefellene henter sin inntekt. Fylkesvis fordeling av alminnelig inntekt vises på <http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>.

Legg merke til at det kan være flere produksjoner på samme jordbruksbedrift i grupperingene i tabellene. Brukene i den største arealgruppa har hele tiden hatt størst alminnelig inntekt.

Fra 2017 til 2018 har alminnelig inntekt økt med 5,6 prosent for bruker og 4,1 prosent for bruker og ektefelle/samboer.

Tabell 7.1 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2017	2018
0– 99	136,7	155,0	195,2	292,4	411,0	425,7
100–199	166,1	176,8	208,8	282,1	393,4	417,7
200–299	190,1	205,4	222,0	277,7	392,9	418,0
300–499	209,0	249,3	259,4	300,1	409,3	457,4
> 500	274,9	348,1	473,2	372,3	567,6	563,7
Alle	154,2	174,3	214,5	293,2	418,8	442,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.2 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter jordbruksareal. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2017	2018
0– 99	195,8	222,4	291,9	473,1	664,3	680,5
100–199	240,8	259,2	314,0	462,2	648,3	672,9
200–299	281,8	303,5	337,7	464,3	649,1	680,9
300–499	303,1	357,9	396,4	502,8	680,3	739,6
>500	385,8	488,7	628,6	604,4	892,0	891,8
Alle	222,6	252,6	321,0	481,5	683,1	710,8

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.3 viser alminnelig inntekt etter brukers alder. For både bruker og bruker med ektefelle/samboer har hovedtendensen vært at de over 70 år har lavest alminnelig inntekt.

Tabell 7.3 Alminnelig inntekt for bruker fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2017	2018
< 39	144,1	164,9	190,6	260,7	332,2	351,6
40–49	171,6	195,1	235,6	317,5	447,2	469,2
50–59	164,6	187,8	234,1	311,4	463,9	486,9
60–65	153,6	159,8	203,9	278,2	434,4	467,8
66–69	130,7	130,9	164,7	254,2	405,9	442,1
> 70	101,2	112,7	147,0	218,8	324,3	343,2

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.4 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter brukers alder¹⁾. 1 000 kr Nominelle kroner

Aldersgruppe	1992	1995	1999	2010	2017	2018
< 39	195,4	220,0	272,2	416,0	540,3	556,1
40–49	263,7	294,8	359,5	521,7	747,0	774,4
50–59	243,1	284,5	357,8	520,5	751,4	789,8
60–65	216,7	229,8	306,9	461,4	708,6	740,9
66–69	176,1	181,3	246,8	414,1	662,5	686,2
> 70	127,3	145,4	189,5	328,4	488,7	521,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.5 alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer i forhold til kornareal. Også her ser vi at trenden er økt alminnelig inntekt med økt areal.

Tabell 7.5 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter kornareal¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Arealgruppe, dekar	1992	1995	1999	2010	2017	2018
1–99	219,3	255,1	338,1	516,3	723,3	737,2
100–199	239,5	297,5	379,6	548,2	770,8	800,6
200–299	282,5	337,5	453,9	564,9	831,2	857,6
300–499	312,4	402,4	485,6	618,1	865,3	1 006,8
> 500	407,4	574,9	561,4	707,6	1 153,3	1 148,0

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.6 viser hvordan alminnelig inntekt varierer med antall melkekyr. I hele perioden øker alminnelig inntekt for bruker og ektefelle/samboer med antall kyr.

Tabell 7.6 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall melkekyr¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2017	2018
1– 9	218,7	228,8	279,2	349,1	466,1	486,6
10–19	271,3	275,6	307,4	402,4	552,6	579,5
20–39	330,4	350,3	366,2	465,1	618,9	624,4
>40	380,7	399,3	424,0	569,4	724,6	710,3

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

Tabell 7.7 viser alminnelig inntekt for bruker med eventuell ektefelle/samboer på bruk med sau, gruppert etter besetningsstørrelse. I alle år har brukene med mer enn 200 sauer hatt høyest alminnelig inntekt. På sauebrukene ser vi ikke en så klar tendens til at økende besetningsstørrelse gir økende alminnelig inntekt.

Tabell 7.7 Alminnelig inntekt for bruker og eventuell ektefelle/samboer fordelt etter antall sauer per 1. juni¹⁾. 1 000 kr. Nominelle kroner

Besetningsstørrelse	1992	1995	1999	2010	2017	2018
1– 49	200,9	217,1	283,7	449,0	616,0	657,2
50– 99	224,2	231,9	291,1	442,0	619,6	637,7
100–199	212,7	231,6	288,9	438,7	590,1	612,5
>200	237,5	241,2	342,5	504,0	704,1	688,1

1) Til og med 1999 gjelder tallene størrelsesgruppen 5–99 daa

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld

I Tabell 7.8 har vi delt den alminnelige inntekten i intervaller. Tabellen viser hvor stor andel av henholdsvis bruker og bruker pluss eventuell ektefelle/samboer som ut fra skatteligningen 2018 havnet i de ulike intervallene. Brukere som har alminnelig inntekt over kr 300 000 utgjør 57 prosent i 2018, mot 55,1 prosent i 2017.

Tabell 7.8 Andel brukere og brukere pluss evt. ektefelle/samboer fordelt etter alminnelig inntekt. Prosent, 2018.

Alminnelig inntekt i 1 000 kroner	Uten eller negativ	1– 100	100– 200	200– 300	300– 400	400– 500	500– 750	Over 750
Kun bruker	5,4	8,4	13,4	15,8	16,2	13,0	16,3	11,5
Bruker og evt. ektefelle/samboer	3,0	3,3	5,6	7,8	10,0	10,5	25,1	34,7

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018. Gårdbrukernes inntekter og gjeld. Levekår

7.4 Levekår

7.4.1 Næringsinntekt og jordbruksfradrag

I Prop.1S (2015–2016) sies det at «*Regjeringa vil styrkje bruk som har ressursgrunnlag til å vere heiltidsbruk.*»

Tabell 7.9 viser den relative betydningen av inntekt fra jordbruket. Grunlaget er data fra skattestatistikken og post 2.7.1 i skattemeldingen: Næringsinntekter ifølge næringsoppgave i jordbruk, gartneri mv. Den sammenlignes med bruttoinntekten for bruker og ektefelle/samboer. Bruttoinntekt er lønnsinntekter, næringsinntekter, pensjoner og kapitalinntekter. Tabell 7.9 til Tabell 7.13 inkluderer også jordbruksbedrifter under 5 dekar.

Av bruk med i skattestatistikken var 29,9 prosent uten positiv næringsinntekt fra jordbruket i skattemeldingen i 2018. Totalt for landet henter 19,2 prosent av alle brukere over halvparten av bruttoinntekta fra næringsinntekt i jordbruket. I 1999 var tilsvarende andel 35 prosent.

Tabell 7.9 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/-samboer. Prosentandel fylkesvis 2018, og landstall 2017, 2010 og 1999

	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
Østfold	2 037	32,4	23,2	29,4	12,0	2,9	14,9
Akershus/Oslo	1 922	32,6	27,2	28,8	8,9	2,5	11,4
Hedmark	2 959	28,5	18,0	32,3	16,7	4,5	21,2
Oppland	4 094	25,1	17,8	34,3	16,8	6,0	22,8
Buskerud	2 039	30,8	24,4	31,8	11,1	1,9	13,0
Vestfold	1 263	32,8	21,6	30,4	12,4	2,9	15,3
Telemark	1 322	39,5	23,6	26,9	8,0	2,0	10,0
Aust-Agder	650	32,5	20,0	31,2	14,0	2,3	16,3
Vest-Agder	1 020	37,4	19,8	28,6	11,2	3,0	14,2
Rogaland	3 848	23,5	18,4	34,2	17,4	6,4	23,8
Hordaland	2 932	43,4	23,6	22,8	7,5	2,7	10,2
Sogn og Fjordane	2 703	28,1	20,2	34,8	12,7	4,3	17,0
Møre og Romsdal	2 349	35,6	16,9	27,8	15,0	4,7	19,7
Trøndelag	5 363	25,9	18,0	31,7	19,1	5,2	24,3
Nordland	1 861	23,4	16,3	32,1	20,3	7,9	28,2
Troms	820	24,1	15,1	35,0	17,6	8,2	25,8
Finnmark	261	36,4	14,6	22,6	16,1	10,3	26,4
<i>Hele landet, 2018</i>	<i>37 443</i>	<i>29,9</i>	<i>19,9</i>	<i>31,0</i>	<i>14,6</i>	<i>4,6</i>	<i>19,2</i>
<i>Hele landet, 2017</i>	<i>38 037</i>	<i>28,8</i>	<i>20,2</i>	<i>31,4</i>	<i>14,9</i>	<i>4,8</i>	<i>19,7</i>
<i>Hele landet, 2010</i>	<i>43 615</i>	<i>23,8</i>	<i>20,8</i>	<i>33,1</i>	<i>17,2</i>	<i>5,1</i>	<i>22,3</i>
<i>Hele landet, 1999</i>	<i>69 910</i>	<i>26,4</i>	<i>14,2</i>	<i>24,3</i>	<i>20,9</i>	<i>14,1</i>	<i>35,0</i>

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

Tabell 7.10 viser tilsvarende fordeling ut i fra jordbruksareal i drift. I størrelsesgruppen fra 5 til 49 dekar er 58,7 prosent av brukerne uten næringsinntekt, og bare 3,7 prosent av brukerne henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket. Med unntak av den minste gruppen øker andelen brukere som henter mer enn 50 prosent av bruttoinntekten fra jordbruket, med økende bruksstørrelse.

På landsbasis er det 4,6 prosent av brukene som henter mer enn 90 prosent av inntekta fra jordbruket i 2018, og det er en nedgang fra 14 prosent i 1999.

Tabell 7.10 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike arealgrupper. 2018

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	<10	10–49	50–89	>90	>50
< 5	1 038	35,0	15,6	29,0	15,7	4,7	20,4
5–49	3 824	58,7	23,1	14,5	2,8	0,9	3,7
50–99	6 282	50,6	27,8	17,3	3,4	1,0	4,4
100–199	9 986	32,0	26,4	30,6	8,2	2,8	11,0
200–299	6 347	18,6	17,5	41,4	16,5	5,9	22,4
300–499	5 907	11,7	11,1	42,1	27,0	8,1	35,1
>500	4 059	8,5	6,2	37,2	37,7	10,5	48,2
Alle	37 443	29,9	19,9	31,0	14,6	4,6	19,2

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

Tabell 7.11 viser en tilsvarende fordeling etter alder på bruker. Med unntak av de over 70 år, hvor bare 4,6 prosent henter mer enn 50 prosent av inntekten fra jordbruket, er det ikke store forskjeller mellom aldersgruppene. Vedlikehold og avskrivninger vil påvirke næringsinntekten. Det er derfor ikke urimelig at de yngste i etableringsfasen og de eldste der en del har trappet ned drifta, vil ha flere brukere uten positiv næringsinntekt.

Tabell 7.11 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt¹⁾. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel for ulike aldersgrupper. 2018

Alders-gruppe	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt, prosent					
		Uten	0–10	10–49	50–90	>90	>50
< 30	1 309	38,1	13,4	27,3	14,4	6,7	21,1
30–39	5 215	32,4	18	29,6	15,1	4,9	20,0
40–49	9 056	27,6	20	31,3	15,5	5,6	21,1
50–59	11 196	26,7	19,7	31,3	16,9	5,4	22,3
60–69	7 743	30,7	20,4	32	13,8	3,1	16,9
> 70	2 924	39,5	24,9	31	4,5	0,1	4,6
Alle	37 443	29,9	19,9	31	14,6	4,6	19,2

1) Sum lønnsinntekt, næringsinntekt, pensjoner og kapitalinntekt

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

St.meld. nr. 19 (1999–2000) gikk inn for å «bruke skatt i inntektspolitikken i jordbruket, innføre fradrag i positiv næringsinntekt i jordbruket som kompensasjon for reduserte målpriser.» Det generelle fradraget er på 63 500 kr. Det gis ytterligere fradrag på 38 prosent beregnet av den delen av næringsinntekt i jord- og hagebruk som ligger mellom 63 500 og 334 290 kr, slik at maksimalt fradrag i 2018 blir 166 400 kr. Maksimalt jordbruksfradrag kunne for 2018 gi opp til 39 936 kr i spart skatt.

Frdraget gjelder for beregning av alminnelig inntekt og har ingen virkning på personinntekten.

Tabell 7.12 viser omfanget av brukere som vil kunne benytte fradraget. Grunnlaget for fradraget vil i tillegg til det som føres i næringsoppgaven, også inkludere sykepenger fra jordbruket. Det blir et tillegg til næringsinntekten i tabellen, men forskjellen blir liten.

Av tabellen går det fram at 27,3 prosent av jordbruksbedriftene hadde inntekt på mer enn 334 290 kr fra jordbruket i næringsoppgaven i 2018, og dermed lå an til å utnytte jordbruksfradraget maksimalt etter reglene for 2018.

Tabell 7.12 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter næringsinntekt per bedrift, fylkesvis, 2018

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1 – 63 500	63 501– 199 999	200 000 – 334 289	334 290 og mer
Østfold	2 037	32,4	14,3	20,2	8,3	24,7
Akershus/Oslo	1 922	32,6	18,0	19,4	8,3	21,7
Hedmark	2 959	28,4	12,5	18,3	8,7	32,1
Oppland	4 094	25,1	12,5	20,2	10,6	31,7
Buskerud	2 039	30,8	17,3	20,5	10,9	20,5
Vestfold	1 263	32,8	13,5	17,7	9,0	26,9
Telemark	1 322	39,5	18,7	18,4	8,1	15,4
Aust-Agder	650	32,5	15,2	19,8	10,8	21,7
Vest-Agder	1 020	37,4	16,0	16,5	6,8	23,4
Rogaland	3 848	23,5	14,1	18,7	10,1	33,5
Hordaland	2 932	43,4	18,9	16,0	7,6	14,1
Sogn og Fjordane	2 703	28,1	16,8	19,9	12,8	22,4
Møre og Romsdal	2 349	35,5	12,7	16,0	9,2	26,6
Trøndelag	5 363	25,9	13,1	18,0	9,7	33,4
Nordland	1 861	23,3	13,4	17,4	11,4	34,5
Troms	820	24,1	12,2	20,7	12,9	30,0
Finnmark	261	36,4	12,3	8,4	11,1	31,8
<i>Hele landet</i>		29,9	14,6	18,5	9,7	27,3
Antall	37 443	11 197	5 483	6 913	3 642	10 208

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

Tabell 7.13 viser tilsvarende etter størrelsesgrupper. Vi ser at andelen som vil kunne utnytte maksimalt fradrag (dvs. at de har inntekt på minimum 334 290 kr) øker med økende bruksstørrelse over 100 dekar.

Tabell 7.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/ samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og arealgruppe. 2018

Arealgruppe, dekar	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–63 500	63 501–199 999	200 000–334 289	334 290 og over
< 5	1038	35,0	12,5	15,3	8,3	28,9
5– 49	3 824	58,7	20,3	11,3	4,4	5,3
50– 99	6 282	50,6	24,2	15,4	4,2	5,7
100–199	9 986	32,0	19,3	24,7	9,4	14,6
200–299	6 347	18,6	11,0	23,3	15,5	31,6
300–499	5 907	11,7	5,6	17,2	13,7	51,8
> 500	4 059	8,5	2,5	9,7	9,6	69,6
<i>Alle</i>	<i>37 443</i>	<i>29,9</i>	<i>14,6</i>	<i>18,5</i>	<i>9,7</i>	<i>27,3</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

7.4.2 Helse og arbeidsmiljø

Arbeidstilsynet har registrert fire dødsulykker i landbruket i 2019. Dette er en mindre enn i 2018, og en mer enn i 2017 og i 2016. De siste tre årene har hatt vesentlig færre dødsulykker enn sammenlignet med perioden 2013-2015, da det var et snitt på åtte arbeidsskadedødsfall per år. Alle fem dødsulykkene i 2018 skjedde i forbindelse med bruk av kjøretøy eller annet arbeidsutstyr i jordbruket

Fra 2014 er den tidligere Landbrukets HMS-tjeneste (LHMS) blitt en del av Norsk Landbruksrådgivning (NLR) og organisert som en egen avdeling i Norsk Landbruksrådgivning. De tilbyr helsefremmende tiltak til alle i landbruket. Målsettingen er å bidra til færre ulykker og yrkeslidelser i landbruket.

NLR HMS tilbyr kompetansegivende kurs til hele næringa uavhengig av medlemskap. Kurset «Praktisk HMS-arbeid» er utpekt som hovedsatsning for hele næringa gjennom «Felles plan for HMS-arbeidet i norsk landbruk». Til sammen har over 10.000 bønder deltatt på kurset. Kurset er skreddersydd til kravet i Arbeidsmiljølovens § 3-5 hvor ansvarlig leder for enhver virksomhet pålegges å ta dokumentert HMS-opplæring.

NLR tilbyr HMS-rådgivning til bønder over hele landet i form av HMS-besøk på gården, helseoppfølging hos bedriftshelsetjeneste, kursing og andre faglige tiltak som gjør hverdagen tryggere. Ved ulykker tilbyr de også krisehåndtering.

I 2019 ble det gjennomført ca. 1 800 HMS-besøk på gårdsbruk. Det ble også ytt kriseforebygging og hjelp på 182 gårder, herav 38 hos bedriftshelsetjeneste.

Kursing innenfor HMS-området er stor og en økende del av aktiviteten i HMS-avdelingen. Tabell 7.14 viser antall kurs og antall deltakere fordelt på ulike kurs i 2017 og 2018.

Tabell 7.14 Kurs og kursdeltakere Norsk Landbruksrådgivning HMS

	2017		2018	
	Kurs	Deltakere	Kurs	Deltakere
HMS-kurs	26	900	74	709
Varme arbeider, brann og HMS	152	2 500	122	1 800
Maskinfører	15	280	7	146
Inn på tunet			5	56
Førstehjelp			7	74
Gnager-kurs			3	132
Plantevern, HMS-del			42	827
Sum	193	3 680	260	3 744

Kilde: Norsk Landbruksrådgivning HMS

På naturbruksskolene er det i 2017 arrangert 19 sikkerhetsdager med 630 elever og 22 dager med 813 elever i 2018.

Stiftelsen Matmerk gjennomførte i 2018/2019 en undersøkelse om skader og ulykker i landbruket. Det ble totalt sendt ut 28 400 eposter med spørsmål om ulykker i landbruket. Av de 12 410 som svarte, opplyste 708 (5,7 prosent) at de eller andre på gården hadde vært utsatt for ulykke siste året. I Tabell 7.16 gjengis et sammendrag av sentrale spørsmål, og svarene som prosentvis hadde størst svarandel. Noen av spørsmålene hadde flere svaralternativer.

Tabell 7.15 Sentrale spørsmål i Matmerks undersøkelse om skader og ulykker i landbruket

Spørsmål	Svarandel
Hvem ble skadet?	
Eier	67,9
Familiemedlem	17,4
Hvor gammel er den som ble utsatt for ulykken?	
26 – 40	19,7
41 – 55	37,3
56 -70	30,3
Er den skadde?	
Mann	81,0
Kvinne	19,0
Hva forårsaket ulykken?	
Husdyr	31,1
Maskiner, ATV eller traktor	21,5
Hva mener du var årsaken?	
Uheldig eller feil arbeidsstilling	24,2
Uoppmerksomhet	39,8
Hva slags skade oppsto?	
Bruddskade	28,0
Sårskade	36,5
Har ulykken ført til varige mén?	
Ja	11,0
Nei	69,7
Vet ikke	19,3

Kilde: Matmerk, den store undersøkelsen om skader og ulykker i landbruket 2018/2019

På spørsmål om det hadde vært situasjoner på gården der det har vært tilløp til ulykke(r) siste året opplyste 8,5 prosent at det hadde vært en eller flere situasjoner.

Undersøkelsen viser også at bønder særlig søker råd knyttet til HMS hos Norsk Landbruksrådgivning, rådgivere knyttet til landbruksetaten i kommunen og hos Matmerk.

7.4.3 Velferd og avløsning

Avløsertilskudd skal sikre husdyr-, plante- og honningprodusenter avløsning ved sykdom, svangerskap, fødsel med videre²². Husdyrprodusenter kan gis tilskudd hele året, mens plante- og honningprodusenter kan få tilskudd for perioden 15. april til 1. oktober etter nærmere regler. Det kan også gis tilskudd til avløsning ved ferie og fritid. Formålet er å hjelpe husdyrbrukere til ferie, ordnet fritid og avlastning i onnetider ved å bidra til finansiering av leid arbeid.

²² Landbruks- og matdepartementet (LMD) fastsatte 19. desember 2014 ny «forskrift om tilskot til avløsning ved sykdom og fødsel mv.». Forskriften trådte i kraft 1. januar 2015

Landbruksvikarordningen skal avløse bøndene ved sykdom og krisesituasjoner. I henhold til avløserlagenes rapportering for 2018, var det 14 kommuner som var uten landbruksvikartilbud dette året. Satsen for tilskuddet var 270 200 kroner per landbruksvikarårsverk. Landbruksdirektoratet fordelte i 2018 tilskudd for 240 årsverk mellom fylkene. Fylkesmannen har igjen fordelt disse videre til de ulike avløserlagene. Tabell 7.16 viser utbredelse og omfang av landbruksvikarordningen.

Tabell 7.16 Landbruksvikarordningen, omfang og finansiering

	1999	2009	2010	2017	2018
Antall med i ordningen:					
Kommuner	284	398	400	422	439
Jordbruksbedrifter	5 655	2 494	2 663	2 126	2 243
Finansiering mill. kr:					
Stat	18	60	60	64	63
Kommuner	36	0	0	0	
Brukere:	41				
Betaling for sykdomsavløsning	17		47	39	70 ¹⁾
Betaling for annen avløsning	8		18	31	
Finansiering i alt	97	112	115	135	133

1) Fra og med 2018 har ikke Landbruksdirektoratet separate tall for sykdomsavløsning og annen avløsning utført av landbruksvikaren, kun summen av dette.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Landbruksdirektoratet

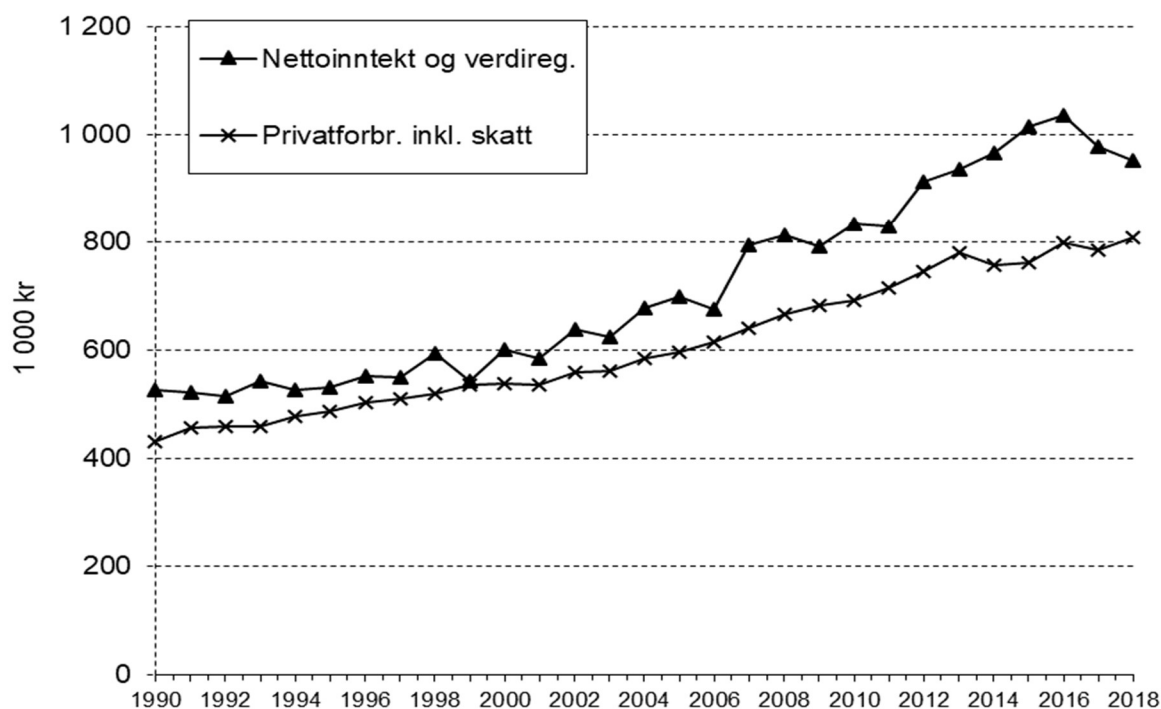
7.5 Utvikling i egenkapital, gjeld, inntekt og forbruk

Figur 7.4 viser endring i jordbruksfamiliens samlede inntekt og privatforbruk etter år 1990. Tallene er hentet fra Driftsgranskingene og er representative bare for hushold «der en vesentlig del av de samlede inntektene til familien kommer fra jordbruket». Driftsgranskingene har ikke tall for hele husholdet, men for «familien», det vil si bruker og eventuell partner og deres barn under 17 år. Som Figur 7.4 viser har privatforbruket hele tiden vært lavere enn inntektene. Etter 2016 har nettoinntekten gått noe ned, mens privatforbruket har vært relativt stabilt..

Høye inntekter i gode avlingsår vil ofte bli brukt til å styrke egenkapitalen. Utskifting av bruk i driftsgranskingene vil bidra til variasjon i slike serier. (Utskiftningene er på ca. 10 % per år.)

«Nettoinntekt og verdiregulering» er nettoinntekt og skattefrie inntekter, dvs. driftsoverskudd fra jordbruk, skogbruk og eventuelle andre næringer, lønnsinntekter, aksjeutbytte, sykepenger, pensjoner, renter og en innsatt verdi for familiens arbeid på nyanlegg. Fra dette trekkes gjeldsrenter og kårtytelser. Skattefrie inntekter kan være barnetrygd og andre skattefrie trygdeytelser, mottatt arv eller gave, pengegevinster, visse former for forsikringsutbetalinger og noen erstatninger.

«Privatforbruket inklusiv skatt» er vanlig forbruk, avskrivninger på private eiendeler (inkludert bolig) og skatt betalt i året (forskuddsskatt, forskuddstrekk og restskatt minus tilbakebetalt skatt).

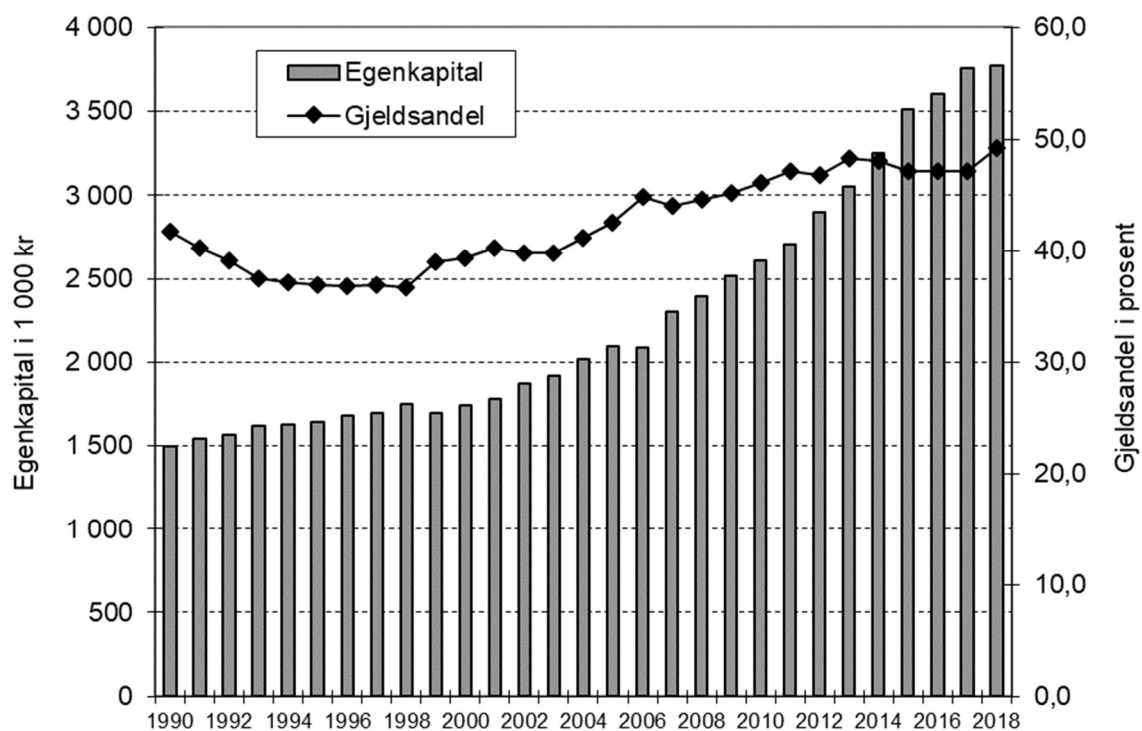

Figur 7.4 Utvikling i nettoinntekt og privatforbruk i gjennomsnitt for brukerfamilien. 2018-kroner. 1 000 kr

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

Figur 7.5 viser utvikling i gjeldsandel og egenkapital i jordbruket etter 1990. Gjeldsandel er familiens totale gjeld, dvs. både langsiktig og kortsiktig gjeld, sett i forhold til totalkapitalen. Gjeldsandelen var 49 prosent i 2018. Totalkapitalen består av alle eiendeler, dvs. både bankinnskudd, verdipapirer og krav, i tillegg til eiendeler i både landbruk, evt. andre næringer og privat.

«Egenkapitalen» viser differansen mellom bokført verdi av familiens samlede eiendeler og familiens totale gjeld. I 2018 er 84 prosent av gjelda langsiktig. Utviklingen etter 1990, viser at egenkapitalen på driftsgranskingsbrukene har økt, også i verdifaste kroner. Gjelda har økt noe mer enn totalkapitalen, noe som gjør at gjeldsandelen i hovedsak har økt i perioden. Lånt kapital og rentekostnader er også behandlet i kapittel 8.4 og utviklingen i en del innsatsfaktorer inklusive rentekostnader på lånt kapital og i produksjonsinntektene er vist i figur 8.5 i kapittel 8.6.

Figur 7.5 Utvikling i gjeldsgrad og egenkapital i 1 000 kr. 2018-kroner

Kilde: NIBIO. Driftsgranskingene

7.6 Lønnsutvikling etter næring

Tabell 7.17 viser prosentvis lønnsvekst fra året før og lønnsnivå for 2018 og 2019 for enkelte inntektsgrupper. Det er også vist lønnsøkning i de to siste femårsperiodene. Tallene er hentet fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene.

Statistisk sentralbyrå benytter norsk Standard for næringsgruppering (SN2007) i sine næringsstatistikker. Standarden samsvarer med EU sin nye standard NACE Rev. 2. Dette bidrar til sammenlignbarhet på tvers av landegrensene.

Tabell 7.17 Beregnet lønnsvekst i prosent for noen store forhandlingsområder de siste 10 år, og deres årslønn i kroner i 2018 og 2019

	2017- 2018	2018- 2019	2009- 2014	Gj.sn. per år 09-14 ¹⁾	2014- 2019	Gj.sn. per år 14-19 ¹⁾	Årslønn 2018	Årslønn 2019
Industriarbeidere	2,8	3,1	20,0	3,7	13,7	2,6	478 000	496 400
Sum industrien	2,6	3,1	21,8	4,0	13,1	2,5	603 500	625 500
Off. forvaltning ³⁾	2,9	3,5	20,4	3,8	15,2	2,9	545 800	565 200
Statsansatte ⁴⁾	2,7	3,8 ⁷⁾	21,3	3,9	14,8	2,8	589 900	612 200
Kommuneansatte ⁵⁾	2,9	3,5	20,5	3,8	15,6	2,9	516 400	534 600
Varehandel ⁶⁾	2,7	3,0	19,3	3,6	15,5	2,9	525 900	541 900
Finanstjenester ²⁾	3,2	3,4	25,2	4,6	18,4	3,4	666 300	689 100
<i>Alle grupper³⁾</i>	<i>3,0</i>		<i>20,0</i>	<i>3,7</i>			551 800	
<i>Kun heltidsansatte</i>							584 100	

- 1) Geometrisk gjennomsnitt
- 2) Heltidsansatte i medlemsvirksomheter (arbeidsgivermedlemmer) i Finans Norge utenom ledere. Endringer i bonusutbetalinger påvirker lønnsveksten i enkelte år. Fra 2018 benyttes datamateriale for hele året.
- 3) Totalt for statsansatte, kommuneansatte og ansatte i helseforetakene. Til og med 2016: prosentvis vekst vektet med årsverk. Fra 2017: Gjennomsnitt for året er beregnet på lønnsnivå og årsverk for samme år og året før.
- 4) Eksklusiv de statlig eide helseforetakene. Fra og med 2015 er datagrunnlaget basert på A-ordningen.
- 5) Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer. Tallene omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.
- 6) Tallene gjelder heltidsansatte
- 7) Vekst i faste og variable tillegg bidrar til økt årslønnsvekst med 0,4 prosentpoeng,

Kilde: Grunnlaget for inntektsoppgjørene 2020, foreløpig hovedrapport fra Det tekniske beregningsutvalg for inntektsoppgjørene, 17.02.2020.

8 Bruken av innsatsfaktorer i jordbruket – kostnadsutviklingen

Gjennom landbrukspolitikken skal det legges til rette for at det potensielle landbruket har for en økt produktivitet og effektiv ressursbruk blir utnyttet.

Nedenfor er det gitt en oversikt over utviklingen i bruken av innsatsfaktorer i jordbruket. I tillegg er priser på jordleie og renter på lånt kapital tatt med. Innsatsfaktorene er inndelt i kategoriene varige og ikke-varige. Mhp. de varige innsatsfaktorene sier næringskomiteen i Innst. 385 S (2014–2015) at «... gode investeringsordninger er nødvendige for å få en mer konkurransedyktig og fremtidsrettet landbruksproduksjon over hele landet. Investeringsordningene skal også bidra til utvikling av ny næringsvirksomhet på landbrukseiendommene, med mål om økt sysselsetting. Gjennom investeringer og moderniseringer i driftsapparatet og bruk av ny teknologi oppnås økt effektivitet og produktivitet. Komiteen mener at dette er særlig viktig for rekrutteringen til landbruket.»

8.1 Ikke - varige innsatsfaktorer

8.1.1 Verdier og indekser

Tabell 8.1 og Tabell 8.2 viser kostnadene til to av de viktigste ikke-varige produksjonsmidlene, kraftfôr og mineralgjødsel/kalk samt summen av de totale ikke-varige produksjonsmidlene.

Fra 2010 til 2019 har kraftfôrkostnaden økt med 33 prosent. Dette skyldes økt volum, økte norske kornpriser, økte importpriser og endret råvaresammensetning. Kostnadene til mineralgjødsel og kalk har økt betydelig etter 2008 pga. prisoppgang på det internasjonale markedet. Summen av kostnader til ikke-varige produksjonsmidler har økt med 34,4 prosent fra 2010 til 2019.

Tabell 8.1 Bruken av noen ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, målt i løpende mill. kr

	1989	1999	2005	2010	2018	2019*
Kraftfôr	5 614	4 539	4 418	5 829	7 749	7 755
Mineralgjødning og kalk	1 232	1 142	1 124	1 143	1 789	1 874
Andre ikke-varige kostnader ¹⁾	5 670	6 059	8 143	9 466	12 434	12 541
Sum ikke-varige produksjonsmidler ¹⁾	12 516	11 740	13 685	16 438	21 972	22 170

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene: innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

I Tabell 8.2 er utviklingen uttrykt i form av volum- og prisindekser. Prisindeksen for mineralgjødning og kalk viser den kraftigste økningen de siste årene. Prisen på kraftfôr er den eneste innsatsfaktoren som er direkte påvirket gjennom jordbruksavtalen.

Tabell 8.2 Bruken av ikke-varige innsatsfaktorer i jordbruket, landet. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2005	2010	2018	2019*
Kraftfôr							
Volumindeks	100	109,6	120,1	118,1	126,2	141,9	141,5
Prisindeks	100	114,8	84,7	83,8	103,5	122,3	122,8
Mineralgjødning og kalk							
Volumindeks	100	95,7	87,3	83,2	56,2	70,1	70,8
Prisindeks	100	110,1	111,8	115,5	173,8	219,0	230,0
Sum ikke-varige prod.midler ¹⁾							
Volumindeks	100	104,1	100,8	102,9	100,7	109,0	108,4
Prisindeks	100	117,7	113,5	129,3	160,4	197,4	200,3

* Foreløpige tall

1) Summen av kostnadspostene mineralgjødning og kalk, innkjøpt kraftfôr, innkjøpte melkeprodukter til fôr, annet innkjøpt fôr, såfrø og planter, energi og smøremidler, andre kostnader og vedlikehold

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.2 Varige innsatsfaktorer

Tabell 8.3 viser de årlige utleggene (investeringene) som gjøres for å anskaffe, eller utbedre varige driftsmidler. Det er også med oversikt over kostnadene til leasing i jordbruket, dvs. leie av maskiner gjennom finansieringsselskaper.

I faste kroner var investeringene i maskiner og redskaper høyest i 1985.

Tabell 8.3 Totale investeringer i bygninger og maskiner/redskaper, traktorinvesteringer og leasingkostnad. Løpende og faste priser, mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2018	2019*
Bygninger:						
Løpende priser	1 474	2 309	1 758	4 536	4 839	4 656
Faste 2018-priser	5 350	6 053	3 416	5 746	4 839	4 535
Maskiner/redskaper:						
Løpende priser	2 557	1 993	2 665	2 383	1 932	2 037
Faste 2018-priser	7 842	4 530	4 722	3 149	1 932	1 947
Herav traktorer (4 hjulstraktor):						
Antall traktorer	7 910	2 672	2 987	2 596	2 334	2 180
Løpende priser	1 052	495	904	1 081	1 420	1 383
Faste 2018-priser	2 773	971	1 554	1 500	1 420	1 302
Leasing av maskiner¹⁾:						
Løpende priser			90	982	1 877	2 055
Faste 2018-priser			133	1 156	1 877	2 010

* Foreløpige tall

¹⁾ Normalisert regnskap

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.4 gir et inntrykk av investeringsfrekvensen per produksjon etter bygningsinvesteringer.

Tabell 8.4 Jordbruksbedrifter med bygningsinvesteringer etter produksjon

	2008		2011		2014		2016	
	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr	Prosent	1 000 kr
Alle driftsformer	14	496	15	555	13	601	17	582
Korn og oljevekster	9	264	10	301	7	360	12	244
Storfe – melkeprod.	16	438	20	659	18	681	23	965
Storfe - kjøttprod.	13	330	14	452	14	658	18	522
Sau	10	191	10	300	11	299	18	244
Svin og fjørfe	33	1 010	31	1 025	21	972	23	925
Andre driftsformer	17	587	17	587	13	684	15	667

Kilde: SSB

Utviklingen i kostnadene ved det faste produksjonsutstyret i jordbruket er vist ved kapitalslit på bygninger, maskiner/redskaper og totalt kapitalslit (Tabell 8.5). Totalt kapitalslit omfatter i tillegg til bygninger, maskiner og redskaper også biler, grøfter og hydrotekniske anlegg.

Tabell 8.5 Kapitalslit, løpende priser. Mill. kr

	1985	1989	1999	2010	2018	2019*
Bygninger	1 435	1 885	1 988	2 760	3 685	3 977
Maskiner og redskaper	2 205	2 711	2 806	2 678	2 544	2 536
Sum kapitalslit	3 971	5 002	5 203	5 846	6 790	6 910

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Volum- og prisindeksene for kapitalslit i Tabell 8.6 presenterer utviklingen sett fra en annen synsvinkel. For bygninger har volumindeksen økt igjen etter en nedgang fra 80-tallet. Volumindeks for maskiner og redskaper har gått ned i hele perioden.

Prisindeksen som er felles for alt kapitalslit har hatt en kraftig øking fra 1985 og fram til 2019.

Tabell 8.6 Kapitalslit. Volum- og prisutvikling. 1985=100

	1985	1989	1999	2010	2018	2019*
Prisindeks	100	130,0	165,5	212,3	245,1	250,6
Volumindeks:						
Bygninger	100	101,0	83,7	92,4	109,5	110,6
Maskiner og redskaper	100	94,6	76,9	59,6	46,9	45,7
Sum kapitalslit	100	96,9	79,2	71,4	69,8	69,5

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Endringer i kapitalslitet vil følge endringer i investeringene og prisutviklingen. Det vil imidlertid være et etterslep, med en utjevning i kapitalslit i forhold til utviklingen i investeringer.

8.3 Priser på jordleie

Landbruksdirektoratet gir tall for jordleiepriser inndelt geografisk, etter jordbruksvekst og jordkvalitet (god og dårlig). Grunnlaget er en jordleieundersøkelse som hvert år blir sendt til kommunene. Våren 2019 kom det svar fra ca 290 kommuner.

Som tidligere år viser resultatet av årets jordleieundersøkelse at det er ulik utvikling i prisene for leie av jord til de ulike produksjonene. Om en ser på undersøkelsene bakover er det også en del svingninger i prisene for de ulike produksjonene fra år til år. For korn har det vært en liten økning i pris de tre siste årene, men for gras har prisen vært stabil i samme periode.

På grunn av behovet for vekstskifte har prisen på jord til grønnsak- og potetproduksjon økt over flere år, og spesielt for grønnsaker var det en markant økning det siste året. Selv om det for enkelte produksjonsformål er ganske små endringer på landsbasis, er det likevel svært store forskjeller i prisutviklingen mellom de ulike regionene.

Prisene på god jord til grønnsakproduksjon ligger fortsatt høyest med 1 020 kroner per dekar, fulgt av jord til potetproduksjon med 678 kroner per dekar. For jord til korn- og grasproduksjon er gjennomsnittsprisen for landet til sammenligning hhv. 374 og 264 kroner per dekar. Geografisk ligger prisene på leie av jord fortsatt høyt i Rogaland, men flere andre steder er prisene også høye – spesielt enkelte områder på Østlandet og i Trøndelag. I enkelte deler av Agder/Telemark er det også høye priser for utleie av jord til grønnsaker/bær og potetproduksjon.

Tabell 8.7 og Tabell 8.8 gjengir laveste og høyeste leiepris i tillegg til middelveiden i parentes. Tabellen gjengir kun betalt leie, gratisleie er ikke med. Innrapporteringene til Landbruksdirektoratet tyder på at en stadig større del av jordbruksarealene leies ut gratis, og flere steder er det i det hele tatt vanskelig å få noen til å drive jorden. Jordleie som kompenseres gjennom naturalytelser (f.eks. gjerdehold, snøbrøyting og ved) er mest vanlig ved leie av grasareal og innmarksbeite, og det forekommer oftest i Nord-Norge, på Vestlandet og i Telemark/Agder.

Tabell 8.7 Jordleiepriser på god jord 2019. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn	Grønnsaker/bær	Poteter	Kulturbeite
Østlandet	50–500 (306)	150–600 (390)	300–1800 (1103)	251–1200 (712)	0–200 (81)
Telemark/Agder	10–350 (213)	100–350 (263)	350–1500 (699)	300–1500 (534)	0–75 (24)
Rogaland	0–750 (450)	475–700 (591)	975–1375 (1045)	620–1175 (757)	50–280 (132)
Vestlandet	0–350 (132)	-	200–500 (487)	200–551 (551)	0–150 (30)
Trøndelag	0–700 (207)	150–650 (286)	600–1200 (862)	300–1100 (645)	0–180 (64)
Nord-Norge	0–465 (97)	-	120–500 (234)	100–400 (216)	0–100 (32)
Landet	0–750 (264)	100–700 (374)	120–1800 (1020)	100–1500 (678)	0–280 (71)

Kilde: Landbruksdirektoratet

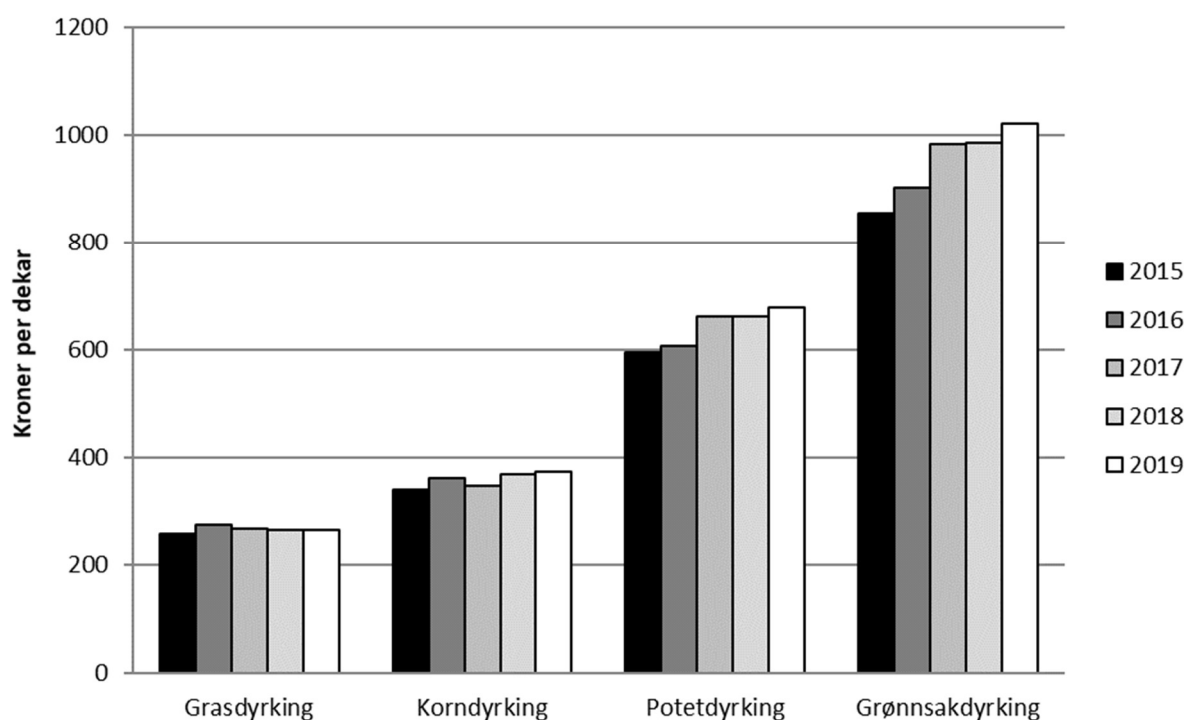
I mange kommuner blir det ikke betalt for dårlig jord (med unntak av Rogaland), så det blir ikke oppdaterte tall for alle produksjoner (Tabell 8.8).

Tabell 8.8 Jordleiepriser på dårlig jord 2019. Kr per dekar. Laveste–høyeste (middel)

	Gras	Korn
Østlandet	0–350 (145)	0–350 (226)
Telemark/Agder	0–168 (39)	0–300 (111)
Rogaland	0–385 (196)	350–350 (350)
Vestlandet	0–200 (46)	-
Trøndelag	0–300 (85)	50–300 (177)
Nord-Norge	0–100 (25)	-
Landet	0–385	0–350

Kilde: Landbruksdirektoratet

Figur 8.1 viser utviklingen av jordleiepriser fra 2015 til 2019, basert på middelverdiene for god jord. Prisene fra kommunene er vektet sammen til gjennomsnittspriser i de ulike regionene, basert på leid areal i hver kommune.

Figur 8.1 Jordleiepriser 2015–2019, basert på middelverdiene for god jord

Kilde: Landbruksdirektoratet

Tabell 8.9 viser utviklingen i indeksen for jordleiepris for landet som helhet. Et fall i indeks fra 2000-2002 skyldes i hovedsak stor økning i antallet undersøkte kommuner, og det gav sikrere tall totalt sett. Det var også minkende interesse for jordleie, og dermed lavere priser disse årene. Fra og med 2014 er indeksene vektet, mens det i årene før er brukt et flatt snitt. Indeksen er basert på leieprisen på god jord, og gratis leie av jord inngår ikke i beregningen. Selv om enkelte indekser har blitt redusert noen år, så er hovedtrenden økte leiepriser på jord.

Tabell 8.9 Indeks jordleie på god jord, 2002–2019. Kroner per dekar. Basisår 2000=100

	2002	2005	2008	2010	2017	2018	2019
Grasdyrking	81	86	89	92	125	124	124
Korndyrking	96	105	105	112	133	141	143
Grønnsakdyrking	85	99	99	103	171	172	178
Potetdyrking	91	105	115	112	166	166	170
Kultarbeite	92	96	71	79	97	86	92

Kilde: Landbruksdirektoratet

8.4 Renter og gjeld

Tabell 8.10 viser at til tross for lave renter i mange år har økende lånevolum gitt økte rentekostnader.

I nominelle kroner har både lånt kapital og rentekostnader per jordbruksforetak økt ca. 1,5 gang fra 2010 til 2019.

Tabell 8.10 Nominell rentekostnader for lånt kapital. Løpende kroner

	1989	1999	2010	2018	2019*
Gjennomsnittlig rentesats, %	11,6	6,4	3,9	3,33	3,65
Lånt kapital i jordbruket. Mill. kr	22 481	24 513	44 599	60 056	60 401
Lånt kapital per foretak, kr	226 208	346 522	956 567	1 513 584	1 551 210
Nom. rentekostn. næringsgjeld. Mill. kr	2 600	1 578	1 750	2 001	2 205
Nom. rentekostnad per foretak, kr	26 162	22 307	37 541	50 431	56 628

* Foreløpige tall

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

Tabell 8.11 viser utviklingen i lånt kapital per jordbruksforetak i faste 2018-kroner.

Tabell 8.11 Lånt kapital i jordbruket i faste 2018-kroner¹. Mill. kr

	1989	1999	2010	2015	2018	2019
Lånt kapital i jordbr., mill. kr	79 898	53 757	61 782	66 186	60 056	60 401
Lånt kapital per foretak, kr	426 451	513 156	1 125 862	1 470 378	1 513 584	1 517 609

1) Deflatert med konsumprisindeksen

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

8.5 Tap på utlån i landbruket

Tabell 8.12 viser tap på utlån til landbruket fra Landkreditt og Innovasjon Norge.

Tabell 8.12 Konstaterte tap på utlån fra Landkreditt og Innovasjon Norge

	1985	1990	1999	2010	2017	2018	2019
<i>Innovasjon Norge</i>							
Utlån, mill. kr	7 445	8 151	4 371	3 956	4 585	4 455	4 321
Tap på utlån, mill. kr	1,4	15,4	6,9	1,6	2,4	2,5	0,0
Tap på utlån, % av utestående	0,02	0,19	0,16	0,04	0,05	0,06	0,00
<i>Landkreditt</i>							
Utlån, mill. kr	2 760	4 538	5 677	8 502	12 777	13 707	14 611
Tap på utlån, mill. kr	0	0	0,2	0,0	1,1	4,0	5,6
Tap på utlån, % av utestående			0,00	0,00	0,01	0,03	0,04
<i>Sum tap på utlån, % av utestående</i>	0,01	0,12	0,07	0,01	0,02	0,03	0,03

Kilde: Landkreditt og Landbruksbanken/SND/Innovasjon Norge

Innovasjon Norge har over tid redusert sine utlån til landbruket, mens Landkreditt har en kraftig økning i slike utlån.

Innovasjon Norge sine tall gjelder rentebærende lån. Disse lånene er i all hovedsak gitt innenfor 90 prosent av landbrukstakst. De oppgir et tap i 2019 på kr 16 697. Innovasjon Norge har i tillegg ikke rentebærende BU-lån til landbruket, men disse er ikke med i tabellen over. BU-lån var i 2019 på totalt 83,2 mill. kr. Også her var tapet beskjedent med 8 245 kr. Det er heller ikke med i tabell 8.12. Tabellen viser konstaterte tap når saken er endelig avsluttet og pantesikkerheten realisert. Tapene er da som oftest avsatt, og også bokført, flere år tidligere.

Landkreditt Bank AS er en forretningsbank eid av Landkreditt SA, og yter alle typer banktjenester til alle slags kunder. For 2019 var utlån til landbruk 14 611 mill. kr. Konstaterte tap i 2019 var 5,590 mill. kr (0,01 %). Samlet tap på utlån til landbruket for disse to utlånerne var dermed 0,03 prosent i 2019 både for rentebærende lån og inkludert BU-lån.

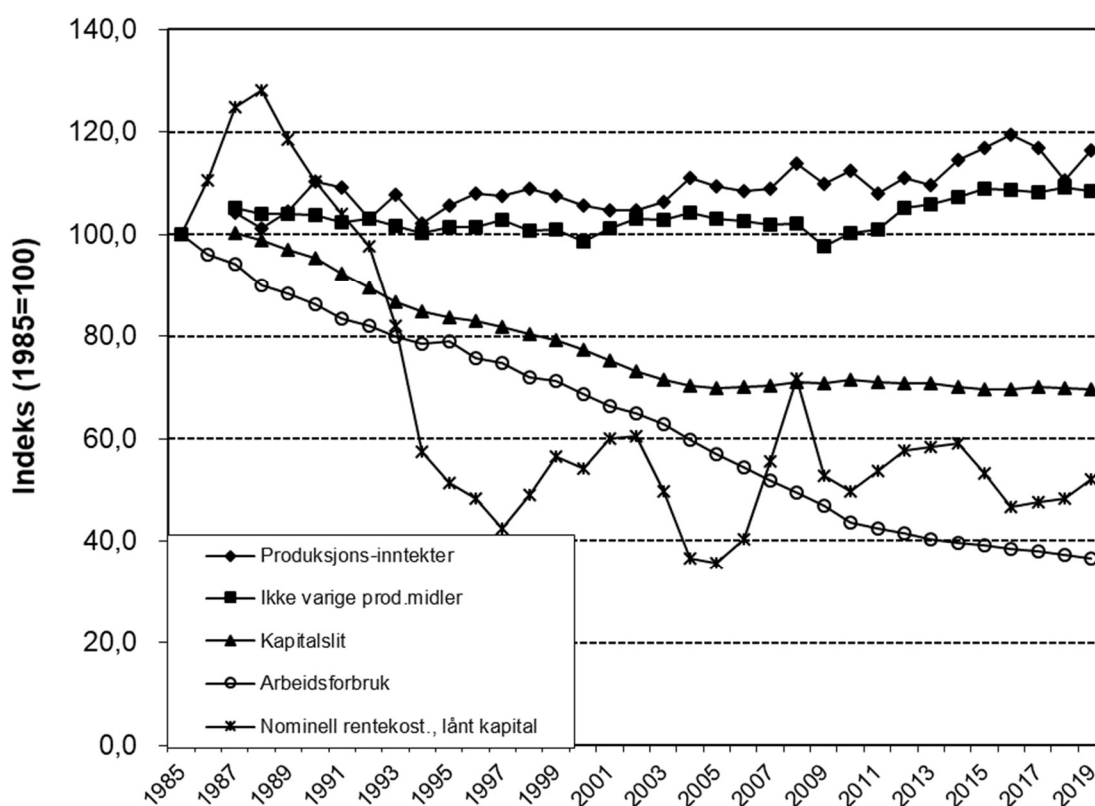
Konsernet Landkreditt hadde i tillegg leasing som finansiering til landbruket gjennom Landkreditt Finans AS fram til og med 2017. Selskapet ble solgt i 2018.

En må være oppmerksom på at det er de bankene som stiller de strengeste krav til sikkerhet som er representert her. Det er vanskelig å få spesifiserte data for utlån til landbruket hos andre banker.

8.6 Innsatsfaktorer i relasjon til produksjon

I Figur 8.5 er volumindeksene for fem ulike kostnads- og inntektsposter i totalkalkylen presentert samlet. Indeksen for rentekostnader på lånt kapital er fremkommet ved først å deflatere nominelle rentekostnadene til 1985-kroner, og deretter regne om disse verdiene til indekstall.

Arbeidsforbruket har sunket i hele perioden. Figur 8.5 antyder en økende produktivitet i jordbruket, med et nokså stabilt produksjonsvolum og et avtagende kostnadsvolum over flere år. Nedgangen i indeks for produksjonsinntekter siste år skyldes tørkesommeren 2018 hvor kornavlingen ble nær halvert i forhold til 2017. Det var også en nedgang for andre planteprodukter.

Figur 8.2 Produksjon og innsatsfaktorer i jordbruket. Volumutvikling. Indeks

Kilde: Totalkalkylen for jordbruket

9 Priser

I dette kapitlet tar en for seg prisutviklingen for viktige jordbruksprodukter og matvarer. En har også sammenlignet med andre forbruksvarer og tjenester og foretatt en prissammenligning med noen andre europeiske land.

Forbrukerprisene er hentet fra Statistisk Sentralbyrå sine registreringer på konsumprisindeksen, mens engrosprisene er hentet fra flere kilder. For grønnsaker er engrosprisene beregnet på grunnlag av Landbruksdirektoratet sine registreringer gjennom året. For disse produktene finnes bare engrospriser for salg fra førstehåndsgrossist til distribusjonsgrossist, ikke for salg til detaljist. For melk og melkeprodukter, kjøtt og egg har en hentet engrosprisene fra 1980 og senere fra NIBIOs (tidligere NILFs) løpende prisundersøkelser. Fra 2017 har Statistisk Sentralbyrå endret indeksåret fra 1998 til 2015. 2015 er derfor fra 2018 utgangspunktet for indeksen.

Produsentprisene er hentet fra totalkalkylen for jordbruket. For planteproduktene er dette avlingsårspriser. Dette forklarer en del av avviket i forhold til de registrerte forbrukerprisene. For hagebruksprodukter og poteter kan både produsent- og forbrukerprisene variere mye fra år til år etter størrelsen på produksjon og etterspørsel. Engros- og produsentprisene er eksklusive merverdiavgift, mens forbrukerprisene er inklusive merverdiavgift. I den forbindelse bør det nevnes at merverdiavgiftssatsen på matvarer ble satt ned fra 24 til 12 prosent fra 1.7.2001, til 11 prosent fra 1.1.2005, til 13 prosent fra 1.1.2006, og til 14 prosent fra 1.1.2007. Fra 1.1.2012 er merverdiavgiften 15 prosent.

Produsentprisene er basert på målprisene i jordbruksavtalen. Målprisene er de priser jordbruket reelt skal kunne oppnå som gjennomsnitt for året, ut fra balanserte markedsforhold og fastsatt importvern. Prisfastsettelsen gjennom målprissystemet er et hovedvirkemiddel for å regulere jordbruksvaremarkedene. Målprisene er knyttet til representantvarer. Dersom prisene på representantvarene overstiger målprisen med mer enn 10 prosent to uker på rad (12 % for grøntsektoren), iverksettes tiltak for å bringe prisene ned til målprisnivå. Det kan også iverksettes tiltak dersom det ser ut til at gjennomsnittsprisen for avtaleåret overstiger målprisen. For korn er det en øvre prisgrense på inntil 10 prosent over målpris.

Målprisene er lagt på engrosnivå og er eksklusive merverdiavgift. Mål-/avtaleprisen gjelder for avtaleåret, fra 1/7 til 30/6 året etter. Engrosprisene i figurene er gjennomsnittspriser for kalenderåret. For at målprisene skal kunne sammenlignes med engrosprisene har en beregnet gjennomsnittlig målpris/avtalepris for kalenderåret.

For tallene som ligger til grunn for figurene, se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

9.1 Prissammenligninger og matvarenes andel av forbruket

Tabell 9.1 viser konsumprisindeksen for matvarer og alkoholfrie drikkevarer. Tabellen viser at mens matvareprisene totalt økte med 5,9 prosentpoeng fra 2015 til 2019, økte konsumprisindeksen med 10,8 prosentpoeng i samme periode.

Fra 1999 til 2015 var det mineralvann/leskedrikker/juice og oljer/fett som steg mest, fra hhv. 57,2 og 61,8 prosentpoeng i 1999. Varegruppen fisk og sjømat hadde den største prisøkningen fra 2015 til 2019, med 21,5 prosentpoeng økning. Kaffe, te og kakao hadde minst økning i prisen i samme periode.

Tabell 9.1 Konsumprisindeksen for matvarer og totalt. 2015=100

	1999	2005	2010	2015	2018	2019
Brød og kornprodukter	74,8	77,0	92,8	100,0	103,9	105,5
Kjøtt	94,5	98,0	100,5	100,0	100,9	102,3
Fisk og sjømat	70,9	77,9	85,6	100,0	119,3	121,5
Melk, ost og egg	70,8	73,9	95,4	100,0	105,1	105,9
Oljer og fett	61,8	70,0	91,6	100,0	114,3	120,0
Frukt	78,6	80,2	83,3	100,0	103,8	107,5
Grønnsaker, inkl. poteter	75,7	82,6	92,5	100,0	102,8	106,4
Sukker, sjokolade, andre sukkervarer	86,2	94,5	97,2	100,0	105,5	102,8
Andre matvarer	84,4	82,8	94,8	100,0	104,9	105,6
Kaffe, te og kakao	82,9	75,0	82,6	100,0	101,4	100,1
Mineralvann, leskedrikker og juice	57,2	63,6	80,3	100,0	110,5	112,6
Matvarer og alkoholfrie drikkevarer		83,8	94,2	100,0	104,8	105,9
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,5	-0,1	2,6	2,4	1,0
Konsumpris, indeks total		82,3	92,1	100,0	108,4	110,8
<i>Prosentvis endring fra forrige år</i>		1,6	2,4	2,1	2,7	2,2
Andel av konsum, matvarer i alt ¹⁾	13,9	11,6	11,4	12,8	12,5	12,5

1) Vekten representerer andel av forbrukernes konsum av matvarer i alt, målt i januar det enkelte år.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 9.2 nedenfor viser prisnivået i 2018 for diverse matvarer, drikkevarer og tobakk i noen utvalgte europeiske land, målt i indekser. En fullstendig matvareundersøkelse blir gjennomført tredje hvert år, siste gang i 2018. De mellomliggende årene brukes framskrivninger basert på konsumprisindeksen. Vi ser at prisnivået på matvarer i Norge i sum er 60,8 prosent høyere enn hva som er gjennomsnittet i EU-28. Av tabellen ser vi at Norge har det høyest prisnivået på de fleste varer, mens Danmark og Island er høyest på enkelte produkter. Polen har billigere mat enn EU-28 på alle varer.

Andelen til mat og drikke av husholdningenes konsum er størst i Polen, med 16,5 prosent. Norge har lavest andel, med 10,9 prosent. Tallene er litt ulike i forhold til tabell 9.1 pga. at andre faktorer inngår i beregningsgrunnlaget.

Tabell 9.2 Prisnivåindekser for matvarer, drikkevarer og tobakk i utvalgte land. 2018. EU28=100

	Norge	Sverige	Danmark	Finland	Island	Tyskland	Polen
Matvarer	160,8	118,1	129,9	119,2	149,6	102,4	67,8
Brød og kornprodukter	167,6	123,3	152,0	127,5	156,0	101,6	68,6
Kjøtt	154,5	119,0	121,1	121,9	165,1	105,9	62,4
Fisk	107,1	110,0	128,2	111,5	115,0	126,1	68,2
Melk, ost og egg	173,6	112,4	117,5	115,7	165,5	96,7	71,2
Matoljer og – fett	145,6	119,7	111,4	96,2	110,1	102,9	88,2
Frukt, grønnsaker og potet	156,9	126,2	116,5	129,6	139,9	105,2	68,5
Andre matvarer	189,7	115,6	165,1	114,1	157,2	97,5	70,3
Alkoholfrie drikkevarer	181,6	109,0	133,2	123,4	134,6	100,5	83,2
Alkoholholdige drikkevarer	252,8	152,3	123,8	181,6	267,8	88,6	85,6
Tobakk	162,7	117,0	129,9	119,6	147,7	102,1	69,1
Mat og alkoholfrie drikkevarer	162,7	117,0	129,9	119,6	147,7	102,1	69,1
Sum privat konsum ¹⁾	148,0	119,0	138,0	123,0	156,0	104,0	57,0
Mat og drikke i prosent av konsum i husholdningene	10,9	12,5	11,5	11,6	13,7	10,5	16,5

1) Omfatter både varer og tjenester til privat konsum

Kilde: Eurostat, SSB

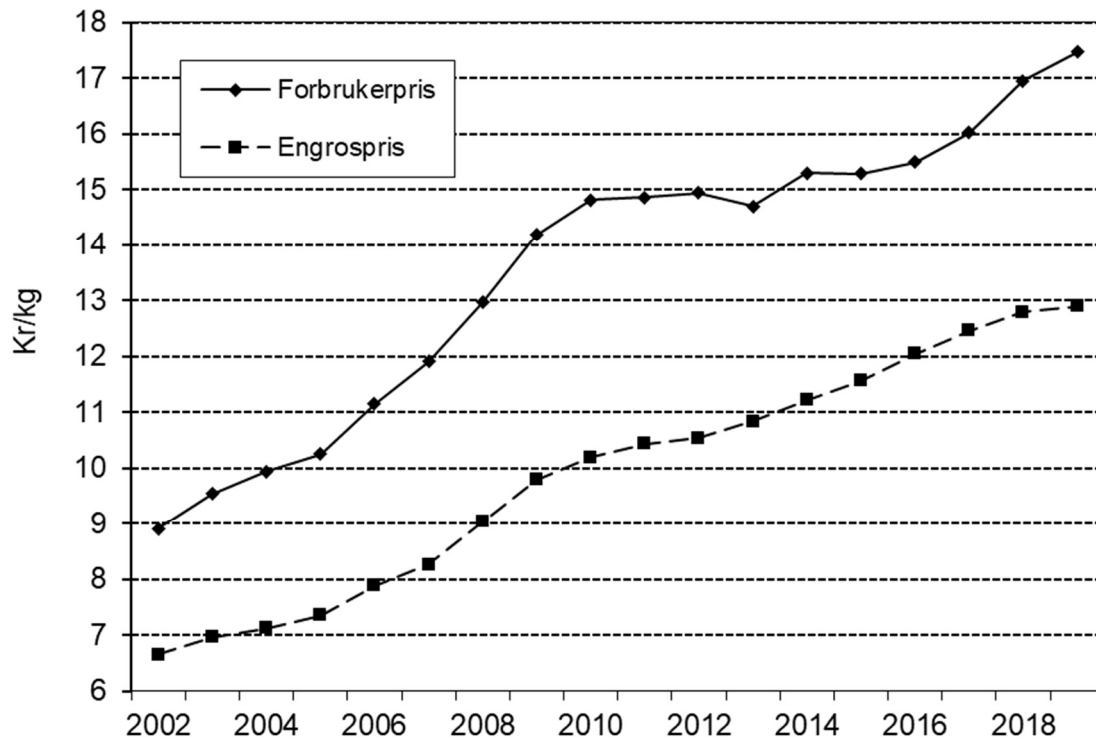
9.2 Melk og melkeprodukter

Prisutviklingen mellom 2002 og 2019 må sees på bakgrunn av flere endringer i merverdiavgiftssatsen for matvarer, jf. innledningen for kap. 9.

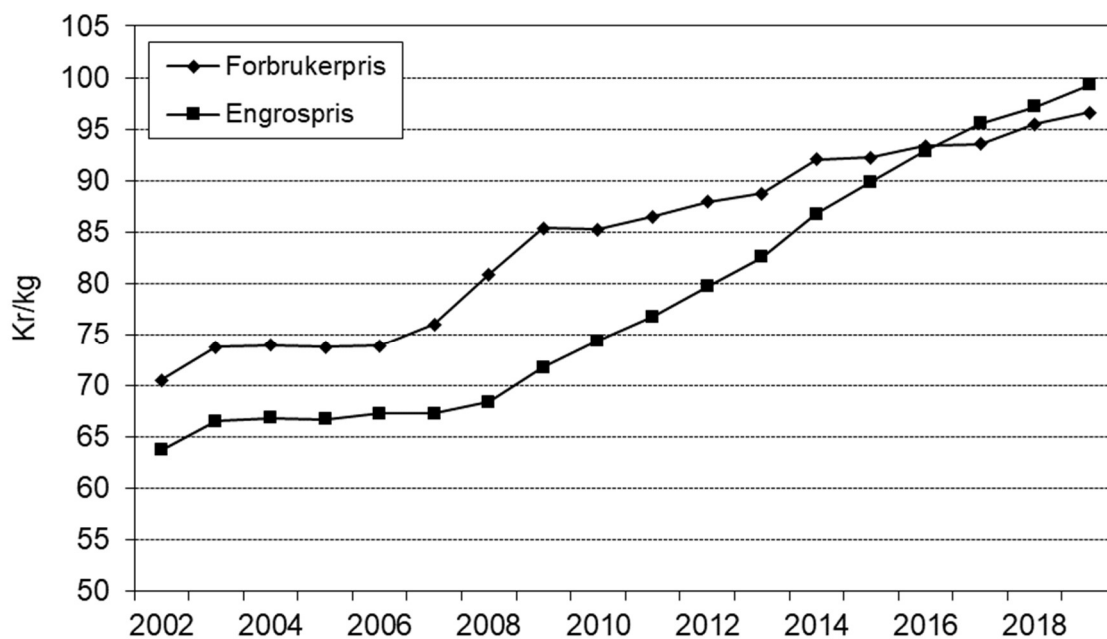
Satsendringer i prisutjevningsordningen for melk vil over tid påvirke endringen i prisene til kurvene i figurene for melkeproduktene. Mens engrosprisene på lettmeik økte med 27 prosent fra 2010 til 2019, var økningen 33 prosent for Norge i samme tidsrom. I denne perioden ble tilskuddet til ost redusert mer enn økningen i avgift på drikkemelk.

Figur 9.1 til figur 9.4 viser utviklingen i forbruker- og engrospriser for lettmeik, Norge, Gudbrandsdalsost og smør i perioden 2002 til 2019. Forbrukerprisen på lettmeik økte 3,0 prosent fra 2018 til 2019. Prisene på smør og ost økte henholdsvis 5,1 og 1,2 prosent. Forbrukerprisen på lettmeik ble fra 2005 beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «melk», mens det fra 2015 ble benyttet en ny indeks for «fersk lettmeik». Indeksen for «ost» er benyttet for Norge og Gudbrandsdalsost frem til 2005. Fra 2006 er disse indeksene fjernet og erstattet med en felles indeks for «Ost og osteprodukter». Dette er grunnen til at spesielt forbrukerprisen på Gudbrandsdalsost ikke blir helt presis. Referansevarer for smør er ½ kilo meierismør, og forbrukerprisen de tre siste årene er beregnet ved hjelp av konsumprisindeksen for «smør». Engrosprisene økte fra 2018 til 2019 for alle

hovedgrupper av meierivarer, lettmeik med 0,9 prosent, Norvegia-ost med 2,2 prosent, smør med 10,7 prosent og Gudbrandsdalsost med 2,3 prosent.

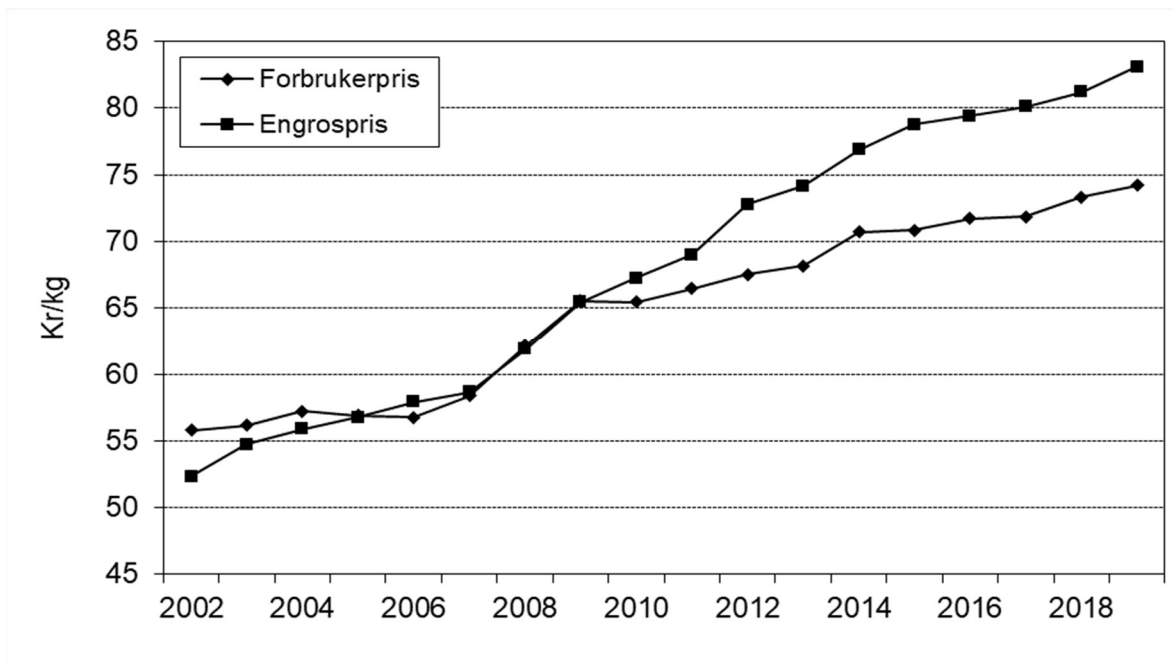

Figur 9.1 Utvikling i forbruker- og engrospriser for lettmeik. Kr/l

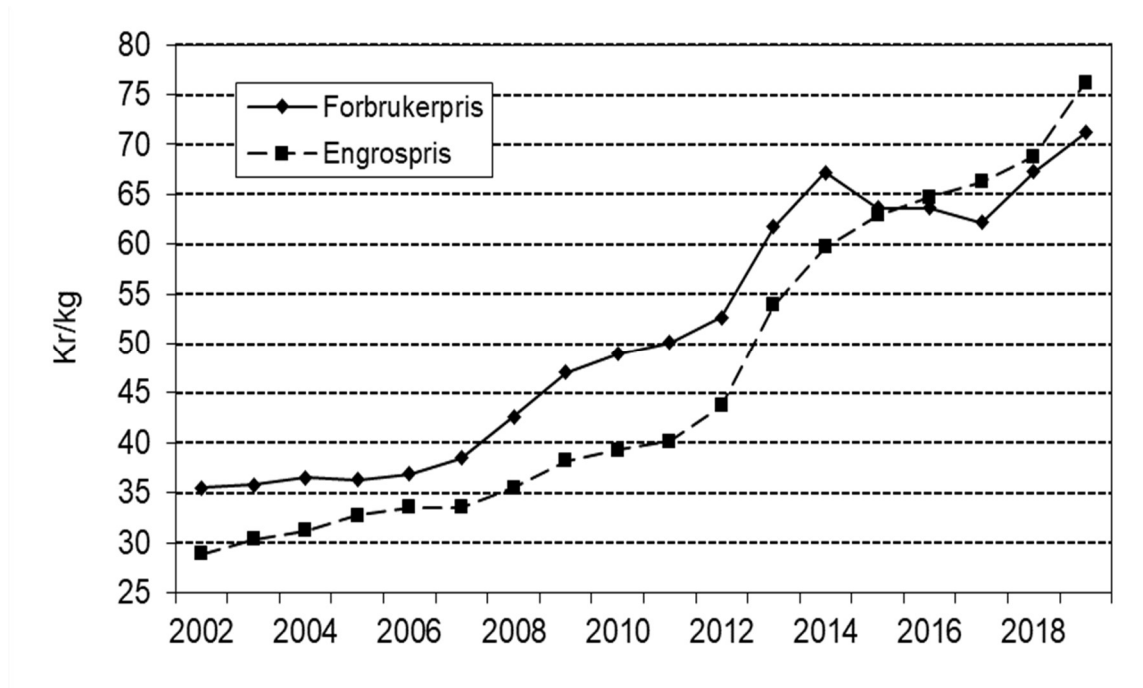

Figur 9.2 Utvikling i forbruker- og engrospris for Norvegia. Kr/kg

Figurene viser at engros- og forbrukerprisene for den enkelte vare har hatt svært lik utvikling, men i 2007 økte forbrukerprisene noe mer blant annet på grunn av økt merverdiavgift. Tidligere har en sett forbrukerprisen på melk og ost bli redusert som følge av redusert merverdiavgift i 2001. Senere har de økt litt igjen dels på grunn av økt merverdiavgift og økning i engrosprisene.

Figur 9.3 Utvikling i forbruker- og engrospris for Gudbrandsdalsost. Kr/k

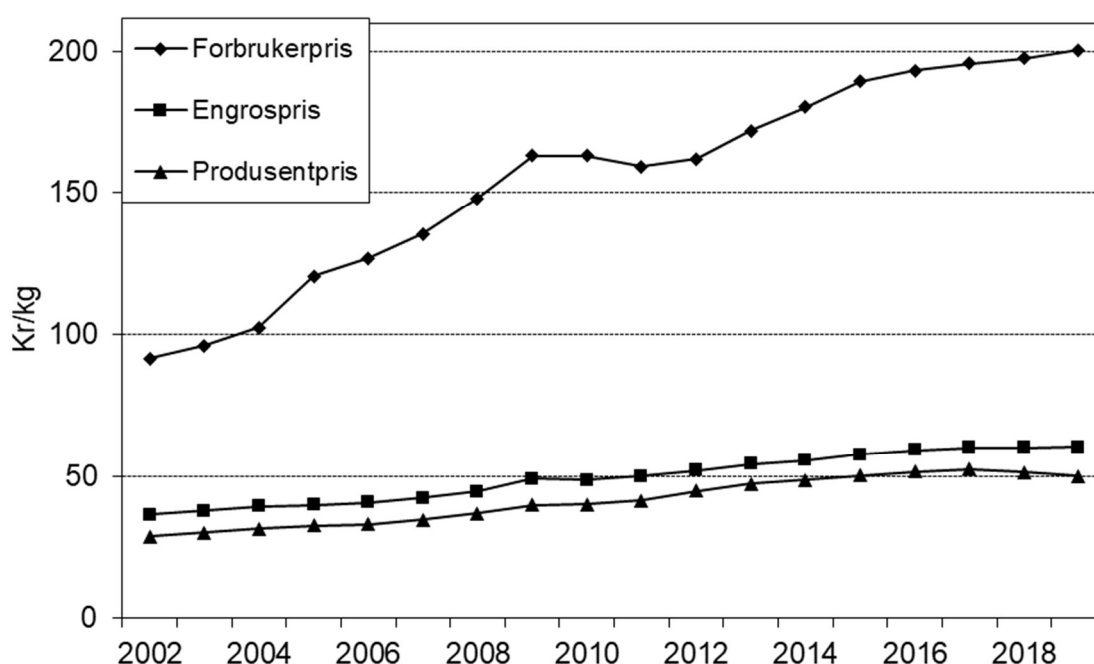

Figur 9.4 Utvikling i forbruker- og engrospris for smør. Kr/kg

9.3 Storfekjøtt

Figur 9.5 viser prisutviklingen for storfekjøtt. Her var referansevaren tidligere gjennomsnittlig pris på mellommørbrad, høyrygg og bibringe av okse. Fra 2005 benyttes konsumprisindeksen for storfe. Forbrukerprisene økte 1,4 prosent fra 2018 til 2019, engrosprisene økte 0,5 prosent mens produsentprisene falt 2,4 prosent.

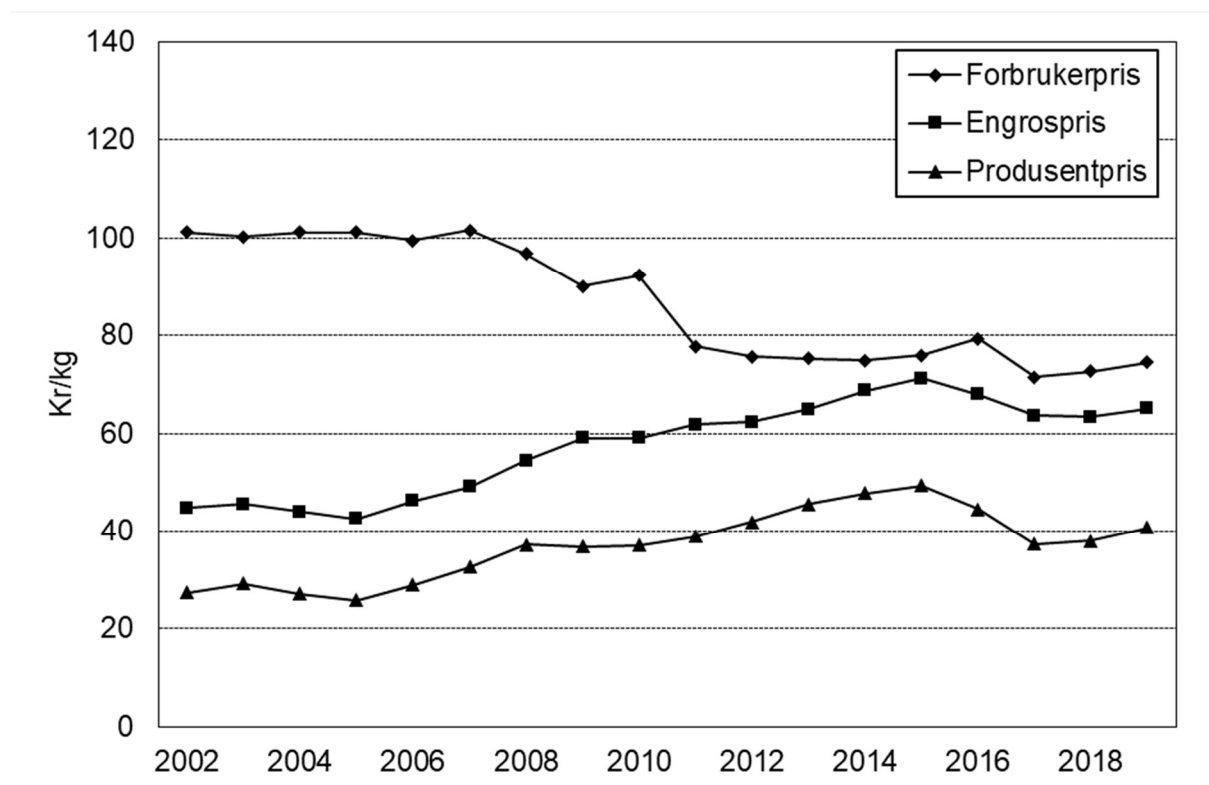
For varegruppen kjøtt- og karbonadekaker økte forbrukerprisene 2,8 prosent fra 2018 til 2019, etter en økning på 1,6 prosent fra 2017 til 2018.

Figur 9.5 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for storfekjøtt. Kr/kg

9.4 Sau- og lammekjøtt

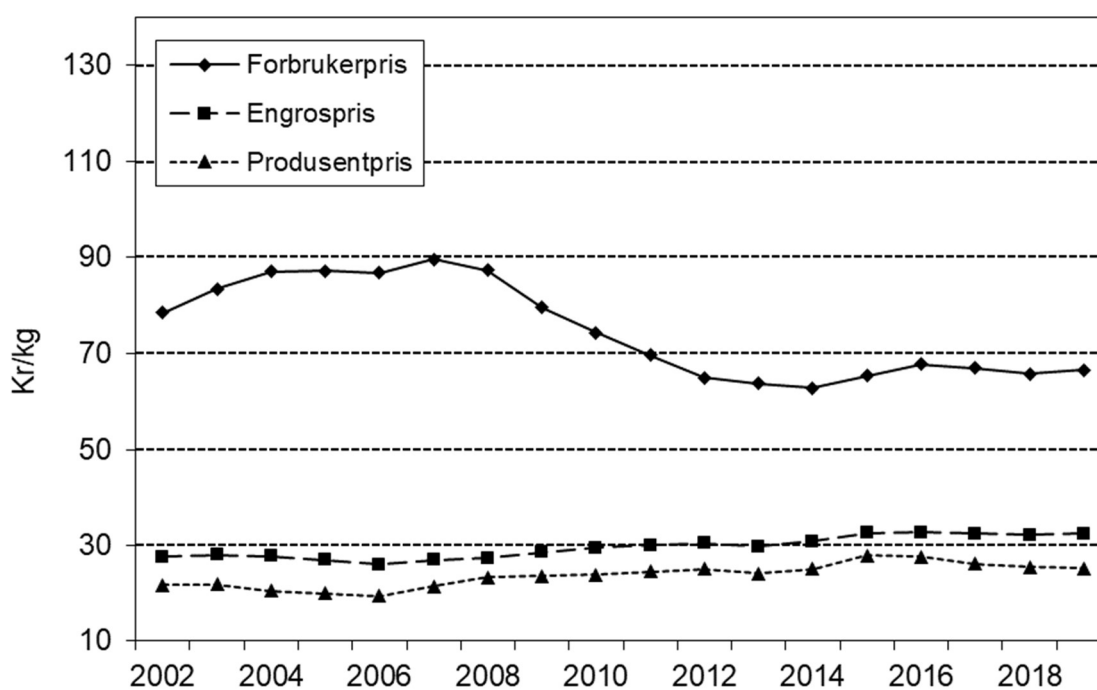
I figur 9.6 ser vi prisutviklingen for sau- og lammekjøtt. Fra 2018 til 2019 økte forbrukerprisene med 2,5 prosent, engrosprisene med 2,7 prosent og produsentprisene med 7,3 prosent. Siden 2010 har forbrukerprisene falt 19,2 prosent, mens engros- og produsentpriser har økt henholdsvis 10,2 og 10,1 prosent.

Figur 9.6 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for sau- og lammekjøtt. Kr/kg

9.5 Svinekjøtt

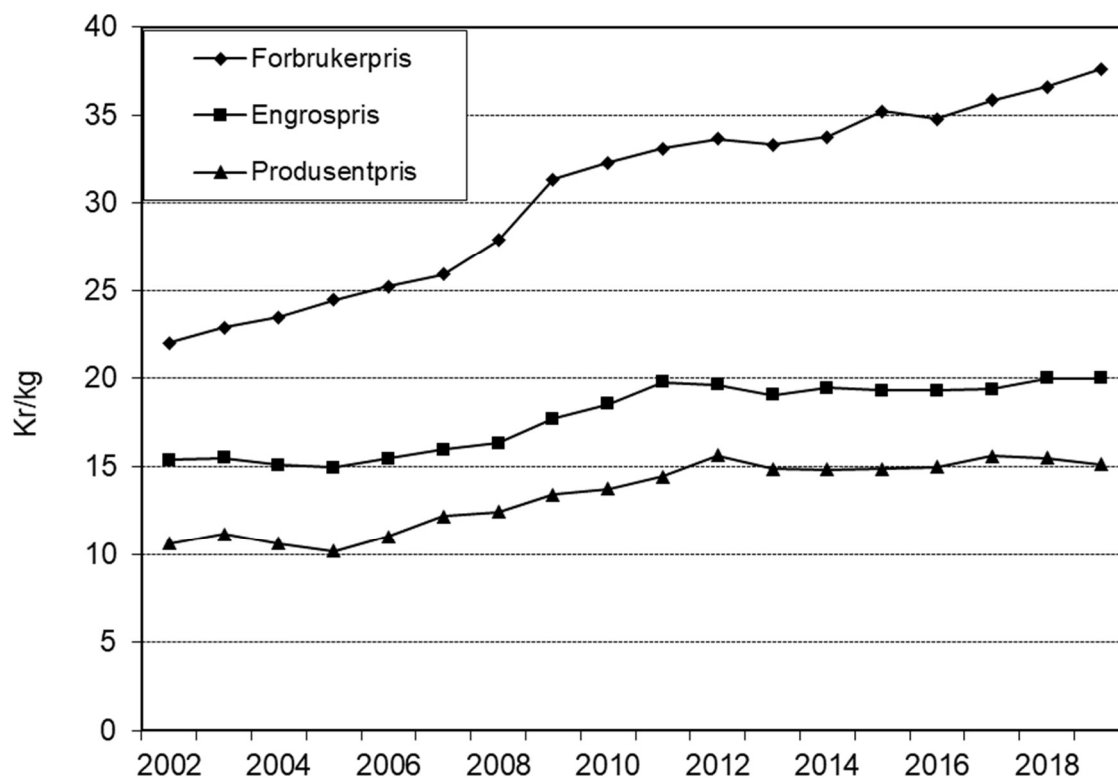
Prisutviklingen for svinekjøtt er vist i figur 9.7. Fra 2018 til 2019 økte forbrukerprisen med 1,2 prosent og engrosprisen med 0,7 prosent. Produsentprisen falt 0,7 prosent. Referansevaren er gjennomsnittlig pris på skinkestek, koteletter og sideflesk, og forbrukerprisen fra og med 2005 er beregnet vha. konsumprisindeksen for «svin». Ny og gammel indeksserie ble kjedet på indeksen for ferskt kjøtt og flesk.

Figur 9.7 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for svinekjøtt. Kr/kg

9.6 Egg

Figur 9.8 viser utviklingen i de ulike prisene på egg. Forbrukerprisen økte 2,8 prosent fra 2018 til 2019. Engrosprisen var uendret mens produsentprisen falt 2,3 prosent sammenlignet med året før.

Figur 9.8 Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser for egg. Kr/kg

10 Likestilling

Prop.1S (2015–2016) sier at «*Det er eit uttrykt mål i landbrukspolitikken at kvinner og menn skal ha dei same moglegheitene til å drive næringsverksemd innanfor landbruk og i landbruksbaserte næringar.*»

Likestilling vil naturlig gå inn i flere emner. Vi viser til kapitlene 5.4 Utviklingen i arbeidsforbruket i jordbruket og 5.6 Landbrukseiendommer. I kapitlene 7.3 om alminnelig inntekt og 7.4 om levekår og økonomi tas inntekt til henholdsvis bruker og ektefelle/ samboer pluss bruker opp, uten et direkte kjønnsperspektiv. I dette kapitlet går en nærmere inn på brukere, eiere, arbeidsinnsats og inntekt i forhold til kjønn.

10.1 Brukere og sysselsetting i jordbruket etter kjønn

Tabell 10.1 viser utviklingen i antall brukere, både for menn og kvinner. Andelen kvinnelige brukere har vært økende fra 1999 til 2019, selv om andelen har vært lavere i enkelte år.

Tabell 10.1 Personlige brukere på jordbruksbedrifter, fordelt etter kjønn

	1999	2005	2010	2018	2019*
Menn	60 914	43 751	37 471	31 565	30 895
%	87,1	86,7	85,6	83,8	83,6
Kvinner	9 045	6 725	6 295	6 089	6 041
%	12,9	13,3	14,4	16,2	16,4
<i>I alt</i>	<i>69 959</i>	<i>50 476</i>	<i>43 766</i>	<i>37 654</i>	<i>36 936</i>

* Foreløpige tall

For fylkesvis fordeling se:

<http://www.nibio.no/tema/budsjettnemnda-for-jordbruket>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2018 og 2019

Tabell 10.2 viser kvinneandelen av personlige brukere. Fra 2010 til 2019 økte kvinneandelen i de fleste fylker, og for landet som helhet økte kvinneandelen fra 14,4 til 16,4 prosent i denne perioden.

Tabell 10.2 Andelen personlige brukere som er kvinner i hvert fylke¹⁾. Prosent

	1999	2005	2010	2018	2019*
Østfold	11,9	12,0	13,5	14,9	15,1
Akershus og Oslo	11,7	12,1	14,3	14,8	15,0
Hedmark	14,1	13,3	13,9	15,8	15,9
Oppland	12,3	12,3	12,5	14,7	15,0
Buskerud	13,7	14,1	14,7	17,9	18,4
Vestfold	10,5	10,6	10,9	14,6	14,5
Telemark	16,4	14,2	15,0	16,2	16,5
Aust-Agder	14,2	13,2	14,3	16,7	17,6
Vest-Agder	12,2	13,4	15,6	15,9	16,3
Rogaland	11,0	13,0	14,5	15,1	15,2
Hordaland	13,3	14,4	15,2	16,9	16,9
Sogn og Fjordane	14,5	14,6	15,1	16,7	16,5
Møre og Romsdal	13,6	15,2	15,6	16,6	16,5
Trøndelag	10,0	11,5	13,2	15,8	16,3
Nordland	15,7	15,4	16,6	18,7	18,6
Troms	17,9	16,8	19,4	22,2	22,6
Finnmark	21,1	20,0	23,5	27,1	26,7
<i>Landet</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>16,2</i>	<i>16,4</i>

* Foreløpige tall

1) Per 1.1.19 gikk Rindal kommune over fra Møre og Romsdal til Trøndelag fylke, så det kan utgjøre noe av endringen både i Trøndelag og for Vestlandet

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbrukstellingene i 1999 og 2010, den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2017 og 2018

Tabell 10.3 viser at kvinner generelt driver mindre jordbruksbedrifter enn menn. For alle år er hovedregelen at kvinneandelen er synkende med økende jordbruksareal. Fra 1999 til 2019 har kvinneandelen økt for alle størrelsesgrupper.

Tabell 10.3 Andelen personlige brukere som er kvinner, etter arealgrupper. Prosent

Arealgruppe, dekar	1999	2005	2010	2018	2019*
< 100 ¹⁾	16,2	16,7	18,1	20,1	20,4
100–199	11,8	13,9	15,1	16,9	16,8
200–299	9,3	11,2	12,8	15,3	15,9
300–499	8,1	9,3	10,4	13,2	13,2
500–799	6,0	7,7	9,2	10,5	11,1
≥800	6,3	3,8	4,6	6,4	6,7
<i>Alle brukere</i>	<i>12,9</i>	<i>13,3</i>	<i>14,4</i>	<i>16,2</i>	<i>16,4</i>

* Foreløpige tall

1) For 1999 gjeldet tallene størrelsesgruppen 5–100 dekar

Kilde: Statistisk sentralbyrå. De fullstendige landbruks-/jordbrukstellingene 1999 og 2010, og den beregna totalpopulasjonen i 2005, 2018 og 2019

Tabell 10.4 nedenfor viser prosentvis aldersfordeling på kvinner og menn som er aktive bønder. Kvinner som driver jordbruksbedrifter, er gjennomgående litt yngre enn menn. Gjennomsnittsalderen for menn er 3,4 år høyere enn for kvinner i 2019.

Tabell 10.4 Prosentvis aldersfordeling for brukere 2019*

Aldersgruppe	≤39	40–49	50–59	60–65	66–69	≥70	Gj.sn.alder, år
Menn	17,0	22,8	30,1	15,1	6,8	8,2	52,3
Kvinner	23,7	29,6	27,9	9,2	3,7	5,9	48,9

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjonen 2019

10.2 Eiere etter kjønn og eiendomsoverdragelser

Eier av en landbrukseiendom kan bruke eiendommen selv eller leie den ut til en annen som driver eiendommen. På den annen side kan én og samme bruker drive flere landbrukseiendommer, både egne og andres, sammen som én jordbruksbedrift. Det er langt flere landbrukseiendommer enn jordbruksbedrifter og brukere.

Tabell 10.5 nedenfor viser gardsoverdragelser i 2018. Den gjelder alle typer overdragelser, både av odelseiendommer og andre. Av de som solgte eiendom i denne perioden var 62,5 prosent av eierne menn og 34,3 prosent kvinner. Av de som overtok var 60,7 prosent menn og 35,6 prosent kvinner.

Blant kvinnelige selgere av landbrukseiendommer var det i 2018 1,3 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Blant nye kvinnelige eiere var det i 2018 2,0 prosentpoeng lavere antall enn i 2010. Når det gjelder upersonlige eiere var 3,1 prosent av selgerne og 3 prosent av kjøperne upersonlige i 2010.

Tabell 10.5 Eiendomsoverdragelser i 2018. Andelen eiere som er menn, kvinner og upersonlige før og etter overdragelsen. Prosent

	Forrige eier			Ny eier		
	Mann	Kvinne	Upersonlig	Mann	Kvinne	Upersonlig
Østfold	61,8	33,3	4,9	57,6	35,9	6,5
Akershus og Oslo	59,2	34,2	6,5	54,2	35,4	10,4
Hedmark	61,2	35,9	2,8	63,1	32,6	4,3
Oppland	66,2	29,8	4,0	65,5	31,9	2,6
Buskerud	60,7	35,5	3,8	62,2	32,6	5,2
Vestfold	68,3	26,0	5,7	60,4	32,2	7,5
Telemark	65,4	32,1	2,5	60,9	36,9	2,2
Aust-Agder	63,9	33,5	2,6	62,7	34,8	2,6
Vest-Agder	61,5	34,0	4,4	62,4	33,1	4,4
Rogaland	68,8	28,3	2,9	61,5	34,6	3,8
Hordaland	64,6	32,7	2,7	61,7	35,4	2,9
Sogn og Fjordane	64,7	34,5	0,8	55,6	42,7	1,6
Møre og Romsdal	67,3	31,5	1,2	62,0	35,6	2,5
Trøndelag	65,3	31,9	2,8	63,9	32,4	3,7
Nordland	58,7	37,9	3,4	57,4	39,6	3,0
Troms	52,7	44,9	2,4	56,6	41,0	2,4
Finnmark	53,0	45,5	1,5	56,5	40,5	3,0
<i>Landet</i>	62,5	34,3	3,1	60,7	35,6	3,8

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Landbrukseiendommer 2018. Tinglyste omsetninger, alle omsetninger

Tabell 10.6 viser aldersfordeling for alle og nye eiere på landbrukseiendommer i 2018. Det var færre kvinner enn menn som var under 50 år ved overtakelse, og 19,8 prosent av kvinnene var over 70 år når de overtok eiendommen i 2018. Dette gav en gjennomsnittsalder for kvinnelige nye eiere på 53,2 år, noe som er over 6 år mer enn for mennene. Det er i mange sammenhenger påpekt at gardsoverdragelser til kvinner ofte gjelder enker som eier garden i en overgangsperiode.

Tabell 10.6 viser videre at gjennomsnittsalderen for mannlige eiere var 2,2 år mindre enn for kvinner som eide landbrukseiendommer i 2018. For menn er gjennomsnittsalderen for *brukerne* (jf. tab. 10.4) 5,5 år lavere enn for alle mannlige *eiere*. Kvinnelige *brukere* (jf. tab. 10.4) er i gjennomsnitt ca. 11 år yngre enn alle kvinnelige *eiere*. Det synes derfor som kvinner i mindre grad overtar jordbruksbedrifter for selv å drive jordbruk over tid. De eldre kvinnene som overtar gard, påvirker derved ikke statistikken over brukere i særlig grad.

Tabell 10.6 Aldersfordeling for nye eiere i 2018 og for alle eiere i 2018. Prosentandeler

		Aldersgruppe						Gj.snittsalder, år
		<30	30–39	40–49	50–59	60–69	>70	
Nye eiere	Menn	13,4	21,7	22,6	21,0	14,1	7,2	46,9
	Kvinner	7,6	16,9	18,7	20,7	16,2	19,8	53,2
Alle eiere	Menn	2,2	8,5	17,0	25,9	24,6	21,8	57,8
	Kvinner	1,7	8,3	16,7	22,6	21,0	29,6	60,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2018, alle omsetninger 2018

Tabell 10.7 viser omsetning av landbrukseiendom etter type omsetning, sett i sammenheng med kjønn og alder på kjøper i 2018. Vi ser at 62,5 prosent av de som kjøpte landbrukseiendom i 2018 var menn og 34,3 prosent var kvinner, og at gjennomsnittsalderen var 49 år.

Tabellen viser at det i 2018 var en større andel menn enn kvinner som overtar landbrukseiendommer ved alle former for overdragelser. Det er ved uskifte-/skifteoppgjør at kjøperen er eldst – i gjennomsnitt 63 år gammel. Ved overdragelse i form av gave er alderen på kjøper lavest, 41,4 år i gjennomsnitt.

Tabell 10.7 Type omsetning av landbrukseiendom, type og alder på kjøper. 2018

Omsetningstype	Antall omsetninger	Andel kjøper som er			Gj.snittsalder, år
		mann	kvinne	upers.	
Fritt salg	2 768	61,2	35,5	3,3	45,7
Gave	1 859	70,5	29,2	0,1	41,4
Uskifte- /skifteoppgjør	2 707	59,0	37,7	3,3	63,0
Tvangsauksjon	68	64,7	33,8	1,5	50,3
Annet	959	60,7	31,6	7,7	49,3
Totalt	8 361	62,5	34,3	3,1	49,0

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Landbrukseiendommer desember 2018, alle omsetninger 2018

10.3 Driftsformer

10.3.1 Inndeling

Som følge av EØS-avtalen, er Norge forpliktet til å følge EUs bestemmelser for strukturstatistikk i jordbruket. Driftsforminndelingen til og med 2009 brukte standard dekningsbidrag (SDB) som felles måleenhet for de ulike plante- og husdyrproduksjonene i bedriften. Fra og med 2010 er SDB erstattet med standard omsetning (SO), og det er gjort noen andre metodeendringer. Disse to driftsforminndelingene er ikke fullt ut sammenlignbare. Inndelingen av jordbruksbedrifter etter driftsform er nærmere beskrevet i Statistisk Sentralbyrå-rapport «Landbruket i Norge 2011». Ved vanlig publisering brukes følgende inndeling:

Driftsform

Korn og oljevekster
Øvrige jordbruksvekster
Hagebruksvekster
Storfe mjølkeproduksjon
Storfe kjøttproduksjon
Storfe mjølk- og kjøttproduksjon i kombinasjon
Sau
Øvrige grovfôretende dyr
Svin og fjørfe
Blandet planteproduksjon
Blandet husdyrproduksjon
Plante- og husdyrproduksjon i kombinasjon

En grundigere inndeling eksisterer, men vi har valgt å bruke denne hovedinndelingen i det følgende. For å regnes som en spesialisert produksjon, må denne utgjøre mer enn 2/3 av bedriftens totale omsetning. For kombinerte produksjoner gjelder at hver av produksjonene må utgjøre mer enn 1/3, men mindre enn 2/3 av bedriftens totale produksjon.

10.3.2 Driftsform og produksjon

Tabell 10.8 viser ulike driftsformer fordelt etter kjønn og andelen kvinner i de ulike produksjoner. Kvinneandelen er høyest blant bønder med driftsform «øvrige grovfôretende dyr», med en andel på 26,4 prosent. Andelen for sau er 20,7 prosent. Andelen er lavest blant produsenter som driver med storfe, både melk/kjøtt og kun melk. Samdriftene gir høy andel upersonlige brukere i melkeproduksjon.

Tabell 10.8 Jordbruksbedrifter fordelt etter driftsform og brukertype. Antall og andel. 2019*

	Antall				Kvinner, prosent	Prosent		
	Totalt	Menn	Kvinner	Uper- sonlig		Menn	Kvinner	Uper- sonlig
Korn og oljevekster	6 401	5 491	784	126	12,2	17,8	13,0	6,3
Øvrige jordbr.vekster	3 720	3 164	465	91	12,5	10,2	7,7	4,5
Hagebruksvekster	1 345	957	184	204	13,7	3,1	3,0	10,2
Storfe, melk	6 148	4 672	719	757	11,7	15,1	11,9	37,8
Storfe, kjøtt	4 135	3 447	561	127	13,6	11,2	9,3	6,3
Storfe, melk og kjøtt	992	779	98	115	9,9	2,5	1,6	5,7
Sau	9 539	7 328	1 970	241	20,7	23,7	32,6	12,0
Øvrig grovfôretende dyr	2 575	1 762	681	132	26,4	5,7	11,3	6,6
Svin og fjørfe	1 974	1 570	296	108	15,0	5,1	4,9	5,4
Blandet planteprod.	208	157	32	19	15,4	0,5	0,5	0,9
Blandet husdyrprod.	542	455	63	24	11,6	1,5	1,0	1,2
Komb. plante og husdyr	1 359	1 113	188	58	13,8	3,6	3,1	2,9
<i>Sum</i>	38 938	30 895	6 041	2 002	15,5	100,0	100,0	100,0

Kilde: Statistisk Sentralbyrå. Den beregna totalpopulasjon 2019

*Foreløpige tall

Tabell 10.8 viser også produksjonene fordelt mellom menn og kvinner som grupper. 23,7 prosent av de mannlige brukerne driver med sau, mens det er 32,6 prosent av kvinnene. 17,8 prosent av mennene og 13,0 prosent av kvinnene har ren kornproduksjon. 15,1 prosent av mennene har melkeproduksjon, mot 11,9 prosent av kvinnene. 37,8 prosent av de upersonlige driver melkeproduksjon.

10.4 Arbeidsforbruk og utdanning

Tabell 10.9 nedenfor viser utviklingen i arbeidsforbruk. Arbeidsforbruket i jordbruket går ned både for kvinner og menn, men reduksjonen er sterkere for kvinner. I 2012/13 utførte kvinner 22 prosent av arbeidet, mot 26 prosent i 1989/90. Kvinner utfører arbeid både som brukere, ektefelle eller samboer til brukerne, familiemedlemmer og som annen hjelp.

Tabell 10.9 Timeverk i jordbruket. Andel utført av kvinner

År	Totalt mill. timeverk	Prosentandel utført av kvinner			
		I alt	Brukere og ektefelle/samboer	Familiehjelp	Annen hjelp
1979/80	246	27	28	24	21
1989/90	185	26	26	28	23
1996/97	161	25	25	26	23
1998/99	151	25	24	26	26
2000/01	140	24	24	27	27
2002/03	132	24	24	27	26
2004/05	120	24	24	27	24
2006/07	112	25	24	26	25
2009/10	95	24	23	26	25
2012/13	88	22	23	26	23
2016	83	22	24	24	23

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Jordbruksstatistikken

Tabell 10.10 viser lengste utdanning for nye eiere av landbrukseiendommer i 2018, og utdanningsnivået er også sammenlignet med fordelingen i den totale befolkningen. For en del personer er høyeste utdanning ikke oppgitt eller ikke fullført, og disse personene inngår i tallene for grunnskole. Høy utdanning blant nye eiere er vanligere blant kvinner enn blant menn, og det er størst andel kvinner med lang utdanning blant de yngste. Blant kvinnene i den yngste aldersgruppen har 54,2 prosent utdanning på universitets- og høgskolenivå. Hos menn har 19,9 prosent i den yngste aldersgruppen høyere utdanning. Ser vi på den eldste aldersgruppa som overtok gård i 2018, så har 25,2 prosent av mennene høyere utdanning, mot 20,3 prosent av kvinnene.

Sammenligner vi utdanningen til nye eiere med tilsvarende for hele befolkningen, så ser vi at en større andel av menn som overtar landbrukseiendommer har fullført videregående skole. For kvinner som overtar landbrukseiendommer er utdanningsnivået nokså likt med resten av befolkningen.

Tabell 10.10 Nye eieres utdanning etter aldersgrupper, og tall for hele befolkningen

Aldersgruppe	Prosentandel menn, med minst:			Prosentandel kvinner, med minst:		
	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgskole	Grunn- skole	Videre- gående	Universitet og høgskole
<39 år	19,7	60,3	19,9	15,7	30,1	54,2
40–59 år	18,6	55,7	25,8	13,6	39,7	46,6
>60 år	24,0	50,8	25,2	35,5	44,2	20,3
<i>Totalt nye eiere</i>	20,3	56,0	23,7	23,5	39,6	36,9
<i>Hele befolkningen</i>	26,4	43,5	30,1	25,2	36,6	38,2

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret 2018, Utdanningsstatistikken.

Tabell 10.11 tar for seg nye eiere som har landbruksutdanning som høyeste utdanning. Vi ser at når landbruksutdanning er høyeste utdanning er menn i overtall i alle aldersgrupper. Andelen av unge kvinner med høyt utdanningsnivå som overtar gård er høyere enn tilsvarende for menn (jf. Tabell 10.10), men unge kvinner velger sjeldnere landbruksutdanning som høyeste utdanning. Kvinner legger mer vekt på en utdanning utenfor landbruket. Det samme gjelder også unge kvinner som er brukere.

Tabell 10.11 Nye eiere med landbruksutdanning som høyeste utdanning, prosent

Aldersgruppe	Menn	Kvinner
<39 år	10,7	9,4
40–59 år	9,7	4,3
>60 år	8,1	0,6
<i>Totalt</i>	9,6	3,8

Kilde: Statistisk Sentralbyrå, Landbruksregistret, 2018, Utdanningsstatistikken.

10.5 Næringsinntekt og jordbruksfradrag, fordelt på kjønn

Tabell 10.12 nedenfor viser andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Dette er tilsvarende tabellene 7.10–7.12, og viser forskjellene på menn og kvinner. Det er en høyere andel av kvinner enn menn som er uten positiv næringsinntekt, 35,9 prosent kvinner mot 28,8 prosent menn. Relativt sett er det også langt færre kvinner enn menn som henter halvparten eller mer av bruttoinntekta fra jordbruket.

Tabell 10.12 Andel næringsinntekt fra jordbruk av bruttoinntekt. Tall for bruker og ektefelle/samboer. Prosentandel etter kjønn. 2018

Referanseperson	Antall brukere	Andel næringsinntekt av bruttoinntekt					
		Uten	1–9 %	10–49 %	50–89 %	>90 %	>50 %
Mann	31 465	28,8	19,4	31,3	15,7	4,9	20,6
Kvinne	5 978	35,9	22,5	29,8	8,8	3,0	11,8
<i>Alle</i>	37 443	29,9	19,9	31,0	14,6	4,6	19,2

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

Tabell 10.13 nedenfor er tilsvarende tabell 7.13 og tabell 7.14, men viser andelen menn og kvinner i de ulike inntektsgruppene i forhold til jordbruksfradraget. Tabellen viser at det er en større andel av kvinnene enn av mennene som havner i de laveste inntektsgruppene. Og det er en langt større andel av mennene som har inntekt over 200 000 enn tilsvarende andel kvinner. Det er de med inntekt over 334 290 kr som i 2018 kunne utnyttet et maksimalt inntektsfradrag fullt ut.

Tabell 10.13 Inntektsposisjon i forhold til jordbruksfradraget. Tall for bruker og ektefelle/samboer inndelt etter inntektsnivå fra jordbruket og kjønn. 2018

	Antall brukere	Næringsinntekt per jordbruksbedrift, andel i gruppa. %				
		Uten	1–63 500	63 501–199 999	200 000–334 289	>334 290
Mann	31 465	28,8	14,3	18,1	9,9	28,9
Kvinne	5 978	35,9	16,5	20,2	8,7	18,7
<i>Alle</i>	<i>37 443</i>	<i>28,8</i>	<i>14,3</i>	<i>18,1</i>	<i>9,9</i>	<i>28,9</i>

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Skattestatistikk 2018

11 Internasjonale forhold og rammevilkår

I St.meld. nr. 19 (1999–2000) sies det at «... *Internasjonale forhold har økende betydning for landbruk og handel med matvarer*». Videre sies det at «... *For jordbruksvarer medfører landbruksavtalen i WTO fra 1995 at vi for første gang fikk internasjonale forpliktelser og rettigheter på et bredt spekter av områder som omfatter tollbasert importvern, internstøtte, eksportsubsidier*». Dette kapitlet viser OECDs (organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling) beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Videre gjengis Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene.

11.1 OECDs støtteberegninger for jordbruket

OECD, organisasjonen for økonomisk samarbeid og utvikling, foretar beregninger over støtten, eller overføringene, som ytes jordbrukssektoren i de enkelte medlemsland. Beregningene, også kalt PSE-beregningene, måler hvor mye næringsstøtten utgjør av produksjonsverdien.

Nærmere om beregningene

De beregnede totaloverføringer til jordbrukssektoren som helhet, som benevnes *Total Support Estimate (TSE)*, utgjøres av summen av overføringene til produsentene, benevnt *Producer Support Estimate (PSE)*, samt budsjettutgiftene til tjenesteproduserende virksomheter som er rettet mot jordbrukssektoren (forskning og utvikling, utdanning, tilsyn, veterinærtjenester osv.), benevnt *General Services Support Estimate (GSSE)*. «Annet», som eksempelvis forbrukersubsidier, inngår også.

Videre beregnes finansieringen av overføringene fra henholdsvis konsumentene av landbruksvarene, benevnt *Consumer Support Estimate (CSE)*, og skattebetalerne.

I tillegg til de relativt lett målbare størrelsene som støtte via importbegrensninger og tilskudd bevilget over budsjettene, er beregningene lagt opp til å gi et totalmål for støtte hvor også mer indirekte støtteformer tas med. I prinsippet skal for eksempel skatte- og avgiftslettelser tas med. Slike (indirekte) støtteformer kan bety relativt mye i enkelte land, selv om de kan være vanskeligere målbare. For Norge tas virkningen av skattefradraget i positiv næringsinntekt fra jordbruket med, og verdien av avgiftsfritak på diesel er et eksempel på avgiftslettelser som også inkluderes i beregningene. Avgifter på kunstgjødsel (opphevet fra 2000) og plantevernmidler trekkes imidlertid ikke ifra. Bakgrunnen for det er at dette er avgifter rettet mot bruken, – ikke brukeren,

av slike midler. Avgifter på innsatsfaktorer knyttet til importbestemmelser trekkes heller ikke ifra. Avgifter (toll) på importerte fôrstoffer til kraftfôr trekkes derfor ikke ifra.

Hva beregningene måler

TSE/PSE er definert som verdien av alle overføringer fra skattebetalerne og konsumentene som følger av politiske tiltak for landbruket, i forhold til en situasjon hvor landbruket kun var underlagt generelle politiske rammevilkår.

TSE/PSE oppgis gjerne i prosent av den totale produksjonsverdien i jordbruket.

PSE gir altså et mål for støtte ved dagens situasjon på verdensmarkedet og forteller ikke noe om støttenivået for hvert produkt eller totalt ved en situasjon med endrede politiske rammevilkår internasjonalt for jordbrukssektoren.

Hva beregningene omfatter

De produktene i norsk jordbruk som det gjøres særskilte beregninger for er hvete, bygg, havre, melk, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt, ull og egg. Det gjøres et beregningsmessig tillegg for verdien av ikke PSE-beregnete produkter, hovedsakelig produkter innen grøntsektoren, dvs. poteter, frukt, bær og grønnsaker.

Oppbygging av beregningene

Skjematisk er beregningene av PSE og TSE oppbygd slik:

- Skjermingsstøtte (fratrasket fôr avgifter og omsetningsavgift)
- + budsjettstøtte
- = PSE (Producer Support Estimate)
- + GSSE (General Services Support Estimate)
- + «annet» (f.eks. forbrukersubsidier)
- = TSE (Total Support Estimate)

Skjermingsstøtte

Skjermingsstøtten er definert som forskjellen mellom innenlandsk produsentpris og referanseprisen multiplisert med produsert mengde. Produsentpris er fratrukket eventuelle pristilskudd. Referanseprisen skal gi uttrykk for aktuell importpris og være konsistent til referanseprisen som er nyttet for andre land. Skjermingsstøtten er fratrukket omsetningsavgifter og fôravgifter. Skjermingsstøtten beregnes for hvert aktuelt produkt og summeres opp til en total skjermingsstøtte.

I beregningene for Norge benyttes EU-priser for hvete, bygg og havre, utbetalingsprisen for melk på New Zealand og EUs eksportpriser for storfe, svin, sau og fjørfeprodukter. Når det gjelder prisen på melk er denne felles for alle land. Referanseprisene er oppgitt i utenlandske valutaer, men omregnet til norske kroner i beregningen.

For hvert beregningsår nyttes referansepriser tilhørende beregningsåret. Referanseprisene varierer over tid og endringer i (fallende/økt) referansepris vil gi endringer i (økt/fallende) skjermingsstøtte, og dermed PSE/TSE, ved uendret virkemiddelbruk innenlands. Tilsvarende gjelder for valutakurssvingninger. Økt produksjon gitt uendrede priser vil gi økt skjermingsstøtte (økt PSE/TSE) og motsatt.

Den totale PSE/TSE, slik den framkommer i OECD beregningene, vil dermed kunne variere fra år til år, også ved uendret virkemiddelbruk. Slike forhold kan forklare en del av de årlige endringene i PSE/TSE.

Fratrekk for avgifter

Fôravgifter og trukket omsetningsavgift på husdyrprodukter trekkes i fra skjermingsstøtten ved beregning av PSE. Fôravgiftene som trekkes ifra er avgifter på innenlandsk produsert korn til fôr. Avgiftene for norskprodusert korn, dvs. forskjellen mellom norsk og verdensmarkedets pris, kan betraktes som en overføring fra husdyrproduksjon til kornproduksjonen. Denne delen er «belastet» kornproduksjonen i form av skjermingsstøtte tidligere i beregningen og trekkes fra for å unngå en dobbelføring. Tidligere ble også avgiftene/tollen på importerte fôrstoffer og andre innenlandske fôrstoffer, hovedsakelig basert på fiskeråstoffer, trukket ifra.

Budsjettstøtte

Budsjettstøtten, dvs. ulike typer tilskudd som stort sett bevilges over kapitel 1150 i Landbruks- og matdepartementets budsjett til gjennomføring av jordbruksavtalene, inntektsføres under PSE-delen.

Det er kun tilskudd som anses å omfatte jordbruket som blir inntektsført. For Landbrukets Utviklingsfond (LUF) er det for eksempel kun bevilgninger til tradisjonelt landbruk som inntektsføres, bevilgninger til skogformål og bygdeutvikling holdes utenom. Visse inntektsførte tilskudd vil dermed ikke samsvare med tilsvarende tilskuddsposter i budsjettproposisjonen.

GSSE, generelle tjenester rettet mot jordbruket

General Services Support Estimate (GSSE) omfatter bevilgninger som ikke regnes å ha inntektseffekt på produsentnivå, dvs. PSE-delen av beregningene, men som er en del av den mer generelle tjenesteproduksjonen rettet mot landbruksnæringen og som derfor inngår i beregningen av totaloverføringene til landbrukssektoren (TSE). Elementer som omfattes av denne delen er forskning og utvikling, utdanning (landbruksskoler), diverse tilsyns- og kontrollvirksomheter, jordskifteverk og jordkartlegging. Midler til markedsregulering og beredskapslagre inngår også.

Annen støtte

Eventuell rentestøtte og forbrukersubsidier tillegges beregningene. Rentestøtten, som beregnes som differansen mellom den gjennomsnittlige rentesatsen (rentebeløpet) jordbrukerne betaler på den lånte kapital og markedsrenten, tillegges PSE-delen av beregningene. Rentestøtten består for tiden hovedsakelig av det rentefrie investeringslånet gjennom LUF.

Eventuelle forbrukersubsidier legges til ved beregning av jordbrukets totalstøtte, TSE.

OECDs beregning for Norge

I Tabell 11.1 er hovedtallene for OECDs beregninger for Norge gjengitt per 2017.

Tabell 11.1 OECDs beregninger for overføringer til jordbruket i Norge. Mill. kr

	1986–88	2000	2010	2015	2016	2017
Total produksjonsverdi	17 354	17 120	23 894	30 260	31 752	31 377
PSE						
–skjermingsstøtte	9 274	7 619	9 164	12 351	13 283	10 103
–budsjettstøtte ¹	9 902	11 320	12 601	13 952	13 889	13 872
Sum	19 175	18 939	21 764	26 303	27 173	23 975
<i>PSE i prosent</i>	70	67	60	59	60	53
+ GSSE	848	1 805	1 242	1 326	1 322	1 372
+ «annet»	1 522	627	461	735	843	744
= Sum TSE	21 545	21 371	23 468	28 364	29 338	26 091

1) Budsjettstøtten i OECDs beregninger avviker noe fra tilskuddsoversikten i Tabell 8.1. Dette skyldes bl.a. at prisnedskrivningstilskuddet til korn inngår i skjermingsstøttedelen og ikke i budsjettstøtten i OECDs beregning. Videre benyttes det noe ulikt kildemateriale

Utviklingen i ulike OECD medlemsland

I Tabell 11.2 er utviklingen i PSE målt i prosent vist for en del av OECDs medlemsland. PSE-prosentene uttrykker støtten i prosent av produksjonsverdien i det enkelte land.

Tabell 11.2 Utviklingen i prosent PSE for noen land

Land	1986–88	2000	2010	2014	2015	2016	2017
Australia	10	4	3	2	2	2	2
Canada	36	19	17	9	9	10	10
EU ¹⁾	39	33	20	18	19	21	18
Island	77	71	44	50	57	60	56
Japan	64	58	52	46	42	47	49
Mexico	3	24	13	10	11	8	8
New Zealand	10	0	1	1	1	1	1
Norge	70	60	60	59	59	60	53
Sveits	76	67	46	56	59	58	51
Tyrkia	20	32	30	25	26	28	23
USA	22	23	9	9	9	10	10
OECD	37	32	20	17	18	19	18

1) EU₁₂ tom. 1994, EU₁₅ etter 1995, EU₂₅ etter 2004

Kilde: OECD

11.2 Norges oppfølging av WTO-forpliktelsene

GATT/WTO-avtalen, eller mer presist Uruguayrundens (UR) landbruksavtale fra 1994, innebar forpliktelser på tre hovedområder: (1) markedsadgang, (2) eksportstøtte og (3) intern støtte. Forpliktelsene skulle gjennomføres i løpet av perioden 1995–2000. De enkelte medlemsland notifiserer hvert år overfor WTO hvordan de oppfyller forpliktelsene på de ulike områdene²³.

I dette dokumentet vil en kort redegjøre for de viktigste elementene i forbindelse med Norges oppfølging av den gjeldende GATT/WTO-avtalen.

Markedsadgang

Spørsmålet om markedsadgang er grovt sett knyttet til toll og kvoter.

Tollvernet

En viktig del av landbruksavtalen besto i at det kvantitative importvernet skulle erstattes med et tollbasert importvern. Det måtte derfor etableres et sett av tollsatsar på landbruksområdet (tariffisering), noe Norge presenterte i de såkalte bindings- eller landlistene. Tollsatsen ble utregnet som differansen mellom verdensmarkedspris og administrerte, interne pris i basisperioden 1986–88 og varierer (for Norge) fra 0 til over 500 prosent.

I avtalen forpliktet landene seg til å redusere disse tollsatsene med minimum 15 prosent, men der et *aritmetisk gjennomsnitt* av alle tollposisjonene skulle gi en reduksjon på 36 prosent. Selv om gjennomføringsperioden var 1995–2000, valgte

²³ Disse notifikasjonene blir også lagt ut på WTOs internettsider

Norge å redusere sine tollsatser med en gang, dvs. i 1995. Tollreduksjonen var 15 prosent for de fleste «viktige» produkter, mens den var langt høyere for «ubetydelige» produkter og/eller på produkter som i utgangspunktet har svakt tollvern. Tabell 11.3 viser hovedelementene av tollreduksjonen.

Tabell 11.3 Tollreduksjoner iht. Norges bindingsliste – URs landbruksavtale

Prosentvis reduksjon	Produktgrupper (utvalg)
15	Kjøtt, melk og meierivarer, poteter, epler, pærer, konservergrønnsaker, en del RÅK-varer
20	Egg, grønnsaker, moreller, jordbær
25	Havre
30	Korn ellers, mel
36	Frø
70–100	En rekke produkter som har lav toll i utgangspunktet/ingen/liten norsk produksjon

Kvoter

GATT/WTO-avtalen innebar videre at det enkelte land forpliktet seg til å sørge for at eksisterende importmuligheter ble opprettholdt. Der en hadde liten eller ingen import måtte det i tillegg opprettes minimums importkvoter på minst 5 prosent ved slutten av avtaleperioden (2000), målt i forhold til konsumet i basisperioden («*minimum access*»-kvoter med om lag 1/3 av ordinær tollsats). Norge har bl.a. minsteimportkvoter for smør, storfekjøtt, svinekjøtt, sauekjøtt, fjørfekjøtt og egg.

Det er likevel ikke noe krav om fysisk å importere disse minsteimportkvotene, bare at det skal legges til rette for slik import. Norske myndigheter har innført en auksjonsordning der potensielle importører byr på minsteimportkvotene. Det er Landbruksdirektoratet som administrerer auksjonene.

Tabell 11.4 Minsteadgangskvoter (WTO) og tildelt auksjonert kvantum (tonn)

	1995	2005	2009	2014	2015	2016
Storfe kjøtt, fryst:						
- kvote	181	1084	1084	1084	1084	1084
- tildelt (som % av kvote)	83 (8)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)	1084 (100)
Svine kjøtt, fryst:						
- kvote	230	1381	1381	1381	1381	1381
- tildelt (som % av kvote)	34 (2)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)	1381 (100)
Sau/lam:						
- kvote	34	206	206	206	206	206
- tildelt (som % av kvote)	0	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)	206 (100)
Kjøtt av høns						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Kjøtt av kalkun						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	86 (39)	221 (100)	221 (221)	221 (100)
Kjøtt av ender						
- kvote	116	221	221	221	221	221
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	221 (100)	179 (81)	221 (100)	221 (100)	221 (100)
Smør						
- kvote	366	575	575	575	575	575
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	575 (100)	518 (90)	575 (100)	575 (100)	575 (100)
Hønseseegg						
- kvote	626	1295	1295	1295	1295	1295
- tildelt (som % av kvote)	0 (0)	1295 (100)	648 (50)	1120 (86)	1295 (100)	1295 (100)
Hvitkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)
Rødkål						
- kvote		134	134	134	134	134
- tildelt (som % av kvote)		82 (61)	134 (100)	134 (100)	134 (100)	134 (100)

Kilde: *www.landbruksdirektoratet.no*

Fra tabellen ovenfor ser en at det etter hvert er noe reduksjon i hvor stor del av kvoten som er auksjonert ut for kjøttvarer og egg og stort sett også smør. Heller ikke kvoten for hvit- og rødkål er fylt opp alle år. Kvoter som er tildelt gjennom auksjon blir ikke nødvendigvis faktisk importert. Tallene for faktisk import i perioden vil dermed kunne ligge under auksjonert kvantum.

Nedenfor er det gjengitt kvotepriser, delvis i intervall, på de kvotene som kjøpes for å importere til Norge.

Tabell 11.5 Kvotepriser for 2001–2016. Kr per kg

Kr/kg	2001	2005	2009	2014	2015	2016
Storfekjøtt, fryst	0,62–1,25	23,01	31,63	40,71	44,96	50,01
Svinekjøtt, fryst	0,15–0,30	0,02	0,01	0,01	0,01	0,02
Sau/lam, fryst	5,35	0,59	10,00	24,01	27,79	14,51
Kjøtt av høns	0,07–0,10	0,41	0,01	0,10	0,50	0,02
Kjøtt av kalkun	0,02–0,03	0,03	0,01	0,01	0,01	0,02
Kjøtt av ender	0,42–0,45	1,34	0,01	4,20	4,50	3,16
Smør	0,01	0,01	0,01	1,71	0,76	0,26
Hønseegg	0,02–0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	0,04
Hvitkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Rødkål	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01	0,01
Kalkunrullade	0,10–1,00	0,56	0,12	0,01	0,25	0,33

Kilde: *www.landbruksdirektoratet.no*

Eksportstøtte

Dersom et produkt blir eksportert til lavere pris enn den innenlandske engrosprisen, er dette å regne som eksportstøtte ifølge GATT/WTO-avtalen.

GATT/WTO-avtalen krever at subsidiert eksport skal reduseres med 21 prosent i volum, og at eksportsubsidiene skal reduseres med 36 prosent i verdi i løpet av 6 år fra 1995.

Tabell 11.6 Mengde av faktisk subsidiert eksport (1000 kg)

	1995	2000	2010	2014	2015	Forpliktelse
Storfekjøtt	638	1 119				1 497
Svinekjøtt	508	1 418	3 099	2 207	165	3 791
Sau/lam	122	30				681
Fjørfekjøtt	59	-				22
Egg	1 448	1 165	1 130			1 578
Smør	4 382	3 678	2 215		470	5 873
Ost	18 894	16 154	12 382	11 580	10 062	16 208
Mysepulver	92	-				24
Frukt og grønt	-	-				664
Honning	-	-				14
Bearb.landbr.varer						

Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.7 Verdi av faktisk subsidiert eksport (mill. kr)

	1995	2000	2010	2014	2015	Forpliktelse
Storfekjøtt	18	33				35
Svinekjøtt	8	26	72	51	4	87
Sau/lam	2	1				18
Fjørfekjøtt	2	-				1
Egg	19	17	17			17
Smør	51	52	12		6	53
Ost	400	237	141	115	96	246
Mysepulver	3	-				-
Frukt og grønt	-	-				1
Honning	-	-				-
Bearb.landbr.varer	25	27	32	28	26	36
Sum	528	393	274	194	132	494

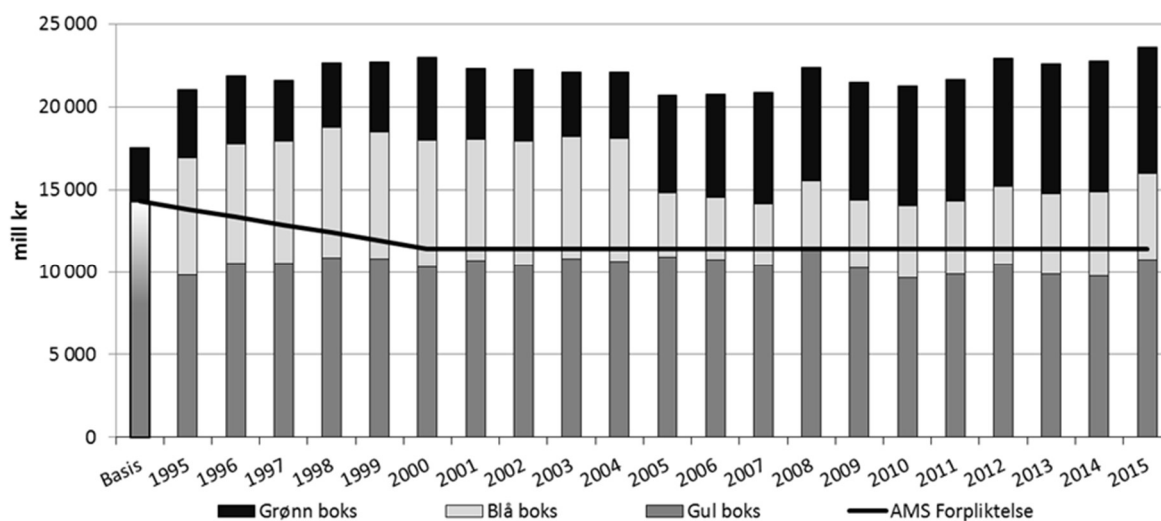
Kilde: Norges notifikasjon til WTO.

Tabell 11.6 og Tabell 11.7 Tabell 11.7 viser Norges subsidierte eksport med hensyn på hhv. mengde og verdi. Norge har benyttet seg av muligheten for å overføre «ubenyttet eksportstøtte» fra et år til senere år. 2000-forpliktelsen gjelder midlertid absolutt, og en ser at denne gir reelle begrensninger (for eksempel ost), sett i forhold til den subsidierte eksporten gjennom hele perioden. Opplysningene her er hentet fra Norges notifikasjoner til WTO, der 2015 er siste året det foreløpig er notifisert for.

Internstøtte

Uruguay-runden forpliktet medlemslandene til å redusere den nasjonale, eller interne støtten til landbruket, beregnet ved hjelp av AMS, med 20 prosent i løpet av 6-års perioden (1995–2000). AMS, Aggregate Measurement of Support, er summen av den direkte støtten over statsbudsjettet og en beregnet markedsprisstøtte («skjermingsstøtte»).

«Skjermingsstøtten» i AMS beregnes som differansen mellom innenlandske *målpriser* (dvs. ikke markedsprisene) og en fast verdensmarkedspris, beregnet som gjennomsnittet av tre-årsperioden 1986–88. Dette avviker således en del fra metoden skjermingsstøtten beregnes på i OECDs PSE-beregninger, der en nytter løpende markedspriser, både norske og internasjonale.

Figur 11.1 Utvikling i nasjonal støtte til norsk jordbruk, sammenholdt med reduksjonsforpliktelsene iht. GATT/WTO-avtalen

Kilde: Norges notifikasjoner til WTO

Ved beregningen av budsjettstøtten i AMS, holdes to deler av støtten utenfor; «grønn» og «blå» støtte. Den «grønne» støtten er klassifisert som «lovlig» og er unntatt reduksjonsforpliktelser. Den «blå» støtten inngikk i beregningen av den opprinnelige «Basis AMS», dvs. det som skulle være utgangspunktet for reduksjonsforpliktelsene, men kunne i gjennomføringsperioden tas ut av AMS.

Det som for Norges del gjenstår som «gul støtte», dvs. reduksjonspliktig AMS, er således den tidligere omtalte «skjermingsstøtten», samt annen direkte produksjonsrelatert støtte, i hovedsak grunntilskudd og frakttilskudd. «Skjermingsstøtten» utgjør det alt vesentligste av norsk AMS. Den «grønne» støtten skal være produksjonsnøytral og er unntatt fra reduksjonsforpliktelser. Norge har for 2015 notifisert 7,6 mrd. kr som «grønn» støtte overfor WTO. Blant de viktigste er areal- og kulturlanskapstilskuddet, avløserordningen, utbetalinger fra Landbrukets Utviklingsfond og andre bygdeutviklingstiltak og støtte til prisnedskrivning av norsk korn.

Hovedkriteriet for «blå» støtte er at det er knyttet produksjonsbegrensninger til støtten. For 2015 har Norge notifisert «blå» støtte på 5,2 mrd. kr. Norge har notifisert driftstilskuddet i melkeproduksjonen, produksjonstilskuddet i husdyrproduksjonen og distriktstilskudd for melk og kjøtt som «blå» støtte. Areal- og kulturlanskapstilskuddet ble fra 2005 notifisert i «grønn» boks.

Figuren over viser Norges oppfølging av reduksjonsforpliktelsene mhp. nasjonal støtte. «Basis AMS» ble beregnet på grunnlag av gjennomsnittet av årene 1986–1988. En skilte ikke her mellom «gul» og «blå» støtte. Tallene er basert på de norske notifikasjonene, der 2014 er det siste året en har notifikasjoner for.

Som en ser av figuren over, har en fram til nå oppfylt kravet til reduksjonsforpliktelser, dvs. en ligger under maksimalt tillatt støttenivå. Et unntak er 2008 der notifisert AMS lå om lag 100 mill. kr over taket. Samtidig ser en at AMS legger viktige føringer for utformingen av virkemidlene i norsk jordbruk. Det har alt blitt gjennomført både «tekniske» og reelle tilpasninger for å sørge for at notifisert AMS ligger under tillatt støttenivå på 11,4 mrd. kr.

Ser en nærmere på tallene, er det en klar tendens at det er markedsprisstøtten («skjermingsstøtten») som har økt, mens den direkte prisstøtten er redusert. Det er først og fremst innenfor husdyrproduksjonene at en har hatt økning, dels som følge av økte målpriser, dels som følge av økt produksjon.